

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

На правах рукопису

Горда Оксана Михайлівна

УДК 821.161.2'373.46"18/19"(043.5)

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СЛОВОТВІРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В
ГАЛИЦЬКИХ ШКІЛЬНИХ ГРАМАТИКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
(друга пол. XIX – поч. XX ст.)**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник
Мацюк Галина Петрівна,
доктор філологічних наук,
професор

Львів – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. Історико-методологічні засади дослідження проблеми	12
1.1. З історії вивчення терміносистеми словотвору.....	12
1.2. Сучасні дослідження словотвірних термінів у діахронії та синхронії.....	16
1.3. Галицькі шкільні граматики української мови другої пол. XIX – поч. XX ст. як маловивчені джерела для дослідження словотвірної термінології.....	29
1.4. Теоретичне підґрунтя для аналізу становлення та розвитку термінів словотвору.....	32
1.4.1. Категорії термінознавства.....	32
1.4.2. Теорія словотвору.....	40
1.5. Методи дослідження.....	42
Висновки до розділу 1.....	45
РОЗДІЛ 2. Передумови виокремлення поняттєвої бази та термінології словотвору в галицьких шкільних граматиках української мови другої пол. XIX – поч. XX ст.	48
2.1. Лінгвістична свідомість кодифікаторів.....	48
2.2. Авторські концепції терміна.....	59
2.3. Теоретична база граматик.....	71
Висновки до розділу 2.....	77
РОЗДІЛ 3. Взаємодія форми та змісту термінів словотвору в досліджуваних джерелах	80
3.1. Терміни на позначення науки про словотворення.....	80
3.2. Терміни на позначення словотворчих ресурсів.....	86
3.2.1. Коренева морфема.....	86
3.2.2. Афіксальні морфеми.....	92
3.2.2.1. Покореневі елементи слова.....	93

3.2.2.2. Препозитивні частини слова.....	104
3.2.3. Слово.....	111
3.3. Терміни на позначення твірних і похідних одиниць словотвору.....	115
3.3.1. Основа слова.....	115
3.3.2. Непохідні/похідні слова.....	119
3.4. Терміни на позначення способів словотворення.....	129
3.4.1. Суфіксальний спосіб.....	130
3.4.2. Префіксальний спосіб.....	131
3.4.3. Префіксально-суфіксальний спосіб.....	134
3.4.4. Осново- та словоскладання.....	135
3.5. Терміни на позначення одиниць системи словотвору.....	142
3.5.1. Словотвірні категорії.....	142
3.5.2. Словотвірні розряди.....	147
Висновки до розділу 3.....	148
РОЗДІЛ 4. Терміни словотвору в досліджуваних джерелах з погляду мовознавчої перспективи.....	152
4.1. Контекст українського історичного словотвору.....	152
4.2. Контекст сучасних досліджень з теорії словотвору.....	158
Висновки до розділу 4.....	172
ВИСНОВКИ.....	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	182
ДОДАТКИ.....	225
ДОДАТОК А.....	225
ДОДАТОК Б.....	236
ДОДАТОК В.....	248

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

див. – дивитися

п. – пункт

пол. – половина

поч. – початок

сер. – середина

СУЛМ – сучасна українська літературна мова

ВСТУП

В українському термінознавстві системне вивчення словотвірної термінології, її лексикографічне опрацювання як окремої галузевої терміносистеми розпочалося тільки наприкінці ХХ ст., оскільки до цього часу дослідники аналізували словотвірні терміни в складі граматичної терміносистеми.

Серед нерозв'язаних питань залишається проблема історії формування термінів словотвору. Тому **актуальність теми дисертації** зумовлена потребою розвитку лінгвістичної теорії щодо еволюції словотвірної терміносистеми, вивчення якої здійснюємо на матеріалі вперше введеної в науковий обіг джерельної бази – галицьких шкільних граматик української мови другої пол. ХІХ – поч. ХХ ст.

У дисертації в основу дослідження становлення та розвитку термінів словотвору покладено: 1) історію та теорію вивчення української мовознавчої термінології в цілому (С. Дерба, В. Захарчин, М. Лесюк, Н. Ляшук, О. Медведь, Н. Москаленко, І. Огієнко, Л. Пена, С. Полюга, О. Туркевич, Д. Якимович-Чапран, І. Ярошевич) та словотвірної системи зокрема (Л. Вакарюк, С. Панцьо, З. Сікорська); 2) теоретичні та прикладні ідеї з історії українського мовознавства (С. Бевзенко, Г. Бідер, М. Возняк, І. Матвіяс, Г. Мацюк, І. Огієнко, М. Павлюк, В. Сімович, М. Лесюк); 3) теорію терміна (Р. Дудок, А. Д'яков, В. Іващенко, Т. Кияк, І. Ковалик, І. Кочан, З. Куделько, З. Осипенко, Т. Панько, Л. Симоненко та ін.); 4) теорію словотвору (П. Білоусенко, З. Валюх, К. Городенська, В. Горпинич, В. Грещук, Є. Карпіловська, Н. Клименко, І. Ковалик, А. Нелюба, В. Олексенко, С. Соколова); 5) теорію лінгвістичної свідомості (Л. Гнатюк, І. Голубовська, Г. Мацюк, П. Селігей, Г. Яворська); 6) авторські концепції терміна у другій пол. ХІХ – на поч. ХХ ст. (І. Верхратський, Ф. Гартнер, С. Смаль-Стоцький, Г. Шашкевич).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри загального мовознавства

Львівського національного університету імені Івана Франка «Актуальні проблеми сучасної дискурсології» (номер державної реєстрації 0113U005126). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 7 від 17 лютого 2016 року).

Мета дисертації – дослідити зафіксовані в галицьких шкільних граматиках української мови другої пол. XIX – поч. XX ст. терміни на позначення понять словотвору, з'ясувавши появу, походження, особливості розвитку та роль цих одиниць у формуванні терміносистеми словотвору.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) обґрунтувати історико-методологічні засади дослідження;
- 2) вивчити передумови виокремлення поняттєвої бази та термінів словотвору на основі аналізу лінгвістичної свідомості кодифікаторів в єдності з авторськими концепціями терміна та рівнем розвитку лінгводидактичного знання про структуру і теоретичне наповнення шкільних граматик української мови;
- 3) систематизувати терміни на позначення понять словотвору в текстах досліджуваних граматик;
- 4) дослідити взаємодію форми та змісту термінів на позначення науки про словотворення, словотворчих ресурсів, твірних і похідних одиниць словотвору, способів словотворення та одиниць системи словотвору;
- 5) розкрити особливості функціонування словотвірних термінів, зафіксованих галицькими граматистами другої пол. XIX – поч. XX ст., у східноукраїнських граматиках і мовознавчих працях I пол. XX ст.;
- 6) дослідити поняття та терміни словотвору, запропоновані у граматиках, з погляду мовознавчої перспективи в контексті українського історичного словотвору та теорії словотвору;
- 7) укласти «Матеріали до історичного словника українських словотвірних термінів» на основі обґрунтованих відповідників із текстів досліджуваних джерел.

Об'єкт дослідження – термінолексика на позначення понять словотвору в галицьких шкільних граматиках української мови другої пол. XIX – поч. XX ст.

Предмет дослідження – формування складу понять і термінів словотвору, вдосконалення форми та значень термінів, роль зафіксованих у граматиках словотвірних термінів для розвитку теорії та термінологічної бази сучасного словотвору, систематизація відповідників для створення історичного словника українських словотвірних термінів.

Джерела фактичного матеріалу – граматики української мови¹, що вийшли в Галичині у другій пол. XIX ст. – на поч. XX ст.: «Грамматика руского языка» М. Осадци (1862, 1864), «Мала грамматика языка руского» Г. Шашкевича (1865), «Методична грамматика языка мало-русского» П. Дячана (1865), «Грамматика языка рѣского для оужиткѣ въ школахъ людовыѣхъ въ Галичинѣ» О. Партицького (1873), «Грамматика руского языка для шкѣль середнихъ» О. Огоновського (1889), «Руска грамматика» С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера (1893, 1907, 1914, 1928), «Методична грамматика рускої мови для IV кляси шкіл 5- і 6-клясових» В. Коцовського та І. Огоновського (1894, 1920, 1923), «Грамматика для шкіл народних» (1894) і «Руска грамматика для шкіл народних» О. Поповича (1905, 1907).

Ці джерела проаналізовано у зв'язку з формуванням вчення про творення слів: а) граматистів-попередників, зокрема І. Вагилевича («Grammatyka Jezyka Maloruskiego w Galicji», 1845), Я. Головацького («Грамматика рѣского языка», 1849), Й. Левицького («Грамматика языка русского», 1850); б) у граматичних додатках «Оупражненія грамматическїи» до українських читанок (1853, 1863); в) у тогочасних підручниках, призначених для вивчення латинської та німецької мов у школах Австро-Угорщини («Грамматика латинска для шкѣль

¹ Українську мову в Галичині називали ще *руською* [230, с. 8; 97, с. 566–567], а відповідником сучасного терміна *мова* в назвах граматики другої половини XIX ст. був лінгвономен *язык*. Використання терміна *язык* сучасні мовознавці пояснюють особливостями мовної ситуації в Галичині, яка використовувала церковнослов'янську мову як засіб проти латинізації та ополячення [329, с. 141].

гимназіяльнихъ» д-ра Ф. Шульца, 1874; «Практична граматика нѣмецкого языка», 1862); г) у граматичних описах національних слов'янських мов, насамперед, польської мови, у підручниках Й. Мучковського (1849), А. Малецького (1863). До уваги взято рецензії та відповіді на них М. Осадци (1863), П. Дячана (1864) й ін., праці з української мови П. Дячана (1866), О. Партицького (1869), О. Огоновського (1877, 1880), С. Смаль-Стоцького (1890), лексикографічні довідники досліджуваного періоду, як «Корнесловіє руского языка» М. Петрушевича (1865), «Малоруско-німецкий словарь» Є. Желеховського та С. Недільського (1886), а також граматики П. Залозного (1906), Г. Шерстюка (1907), Є. Тимченка (1907), І. Нечуя-Левицького (1914), В. Сімовича (1919) й О. Курило (1921), підручники О. Синявського (1941) та І. Огієнка (1969), довідкове видання «Граматична термінологія і правопись, ухвалені комісією мови при Українському товаристві шкільної освіти в Києві» (1917), мовознавчі праці В. Охрімовича (1900), А. Кримського (1891, 1901), І. Ковалика (1934), Є. Грицака (1937) та І. Велигорського (1939), перші дослідження з теорії українського словотвору Р. Смаль-Стоцького (1923, 1929). Враховано й науковий європейський контекст, насамперед, ідеї про народну творчість як джерело для вивчення живої мови (Й.-Г. Гердер 1769) та роль порівняльно-історичного методу в дослідженні мов (Ф. Шлегель 1808, Ф. Бопп 1816, А. Шлейхер 1852, 1861–1862, Ф. Міклошич 1854, 1858, 1875).

Методи дослідження. Результати дисертації отримано за допомогою методів *спостереження* та *систематизації*, які допомогли класифікувати виявлені терміни, *описового*, *порівняльно-історичного* (сприяв розкриттю походження словотвірних термінів), *зіставного* (забезпечив порівняння термінів, зафіксованих в досліджуваних джерелах, із термінами в граматиках інших мов і в працях європейських лінгвістів), *реконструкції колишніх мовних станів* (допоміг пояснити розбіжності в обґрунтуваннях окремих словотвірних понять на різних часових зрізах), *аналізу дефініцій* (сприяв виявленню перспективних для сучасної науки елементів опису в дефініціях термінів), *функціонального аналізу* (для підтвердження фіксації термінів у

східноукраїнських граматиках поч. XX ст. і мовознавчих працях середини XX ст.) та *узагальнення* (посприяв формулюванню результатів дослідження).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що

вперше:

- введено в науковий обіг терміни словотвору з галицьких шкільних граматик української мови другої пол. XIX – поч. XX ст. як пам'яток для вивчення ідей історії українського термінознавства, історії українського мовознавства, історії та теорії українського словотвору,
- досліджено становлення та розвиток словотвірної терміносистеми,
- обґрунтовано поняття та терміни словотвору із зазначених вище джерел у зв'язку з українським історичним словотвором і теорією сучасного словотвору,
- показано тяглість української граматичної традиції щодо розвитку понять словотвору від граматики М. Осадци до ідей сучасних мовознавців;

поглиблено:

- історію формування української мовознавчої термінології у другій пол. XIX – поч. XX ст.,
- історію українського термінознавства шляхом висвітлення авторських концепцій терміна І. Верхратського, Г. Шашкевича, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні та прикладні ідеї з історії українського термінознавства про термін та його сутнісні ознаки на матеріалі системи та структури термінології словотвору.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання положень і результатів дослідження для пояснення питань історії словотвору в курсі «Сучасної української літературної мови», який слухають студенти філологічних факультетів, для розкриття тем з історії формування лінгвістичної теорії про термін в курсах «Основи термінознавства» і «Українська мова за професійним спрямуванням» для студентів гуманітарних напрямів підготовки. Отримані результати важливі в лексикографічній

практиці, оскільки уможлиблюють укладання історичного словника лінгвістичних термінів.

Особистий внесок здобувача. Усі результати та висновки дисертаційного дослідження отримано самостійно. Основні публікації результатів здійснено без співавторства.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та отримані результати дослідження апробовано на 16 наукових конференціях: Міжнародній науковій конференції «Національна культура у парадигмах семіотики, мовознавства, літературознавства, фольклористики» (Київ, 24 жовтня 2007 р.), Міжнародній науковій конференції «Українська філологія: школи, постаті, проблеми» (до 160-річчя заснування кафедри української словесності у ЛНУ ім. І. Франка) (Львів, 20–21 листопада 2008 р.), VI Всеукраїнському соціолінгвістичному семінарі (Львів, 27 березня 2009 р.), XI Міжнародній науковій конференції «Проблеми української термінології СловоСвіт 2010» (Львів, 1–2 жовтня 2010 р.), VIII Всеукраїнському соціолінгвістичному семінарі (Львів, 12 травня 2011 р.), Науково-практичній конференції «Сучасні українознавчі пошуки: історичний, культурологічний та мовознавчий аспекти» (з нагоди 80-літнього ювілею професора Василя Плисюка) (Львів, 31 травня 2011 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українське мовознавство: теоретичні та прикладні проблеми» (Кіровоград, 13–14 жовтня 2011 р.), III Міжнародних наукових читаннях «Мова і держава», присвячених 20-й річниці проголошення незалежності України (Львів, 9–10 листопада 2011 р.), IX Всеукраїнському соціолінгвістичному семінарі (Львів, 4 квітня 2012 р.), Науково-практичній інтернет-конференції «Сучасні українознавчі пошуки: історичний, культурологічний та мовознавчий аспекти» (Львів, 19–22 грудня 2012 р.), X Всеукраїнському соціолінгвістичному семінарі (Львів, 5 квітня 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні українознавчі пошуки: історичний, культурологічний та мовознавчий аспекти» (Львів, 23–25 квітня 2014 р.), XI Всеукраїнському соціолінгвістичному семінарі (Львів, 13 травня 2014 р.), XII Всеукраїнському соціолінгвістичному

семінарі (Львів, 9 червня 2015 р.), Міждисциплінарній науково-практичній конференції «Мова. Наука. Культура» (присвяченій 85-річчю Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка) (Харків, 10 червня 2015 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції «Українська наука: проблеми сьогодення та перспективи розвитку» (Київ, 25–26 грудня 2015 р.).

Публікації. Проблематику дисертаційної роботи, її теоретичні й практичні результати викладено в 10 друкованих працях, серед яких 7 статей, опублікованих у фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України, 1 – у закордонному.

Структура дисертації. Дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел (спеціальної літератури – 360 позицій і джерельної бази – 63 найменування). Загальний обсяг роботи – 353 сторінки, із них 181 сторінка основного тексту, в якому є 7 таблиць. У Додатках А, Б і В подано інформацію біографічного характеру про маловідомих авторів досліджуваних граматик, таблицю про словотвірні категорії та словотвірні розряди у граматиці О. Огоновського та матеріали до історичного словника українських словотвірних термінів.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ

1.1. З історії вивчення терміносистеми словотвору

Словотвірні терміни зрідка були об'єктом лінгвістичного обговорення в рецензіях на граматики української мови другої половини ХІХ ст. Так, чи не вперше, в рецензії на підручник «Мала грамматика языка руского» Г. Шашкевича (1865) [237, с. 456–463; 238, с. 499–502; 239, с. 554–557] подано оцінку відповідників до сучасного терміна основа: «Уживання «стволь» замість «пень» не похваляємо, бо те слово не виражає такь докладно поняття «Stamm», якь слово «пень» [237, с. 461–463; 238, с. 502].

Увагу дослідників насамперед привертала граматична термінологія, мовознавчий аналіз якої вперше зробив І. Огієнко у праці «Історія української граматичної термінології» (1908) [227]. На основі мовознавчих досліджень ХІХ ст., зокрема праць М. Лучкая, Й. Левицького, Й. Лозинського, І. Вагилевича, Я. Головацького, М. Осадци, Г. Шашкевича, П. Дячана, О. Партицького, О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, В. Коцовського та І. Огоновського, І. Верхратського, М. Митрофановича та І. Мільницького, І. Огієнко обґрунтував етапи розвитку української граматичної термінології: слов'янський, російський, польський і зумовлений впливом народної мови [227, с.125]. Учений відзначав позитивний вплив польської граматичної термінології на українську, оскільки польська термінологія була перекладена з латинської мови без посередництва і вона не мала термінів, зумовлених впливом слов'янської мови, як це відбувалося в терміносистемі російської мови [227, с.126]. У результаті тривалих взаємовпливів української та польської мов утворилося багато слів, походження яких важко встановити [227, с.127], тому І. Огієнко стверджував, що «українські філологи не могли не брати польських термінів – вони були рідними і в нашій мові» [227, с.127].

І. Огієнко підкреслював роль польської граматики О. Копчинського (1817) і з незрозумілих причин не згадував праці полоністів пізнішого періоду, наприклад, А. Малецького (1863). Цю граматику добре знали автори праць другої половини ХІХ ст., зокрема П. Дячан згадував про неї в рецензії на підручник М. Осадци [394, с. 51].

Російська термінологія, за словами І. Огієнка, через праці М. Ломоносова, М. Греча, О. Востокова впливала на українську до 60-х рр. ХІХ ст., а далі цей вплив «почав значно слабшати» [227, с.125]. На думку дослідника, російський вплив сповільнював розвиток термінології українською мовою [227, с.125]. Правда, І. Огієнко схвально відгукувався про термінологію російського філолога Р. Брандта, який вживав терміни, не позначені впливом церковнослов'янської мови. Його підхід перейняли І. Верхратський та А. Кримський [227, с.125]. На нашу думку, термінологія Р. Брандта могла певною мірою формуватися і під впливом австрійського славіста Ф. Міклошича¹, оскільки російський мовознавець не лише написав «Поправки и дополнения къ русскому переводу сравнительной морфологии славянскихъ языковъ Ф. Миклошича» (1891), а й був редактором перекладу «Порівняльної морфології слов'янських мов» австрійського вченого російською мовою, який здійснив його учень М. Шляков [408].

Важливо врахувати і можливий вплив Ф. Міклошича на термінотворення І. Верхратського, оскільки йдеться про взаємини учителя і учня [331, с. 8; 62, с. 268; 317, с. 88; 35, с. 402–403]. Щодо А. Кримського, то він був учнем Р. Брандта [352], але водночас теж добре знав праці Ф. Міклошича та його українських учнів (О. Огоновського та І. Верхратського) [374, с. 14; 375, с. 132].

Наукова співпраця українських граматистів і європейських мовознавців була двосторонньою: праці М. Осадци та О. Огоновського використали

---

¹ Ф. Міклошич (1813–1891) – видатний австрійський і словенський учений-славіст, професор Віденського університету, академік Віденської АН (з 1851 р.), член Петербурзької АН та Королівського чеського товариства наук у Празі, основоположник порівняльної граматики слов'янських мов [183, с. 69; 278, с. 310].

європейські дослідники, зокрема Ф. Міклошич [183, с. 73; 113, с. 61], а О. Огоновський написав рецензії на праці свого вчителя [386; 387]. Разом із тим, І. Огієнко вважав за одне з джерел, під впливом якого відбувалося зародження української граматичної літератури та формування термінології, ще й дослідження В. Копітара, П.-Й. Шафарика, Й. Добровського та ін., які були знайомі українським граматистам [227, с.127] (хоча Ф. Міклошича та ін. закордонних учених, праці яких теж позначилися на формуванні українських граматичних концепцій другої половини XIX ст. – поч. XX ст., а відтак – і термінології, І. Огієнко не подав).

У дослідженні «Історія української граматичної термінології» (1908) І. Огієнко обґрунтував розвиток граматичного жанру та розробив першу періодизацію української граматичної термінології. Учений виокремив три періоди в еволюції граматичної термінології: 1) період до 50-х рр. XIX ст.; 2) 50-ті – 80-ті рр. XIX ст.; 3) з 80-х рр. XIX ст. Перший охарактеризовано як період, коли «мало одрізнялось своє національне од чужостороннього», другий – як етап, коли «народність вже бере гору над чужими напливами», третій – це час побудови граматичної літератури (а звідси і граматичної термінології – О. Г.) на «цілком науковому ґрунті» [227, с. 97].

Терміни на позначення понять *словотвору* в «Історії української граматичної термінології» згадані епізодично. В обґрунтуванні вживання окремих з них допущено певні неточності. Так, за першоджерело фіксації терміна *наростокъ* І. Огієнко називає граматику О. Огоновського (1889) [227, с.126]. За нашими спостереженнями, цю назву вперше зафіксовано в граматиці О. Осадци (1862).

Словотвірні терміни знаходимо і в «Історичному словнику української граматичної термінології» І. Огієнка (1909). Автор систематизував всі назви, зафіксовані в тогочасній граматичній літературі [226]. У словнику вміщено матеріали із 77 джерел і подано терміни для номінації 463 лінгвістичних понять [2, с. 76]. Словник охопив практично всі граматики – від «Адельфотеса» (1591) до «Української граматики» Є. Тимченка та «Короткої української граматики

для шкіл» Г. Шерстюка (обидві 1907 р.). Крім термінів, поданих у граматичних описах української мови, до словника залучено термінологічні одиниці з наукових статей М. Левченка, М. Номиса, О. Партицького, І. Павлусевича, І. Верхратського, В. Охрімовича, а також з окремих дидактичних та лексикографічних праць: «Оупражненій граматичнихъ» з «Рускої языкоучебної читанки», «Хрестоматії старорускої» О. Огоновського, «Указателя на употребленье гдекотрыхъ букв въ рускѡй правописи» О. Лепкого, словників Є. Желехівського, О. Партицького, М. Уманця і А. Спілки, Є. Тимченка.

Терміни словотвору подано у 20 словникових статтях, що становить приблизно 4% від загальної кількості лінгвістичних понять, описаних у лексикографічній праці І. Огієнка. Правда, частина статей містить по декілька варіантів наукових назв на позначення того чи іншого поняття. Так, у статті «Основа слова» подано 5 таких варіантів: *основная форма, стволь, головна часть, стебель, пень*; у статті «Слово производное» – 7: *производное, походное, походяче, утворене, похідне, повстале, витворене* і т. д. [226, с. 69, 78].

У «Історичному словнику української граматичної термінології», за нашими спостереженнями, подано не всі назви на позначення понять словотвору, які містили граматичні описи другої пол. XIX ст. Зокрема відсутні терміни на позначення способів творення слів (зафіксовані у граматиках Г. Шашкевича, О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера), словотвірних категорій (подають граматики М. Осадци, Г. Шашкевича, О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера) тощо.

Допущено й певні неточності. Так, І. Огієнко як першоджерело використання терміна *словотворене* називає граматику О. Поповича (1894) [226, с. 78], однак цю назву вперше вжив П. Дячан [383, с. 9].

Історію формування української граматичної термінології висвітлює і праця Н. Москаленко «Нарис історії української граматичної термінології» (1959). Дослідниця запропонувала найбільш ґрунтовну для свого часу періодизацію цієї термінології. Подібно до І. Огієнка, вона виокремила три періоди: 1) XVI ст. – перша половина XIX ст.; 2) друга половина XIX ст. –

1917 р.; 3) з 1917 [212, с. 28–30]. Сьогодні, коли відбулося переосмислення історії національного мовознавства, цей поділ є дещо застарілим.

Н. Москаленко розкрила походження, значення та ономасіологічну мотивацію мовознавчих термінів, зафіксованих в українських граматиках, граматичних і лексикографічних працях й мовознавчій літературі, присвяченій питанням творення та впорядкування загальнонаукової й граматичної термінології періоду кінця XVI – першої третини XX ст. Однак тенденції творення граматичних термінів другої пол. XIX – поч. XX ст. Н. Москаленко подекуди трактує як буржуазно-націоналістичні. Про терміни словотвору згадано в контексті граматичної термінології і проаналізовано як назви на позначення компонентів структури слова: *корінь, основа слова, суфікс, префікс, закінчення, афікс* тощо [212, с. 149–155].

«Словничок граматичних і фонетичних термінів з датою їх появи», доданий до згаданої монографії Н. Москаленко, охоплює 143 найуживаніші терміни. У ньому подано рік появи наукової назви та прізвище автора праці чи назву джерела, в яких термін зафіксовано вперше. Словотвірних термінів у реєстрі лише 10 (приблизно 7% від загальної кількості).

У дослідженні, однак, виявляємо деякі неточності. Так, про назву *наросток* Н. Москаленко у тексті монографії каже, що її запровадив О. Партицький [212, с. 152], а у «Словничку» першість надає О. Огоновському (1889) [212, с. 216]. Насправді ж цей термін в українському мовознавстві вперше запропонував М. Осадца (1862) [365, с. 162]. Подібна ситуація з терміном *приросток*, який, згідно з Н. Москаленко, запровадив О. Партицький (1871) [212, с. 217], однак за нашими спостереженнями щодо фіксації термінів, першість вживання належить П. Дячану (1865) [383, с. 14–18].

1.2. Сучасні дослідження словотвірних термінів у діяхронії та синхронії

Українську мовознавчу термінологію паралельно з терміносистемами інших галузей (сакральної, суспільно-політичної, друкарської, військової, морської, мінералогічної та музичної) досліджено в колективній монографії

Т. Панько, І. Кочан і Г. Мацюк «Українське термінознавство» (1994), акцент зроблено на граматичних (морфологічних і синтаксичних) назвах. Терміни словотвору згадані лише зрідка: *стволь*, *пень* (у сучасному мовознавстві основа – О. Г.), *приростокъ* (*суфікс*), *здвоєнне*, *слововивід*, *морфема*, *словотворення*, *префікс* [249, с. 48–65].

Спеціально розвитку української мовознавчої термінології присвячено праці В. Захарчин, О. Медведь, І. Ярошевич, Д. Якимович-Чапран, С. Полюги, О. Туркевич, С. Дерби, Н. Ляшук, М. Лесюка, Л. Пени, словотвірної – статті З. Сікорської, Л. Вакарюк і С. Панцьо.

1) У дисертаційному дослідженні В. Захарчин «Українська мовознавча термінологія кін. XIX – поч. XX ст.» (1995) простежено особливості розвитку термінів мовознавства: охарактеризовано соціолінгвістичні умови та вивчено джерела їх формування, виявлено чинники, які впливали на зростання інтенсивності творення лінгвістичних номінацій кін. XIX – поч. XX ст, розглянуто співвідношення національного та інтернаціонального у згаданій терміносистемі, проаналізовано лексико-семантичні процеси та способи і засоби творення українських мовознавчих термінів, виявлено можливості використання цих наукових номінацій у сучасній лінгвістичній термінології та окреслено основні тенденції впорядкування та кодифікації української мовознавчої термінології [102].

У параграфі «Характеристика граматичної літератури кінця XIX – початку XX ст.» другого розділу дисертації автор проаналізувала джерела, на основі яких проводилось дослідження. Серед них і праці граматичного жанру, що вийшли з друку в часових рамках 1889 рік – початок XX ст: граматики О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, В. Коцовського та І. Огоновського, П. Залозного, Б. Копитчака, Є. Тимченка, Г. Шерстюка, І. Нечуя-Левицького, В. Сімовича, М. Гладкого [102, с. 15–18]. До цього переліку не потрапили граматичні студії М. Осадци, Г. Шашкевича, П. Дячана, О. Партицького. Ці праці видані в 1862 – 1873 рр. і тому опинилися поза хронологічними межами згаданого дисертаційного дослідження.

Акцентуючи на оригінальності граматики І. Нечуя-Левицького, В. Захарчин підкреслила, що граматист не прийняв ні термінології українських граматик із Західної України, ні кодифікованої в граматиках української мови, що почали виходити в Східній Україні [102, с. 17]. Дозволимо собі не погодитися з цією думкою, тому що І. Нечуй-Левицький все-таки використовував термінологію галицьких граматистів: терміни *основа* і *приставка* (П. Дячан, 1865), *префікс* (О. Огоновський, 1889) [368, с. с. 9, 38, 83, 129].

У праці В. Захарчин терміни словотвору розглянуто в загальному контексті мовознавчої термінології.

2) О. Медведь дослідила українську граматичну терміносистему в динамічному та статичному аспектах у праці «Українська граматична терміносистема (історія та сучасний стан)» (2001). Аналізом охоплено термінологію, використану в українській граматичній науці протягом усього її розвитку. Встановлено, що українська граматична термінологія є однією з найдавніших в українській мові, її витoki сягають XII ст. Запропоновано нову періодизацію історії розвитку цієї термінології від першовитоків до сучасного періоду [202, с. 2, 9].

Дослідниця зробила детальний аналіз уживання терміна «термінологія» (з урахуванням його змісту та обсягу) в українській термінознавчій традиції, яку започаткував М. Левченко (друга пол. XIX ст.) і розвинули праці Г. Холодного, Т. Кияка, Т. Панько, Г. Мацюк, І. Кочан, Л. Симоненко та термінознавчі дослідження останнього десятиліття XX століття (матеріали термінологічних конференцій, роботи, публікації інших наукових видань, автореферати дисертацій) [202, с. 4].

Однак у цій праці не проаналізовано термінологічну концепцію українського граматиста другої половини XIX ст. Г. Шашкевича.

Поняття «термінологія» визначено як вихідне, пріоритетне в термінологічній концепції, а «термін» як залежне від нього. У дослідженні з'ясовано розуміння поняття «термін» у сучасній науці, враховано особливості

його трактування в контексті різних наук і наукових дисциплін: філософії, логіки, мовознавства, семіотики, теорії номінації тощо. Визначаючи українську граматичну термінологію як різновид наукової, автор запропонувала свою дефініцію наукового терміна: «Це пізнавальна й мовна одиниця, що репрезентує ідеалізований об'єкт і функціонує в межах певної наукової термінології» [202, с. 6].

Проаналізовано системні зв'язки та відношення між термінами в межах української граматичної терміносистеми. Особливу увагу приділено теоретичним і методологічним аспектам лінгвістичного аналізу окремих розділів термінології, яка на певному етапі свого розвитку переростає в терміносистему. Автор зосередила увагу на встановленні кількісного та якісного складу української граматичної термінології, яку визначено як сукупність термінів граматики української мови. Граматику О. Медведь трактує як науку, яка є одним із центральних розділів мовознавства та має свій об'єкт і предмет дослідження. Врахувавши історичний розвиток цієї науки та національні особливості граматичного вчення на сучасному етапі, дослідниця показала, що з огляду на українську граматичну традицію сьогодні граматику в україністиці розглядають як сукупність двох розділів – морфології та синтаксису¹ [202, с. 7–8].

Терміни словотвору теж залишилися за межами предметної сфери цієї праці.

3) І. Ярошевич у праці «Українська морфологічна термінологія ХХ – початку ХХІ ст.» (2008) дослідила терміни морфології. Межі окресленого періоду визначено як найбільш показові для вияву динаміки становлення та кодифікації української морфологічної (і ширше – граматичної) термінології на національній основі [351, с. 2].

---

¹ До прикладу, граMATика в русистиці – це поєднання словотвору, морфології та синтаксису, у білорусистиці до неї включають фонетику, а в окремих західних лінгвістичних концепціях тлумачать як мовознавчу науку загалом [202, с. 8].

Дослідження ґрунтується на українських працях граматичного жанру і наукових мовознавчих розвідках початку ХХ ст. та сучасних дослідженнях з морфології, з урахуванням академічних й інших граматик сучасної української літературної мови, наукових праць із термінознавства вітчизняних і закордонних лінгвістів, словників мовознавчих термінів (українських і зарубіжних) та енциклопедичних видань. З метою вивчення витоків морфологічних термінів як вихідні джерела використано східнослов'янські граматичні студії XVI–XVII ст. (Л. Зизанія, М. Смотрицького, І. Ужевича), в яких вперше в українському мовознавстві описано теорію морфології та запроваджено відповідні наукові назви на позначення її основних понять, а також українські граматики ХІХ ст.

(І. Могильницького, М. Лучкая, Т. Глинського, М. Осадци, П. Дячана, О. Партицького, О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера та ін.), в яких започатковано творення термінів на національній основі [351, с. 4–7].

І. Ярошевич визначила шляхи становлення і розвитку морфологічної термінології, першоджерела її формування, а також запропонувала періодизацію української морфологічної термінології ХХ – початку ХХІ ст., виокремивши шість основних етапів: 1) початок ХХ ст. – 20-ті роки (продовження традицій національного термінотворення другої половини – кінця ХІХ ст.); 2) 30-ті – початок 50-х років (етап припинення термінологічної діяльності та зросійщення української термінології); 3) кінець 50-х – початок 60-х роки (відновлення термінологічної діяльності в Україні); 4) 60-ті – 70-ті роки (зосередження уваги мовознавців на системному описі граматичної структури мови); 5) 80-ті роки (залучення термінів, запозичених із зарубіжної лінгвістики); 6) 90-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст. (відновлення національної ідентичності окремих морфологічних термінів і розбудова морфологічної системи) [351, с. 7].

Автор зробила системно-структурний і лексико-семантичний аналіз терміноодиниць згаданої галузі мовознавства. Системний опис ґрунтується на заглибленні в історію виникнення поняття морфології та вивчені його

термінологічного вираження у працях граматичного жанру. Лексико-семантичний аналіз проведено із врахуванням відповідних процесів, характерних для морфологічної терміносистеми (варіантності, синонімії, антонімії, полісемії, омонімії) [351, с. 11–12].

Встановлено співвідношення українських і запозичених наукових назв, окреслено перспективу входження деяких термінів-новотворів до сучасної морфологічної терміносистеми [351, с. 10–11].

Із термінів словотвору в дослідженні трапляються лише ті, що мають статус міжгалузевих і стосуються терміноодиниці *слово*, яка поєднує три граматичні рівні: морфологічний, синтаксичний і словотвірний. Це в основному назви на позначення ознак слова (*первинність/вторинність* або *непохідність/похідність*) та міжрівневих категорій (*морфолого-словотвірні* чи *морфолого-словотвірно-синтаксичні категорії*) тощо. Останні відносно недавно з'явилися в науковому обігу [351, с. 12–14].

4) Д. Якимович-Чапран у дисертації «Лексика на позначення наукових понять з мовознавства у пам'ятках української мови XVI–XVII ст.» (2008) дослідила термінотворчі процеси в українській мові на матеріалі різножанрових пам'яток XVI–XVII ст. Предметом аналізу обрано слова та словосполучення на позначення мовознавчих понять [346, с. 2]. Зіставивши типологічні характеристики сучасного терміна із ознаками, притаманними назвам наукових понять давніх епох і виокремленими в наукових розвідках з історичного термінознавства, дослідниця дійшла висновку, що науковій лексиці середньоукраїнського періоду властиві відхилення від ідеальних параметрів терміна. Це зумовлено такими чинниками: 1) тогочасні наукові найменування мали різний ступінь термінізації і були мало чи майже не систематизовані; 2) вагомим було стихійне творення спеціальних назв; 3) давня лексика побутувала у сфері функціонування (зафіксована в контекстах, не всі з яких збереглися до сьогодні).

Усю термінну лексику на позначення понять із мовознавства XVI–XVII ст. розділено на дві великі тематичні групи: «Лексика на позначення

загальних лінгвістичних, фонетичних, графічних та лексикологічних понять» і «Лексика на позначення наукових понять з граматики». У межах цих груп виокремлено тематичні підгрупи, семантичні мікрогрупи, а в деяких з них – семантичні ряди [346, с. 6–12].

У межах другої тематичної групи виокремлено невелику тематичну підгрупу «Лексика на позначення понять з морфеміки, словотвору та синтаксису». Зі словотвору проаналізовано лише 11 назв на позначення такої ж кількості понять [346, с. 11]. Якщо врахувати, що дисертаційне дослідження загалом охоплює понад 550 назв [346, с. 2], то лексеми на позначення понять зі словотвору становлять (за нашими підрахунками) лише 2 % від загальної кількості. Таку незначну кількість наукових номінацій словотвору Д. Якимович-Чапран пояснює тим, що вони (разом із представленою ними галуззю) перебували в XVI–XVII ст. на стадії зародження. До того ж термінолексика, яка формує підгрупу наукових назв на позначення понять словотвору, засвідчена лише у граматиці М. Смотрицького. Саме цей мовознавець уперше в україністиці окреслив окремі дериватологічні поняття та запропонував назви для них [346, с. 11].

5) С. Полюга у дисертації «Греко-римська традиція у становленні української граматичної термінології (на матеріалі морфології)» (2012) дослідила роль античної граматичної традиції у творенні української граматичної термінології. Серед джерел дослідження були й праці граматичного жанру другої пол. XIX – поч. XX ст., зокрема шкільні підручники М. Осадци, П. Дячана, О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера й ін. Проте на матеріалі цих джерел описано лише терміни морфології [263, с. 9, 227].

6) Тематичний клас *лінгвістичні терміни*, який охоплює назви на позначення мовознавчих понять в системі термінолексики методики викладання української мови як іноземної, проаналізувала О. Туркевич у монографії «Становлення терміносистеми методики викладання української мови як іноземної» (2015). Такі терміни становлять приблизно 24 % від загального обсягу проаналізованих одиниць, а це 2600 термінів [325, с. 5, 60]. У

межах згаданого класу автор виокремлює шість тематичних груп: *навчання фонетики та орфоенії, навчання словотвору, навчання граматики, навчання лексики та фразеології, навчання мовлення та текст у системі навчання* [325, с. 61].

Терміни на позначення словотвору в цьому контексті складають невелику частку.

7) Динамічний розвиток лінгвістичної науки зумовив появу у ХХ ст. нових галузей мовознавства: – етно-, психо-, соціо-, нейро- та антропологічної лінгвістики, структурної, прикладної та ін. Українську термінологію прикладної (комп'ютерної) лінгвістики проаналізовано та систематизовано в дослідженні С. Дерби (2007) [89]. Автор розробила методичну концепцію логіко-семантичного й лінгвістичного впорядкування термінів, уклала спеціалізований словник термінів з прикладної (комп'ютерної) лінгвістики, в якому описано 1190 термінів.

Словник створено за тезаурусним принципом, який «на сучасному рівні лексикографії є найбільш оптимальним для моделювання структурних (парадигматичних і синтагматичних) відношень у терміносистемах, а також для практичного використання словників в автоматичних інтелектуальних системах на базі природних мов і в дидактичній практиці» [89, с. 7–10].

У реєстрі подано окремі терміни, що трапляються й у терміносистемі словотвору: *гніздо, дерево, дериват, деривація, конверсія* [89, с. 10–11].

8) Багатозначні лінгвістичні терміни української мови стали об'єктом дисертаційного дослідження Н. Ляшук на тему «Лексична та концептуальна багатозначність лінгвістичної термінології в українській мові» (2014) [185, с. 4]. Автор проаналізувала 2725 лінгвістичних термінів, зафіксованих у словниках, монографіях, дисертаційних дослідженнях, наукових статтях, опублікованих у фахових журналах і збірниках праць із мовознавчої проблематики, шкільних підручниках і матеріалах картотеки Інституту української мови НАН України, та впорядкувала сучасну українську мовознавчу термінологію, враховуючи її системно-структурну організацію [185, с. 3]. Праця дає змогу скласти загальне

уявлення про метапростір системотворчого поняття «лінгвістика/мовознавство»: автор розробила власну класифікацію лексично багатозначних лінгвістичних термінів, ієрархічно впорядкувавши їх за тематичними групами та підгрупами. У дослідженні виокремлено 3 тематичні групи, 5 тематичних підгруп першого рівня організації, 19 тематичних підгруп другого рівня організації, 8 тематичних підгруп третього рівня організації та 1 тематичну підгрупу четвертого рівня організації [185, с. 7].

З терміносистеми словотвору проаналізовано 105 одиниць, які у вищезгаданому метапросторі об'єднані в тематичну підгрупу третього рівня організації, підпорядковану найпродуктивнішій із тематичних підгруп другого рівня організації «Граматика», що входить до тематичної підгрупи першого рівня організації «Підрозділи лінгвістики за типом мовної одиниці», яка своєю чергою підпорядковується тематичній групі «Підрозділ лінгвістики» [186, с. 94–107].

Н. Ляшук обґрунтувала типологію лексичної багатозначності лінгвістичних термінів за відношенням до терміносистеми та онтологічним статусом та простежила на основі «фрагментів метамови українських мовознавців» розвиток концептуальної багатозначності згаданих термінів [185, с. 8–10]. Крім того, у дисертації визначено екстралінгвальні та інтралінгвальні чинники появи лексичної та концептуальної багатозначності лінгвістичних термінів та розроблено експериментальну лексикографічну статтю до словника лінгвістичних термінів цитатного типу (на прикладі терміна *корінь*) [185, с. 12–14].

9) М. Лесюк у монографії «Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині» (2014) присвятив становленню лінгвістичної термінології в Галичині XIX – поч. XX ст. окремий розділ [179, с. 493–512]. Автор простежив вплив термінолексики, зафіксованої в «Адельфотесі» (1591), граматиках Л. Зизанія (1596) та М. Смотрицького (1619), на виформування термінів у працях І. Могильницького («Грамматыка ѡзыка Славено-рускогѡ» (1823) «Вѣдомѣсть о Рускомъ языкѣ» (1829) та граматиках його наступників у

кодифікації української мови. Досліджено внесок М. Лучкая (1830), М. Шашкевича («До читателя» (1836), «Проект фонетичної правописи» (1849)), Й. Лозинського (Grammatyka języka Ruskiego (Malo-ruskiego) (1846)), «О образованню языка рѣсского» (1849)), Я. Головацького («Розправа о язицѣ южнорускѣмъ и єго нарѣчїяхъ» (1848), «Грамматика рѣсского языка» (1849)), М. Осадци («Грамматика руского языка» (1862)), О. Огоновського («Грамматика руского языка для шкѣль середнихъ» (1889)), С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера («Грамматика руської мови» (1914)), В. Коцовського та І. Огоновського («Методична грамматика руської мови» (1894)), В. Сімовича (Грамматика української мови (1919)) й інших учених у формування української лінгвістичної термінології.

М. Лесюк навів приклади термінів, які вживали автори публікацій, присвячених проблемам розвитку української мови, та учасники мовних дискусій, що розгорталися на сторінках українських періодичних видань («Зоря Галицька», «Пчола» тощо). Водночас поза увагою автора монографії залишилися граматики П. Дячана, Г. Шашкевича, О. Партицького. Серед термінології, якою автор проілюстрував свій теоретичний виклад, є наукові номінації на позначення частин граматики, загальних мовознавчих, фонетичних, лексичних, морфологічних і синтаксичних понять, але термінів словотвору подано дуже мало [179, с. 493–512].

10) Статті Л. Пени (2009, 2011) присвячено вивченню лінгвістичних термінів, зокрема й термінів словотвору, в четвертому виданні «Граматики української (руської) мови» С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера (1928) [252, с. 67–71; 251]. Автор проаналізувала лінгвістичні терміни у зазначеній праці, визначила співвідношення власне українських і запозичених термінів і терміносполук, встановила спільні та відмінні риси цих термінологічних одиниць із лінгвістичними назвами в інших працях граматичного жанру (В. Сімовича, О. Синявського тощо) та системою сучасних мовознавчих термінів [252, с. 67–71; 251].

Зі словотвірних термінів у наукових розвідках описано такі: *словотворення, корінь, пень, закінченне, наросток, приставка, приставкованне, наросткованне, зложенне* тощо [252, с. 70–71; 251]. За нашими спостереженнями, це далеко не всі терміноодиниці словотвору, кодифіковані у граматиці С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера.

11) Власне словотвірна термінологія стала об'єктом вивчення у наукових дослідженнях З. Сікорської «Лексико-семантична характеристика української словотвірної термінології» (2001) та «Структурно-граматична характеристика української словотвірної термінології» (2001) [295; 296]. Розглядаючи українські словотвірні терміни як системне утворення, мовознавець дослідила лексико-семантичні особливості цих термінів (гіперо-гіпонімічні відношення, парадигматичні явища: полісемію, антонімію, синонімію) та подала їх структурно-граматичну характеристику. Правда, об'єктом аналізу в наукових працях З. Сікорської стала словотвірна термінологія другої половини ХХ ст.

12) Сучасну словотвірну термінологію досліджено й у науковій розвідці Л. Вакарюк і С. Панцьо «Своєрідність терміносистеми сучасного українського словотвору» (2007) [29]. Автори акцентують увагу на парадигматичних відношеннях у терміносистемі словотвору (гіперо-гіпонімічних зв'язках, явищах синонімії, антонімії тощо), описано способи творення термінів зазначеної галузі. Зроблено висновок про терміносистему словотвору як систему систем [29, с. 642–644].

У дисертації дотримуємося думки, що аналіз словотвірної термінології сприятиме розкриттю маловідомих аспектів української наукової термінології. Так, Ф. Циткіна та Л. Симоненко обґрунтували періоди формування української наукової термінології, а О. Медведь – граматичної. Вчені виокремлюють декілька етапів, кожен з яких «відзначається певними рисами, зумовленими факторами лінгвального й позалінгвального характеру» [102, с. 4]. На думку Ф. Циткіної, розвиток української термінології ілюструє такі етапи: 1) «донауковий» (терміни та номени вживали лише у спеціальному мовленні); 2) «науковий» (відбувалося паралельне формування наукової термінології та

наукового стилю, починаючи з XVIII ст. у працях Г. Сковороди та ін.); 3) «радянський», для якого характерне «нерівноправне співіснування російської та української термінологій у науковому спілкуванні в Україні» [337, с. 67–68].

Новішою та повнішою є періодизація наукової термінології Л. Симоненко. Зважаючи на таку ознаку, як науковість, дослідниця виокремлює п'ять періодів у формуванні української наукової термінології: 1) друга пол. – кінець XIX ст.; 2) початок – 20-ті рр. XX ст.; 3) 20-ті рр. – поч. 30-х рр. XX ст.; 4) 50 – 80-ті рр. XX ст.; 5) кін. XX – поч. XXI ст. [294, с. 3–5].

В основі періодизації О. Медведь – «критерій ступеня наукового осмислення мовного матеріалу» [204, с. 35], виділено п'ять періодів: 1) XVI – XVIII ст. («виникнення й існування окремих термінів, що не становили термінологічної системи»); 2) початок XIX ст. – перша половина XIX ст. (перші спроби «наукового осмислення мовного матеріалу»); 3) друга половина XIX – початок XX ст. (повне наукове осмислення мовного матеріалу та творення основної частини граматичних термінів (розділено на два підперіоди: а) 50-ті – 80-ті рр. XIX ст.; б) 90-ті рр. XIX ст. – 20-ті рр. – 30-ті рр. XX ст.); 4) кінець 30-х рр. – 80-ті рр. XX ст.; 5) від 90-х рр. XX ст. [204, с. 35].

У цьому контексті важливо зазначити, що до сьогодні немає періодизації української словотвірної термінології.

На основі розглянутих вище досліджень робимо висновок, що в мовознавчих працях питання походження та історії функціонування словотвірних термінів досі залишається не вивченим.

Велику роль у кодифікації та збереженні термінів відіграють лексикографічні праці. Галузеві термінологічні словники не лише формують уявлення про багатство української термінології, але й утверджують відповідну терміносистему, визначаючи її обсяг [292].

1) Перший український «Словник лінгвістичних термінів» Є. Кротевича та Н. Родзевич (1957) містить майже 700 назв, серед них терміни загального мовознавства, славістики та індоєвропейістики [170, с. 4]. Термінам словотвору присвячено лише незначну кількість словникових статей. Як позитивну рису

праці науковці відзначають «уведення в обіг та кодифікацію термінів, які міцно закріпилися в україномовній мовознавчій літературі» [98, с. 6].

2) «Словник лінгвістичних термінів» Д. Ганича та І. Олійника (1985) [49] в порівнянні з лексикографічною працею попередників суттєво розширює реєстр мовознавчих термінів [69]. За нашими підрахунками, у реєстрі словника описано 72 терміни словотвору.

3) Значним досягненням в українському словникарстві мовознавчої галузі стала енциклопедія «Українська мова» (1-ше вид. – 2000 р., 2-ге – 2004 р., 3-тє – 2007 р. та 4-те – 2013 р.). Праця містить понад 1800 словникових статей [328]. Це «найавторитетніша фіксація українських лінгвістичних термінів» на сьогодні [69], проте до неї увійшли не всі лінгвістичні терміни [30, с. 5]. За нашими підрахунками, до реєстру енциклопедії включено приблизно 126 словотвірних термінів (7 % від загальної кількості).

4) Лексикографічне видання «Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія» О. Селіванової (2006) містить тлумачення 1290 термінів і понять «традиційних і новітніх лінгвістичних галузей» [283, с. 2]. Приблизно 10 % (130 назв) від загальної кількості описаних термінів становлять словотвірні термінологічні одиниці. Це, як правило, наукові назви найуживаніших понять (словотвірних засобів, комплексних одиниць словотвірної системи, різновидів семантичних відношень між похідним словом і твірною базою, способів словотворення, суміжних зі словотвором розділів науки про мову (морфеміки, морфонології) тощо).

5) Значно ширше словотвірну термінологію представлено у спеціалізованій лексикографічній праці «Словник лінгвістичних термінів: словотвір і морфеміка» З. Сікорської (2003). Автор описала 2155 одиниць, засвідчених у науковій і навчальній літературі, та подала ілюстративний матеріал [296].

б) Терміносистему власне словотвору вперше репрезентовано у словнику-довіднику Л. Вакарюк та С. Панцьо «Український словотвір у термінах» (2007).

У праці водночас реалізовано й «досвід створення словника окремого напрямку лінгвістики» [69].

Обсяг видання – майже 1500 реєстрових одиниць, серед яких найуживаніші та новаторські терміни, дібрані з «найбільш авторитетних словникових видань та наукових праць з проблем дериватології» [30, с. 2]. Джерела словника – вже згадувані в нашому дослідженні лексикографічні видання («Словник лінгвістичних термінів» Д. Ганича та І. Олійника, «Українська мова. Енциклопедія»), праці В. Горпинича, Н. Клименко та Є. Карпіловської [30, с. 15].

Автори словника зібрали реєстр термінологічних одиниць, їхніх структурних варіантів, синонімічних дублетів і власне синонімів [30, с. 9], але він не відображає історію становлення та формування термінологічного апарату словотвору.

Як ми пересвідчилися, ні мовознавчі праці, ні лексикографічні видання, в яких зафіксовано словотвірні терміни, не дають підстав зрозуміти розвиток терміносистеми словотвору, джерела походження термінів, тобто особливості національної традиції щодо творення цієї системи одиниць. Вирішення проблеми бачимо у створенні «Історичного словника словотвірних термінів».

1.3. Галицькі шкільні граматики української мови другої пол. ХІХ – поч. ХХ ст. як маловивчені джерела для дослідження словотвірної термінології

Важливі думки про граматики зазначеного періоду: «Грамматика руского языка» М. Осадци (1862, 1864), «Мала грамматика языка руского» Г. Шашкевича (1865), «Методична грамматика языка мало-русского» П. Дячана (1865), «Грамматика языка рѣского для оужиткѣ въ школахъ людовыхъ въ Галичинѣ» О. Партицького (1873), «Грамматика руского языка для шкѣль середнихъ» О. Огоновського (1889), «Руска грамматика» С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера (1893, 1907, 1914, 1928), «Методична грамматика рускої мови для ІV кляси шкѣл 5- і 6-клясовихъ» В. Коцовського та І. Огоновського (1894, 1920, 1923),

«Грамматика для шкіл народних» (1894) і «Руска грамматика для шкіл народних» О. Поповича (1905, 1907), а також про їхні теоретичні джерела знаходимо в працях багатьох учених. І. Огієнко охарактеризував роль галицьких шкільних граматик української мови другої пол. XIX – поч. XX ст. в розвитку східноукраїнських праць граматичного жанру поч. XX ст., зробив висновок, що останні «витворено на підставі граматичної літератури галичан» [230, с. 5]. М. Возняк виокремив два періоди в розвитку української граматичної літератури XIX ст.: першу і другу половини окресленого часового проміжку, охарактеризував граматики другого періоду як «оперті на науковій системі», подав інформацію про основні теоретичні джерела граматики М. Осадци, визначив працю О. Огоновського як найкращу і найповнішу граматику української мови з тих, що виходили на західноукраїнських землях протягом XIX ст. [46, с. 21, 256–257, 260]. В. Сімович підкреслив значення наукового рівня та практичного спрямування граматики С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера [301, с. 33–34, 47; 302, с. 409]. М. Павлюк відзначив важливість граматик П. Дячана, О. Партицького, О. Огоновського в усталенні граматичної термінології української мови та плідну працю галицьких філологів задля «усвідомлення місця української мови серед інших слов'янських» і розкриття її «потенційного багатства» у словниках [240, с. 165–175]. С. Бевзенко розкрив роль граматик М. Осадци, О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера в історії українського мовознавства [10, с. 37, 88]. Г. Мацюк обґрунтувала вплив кодифікаторів української мови першої пол. XIX ст. на граматичне вчення другої пол. XIX – поч. XX ст., виокремила новаторські для кінця XIX ст. погляди С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера [199, с. 55, 182, 192, 291, 310, 316]. Г. Бідер описав теоретичне підґрунтя та джерела ілюстративного матеріалу досліджуваних граматик, зробив висновки про орієнтацію галицьких граматистів, зокрема М. Осадци, О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького, на теоретичні засади, структуру та термінологію порівняльної граматики слов'янських мов Ф. Міклошича [17, с. 16–19]. І. Матвіяс відзначив важливу роль граматики С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера для синтезу ознак

західноукраїнського та східноукраїнського варіантів літературної мови в єдину загальноукраїнську літературну мову й акцентував на невеликій кількості відмінностей між «розгляданою і сучасною граматиною української мови» [195, с. 3–10]. М. Лесюк розкрив значення досліджуваних граматинок для становлення та розвитку української літературної мови в Галичині, роль у формуванні лінгвістичної термінології [179, с. 493–512]. Думки перелічених мовознавців є переконливим свідченням наукової цінності галицьких граматинок як джерел ілюстративного матеріалу.

У нашому дослідженні М. Осадца, Г. Шашкевич, П. Дячан, О. Партицький, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер, В. Коцовський, І. Огоновський та О. Попович – автори формальних граматинок, які були носіями і дидактичного, і мовознавчого знання про мову. Саме ці автори виокремили розділ «Словотвір» (М. Осадца, Г. Шашкевич, П. Дячан, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер) і розглянули питання творення слів (підручники, призначені для початкової школи, О. Партицького, В. Коцовського та І. Огоновського, О. Поповича).

Терміни словотвору, за словами першого представника цього періоду М. Осадци, ніхто не систематизував [365, с. IV] на матеріалі української мови, і, як вважав сучасник граматиста О. Торонський [320, с. 295], у слов'янських мовах перші незначні кроки в цьому напрямку зробив Й. Добровський, запропонувавши систему коренів. Тільки Ф. Міклошич у праці «Bildung der Nomina im Altslovenischen» («Творення імен у старослов'янській») розкрив питання словотвору [320, с. 295].

У розділі, присвяченому творенню слів, автори галицьких шкільних граматинок української мови другої пол. XIX – поч. XX ст. подали визначення термінів *словообранье, пень, наростокъ, приставка, корінь, слова споріднені, наросткованє, словотворні засоби та ін.*, показали словотвірні процеси в українській мові, взявши за основу частиномовну належність похідного слова та композицію основ тощо.

Виокремлення словотвору було логічним у другій половині XIX ст.: цьому сприяло зародження порівняльно-історичного мовознавства, яке, як писав один із кодифікаторів української мови П. Дячан, «кажуть намъ розбирати слова на ихъ составныи части», тобто вчить пізнавати, що таке корінь слова, основа, а що відмінкове чи особове закінчення [372, с. 5]. Цей граматист вважав, що завдяки саме порівняльно-історичному методу «открываються многиі корени, которыхъ безъ тогоже инымъ способомъ дослѣдити не можна» [372, с. 5].

Подібні міркування приймаємо за точку відліку в становленні національної словотвірної термінології, як і думку про те, що «кожна терміносистема розвивається за законами еволюції і вичленовується із загальнолексичного фонду внаслідок диференціації тієї галузі... життя, яку вона обслуговує» [15, с. 6].

1.4. Теоретичне підґрунтя для аналізу становлення та розвитку термінів словотвору

Щоб дослідити функціонування словотвірної термінології в галицьких шкільних граматиках української мови другої пол. XIX – поч. XX ст., взаємодію форми та змісту цих назв, еволюцію складу понять, динаміку дефініцій, їхню роль у розвитку термінологічної бази словотвору наступної доби, в дисертації враховуємо категорійну базу термінознавства і розвиток ідей теорії словотвору.

1.4.1. Категорії термінознавства. Важливою методологічною проблемою дослідження терміноодиниць в українських граматиках другої пол. XIX – поч. XX ст. є питання застосування метамови для їхнього опису, адже «від точності метаодиниці та її відповідності поняттю, яке вона передає, залежить наукова вартість проведеного дослідження та ступінь його сприйняття адресатом» [108, с. 109].

Аналіз значної кількості праць, присвячених термінології багатьох галузей дає змогу скласти уявлення про сучасні підходи до вивчення тих чи інших терміносистем і систематизувати погляди вчених на природу терміна.

Увага до терміна у площині багатьох наук (філософії, логіки, методології, мовознавства тощо) спричинила в сучасному термінознавстві ситуацію «різноаспектного визначення базового поняття «термін», у спектрі якого є класичні дефініції *per genus proximum et differentiam specificam* (тобто через найближчий рід і видову різницю), а також «робочі» визначення для певних завдань» [89, с. 6]. Загалом сучасна наука нараховує кілька десятків таких визначень.

У мовознавчих працях зафіксовано такі відповідники поняття термін: *термін, номенклатурний знак, передтермін, напівтермін, терміноід, термінолексема, частково термінізовані слова, лексема на позначення наукового поняття (наукова лексема)* тощо [235, с. 65–69; 153, с. 20; 262, с. 122; 208; 347, с. 35].

На позначення висловів, що трапляються в українських писемних пам'ятках XI ст. Л. Полюга вживає назву *термінолексема* [262, с. 122], враховуючи матеріал пам'яток XVI – XVII ст., Д. Якимович-Чапран – *лексема на позначення наукового поняття, наукова лексема* [347, с. 35].

Диференційовано вчені підходять і до трактування термінології. Ще в 70-х рр. XX ст. І. Ковалик запропонував закріпити за назвою *термінологія* її первинне етимологічне значення – «наука про терміни» і водночас зняти додаткове значення – «система термінів», а лінгвономен *термінологічний* використовувати винятково в значенні «той, що відноситься до термінології (термінознавства). На позначення того, що стосується власне терміна, учений запропонував назву *термінний* [141, с. 346]. Щоправда, в пізніших працях ученого на позначення науки про терміни вже домінує назва *термінознавство*, до якої І. І. Ковалик подає відповідник *термінологія* [148, с. 43]. Сьогодні ж на позначення науки про термін у мовознавстві функціонує дві назви: *термінологія* і *термінознавство*. Наукова лексема *термінологія* й далі

залишається багатозначною: нею також позначають фахову лексику певної мови (*термінологія української мови, німецька термінологія, польська термінологія* та ін.) та спеціальну лексику певної галузі науки чи техніки (*лінгвістична термінологія, філологічна термінологія, науково-технічна термінологія, фізична термінологія*) [96, с. 11]. Останнім часом дедалі популярнішою на позначення науки про термін стає назва *термінознавство*, утворена у 60-х рр. ХХ ст. Її активно використовують українські та зарубіжні автори, зокрема російські, польські тощо (В. Гриньов, Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк, О. Бондарець, Л. Терещенко, В. Дубічинський, Г. Павлова, Л. Васенко, О. Кримець, С. Булик-Верхола, Г. Наконечна, Ю. Теглівець, Т. Кияк, В. Лейчик, Л. Бесекірска, М. Вакуленко, Р. Дудок, В. Іващенко та ін.) [68; 249; 34, с. 74; 25; 116; 359; 165; 32, с. 142; 95, с. 179; 105].

Правда, в сучасних лінгвістичних ученнях продемонстровано і кардинально протилежні погляди на ці терміни. Так, А. Суперанська вважає, що лексемою *термінознавство* треба позначати вчення про склад термінів певної галузі знань, а також роботи з впорядкування цих термінів, спостереження за їх функціонуванням і контролю за впровадженням [311, с. 15]. У цьому значенні, на її думку, можна вживати й більш специфічні терміни: *медичне термінознавство, електротехнічне термінознавство, хімічне термінознавство* [311, с. 16]. За термінологічним ученням мовознавець радить закріпити назву *термінологія* (аналогічно до *психологія, лексикологія, морфологія, фонологія*) або *теорія термінології* [311, с. 16]. Свої погляди дослідниця аргументує тим, що терміноелемент *-логія*, який є у складі згаданого терміна, у перекладі з грецької означає «науку, галузь знань тощо», і вважає назву *термінологія* ширшою за *термінознавство* [311, с. 16].

Аналіз великої кількості досліджень, присвячених вивченню української та слов'янської галузевої лексики, свідчить про домінування в них назви *термінологія* на позначення сукупності спеціальних слів і сполук: *науково-технічна термінологія* [216], *філологічна термінологія* [90; 194], *лінгвістична термінологія* [204; 254; 168; 318; 360], *мовознавча термінологія* [102],

граматична термінологія [227; 212; 263], пунктуаційна термінологія [213], синтаксична термінологія [339, с. 122], морфологічна термінологія [351], лінгводидактична термінологія [22], риторична термінологія [172], документознавча термінологія [154], філософська термінологія [76], церковна термінологія [16], друкарська термінологія [225], видавнича термінологія [269], бібліотечна термінологія [307], музична термінологія [26], фізична термінологія [268], екологічна термінологія [224], військова термінологія [349; 354; 355], економічна термінологія [340; 181, с. 68–71], географічна термінологія [85], електротехнічна термінологія [151] тощо.

У дисертації розмежовуємо назви *термінознавство* і *термінологія*. За першою, в яку вкладено загальний (загальнонауковий) зміст і яка в українській мові є більш мотивованою, як «наука, знання», закріплюємо значення «наука про терміни» (аналогічно до *наукознавство*, *мовознавство*, *лінгвознавство*, *лінгвокраїнознавство*, *українознавство* тощо), а за другою – «сукупність мовних одиниць (слів, словосполучень, речень) на позначення спеціальних понять різних галузей науки, техніки, мистецтва, спорту тощо».

На думку термінознавців, необхідно також розмежовувати поняття «*термінологія*» та «*терміносистема*» [34, с. 84]. Термінологія – це «стихійно сформована сукупність термінів, які позначають історично сформовані поняття спеціальної сфери людських знань або діяльності» [154, с. 143]. Формування термінології починається одночасно з формуванням певної галузі і проходить кілька етапів: 1) започаткування термінології («неповна термінологія»), типовим для якого є запозичення; 2) завершення складання термінології («період стабілізації»); 3) розвиток термінології на власній основі, який передбачає виокремлення родових і видових понять та відповідних термінів, а також диференціацію певних галузей на підгалузі [34, с. 85].

Хоча на позначення усього масиву термінів української мови в мовознавчій літературі використовують назви *вітчизняна термінологія* [326, с. 40] та *національна термінологія* [276, с. 87; 171, с. 252–253], а на позначення української науки про термін – *вітчизняне термінознавство* [327, с. 67], у

дисертації вживаємо в цьому контексті назви *національна термінологія* та *національне термінознавство*.

Термінології є «джерелами терміносистем», які формуються тоді, коли вже «створено наукову теорію, позначено об'єкти та зв'язки між ними» [34, с. 86]. Іншими словами, терміносистема – це вищий ступінь організації лексичних одиниць, аніж термінологія [34, с. 87]. Типові ознаки терміносистеми: 1) наявність сукупності термінів (великої чи малої кількісно); 2) відсутність термінів, що не належать до жодної терміносистеми чи до кількох одночасно; 3) цілісність; 4) відповідність суми частин цілому; 5) певна сталість; 6) структурований характер; 7) перетин терміносистем (накладання одна на одну); 8) виконання функції міжгалузевого термінологічного фонду (терміносистемою можуть послуговуватися одна чи декілька галузей одночасно) [34, с. 87; 164, с. 17].

Оскільки фактичним матеріалом нашого дослідження є назви на позначення понять словотвору в українських граматиках другої пол. XIX – поч. XX ст., тобто матеріал діахронного зрізу, то закономірно виникає запитання про термінологічний статус цих найменувань: як номінувати досліджувані нами одиниці.

Шукаючи відповідь на це питання, враховуємо характеристику окресленого періоду в мовознавчій літературі. Сучасні лінгвісти стверджують, що це: 1) науковий період, коли, починаючи з XVIII ст., «українська термінологія формувалася паралельно з формуванням наукового мовленнєвого стилю» [337, с. 68]; 2) етап, початок якого став підґрунтям формування української наукової термінології [216, с. 9]; 3) «процес цілеспрямованого вироблення питоми української... термінології відповідно до специфічних особливостей семантики і структури нашої мови» [263, с. 227]; 4) період, граматичні праці якого мають за основу наукову систему, а тому вимагають інших методів їх аналізу [46, с. 260] порівняно з працями граматичного жанру попередньої доби; 5) «етап початкового наукового опрацювання граматики української мови спеціально створюваними поняттями» [202, с. 9];

б) започаткування системного підходу до «творення нової, збирання та перегляду існуючої народної термінології» [292]; 7) період інтенсивного розвитку системи українських мовознавчих термінів, що склалася тоді переважно на національній основі [102, с. 4].

Крім того, вчені відзначають великий внесок Галичини в усталення та нормалізацію української та польської наукової термінології [81, с. 459].

Зважаємо й на те, як номінували одиниці опису та їх сукупність дослідники термінології різних галузевих терміносистем на часовому зрізі другої пол. XIX – поч. XX ст. або періодів, які накладаються на ці хронологічні межі (наприклад, середини чи кінця XIX ст.). Аналіз досліджень, присвячених опису галузевих термінологій на окресленому етапі, дав змогу простежити використання наукових назв *термін* і *термінологія* [102, с. 3–5, 12; 268, с. 6–9; 76, с. 160, 171–175; 243, с. 5–13].

Також беремо до уваги факт, що філологічна термінологія почала розвиватися з 30-х рр. XIX ст. [18, с. 28] і на кінець століття була переважно вироблена, її лише постійно вдосконалювали [249, с.92].

Виходячи з хронологічних меж дослідження та характеристики термінотворчого періоду, який окреслюють граматики, а також зважаючи на термінізацію наукових назв словотвору в досліджуваних джерелах, їх систематизацію, наявність парадигматичних відношень, вважаємо прийнятними для оперування в нашому теоретичному описі назв *словотвірний термін* і *словотвірна термінологія*.

У дисертації послуговуватимемося визначенням: «Термін – це слово чи сполука, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві, у конкретній галузі знань чи людської діяльності» [283, с. 617].

Аналіз кожної терміносистеми закономірно породжує проблему виявлення її кількісного та якісного складу [203, с. 237]. На жаль, питання про склад української словотвірної термінології сьогодні розкриті недостатньо, оскільки наразі маємо ще мало спеціальних досліджень. Власне словотвірній

терміносистемі в українському мовознавстві присвячено лише наукові розвідки З. С. Сікорської та Л. О. Вакарюк і С. Є. Панцьо [295; 297; 29], а сукупність терміноодиниць цієї системи найкраще відображає лексикографічна праця Л. О. Вакарюк і С. Є. Панцьо [30].

Словотвірну термінологію визначаємо як сукупність спеціальних найменувань, що співвідносяться з певними поняттями науки про творення слів й утворюють відповідну терміносистему.

Зважаємо й на те, що мовознавці вкладали в поняття «словотвір» на етапі започаткування цієї науки, тобто у другій половині XIX ст. На цьому синхронному зрізі ще не було розмежування словотвору та морфеміки, які сьогодні вчені трактують як окремі наукові дисципліни [12, с. 3; 129, с. 618; 66, с. 6, 79, 166], що поступово виокремилися у другій половині XX ст., сформувавши кожна свій поняттєво-термінологічний апарат [203, с. 240].

Українські вчені виокремлюють такі ознаки терміна: однозначність, короткість (стислість), точність, однослівність, зрозумілість (мотивованість), наявність дефініції, відсутність омонімів і синонімів, системність, стилістична нейтральність, нормативність (лінгвістична правильність), незалежність від контексту, словотворча здатність, милозвучність [379, с. VIII; 41, с. 16; 281, с. 12; 249, с. 146–147; 96, с. 12; 241, с. 288; 34, с. 79–81].

Згідно з настановчими документами держстандарту України (ДСТУ), основні вимоги до терміна такі: 1) однозначна відповідність терміна поняттю; 2) відповідність лексичного значення терміна позначеному ним поняттю; 3) системність; 4) раціональна стислість; 5) словотворча (дериваційна здатність); 6) мовна правильність [94, с. 14].

Визначаючи відповідність аналізованих у нашому дослідженні назв на позначення понять словотвору в українських граматиках другої пол. XIX – поч. XX ст. вищеописаним параметрам терміна, зважаємо на те, що словотвірна термінологія тільки почала формуватися як окрема галузь мовознавчої науки, оскільки саме в окреслений період у працях граматичного жанру було започатковано вивчення словотвору як окремого розділу.

Крім того, враховуємо, що особливістю словотвірних термінів, навіть, на синхронному зрізі є «наявність розвинутої синонімічної дублетності» [30, с. 7], і семантичний об'єм таких термінів, які утворюють синонімічні ряди, є абсолютно тотожний: в одному ряді можуть перебувати як власне українські, так і запозичені назви [30, с. 7].

Щодо раціональної стислості (оптимальної довжини терміна), то багатокomпонентні терміни в сучасних терміносистемах становлять 70 % [303, с. 112] і здатні «якнайточніше окреслити усі основні ознаки поняття» [154, с. 142], хоча й «створюють складнощі у функціонуванні, від них неможливо утворити похідні терміни [154, с. 142].

«Однією з основних особливостей термінів у кожній галузі науки є те, що вся сукупність термінів повинна становити собою певну системну цілісну єдність» [141, с. 343]. Іншими словами «системність є однією з найважливіших умов існування терміна» [96, с. 11].

Системність термінів виявляється на логічному та лінгвістичному рівнях: на першому через наявність ієрархічних семантичних зв'язків між поняттями, на другому через використання відповідних словотвірних засобів для творення термінів, що належать до певної категорії [154, с. 142].

Тому першими кроками системного вивчення термінів є «з'ясування логіко-поняттєвих відношень між науковими поняттями та виокремлення тематичних груп» [324, с. 223]. Крім цього, «системність на лінгвістичному рівні зумовлюють семантичні та граматичні особливості термінів» [324, с. 223].

У сучасному українському мовознавстві застосовано такі підходи до вивчення термінологічних систем: 1) лексико-генетичний (виявлено питому та запозичену термінолексику); 2) лексико-семантичний (розглянуто зв'язок між назвою і поняттям, явища полісемії, синонімії, антонімії та омонімії); 3) структурно-граматичний або структурно-словотвірний (вивчено структурну будову термінів, їхню частиномовну належність, способи термінотворення); 4) структурно-семантичний (визначення структури термінологічних одиниць і ознак, властивих термінам певної галузі (однозначність, точність,

дефінітивність, системність, емоційно-експресивна нейтральність); 5) функціональний (дослідження семантики терміна через функції, які він виконує у професійному мовленні); 6) логіко-семантичний (тезаурусне представлення та систематизація термінів); 7) системно-структурний (виокремлення в межах метапростору системотворчого поняття ієрархічно організованих тематичних груп і підгруп термінопонять) [142, с. 351–355; 102, с. 20–24; 351, с. 8–14; 347, с. 41–68; 323, с. 6–12; 186, с. 94–107].

Впорядкованість сучасної української словотвірної терміносистеми, що формувалася в другій половині ХХ ст., виявлено на лексико-семантичному та структурно-граматичному рівнях [297, с. 267–268]. До того ж, як вважає З. Сікорська, «виразна своєрідність української словотвірної термінології полягає в тому, що від початку свого існування вона була системним утворенням» [295, с. 120].

У дисертації застосовуємо лексико-генетичний підхід, який дає змогу простежити шляхи творення словотвірних термінів, лексико-семантичний підхід, що допомагає простежити зв'язок між назвою та поняттям, динаміку розвитку дефініцій термінів і системно-структурний підхід, він сприяє виокремленню в межах словотвірної термінології тематичних груп і підгруп.

1.4.2. Теорія словотвору. Поняттєвим фундаментом для вивчення словотвірної термінології у галицьких шкільних граматиках другої пол. ХІХ – поч. ХХ ст. є теорія сучасного словотвору.

Сучасна дериватологія, яку вважають однією із наймолодших галузей у мовознавстві [304, с. 5], сьогодні вже «завершила етап свого становлення, виділившись в окрему лінгводисципліну зі своїм специфічним об'єктом вивчення, своєю проблематикою і характерним для неї поняттєвим та термінологічним апаратом, а також сукупністю спеціальних прийомів і методик дослідження словотворчих процесів та їхніх наслідків» [83, с. 126]. Активне формування словотвору як науки відбувалося у другій половині ХХ ст.: для цього періоду характерний динамічний розвиток як словотвірної термінології,

так і словотвірної системи [159, с. 55]. Найбільш вагомий внесок у її розбудову зробив фундатор української дериватологічної школи Іван Ковалик, який ще в 50-х рр. минулого століття науково довів самостійність словотвору як окремого розділу лінгвістики. Учений обґрунтував системність науки про творення слів, теоретично опрацював словотворчі ресурси, створив основну поняттєву базу дериватології, з'ясував роль кореня у словотворі, пояснив явища словотвірної синонімії, омонімії та антонімії, виокремив комплексні словотвірні одиниці та подав їхні дефініції, звернув увагу на особливості діалектного, термінологічного та ономастичного словотворення [316, с. 4; 79, с. 6–19; 218, с. 3; 20, с. 145–146].

Згадані аспекти досліджень ученого розкривають праці, основними серед яких є «Вчення про словотвір: словотворчі частини слова» (1958), «Вчення про словотвір: словотворча характеристика слова» (1961) і «Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі науки про мову», що стала вступною частиною до колективної монографії «Словотвір сучасної української літературної мови» (1979).

Ідеї, задекларовані у працях І. Ковалика, активно розвивають сучасні дериватологи. Сьогодні монографічно досліджено особливості афіксального словотворення української мови (Н. Клименко [127], П. Білоусенко [19], Є. Карпіловська [112], С. Соколова [306]), словотвірну структуру та семантику простих і складних слів (К. Городенська і М. Кравченко [64], Н. Клименко [133]), розроблено теоретичні засади синтаксичної деривації (К. Городенська [63]), започатковано основоцентричне вивчення словотвору (В. Грещук [84], З. Валюх [33]), застосовано категорійний підхід до аналізу похідних слів, результатом якого стало виокремлення категорійного словотвору (І. Вихованець і К. Городенська [43]) та цілісне вивчення комплексних одиниць системи словотвору (В. Олексенко [232]), удосконалено теорію словотвірної номінації (А. Нелюба [220; 218])

Теоретичні здобутки сучасних дериватологів відображено у підручниках і навчальних посібниках зі словотвору (праці Н. Клименко та Є. Карпіловської

[131], В. Горпинича [66; 67], З. Сікорської [298]), лінгвістичних енциклопедичних виданнях («Українська мова: енциклопедія» [328]) і українській словотвірній лексикографії та термінографії (праці З. Сікорської [296], Л. Вакарюк і С. Панцьо [30]).

Вищезазначені праці є теоретичним підґрунтям нашого дослідження. Їх аналіз дає змогу скласти уявлення про терміносистему сучасного словотвору, вирішити проблему виокремлення її якісного та кількісного складу та виявити перспективні для сучасної мовознавчої науки елементи опису поняттєво-термінологічного апарату в досліджуваних джерелах.

1.5. Методи дослідження

Досягнення поставленої під час наукового пошуку мети та реалізація завдань можливі за умови правильного вибору та застосування методів дослідження. Метод у цьому контексті учені кваліфікують водночас і як «спосіб організації пізнавальної й дослідницької діяльності науковця з метою вивчення явищ і закономірностей певного об'єкта науки» (з одного боку), і як «систему процедур вивчення об'єкта дослідження та / або перевірки отриманих результатів» (з іншого) [282].

Методи дослідження є різними за змістом і можуть диференціюватися на структурні підрозділи [260, с. 160]. До того ж кожна галузь має свої «надійні та перспективні методи наукового дослідження» [351, с. 6]. Часто саме виникнення тої чи іншої науки чи нового напрямку в ній і пов'язують із появою певного методу [167, с. 357].

Власні (спеціальні) методи вивчення мови упродовж свого історичного розвитку створила й лінгвістика [167, с. 355], а їх систематизація відбувалася відповідно до різних напрямів чи аспектів цієї науки [284, с. 51]. Досліджуючи мовні факти, вчені використовують як загальнонаукові методи дослідження (індукцію, дедукцію, аналіз, синтез, спостереження, гіпотезу, таксономію, порівняння, формалізацію, ідеалізацію, експеримент, фальсифікацію,

моделювання тощо), так і власне мовознавчі [167, с. 358–360; 284, с. 49]. Щодо останніх, то в мовознавстві немає єдиної думки чи класифікації цих методів.

М. Кочерган виокремлює як мовознавчі методи дослідження описовий, порівняльно-історичний, метод лінгвістичної географії, зіставний, структурний, соціолінгвістичні та психолінгвістичні методи та математичні методи в мовознавстві) [167, с. 360–403].

О. Селіванова всі лінгвістичні методи дослідження мови диференціює на парадигмальні, міжпарадигмальні, маргінальні й комплексні (комбіновані) [284, с. 52].

Дещо інший погляд на цю проблему мають термінознавці. Дотримуючись думки, що мовознавчі методи можна розділити на експериментальні й теоретичні, вони виокремлюють два основні взаємодоповнювальні методи дослідження в галузі термінології: статистичний і аналітичний. Складовими першого є методи: 1) загальнолінгвістичні та загальнонаукові (описовий, спостереження, граматичних аналогій, зіставний, аналізу та синтезу); 2) соціо-, психо- та етнолінгвістичні (прослуховування звукозаписів, анкетування, опитування, тестування, асоціативного експерименту, польовий збір матеріалу тощо). Другий охоплює такі методи: порівняльний, семантичний, концептуальний, логіко-поняттєвий, історико-етимологічний, компонентного аналізу, індукцію та дедукцію, таксономізацію, формалізацію, ідеалізацію, структурний метод, функціональний метод, лінгвостатистичний метод, метод гіпотез, фальсифікацію, трансформаційний етап методу аналізу та синтезу, метод граматичної аналогії, метод пріоритетного функціонування, метод акустичних інваріантів тощо [31, с. 16–17].

У наукових працях, присвячених вивченню мовознавчої термінології, застосовано такі методи дослідження: *описовий* (В. Деркач, Л. Рогач, В. Підвойний, О. Медведь, О. Масликова, І. Ярошевич, Д. Якимович-Чапран, С. Полюга, Р. Тимошук, Н. Ляшук) [90, с. 3; 277, с. 3; 254, с. 3; 202, с. 3; 194, с. 3; 351, с. 4; 346, с. 3; 263, с. 8–9; 318, с. 3; 185, с. 3], *описово-аналітичний* (О. Туркевич) [323, с. 3], *описово-динамічний* (лінгвістичне спостереження,

порівняння, узагальнення) (В. Захарчин, О. Туркевич) [102, с. 8; 323, с. 3] історичний (О. Туркевич) [323, с. 3], порівняльно-історичний (Д. Якимович-Чапран, С. Полюга) [346, с. 3; 263, с. 9], зіставний або зіставного аналізу (І. Ярошевич, Д. Якимович-Чапран, С. Полюга) [351, с. 4; 346, с. 3; 263, с. 9], компонентного аналізу (Л. Рогач, Д. Якимович-Чапран, О. Туркевич, С. Полюга, Н. Ляшук) [277, с. 3; 346, с. 3; 323, с. 3; 263, с. 9; 185, с. 4], дефініційний аналіз та елементи методики компонентного аналізу (Р. Тимошук) [318, с. 3]; логіко-поняттєвого аналізу словникових дефініцій (Н. Ляшук) [185, с. 3]; системного аналізу (Н. Ляшук) [185, с. 3]; формалізованого аналізу (Л. Рогач) [277, с. 3], контекстуального аналізу (Н. Ляшук) [185, с. 4]; кількісного аналізу (В. Захарчин, Д. Якимович-Чапран, О. Туркевич) [102, с. 8; 346, с. 3; 323, с. 3], кількісних підрахунків (С. Полюга, Н. Ляшук) [263, с. 9; 185, с. 3–4]; морфемний і словотвірний аналізу (Р. Тимошук) [318, с. 3]; лінгвістичного спостереження (І. Ярошевич, О. Туркевич) [323, с. 3], синхронних зрізів (В. Захарчин) [102, с. 8]; діахронно-синхронний метод (І. Ярошевич) [351, с. 4]; статистичний (Л. Рогач) [277, с. 3], типологічний (Л. Рогач) [277, с. 3]; спостереження, або внутрішньої інтроспекції (Н. Ляшук) [185, с. 3]; логічний метод структурно-функціонального аналізу поняття (О. Медведь) [202, с. 3].

Найпоширенішими методами дослідження мовознавчої термінології, як видно з вищезазначеного, є *описовий, порівняльно-історичний, зіставний, компонентного аналізу і структурний*.

Переконаємося у слушності думки дослідників мови про невпорядкованість методологічного інструментарію сучасного мовознавства [284, с. 48; 52, с. 17]. Розбіжності у трактуванні вищезгаданих методів дослідження можна, пояснити тим, що «теорія лінгвістичних методів поки перебуває на стадії становлення» [53, с. 33].

Щоб уникнути хаотичності та плутанини, необхідно впорядкувати та структурувати методи дослідження мовознавчої термінології. Насамперед у термінологічних дослідженнях, на наш погляд, важливо диференціювати

методи збору фактичного матеріалу та методи його аналізу. У процесі дослідження словотвірної термінології в галицьких шкільних граматиках української мови другої пол. XIX ст. – поч. XX ст. до першої групи потрапляє метод *спостереження (лінгвістичного спостереження)*, до другої – *систематизації, описовий, порівняльно-історичний, зіставний, дефініційного та функціонального аналізів і узагальнення.*

Другу групу доповнюємо *методом реконструкції колишніх мовних станів.* Його не застосовували вищезгадані дослідники мовознавчої термінології, однак він важливий для наукових пошуків з історії лінгвістики.

Метод спостереження дає змогу виявити словотвірні терміни в досліджуваних джерелах, *метод систематизації* необхідний, щоб зібрати та класифікувати виявлені терміни, *описовий метод* допомагає комплексно дослідити й описати терміни. *Порівняльно-історичний* сприяє з'ясуванню походження словотвірних термінів. Застосування *зіставного методу* необхідне, щоб виявити взаємозв'язки між термінами, зафіксованими в досліджуваних джерелах, із термінами у граматиках інших мов і працях європейських лінгвістів. *Метод реконструкції колишніх мовних станів* дає змогу пояснити розбіжності в обґрунтуваннях окремих словотвірних понять авторами досліджуваних джерел і сучасними мовознавцями. *Дефініційний аналіз* допомагає уточнити дефініції термінів і виявляє перспективні елементи їх опису для теорії сучасного словотвору. *Функціональний аналіз* сприяє з'ясуванню подальшого використання виявлених термінів. Зробити та сформулювати на основі результатів дослідження відповідні висновки дає змогу *метод узагальнення.*

Висновки до розділу 1

1.1. Терміни словотвору зрідка потрапляли в поле зору дослідників XIX ст., хоча вивчення мовознавчої термінології започатковано у другій пол. XIX ст. (П. Павлусевич, 1865). Перші комплексні дослідження термінів

цієї галузі, зокрема аналіз історії формування граматичної терміносистеми, здійснили на поч. та в сер. ХХ ст. (І. Огієнко, 1908–1909; Н. Москаленко, 1959).

1.2. Систематизація результатів досліджень української мовознавчої термінології у працях сучасних учених засвідчує, що словотвірну термінологію проаналізовано в контексті мовознавчої (В. Захарчин, С. Дерба, Д. Якимович-Чапран, Л. Пена, Н. Ляшук, М. Лесюк), граматичної (О. Медведь), морфологічної (І. Ярошевич), лінгводидактичної (О. Туркевич) терміносистем і як термінолексику окремої галузі (З. Сікорська, Л. Вакарюк і С. Панцьо).

Однак праці про становлення та еволюцію терміносистеми словотвору, джерела її походження, які б дали змогу простежити за історичною тяглістю у формуванні словотвірної термінології, все ще відсутні.

1.3. Аналіз результатів досліджень з історії українського мовознавства (праці І. Огієнка, М. Возняка, В. Сімовича, М. Павлюка, С. Бевзенка, Г. Мацюк, Г. Бідера, І. Матвіяса, М. Лесюка) дає підстави зробити висновки про джерельну базу дослідження: галицькі шкільні граматики української мови другої пол. ХІХ – поч. ХХ ст. – це маловивчені пам'ятки для аналізу української словотвірної термінології.

Важливим для розкриття особливостей становлення і розвитку української словотвірної термінології є період другої пол. ХІХ – поч. ХХ ст. Його пов'язують з виокремленням у тогочасних граматиках розділу «Словотвір». Це стало точкою відліку у становленні української національної словотвірної термінології.

1.4. Вивчення категорій термінознавства переконує в доречності використання в дослідженні на позначення корпусу назв українського словотвору другої пол. ХІХ – поч. ХХ ст. лінгвономенів *словотвірний термін* і *словотвірна термінологія*.

Аналіз досліджень, в яких розкрито різні підходи до вивчення термінологічних систем, допомагає систематизувати найважливіші з них для вивчення галузевої термінології на етапі її становлення та розвитку: лексико-генетичний, лексико-семантичний і системно-структурний.

Опрацювання сучасної теорії словотвору дає змогу скласти уявлення про терміносистему цієї галузі мовознавства, виявити зв'язок з категорійною базою граматик і переконує в доцільності розглядати словотвірну термінологію другої пол. ХІХ – поч. ХХ ст. крізь призму понять «словотворчі ресурси», «твірні одиниці», «похідні одиниці», «способи словотворення», «одиниці системи словотвору», важливих для аналізу проблеми.

1.5. Розкриття методики аналізу мовознавчої термінології та систематизація досвіду її вивчення дають підстави зробити висновки про найпоширеніші методи дослідження термінології цієї галузі: *описовий, порівняльно-історичний, зіставний, компонентного аналізу та структурний*. Для дослідження становлення і розвитку словотвірної термінології важливі *метод спостереження, систематизації, описовий, порівняльно-історичний, зіставний, реконструкції колишніх мовних станів, дефініційного та функціонального аналізів і узагальнення*.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕДУМОВИ ВИОКРЕМЛЕННЯ ПОНЯТТЄВОЇ БАЗИ ТА ТЕРМІНОЛОГІЇ СЛОВОТВОРУ В ГАЛИЦЬКИХ ШКІЛЬНИХ ГРАМАТИКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДРУГОЇ ПОЛ. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.

Грамматичне вчення, розвинуте в досліджуваних джерелах, має своє теоретичне підґрунтя й ілюструє результати мовознавчого аналізу окресленого періоду, релевантні сьогодні для вивчення питання про становлення та розвиток словотвірної термінології.

2.1. Лінгвістична свідомість кодифікаторів

Кожну мовну особистість визначають такі складники: інтелектуальні здібності, соціальна роль і соціальний статус, ідеологічні переконання, мовна та комунікативна компетенції, мовна свідомість тощо [57, с. 25–32].

Важливими є й освітній рівень та приналежність творця терміна до певної наукової школи, наряду тощо [108, с. 112].

У дослідженнях з історії мови, на думку Л. Гнатюк, «мовні явища і процеси, засвідчені літературною мовою попередніх епох, потрібно розглядати «зсередини», крізь призму мовної (де можливо – і лінгвістичної) свідомості авторів тієї доби, що допоможе уникнути помилок і непорозумінь, спричинених застосуванням сучасних критеріїв до мовної реальності минулого» [54, с. 401].

У дисертації дотримуємося думки, що за мовною свідомістю постає її різновид, в якому об'єктом пізнання є мова (знання, ідеї, почуття, переконання, оцінки й настанови щодо мови та мовної дійсності, мотиви мовної поведінки) і який відображає ставлення до мови [345, с. 145; 285, с. 13].

П. Селігей, трактуючи мовну свідомість як різнорівневе утворення та беручи за основу критерій сприйняття мови як цінності, виокремив чотири рівні мовної свідомості: нульовий, низький, середній і високий. Для носіїв нульового рівня мовної свідомості характерне володіння невеликим багажем мовних знань, необхідних для простого спілкування; носії початкового рівня мають поверхові

знання мови, отримані в закладах освіти, але байдужі до її минулого та теперішнього, не відчують ваги мови та «сприймають як щось третьорядне»; люди з середнім рівнем мовної свідомості «цікавляться проблемами мови й мовного життя, стежать за чужим і своїм мовленням», але ще не можуть «дати мовним явищам правильні, достатньо обґрунтовані теоретичні пояснення»; носій високої мовної свідомості – «зріла мовна особистість» з активною мовною позицією та почуттям відповідальності за мову. Його зацікавлення мовою викликане систематизованими і науково осмисленими лінгвістичними знаннями, він спроможний аналізувати мовну дійсність, самостійно оцінювати та обґрунтовувати мовні явища. Саме на високому рівні мовної свідомості виникає інтерес до граматичної будови мови та зароджується професійна мовна свідомість, властива ученим-мовознавцям і викладачам [285, с. 25–52].

Людина, яка знає певну мову і водночас її науково вивчає, на думку Г. Мацюк, є «носієм двох, за своєю природою відмінних, свідомостей – лінгвальної та лінгвістичної» [199, с. 50]. «Мовознавець як носій лінгвістичної свідомості впливає на мову безпосередньо, якщо він укладає шкільні граматики чи словники, і опосередковано – якщо пише різножанрові теоретичні праці. Кожен дослідник мови є ще й учасником мовлення, членом певної мовної спільноти, який оцінює мовні явища разом з іншими носіями. Діяльність мовознавця ілюструє взаємодію теоретичного і прикладного начал, іншими словами – об'єктивного та нормативного, або дескриптивного та прескриптивного, описів у формуванні лінгвістичної теорії» [200, с. 58].

Лінгвістичну свідомість ілюструє не тільки трансформація лінгвістичних ідей своєї доби у праці дидактичного спрямування, але й відображення науково-теоретичних знань автора про мову взагалі та літературну зокрема [199, с. 51–52].

У дослідженні враховуємо соціальну роль і статус, освітній рівень, належність до наукових шкіл, рівень лінгвальної (мовної) свідомості та лінгвістичну свідомість авторів української словотвірної термінології другої пол. XIX – поч. XX ст.: М. Осадци, Г. Шашкевича, П. Дячана, О. Партицького,

О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького, Ф. Гартнера, В. Коцовського, І. Огоновського та О. Поповича¹.

У другій пол. XIX ст. – на поч. XX ст. соціальний запит на літературу граматичного жанру, яка в нашому дослідженні є джерелом фактичного матеріалу для вивчення словотвірної термінології, створювали дві соціальні категорії носіїв мови: автори граматик і користувачі цих навчальних видань (першим такі праці були необхідні, щоб здійснювати професійну діяльність, другим – як навчальна література).

Обидві соціальні категорії відрізнялися від своїх попередників – носіїв української мови першої половини XIX ст. Якщо в першій половині XIX ст. це була лише «інтелігенція в особі духовенства та селянство» [199, с. 22], то з середини XIX ст. когорту тих, хто послуговувався українською, поповнила світська інтелігенція (письменники, публіцисти, вчителі, науковці) [18, с. 25]. Саме її представники і перейняли в 60-х рр. XIX ст. від освічених кіл Східної та Центральної України «українофільську концепцію створення окремої української літературної мови» і зреалізували її в наступних десятиріччях, незважаючи на опір як москвофільського, так і полонофільського таборів [18, с. 25].

Представники інтелігенції, зокрема автори граматик української мови (вони ж учителі шкіл, викладачі тогочасних університетів і науковці), водночас стали і творцями української термінології, бо «у народу державного всю... термінологію творить ціле урядове життя, а в недержавного – державна свідомість інтелігенції» [229, с. 43].

Граматисти першої половини XIX ст. були «професійною спільнотою без спеціальної мовознавчої освіти» [201, с. 4], укладачі граматик української мови досліджуваного періоду, хоча і вихідці з середовища греко-католицьких священиків, як М. Осадца, П. Дячан, Г. Шашкевич, О. Партицький,

---

¹ Біографічні дані та інформацію про наукову спадщину цих вчених подаємо в додатках (Додаток А. Автори галицьких шкільних граматик української мови другої пол. XIX. – поч. XX ст.: наукові біографії).

О. Огоновський, але стали представниками нової генерації українських граматистів. Вони, на відміну від своїх попередників (авторів граматики української мови першої половини XIX ст.), були «науково підготовлені» до укладання праць граматичного жанру [46, с. 256]. Обравши як основну теологічну освіту в Королівській греко-католицькій семінарії св. Варвари у Відні (1774 рік заснування), більшість авторів граматики паралельно здобували ще й філологічні знання. У семінарії не було кваліфікованих викладачів із загальноосвітніх гуманітарних дисциплін, тому семінаристи клопотали перед ректором про дозвіл відвідувати лекції зі старослов'янської мови та слов'янознавства у Віденському університеті. У 1854 р. їхнє прохання задовольнили [35, с. 402]. Таким чином, 14 семінаристів (всі вихідці з Галичини) стали відвідувати лекції Ф. Міклошича, який 1852 р. очолив кафедру славістики у згаданому університеті [317, с. 88; 35, с. 401]. Учнями визначного славіста були, зокрема, учений-термінолог І. Верхратський, відомі мовознавці Є. Желехівський, О. Калужняцький, О. Лепкий та автори підручників з української мови, а саме: М. Осадца, П. Дячан, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький, а також літературознавці О. Макарушка, О. Барвінський та ін. [331, с. 8; 62, с. 268; 317, с. 88; 35, с. 402–403].

Українські граматисти другої половини XIX ст. «поклали перші підвалини наукового дослідження мови і наукового її трактування по школах» [331, с. 8], тобто працювали викладачами середніх та професорами вищих навчальних закладів, а значить мали змогу застосовувати й перевіряти свої граматичні та термінологічні концепції на практиці. Це сприяло вдосконаленню граматичного викладу та уніфікації граматичної термінології.

Праці деяких з них, зокрема М. Осадци та О. Огоновського, використали європейські мовознавці [183, с. 73; 113, с. 61], що свідчить про професійний рівень українських граматистів.

Автори граматики окресленого періоду – це ще й керівники у сфері освіти (Г. Шашкевич, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький, В. Коцовський, О. Попович), члени та очільники культурно-просвітніх і наукових товариств

(М. Осадца, П. Дячан, О. Партицький, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер, В. Коцовський, О. Попович), редактори та співробітники рідномовних педагогічних і наукових періодичних видань (О. Партицький, В. Коцовський, О. Попович), перекладачі творів закордонних письменників (І. Огоновський, В. Коцовський). Активна позиція мовознавців у культурно-просвітній та науковій сферах створювала можливості для розширення сфер функціонування української мови та була важливим чинником у формуванні граматичної культури в цілому, і мовознавчої термінології зокрема (в тому числі словотвірної).

Лінгвістична свідомість українських творців словотвірної термінології формувалася під впливом теоретичних ідей різних наукових шкіл. Цьому сприяло розміщення Галичини на межі двох культур – східної та західної [196, с. 61].

Певною мірою лінгвістичну свідомість авторів українських граматики другої половини XIX – початку XX ст. відображає мета, яку багато з них зазначили в передмовах до своїх праць: подати матеріал відповідно до тогочасних вимог освіти, впорядкувати його методично [379, с. IV]; укласти такий підручник для народної школи, який би не відрізнявся від граматики для гімназій і таким чином полегшував би «позн^твійшу науку язика» [369, с. I]; подати граматичну теорію, спираючись на найновіші дослідження слов'янського мовознавства і оминаючи все досі ще «не певне або не вияснене» [365, с. IV].

На певній реалізації цієї мети акцентував один із граматистів окресленої доби Г. Шашкевич, який зазначав, що у своїй граматиці, тісно та органічно поєднаній із призначеними для шкіл читанками, він подав результати власного багаторічного студювання «д^тху» української мови, її внутрішніх та зовнішніх властивостей, якими вона відрізняється від інших, більше чи менше споріднених, слов'янських мов, і які дають їй змогу виконувати різні функції у суспільстві: бути для освічених українців засобом спілкування та діловодства, служити розвитку та збагаченню власної народної літератури у всіх сферах, а, відповідно, і вимогам етикету («образованого вк^тса») [379, с. VI].

Отже, українські граматисти другої половини XIX – поч. XX ст. усвідомлювали необхідність створення граматичних праць, що відповідали б: 1) вимогам часу; 2) принципу наступності в навчанні; 3) найновішим досягненням мовознавчої науки.

Граматисти досліджуваного періоду представляли в Галичині школу «найвизначнішого і найавторитетнішого в свій час славіста» [317, с. 89; 302, с. 408] Ф. Міклошича, праці якого «становлять епоху в науковій пізнанні всіх мов слов'янських» [331, с. 8].

Австрійський славіст «послідовно відстоював самостійність, рівноправність, наукову придатність і міжнародну вжиткову повноцінність української мови» [183, с. 70], вважав, що і література, і літературна мова українців повинні розвиватися на народному ґрунті й усіляко підтримував та заохочував галичан до написання й видання праць народною мовою, засуджував «спроби культивувати мертво «язичіє» [317, с. 87]. У ролі консульганта австрійського міністерства освіти Ф. Міклошич долучався до складання робочих планів і програм для шкіл, затверджував проспекти підручників і давав поради їхнім авторам [317, с. 87], а часом і сприяв у працевлаштуванні (один з перших і сумлінних студентів австрійського вченого М. Осадца завдяки рекомендації свого вчителя 1859 р. отримав посаду помічника викладача української мови Другої львівської гімназії) [35, с. 403].

«Порівняльна граматики слов'янських мов» Ф. Міклошича, яку вважають «дослідженням солідного наукового значення» свого часу [183, с. 73] сприяла поширенню порівняльно-історичного методу в мовознавстві [183, с. 73] і складала «досить детальне й чітке уявлення про українську мову та її явища і їх поширення по говірках, найбільше – в південно-західних, ... сприяла утвердженню правильних наукових поглядів на нашу мову серед філологів» [317, с. 88–89].

«Постійна увага Ф. Міклошича до українського мовного матеріалу, який він щораз більше і повніше залучає до своїх наукових статей і порівняльної граматики, мала свою природну основу... в граматичній літературі

західноукраїнських авторів» [182, с. 10]. Відображення теоретичних засад, структури та термінології порівняльної граматики слов'янських мов австрійського ученого маємо в українських граматиках другої половини XIX ст., зокрема працях М. Осадци, О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера.

Крім того, завдяки віденському учителю ці граматисти мали змогу ознайомитися з порівняльно-історичними дослідженнями інших відомих європейських мовознавців: А. Шлейхера, Я. Грімма, Ф. Боппа, А. Потта, Т. Бенфея та ін., про яких вони згадують у передмовах до своїх граматик і наукових розвідках [365, с. IV; 383, с. 1; 391, с. 7; 421, с. 6–9]. Тому праці галицьких граматистів другої пол. XIX – поч. XX ст. ґрунтувалися на положеннях віденської славістичної школи.

І. Верхратський, високо оцінюючи здобутки представників цієї школи, у статті «Рецензия руского перекладу про «Дарвінізм» Е. Ферріера і декотрі замічання що до нашої бесіди і що до рускої термінології взагалі» (1904) писав, що праці Ф. Міклошича та М. Осадци «дають добру основу граматиці малорускій» [41, с. 14].

На формування лінгвістичної думки українських граматистів вплинув і розвиток романтичного напрямку в європейській науці. Популярним представником романтизму в XIX ст. був Ф. Шлегель (1772–1829), який у праці «Про мову і мудрість індусів» (1808) висунув ідею про санскрит як джерело розвитку інших індоєвропейських мов, першим ввів термін *індонімецькі мови*, який згодом замінили синонімом *індоєвропейські мови* [5, с. 263], та акцентував на необхідності порівняльного вивчення мов [335, с. 24].

В українському науковому середовищі другої пол. XIX ст. ідею про індоєвропейську мовну та культурну єдність активно підтримав і поширив П. Дячан. У своєму дослідженні «О пользѣ поровнвательного языкознанія...», покликаючись на П. Шафарика, він зазначав: «Русини составляют большую часть славянщины... С нею творят они самый красней цвѣтокъ вѣнца сплетеного изъ Индоевропейскихъ народовъ» [372, с. 1]. Апелюючи до

наукових поглядів Д. Куна та Е. Куртіуса, український мовознавець зараховує до індоєвропейців народи, які населяють чи не всю Європу та велику частину Азії й у доісторичні часи творили одну цілість: мали спільну мову, однакові звичаї, обряди, характер і ступінь розвитку. Цю, безсумнівну, на думку П. Дячана, істину вдалося довести завдяки порівняльному мовознавству, засновником якого був Ф. Бопп зі своєю школою (А. Поттом, Т. Бенфеєм і ін.), та історичному дослідженню мов, на чолі якого стоїть Я. Грімм [372, с. 1].

Галицькі граматисти ХІХ ст., які здобували мовознавчу освіту у Відні, могли знати й погляди німецького філософа Й.-Г. Гердера (1744–1803), особливої популярності якому додавало зацікавлення українським фольклором. Враження про Україну німецький мислитель виклав у щоденнику¹. Своїми настановами Й.-Г. Гердер спонукав українців до збирання усної народної творчості.

Про позитивний вплив європейського романтизму на галичан свого часу писав О. Маковей: «Вражінє на галицьких русинів робили народні пісні, їх вагу і красу вони розуміли... і одушевляли ся ними. Була в тім, розуміє ся, заслуга не самих русинів, що й вони звернули увагу на народні пісні, лише того романтично-етнографічного руху, що проявив ся був у цілій Славянщині і досяг також Галичан» [191, с. 31].

Ідеї романтизму відображені в принципах добору ілюстративного матеріалу до теоретичних описів в українських граматиках другої пол. ХІХ – поч. ХХ ст. Втілення думки про творчість народу та здобутки письменства, що ґрунтуються на ній, як найкращі джерела вивчення живої мови спостерігаємо у граматиці М. Осадци. Граматист розумів актуальність удосконалення двох складових української словесності – мови та літератури, вважав процеси їх

---

¹ «Яке видовище представлять усі ці місця,.. коли на них нарешті зійде дух культури! Україна стане новою Грецією. Прекрасне небо, що простягається над цим народом, його весела вдача, музикальність, родючі ниви тощо якось прокинуться від сну. ...Виникне цивілізована нація. Її межі простягнуться до Чорного моря, а звідти – по всьому світу. ...З Півночі й заходу дух цей пошириться по всій Європі, що нині перебуває у сні, і змусить її служити тому ж началу. Які ж зерна, що здатні дати міфологію, поезію, живу культуру, є в дусі тамтешніх народів?» [362, с. 324–325].

розвитку взаємозалежними. Він підкреслював роль І. Котляревського, який своїми творами «надаль словесности рѣско́й направлење народне» [365, с. III], вказавши на народну основу формування літературної мови [365, с. III].

Ілюстративний матеріал до підручника М. Осадца брав із творів тогочасних галицьких і східноукраїнських письменників, а також з усної народної творчості (прислів'їв і пісень). Крім ілюстративного матеріалу з «Русалки Дністрової», який граматист використав уперше [199, с. 268], у списку скорочень у граматиці мовознавця знаходимо покликання на публікації І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, М. Устияновича, А. Могильницького та тогочасних відомих збирачів українського фольклору й упорядників збірників українських пісень, приповідок і загадок А. Метлинського, М. Максимовича, Вацлава з Олеська, Павла Зеготи, Г. Ількевича й ін. [365, с. VIII].

Один із наступників М. Осадци в кодифікації української мови О. Огоновський у передмові до підручника «Грамматика руского языка для школъ середнихъ» (1889) зазначав: «Нову граматику написати стоило менѣ́ труда великого. Треба було выкорыстати скарбницу устной и письменной нашої літературы» [385, с. IV]. Щоб показати найважливіші ознаки «розвою рускої мовы» О. Огоновський проілюстрував теоретичний виклад прикладами, вибраними з творів «найлучшихъ нашихъ писателѣвъ и зъ збѣрникѣвъ казокъ, приповѣдокъ та пісень прѣстонародныхъ» [385, с. IV].

Про використання фольклору та літературних здобутків у граматиці цього мовознавця свого часу схвально відгукувалися В. Облак [420, с. 584–586] і І. Кокорудз [152, с. 21–22], а М. Сумцов, рецензуючи праці О. Огоновського, писав: «Ніщо так не піднімає національного самосознання, як ознайомлення з літературою і словесністю рідного народу, що виражають ідеальні устремління найкращих людей» [310, с. 347].

На літературній творчості як одному з основних чинників розвитку національної літературної мови акцентували й С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер.

У вступі до їхнього підручника «Руска граматика» йдеться про письменників, що почали писати «живою і чистою рускою мовою, зрозумілою всім Русинам, не лиш поодиноким ученим» [401, с. IV]. Такими зачинателями нового українського письменства мовознавці вважали І. Котляревського (на Україні), М. Шашкевича (в Галичині) та Ю. Федьковича (на Буковині) [401, с. IV].

Ілюстрована народними прислів'ями та приказками, цитатами з народних пісень, казок, загадок, історичних творів і української літературної класики і граматика В. Коцовського та І. Огоновського [381, с. 68–98].

Осмилення ідей західноєвропейських учених спонукало авторів українських граматики збагнути важливість знань про їхню рідну мову не лише для втілення дидактичної мети – створення рідномовних підручників для задоволення навчальних потреб українського соціуму другої пол. XIX – поч. XX ст., а й для повноти та довершеності тогочасних лінгвістичних досліджень. Так, О. Партицький зазначав: «Языкъ нашъ не тільки поміжъ слав'янськими нар'ччями величається багатствомъ и давностию слівъ, але и для порівнятельного язикознання становить багатий и цінний материяль» [391, с. 7]. На його думку, збираючи наше «язикове багатство» та ознайомлюючи з ним «науковий світ», українські мовознавці допомагають здійснити мету відомих європейських лінгвістів, зокрема Я. Грімма, які неодноразово заявляли, що для «порівнятельної науки индоевропейськихъ язиківъ потрібно напередъ все словарське багатство язиківъ и нар'чий пізнати» [391, с. 7]. «Неоціненною для науки», зокрема порівняльно-історичного мовознавства та розвитку мови як засобу спілкування, учений вважав народну мову [391, с. 7].

Граматики другої половини XIX – поч. XX ст. відійшли від граматичної традиції XVI–XVII ст., якої дотримувалися їхні попередники. Підтвердженням цього є насамперед граматичний опис, сформований за зразком граматичних праць відомого слав'яста Ф. Міклошича [201, с. 3], але вони не оминули досвід нормування української мови та продовжили і розвинули граматичний опис української мови, який розпочали автори граматичних студій попереднього періоду (першої половини XIX ст.) [201, с. 3]. Так, М. Осадца брав до уваги

описи М. Лучкая, Й. Левицького, І. Вагилевича, Й. Лозинського, Я. Головацького [365, с. V]. На основі поглядів М. Лучкая М. Осадца обґрунтував зв'язок церковно-слов'янської мови з українською [46, с. 83]. Спосіб викладу теоретичних пояснень, низка ілюстрацій, окремі висновки в граматиці М. Осадца свідчать про зв'язок положень цього автора з граматичним описом української мови Я. Головацького [104, с. 42].

Наступники М. Осадца в кодифікації української мови, зокрема термінотворенні, використовували ще й напрацювання своїх попередників-сучасників і учителів – мовознавців другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Це свідчення того, що ці здобутки «належно оцінювались і брались до уваги» [197, с. 39] для формування граматичного знання.

Один із шляхів формування відповідників для позначення понять словотвору у граматиці П. Дячана – відбір кращих, на його думку, термінів з праць українських граматистів Й. Левицького, Я. Головацького, М. Осадца, Г. Шашкевича [378, с. 56; 367, с. 137; 394; 383, с. III; 227, с. 108]. О. Партицький частково використав терміни Я. Головацького, адже був його учнем [58, с. 144], а також назви М. Осадца та П. Дячана [365, с. 162; 383, с. 13; 369, с. 120–123; 227, с. 109]. О. Огоновський у формуванні термінів опису системи словотвору послуговувався науковими здобутками М. Осадца, П. Дячана та О. Партицького. Джерелами термінологічного апарату граматики С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера дослідники вважають підручники П. Дячана та О. Огоновського і словник Є. Желехівського [227, с. 113]. Теоретичною базою для підручника з української мови В. Коцовського та І. Огоновського стали шкільні граматики О. Партицького, О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера [227, с. 115; 212, с. 42; 24, с. 9]. Терміносистема граматичного опису О. Поповича ґрунтується на працях О. Партицького, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера.

Як педагоги вищої школи, О. Огоновський і С. Смаль-Стоцький виховали нове покоління науковців-філологів. Учнями О. Огоновського були відомі сьогодні вчені: І. Франко, М. Павлик, І. Кокорудз, В. Гнатюк, К. Студинський,

О. Колесса, Ф. Колесса, О. Маковей, А. Крушельницький, В. Коцовський, О. Брюкнер, Р. Заклинський, О. Макарушка, В. Щурат, Т. Бордуляк, С. Кархут та ін. [182, с. 43; 207, с. 5; 279, с. 33–34; 27, с. 5]. Багато з них допомогли учителю зібрати «живий мовленнєвий матеріал» [247, с. 48] до праці «*Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache*», яку вважають «першою систематизованою граматиною української мови» [247, с. 48]. Дещо згодом, учні О. Огоновського, зорієнтовані на «фактаж рідної мови, її глибоке коріння, розмаїття на рівні діалектних особливостей» змогли на рівні «осмислення багатого фактичного матеріалу дати органічно цілісну картину української мови» [247, с. 48]. Школа О. Огоновського сприяла перетворенню Товариства ім. Т. Шевченка в наукову установу [182, с. 43].

Школу С. Смаль-Стоцького в українській філологічній науці репрезентували Л. Луців, В. Сімович, М. Равлюк, О. Цісик, К. Чехович та ін.), які теж зробили вагомий внесок в українську філологічну науку [184, с. 7; 343, с. 11; 259, с. 543].

Зважаючи на особливості наукових біографій, маємо підстави стверджувати, що представником цієї школи є й І. Ковалик, основоположник українського словотвору. І. Ковалик – аспірант В. Сімовича [316, с. 3], який був дисертантом С. Смаль-Стоцького [150, с. 8; 23, с. 4–5], а науковий керівник С. Смаль-Стоцького – вже згадуваний Ф. Міклошич [305, с. 2914; 343, с. 7].

2.2. Авторські концепції терміна

Важливим завданням для сучасного українського термінознавства є «вивчення концептуальних засад термінотворення і терміновживання» [154, с. 149]. Українське термінотворення своїм корінням сягає до витоків української писемності: вислови, які можна назвати термінолексемами, зафіксовано вже в пам'ятках XI ст. («Ізборник Святослава», «Руська правда») [362, с. 122]. Його теоретичним підґрунтям в українському мовознавстві стали здобутки європейської школи, насамперед віденської, та національні наукові надбання в галузі філософії та лінгвістики [249, с. 9].

В європейській науці вивчення природи, властивостей і будови термінів було започатковане у XVIII ст., а спричинене воно необхідністю класифікації об'єктів природничих наук (біології та хімії) [347, с. 29]. Приблизно тоді ж почали розробляти теорію терміна і українські вчені, зокрема викладачі Києво-Могилянської академії, у філософських працях яких потрактовано онтологію терміна, виокремлено його властивості, простежено такі явища, як багатозначність, омонімія, антонімія термінів тощо) [249, с. 9–10].

Увага до термінологічних проблем в українському мовознавстві актуалізувалася в XIX ст., особливо в 60-х рр. [334, с. 9–20], коли в Україні поширилася тенденція до пошуку народної основи термінів як назв наукових понять [342, с. 15]. Її започаткували М. Левченко, П. Єфименко, П. Житецький, П. Куліш, М. Костомаров та І. Шарловський, які у своїх працях, опублікованих на сторінках петербурзького журналу «Основа», порушили проблеми термінології, закликали до творення українських термінів та подали своє бачення формування українських терміносистем [268, с. 6; 93, с. 274]. Так, у праці «Замітка о русинской терминологии» М. Левченко писав: «Тепер наука стає загальним надбанням, тому і терміни наукові повинні бути загальнозрозумілі» [176, с. 185]. Він радив укладачам підручників творити терміни «в дусі народної мови», щоб згодом народ міг їх сприйняти [176, с. 185]. Основні критерії національного термінотворення, за концепцією згаданих учених, – це: 1) використання ресурсів народного мовлення; 2) уникнення іншомовних термінів; 3) творення наукових назв «в дусі народної мови» [268, с. 6].

Оскільки наше дослідження хронологічно охоплює другу пол. XIX ст. – поч. XX ст., то для нас важливим є вивчення концептуальних поглядів тогочасних учених, які дбали про розвиток української мови та її термінологічну розбудову, зокрема й авторів мовознавчих праць і літератури граматичного жанру. Вважаємо їхні думки визначальними у виборі терміна під час укладання граматик, які є джерельною базою фактичного матеріалу.

«Основоположником української термінологічної справи» визнано І. Верхратського, який, вивчаючи праці Ф. Міклошича, А. Шлейхера, П. Шафарика, В. Гумбольдта, поставив собі за мету дослідити «мало пізнану» мову галицьких українців [334, с. 9; 209, с. 137].

Початком унормування української наукової термінології учені вважають середину XIX ст., коли у Львові вийшла праця І. Верхратського «Початки до уложення номенклятури и терминологіи природописної, народнєї» (1864–1879) [215, с. 149], яка й сьогодні не втрачає наукового інтересу з боку мовознавців [308, с. 117]. Згодом протягом 15 років побачило світ ще п'ять томів цієї праці.

Згаданою науковою розвідкою І. Верхратський підтримав думку М. Левченка про потребу створення термінологічного словника, яку він висловив на сторінках «Основи» [3, с. 259–260]. Зібрана та систематизована ученим термінологічна лексика відображала «початковий, апробаційний характер української термінології» [215, с. 153; 3, с. 261].

Позитивною ознакою «Початків...» І. Верхратського, як вважають дослідники, був добір західноукраїнських і східноукраїнських природничих назв [3, с. 261; 308, с. 117]. У цій праці та низці інших (усього їх майже 200)¹ учений виклав свою термінологічну концепцію: думки щодо термінологічного словникарства та формування і функціонування наукової термінології [215, с. 149], а в НТШ залишив після себе «тривалу термінологічну традицію» [65, с. 257]. Окрім того, його вважають зачинателем поділу термінології на номенклатуру та власне термінологію. Ця традиція знайшла своє продовження в Інституті української наукової мови АН УРСР (20-ті рр. XX ст.), підтримують її і в сучасному мовознавстві [215, с. 149].

У вступі до першого тому «Початків...» І. Верхратський писав: «Дорогоцінні забитки номенклятури і терминологіи суть, хочь розсіяно, у живімь словарі, у завязковатімь нашімь народі. Намь же зпитовати той нарідь,

---

¹ Перелік найактуальніших для дослідження праць І. Верхратського подаємо в списку використаних джерел.

взятися пильно до діла святого, до відкопування наших народніх скарбів, а дармо не потрудимся» [39, с. 3]. Ця думка про необхідність творення наукових назв на народномовному ґрунті як головний принцип ученого простежується упродовж усієї його діяльності [65, с. 257]. Вона свідчить про відповідність поглядів ученого термінотворчим тенденціям середини ХІХ – початку ХХ ст. – періоду народництва, коли «всі європейські народи, особливо німці (а німецький вплив у Галичині був відчутним) «націоналізували» латинську термінологію» [215, с. 155].

У працях І. Верхратського бачимо і спроби вироблення мовознавчої, зокрема словотвірної термінології, про це свідчать назви: *словотвір*, *пнетвір*, *наростки*, *пні*, *накінчик*, *зложені слова* тощо [40, с. 54–73].

Учений звернув увагу на системні явища в термінології, зокрема синонімію, яку вважав необхідною на етапі нагромадження термінологічного матеріалу, але негативною для номенклатури, а також наголошував на обережному підході до вибору терміна з синонімічного ряду [249, с. 13; 215, с. 152]. Міркування вченого про розбудову термінологічних систем із врахуванням усіх назв того чи іншого поняття були перспективними [249, с. 13].

Подано у працях І. Верхратського й оцінку термінотворчого процесу його доби (від 60-х рр. ХІХ ст.), коли в Галичині «почалося українство», якому доводилося «тяжко пробиватись» [38, с. 3]. За спостереженнями мовознавця, попри намагання «писати по народному», тогочасні вчені, які започаткували «новий напрям в язиці» (йдеться, очевидно, про народницький напрям – О. Г.), часто сперечалися «самі з собою», мимоволі використовували й російські та польські терміни. Перевагу віддавали другим, беручи до уваги такі ознаки, як короткість і зрозумілість. Стиль, спосіб вираження – польський, частково німецький. Основна причина «гарячкості», непослідовності і неоднотайності тогочасних творців термінів – недостатня мовна компетентність і відсутність досвіду [38, с. 3–4].

Розмірковував учений і про запозичення як один із способів творення термінів, висловлюючи в цьому контексті своє ставлення до російської та

польської термінології. Перша, з погляду І. Верхратського, невдала, «занечищена всякими чужими примішками», друга – більш вдала («старанніша і коротша»), тому має «виперти» у нас російську, надто довгу, складну і утворену часто в «неслов'янським дусі» [264, с. 16].

Квінтесенцію поглядів ученого на проблему термінотворення містить стаття «Рецензия руского перекладу про «Дарвінізм» Е. Ферріера і декотрі замічання що до нашої бесіди і що до рускої термінології», в якій найдетальніше описано принципи «творби» нових термінів [215, с. 152].

За концепцією І. Верхратського, термін має відповідати таким ознакам: 1) короткість; 2) відповідність особливостям народної мови; 3) визначення; 4) слов'янське походження [41, с. 16]

Праці І. Верхратського «намітили основну дорогу», якою треба було йти далі в національному термінотворенні [334, с. 9].

Народницьку тенденцію творення національної термінології активно підтримав Г. Шашкевич, який розпочав наукові пошуки найбільш вдалого терміна з лексикографічної праці «Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs» («Правничо-політична термінологія для слов'янських мов Австрії») (1851) [418]. Українську частину словника Г. Шашкевич написав у співавторстві з Я. Головацьким і журналістом та редактором Ю. Вислобоцьким. Видання готувала спеціально створена комісія, яка складалася із учених-юристів та дослідників слов'янських мов, зокрема В. Караджича, Я. Коллара, П.-Й. Шафарика і Ф. Міклошича) [86, с. 27].

Праця стала першим юридичним термінологічним виданням в українській лексикографії. Вона містила майже 17 тисяч термінів суспільно-політичного змісту [92, с. 277]. Німецькі реєстрові слова перекладено в словнику українськими, записаними кирилицею. Для цього використано термінологічний матеріал з «Руської Правди» та «Литовського статуту», а також чимало слів західноукраїнського та наддніпрянського варіантів української мови, серед яких були терміни: *народ, господарство, позичка, власність, самовластіє, опіка, право, безправність, підданство, голосування* тощо [249, с. 40]. Такий підхід у

доборі мовного матеріалу свідчив про намагання авторів українського перекладу показати мовну єдність розділених частин України, а вже за десятиліття спричинив «перелом щодо думки про язык літературний» [37, с. 104] і в майбутньому сприяв утвердженню ідеї про одну українську літературну мову.

«Правничо-політична термінологія для слов'янських мов Австрії», незважаючи на певні недоліки (перевантаженість старослов'янізмами, наявність лексичних і словотвірних синонімів), мала позитив у тому, що зафіксувала і узаконила вживання багатьох юридичних термінів, які й сьогодні використовують у мові юриспруденції: *закон, правознавець, підсудний, порука, піймати злочинця, касація, штраф* тощо. Праця стала першим лексикографічним виданням, яке допомогло майбутнім термінознавцям «користуватися і позитивним, і негативним досвідом тих, хто стояв біля витоків термінографічної практики у слов'янознавстві» [249, с. 41]. Словник отримав високу оцінку у слов'янському мовознавстві. З ідеологічних причин у радянському мовознавстві про словник не згадували [86, с. 30].

Г. Шашкевич вже оперував поняттями «термін» і «термінологія», які позначав науковими назвами *термінъ* і *термінологія* [379, с. VIII]. Необхідною передумовою розвитку українських термінологічних одиниць він вважав уникання класичних термінів, запроваджених «живцемъ изъ латинскои но не справно ввѣденихъ» і творення більш зрозумілих для «рѣскои (української – О. Г.) дитини» [379, с. VIII]. Основу термінотворення мовознавець бачив у живій народній мові. Його ідея була актуальною, виявляючи формування певної традиції щодо творення термінів в українській мові, оскільки незадовго до виходу у світ «Малої граматики языка руского» народне підґрунтя термінотворення пропагували сучасники Г. Шашкевича, зокрема М. Левченко та І. Верхратський [176, с. 185; 39, с. 3]. Надалі цю ідею продовжили розвивати С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер, І. Огієнко та ін. [227; 405]. У запровадженні термінології на народній основі дослідники вбачають найбільшу заслугу Г. Шашкевича [237, с. 461; 227, с. 107; 197, с. 31].

Вимоги до терміна Г. Шашкевич окреслив у праці «Мала грамMATика языка руского» (1865), у вступі до якої писав: «Свідомий читач знайде у цьому ділі багато першотворних помислів, поглядів і принципів граматичних» [379, с. VII]. З-поміж інших розділів згаданої праці і тем, в яких автор був «першотворцем», він назвав граматичну термінологію [379, с. VII].

За словами Г. Шашкевича, новаторським був розділ «О словотворенью». Граматист класифікував усі слова на *первотни*, або *корѣнни* (непохідні) та *произведени* (утворені з інших), подав визначення кореня слова та словотвірної основи, описав способи словотворення [379, с. 148–166]. Правда, окремі граматичні терміни Г. Шашкевича, наприклад, *словотворенье*, були зафіксовані ще до виходу згаданої грамматики, в додатку «Оупражненіа граматични» до навчального посібника «Руска втора читанка» (1863) [395, 427], автором якого він був [227, с. 107]. Авторськими в «Малій грамматиці языка руского» були терміни *стволь* (*стебель*) на позначення основи слова (М. Осадца, попередник Г. Шашкевича у граматичній кодифікації української мови, використовував відповідник *пень* [365, с. 162]). Нагадаємо (про це вже йшлося вище), що перший рецензент «Малої грамматики языка руского» П. Павлусевич висловив критичні зауваження щодо цих назв [238, с. 502]. Критика була слушною, однак вона не применшила ролі Г. Шашкевича у творенні національної мовознавчої термінології. Новоутворені терміни свідчили про спробу наукового пошуку мовознавця в питанні відповідності поняття та його назви.

Г. Шашкевич вважав, що терміни мають бути: 1) однослівні; 2) короткі; 3) однозначні; 4) зрозумілі [379, с. VIII]. Подібні міркування знайшли своє продовження у працях його сучасників (І. Верхратський [41, с.16]), в авторських концепціях терміна першої третини ХХ ст. (наукові розвідки Т. Секунди [281, с. 12]), середини ХХ ст., зокрема у працях О. Реформатського [275, с. 51–52] і Д. Лотте [109, с. 39–46], та сучасних наукових розвідках (дослідження О. Суперанської [311, с. 129–131], Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк [249, с. 146–147], А. Д'якова, Т. Кияка та З. Куделько [96, с. 12], Л. Паламар [241, с. 288], Л. Васенко, В. Дубічинського та О. Крimeць [34, с. 79–81] і ін. Щоб довести це,

порівняємо виокремлені Г. Шашкевичем ознаки терміна із тими, які подають сучасні мовознавці. Результати порівняльного аналізу подаємо в таблиці (Таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Ідентифікація ознак терміна

Мовознавці	Ознаки терміна												
	однозначність	короткість (стислість)	точність	однослівність	зрозумілість (мотивованість)	наявність дефініції	відсутність омонімів і синонімів	системність	стилістична нейтральність	нормативність (мовна правильність)	незалежність від контексту	словотворча здатність	милослівність
Г. Шашкевич (1865)	+	+		+	+								
І. Верхратський (1904)		+			+	+							
Т. Секунда (1930)	+		+		+							+	+
О. Реформатський (1961)	+					+	+	+	+				
Д. Лотте (1968)	+		+				+	+					
О. Суперанська ¹ (1989)	+		+		+			+	+	+			
Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк (1994)	+					+	+	+					
А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько (2000)	+	+	+			+	+	+	+	+	+		+
Л. Паламар (2007)	+	+			+			+		+		+	
Л. Васенко, В. Дубічинський, О. Крimeць (2008)	+		+		+		+	+					

¹ У таблиці вказано рік 1-го видання праці О. Суперанської «Загальна термінологія. Питання теорії», ми ж користувалися доступним нам 6-м виданням 2012 року.

Систематизований у таблиці матеріал доводить, що майже всі виокремлені Г. Шашкевичем ознаки терміна цілком збігаються з тими, які подано в наукових працях його сучасників (І. Верхратський [41]) та наступників (Т. Секунда [281], О. Реформатський [275], Д. Лотте [109], О. Суперанської [311], Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк [249], А. Д'яков, Т. Кияка та З. Куделько [96], Л. Паламар [241], Л. Васенко, В. Дубічинського та О. Кринець [34]). Це ще одне підтвердження ознаки перспективності концепції вченого, хоча сучасний перелік ознак значно ширший, і це закономірно, адже викликано розвитком термінознавчої науки. Крім того, окремі ознаки терміна, наприклад, однозначність, відсутність омонімів і синонімів, сучасні мовознавці вже розглядають у межах певної терміносистеми [275, с. 51–52; 249, с. 146–147; 96, с. 12], а короткість (стислість) вважають критерієм «швидше бажаним, ніж реальним» [249, с. 146–147]. Три з чотирьох виокремлених у граматиці Г. Шашкевича ознак терміна (однозначність, зрозумілість (умотивованість) і короткість (стислість)) закріплені настановчими документами ДСТУ [94, с. 14].

С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер розробили теорію терміна, в основу якої покладено «внутрішню форму слова та наукове визначення (дефініцію), що закріплюється у відповідній номінації» [249, с. 55]. Учені усвідомлювали необхідність поступу в граматичній термінології. Оцінюючи здобутки попередників у кодифікації української мови (П. Дячана та О. Партицького), С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер вважали, що лише деякі утворені в минулому терміни можна було б залишити, інші ж необхідно «наново дібрати або утворити» [402, с. 6]. За їхніми підрахунками, в тогочасній українській граматиці було вже майже сто вдалих термінів. Сучасна назва *термін* у працях С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера часто мала відповідник «*технічний вираз*». Критерії творення термінолексики за їхньою концепцією такі: 1) український термін; 2) зрозумілий навіть для дитини; 3) який розкривав би поняття, а не був «простим перекладом більше або менше неадаптираних технічних виразів інших мов» [402, с. 6]. Запозичені терміни, які давно прижилися в українській мові, на

зразок: *граматика, форма, діалектологія, фонетичний, етимологічний*, пропонували залишити.

С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер вважали неприпустимим на початкових етапах вивчення української мови в школі привчати дітей до головних латинських термінів і водночас вживати при цьому українські відповідники [402, с. 6]. Аргументи: 1) години, виділені для вивчення української мови необхідно використовувати за призначенням; 2) чужі слова дуже важко пристосувати до українських, тому «латинські технічні вирази були б для школи народної, школи реальної і учительської семінарії правдивим нещастям» [402, с. 6].

В обґрунтуванні теорії словотвору для школи С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер зважали насамперед на практичне застосування знань про мову, а тому радили лише ознайомлювати учнів нижчої гімназії з поняттями *корінь, пень, закінчення* і показувати їм це на переконливих прикладах. У цьому вчені апелювали до західноєвропейських шкільних граматики Ф. Вілльоміцера та А. Малецького [402, с. 8]. Такий підхід, на думку українських граматистів, не відповідає історії мови, але цілком узгоджується з тогочасною «свідомістю мови» [402, с. 8]. С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер розуміли необхідність розмежування теоретичної та шкільної граматики: «До шкільної граматики не все те годиться, що має місце в порівнючій...» [402, с. 8], тому в підручнику для гімназистів не варто вникати глибоко в історію мови та порівняльне мовознавство, оскільки «через се анатомічне роздроблюване рускої мови» українці не можуть навіть навчитися писати рідною мовою [402, с. 8]. Очевидно тому в «Руській граматиці», порівняно з попередніми підручниками з української мови, значно менше історичних коментарів. Граматика переконувала: незважаючи на обставини, в яких розвивалася українська літературна мова на різних територіях, вона все таки великою мірою «одностайна, бо збудована на живій народній мові» [402, с. 1–2].

Основне завдання шкільної граматики, за словами С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, – триматися розумної середини «між самовільним вибором і

безкритичним реєстрованем» [402, с. 3]. Праця такого жанру мала б узагальнено містити «цілу руску літературу» [402, с. 3] та навчити українців «оминати нарічеві подробиці або властивости поодиноких писателів» [402, с. 3], оскільки діалектні особливості мови становлять «теоретичний інтерес» лише для філологів [402, с. 1]. Дотримання цих вимог сприяло б усталенню літературної мови [402, с. 3].

Водночас граматисти усвідомлювали необхідність поступового нормування мови. Згідно з їхньою концепцією, жодна жива мова не є «цілком стала і незмінна» [402, с. 2]. Цю думку автори «Руської граматики» аргументують на прикладі німецької мови. Не є винятком і українська мова, в якій «не вирівнялася ще різниця» між східним і західним варіантами [402, с. 2]. Очевидно тому тогочасна українська шкільна граMATика «мусіла подавати» ще певну кількість «побічних форм»¹, яких вдасться уникнути вже при подальшому унормуванні української літературної мови [402, с. 3].

Продовжувачем ідей згаданих мовознавців в українському термінознавстві є підстави вважати І. Огієнка. Учений був одним із перших дослідників різних теорій терміна. Опрацьовуючи і синтезуючи погляди попередників, дослідник подав своє наукове обґрунтування процесу термінотворення української мовознавчої термінолексики, виклавши міркування щодо її усталеності та єдності в «Історії української граматичної термінології» (1908). «У нас, що не письменник, то свій власний правопис, що не вчений – своя власна термінологія, – писав Огієнко. – ...А тим часом усталеність і єдність граматичної термінології має велику вагу» [227, с. 94–95]. Наголошуючи на необхідності впорядкування української мовознавчої термінології вчений зазначав: «Коли терміни лікарські або ботанічні ми сливе що цілком маємо в народі, ...то граматичної термінології через абстрактність самої науки, у народа не маємо... Виходить, що авторь граматики повинен сам витворити граматичні терміни» [227, с. 100].

---

¹ Йдеться здебільшого про діалектні форми.

Таким чином, мовознавець звернув увагу на першочергові завдання тогочасних термінологів: усталеність термінів, потреба кодифікації, необхідність творення граматичних термінів. Дотримуючись принципу, що граматична термінологія має бути «українська і легко зрозуміла», І. Огієнко запропонував правила творення мовознавчих назв: 1) термінологія має будуватися на певних засадах, а не бути «мішаниною принципів формальних, логічних і граматичних»; 2) кожен термін має бути витворений з коріння живої української мови, а не бути «словом чужомовним»; 3) кожен термін своєю будовою не повинен суперечити законам фонетики й морфології [227, с. 101]. Пріоритет у творенні мовознавчої термінології вчений віддавав Галичині, тому що саме тут граматичне вивчення рідної мови розпочалося з 30-х рр. XIX ст. [227, с. 96]. Ці настанови І. Огієнка, які втілювали у своїх працях українські мовознавці 20–30-х рр. XX ст., не втрачають актуальності сьогодні [169, с. 89].

Перспективними з погляду сучасної лінгвістики є й термінологічні погляди інших діячів другої пол. XIX – початку XX ст.: І. Франка, Є. Тимченка, А. Кримського, В. Сімовича, І. Нечуя-Левицького, М. Грушевського, О. Янати, О. Курило, Т. Секунди та ін. Проте вони формувалися вже під впливом описаних вище концепцій, оскільки згадані діячі були або учнями, або продовжувачами термінотворчих традицій попереднього покоління термінологів. (Скажімо, І. Франко – учень І. Верхратського, В. Сімович – С. Смаль-Стоцького [205, с. 166–174; 72, с. 13], вплив термінологічних ідей С. Смаль-Стоцького помітний у працях Є. Тимченка [301, с. 34, 47] тощо). Авторські концепції терміна у лінгвістичній спадщині цих учених вже більшою чи меншою мірою досліджено в сучасних різножанрових наукових працях. Зокрема лінгвістичну, літературознавчу, редакційно-видавничу, історичну, філософську, суспільно-політичну, економічну й ін. термінології та теорію терміна в науково-естетичній концепції І. Франка вивчали Є. Регушевський [270–274], М. Леонова [177], Т. Панько [249, с. 14–20; 245, с. 122–131; 248, с. 21–26], О. Сербенська [287, с. 69–70; 288, с. 765–773], І. Кочан [162, 701–703], Б. Тихолоз [319, с. 113–115], О. Новоставська [222] та О. Труш [321, с. 97–105];

методологічні погляди щодо розвитку української наукової мови Є. Тимченка та внесок ученого в розбудову національної граматичної термінології – Т. Панько [246, с. 55–62], І. Кочан [163, с. 76–80] та С. Полюга [263, с. 61]; проблеми термінології в науковій спадщині А. Кримського та започатковану ним систему лінгвістичних термінів – І. Коропенко [156, с. 18–22], І. Ярошевич [350, с. 101–107] та Л. Симоненко [293, с. 72–84]; теоретичні засади українського термінотворення в лексикографічних працях О. Курило – І. Кочан [165, с. 125], Н. Глібчук [50; 51, с. 157–160], І. Процик [267, с. 185–187]; внесок О. Янати в розвиток української наукової мови – А. Коробченко [155], а Т. Секунди – І. Процик, Л. Симоненко, С. Артюх [266, с. 236–242; 291, с. 13; 6, с. 212–213], роль В. Сімовича у витворенні національної мовознавчої термінології – О. Горбач [60, с. 440–450], Н. Гуйванюк [73, с. 125–131; 70, с. 78–89; 71, с. 40–41], Н. Бабич [7, с. 11–12]; метамову М. Грушевського, його концепцію української наукової мови та роль в утвердженні української філологічної термінології – Г. Мацюк і Т. Панько [198, с. 3–11], О. Масликова [194]; лінгвістичну термінологію І. Нечуя-Левицького та внесок ученого в розвиток української наукової мови – М. Жовтобрюх [100, с. 37], В. Панасенко [242, с. 244–247].

Аналіз вищезгаданих досліджень сучасних мовознавців є підставою для висновку: і авторів українських концепцій терміна другої половини ХІХ ст., серед яких були тогочасні граматисти, і учасників національного термінотворчого процесу наступної доби об'єднала спільна ідея розвитку української наукової мови на народній основі.

2.3. Теоретична база граматики

Важливими ознаками наукової компетентності авторів граматики є теоретичні бази їхніх граматичних описів і особливості подання матеріалу, зокрема структура граматики, інтерпретація питань словотвору. Тому в дослідженні враховуємо ці ознаки. Дані, які їх розкривають, систематизуємо в таблиці (*Таблиця 2.2*).

Таблиця 2.2

**Теоретична база галицьких шкільних граматики
української мови другої пол. XIX – поч. XX ст.**

ГраMATика М. Осади (1862)	ГраMATика Г. Шашкевича (1865)	ГраMATика П. Дячана (1865)	ГраMATика О. Партицького (1873)
↓	↓	↓	↓
Розділи та підрозділи			
1. О звѣкословію 2. О видословію 2.1. Наука о склоненію 2.2. Наука о спраженію 2.3. Наука о частицахъ 3. О словообразованію 4. О словосочиненію 5. Додаток «О правописи та о стихотворенію»	Предпримѣченіа I. О звѣкахъ и письмѣхъ II. О выговорѣхъ звѣкѣвъ и буквѣвъ III. О измѣнахъ звѣкѣвъ и буквѣвъ IV. О словахъ и мовѣхъ Отдѣли 1. О имени сущиикѣхъ 2. О имени приложнѣхъ 3. О именахъ числительныхъ или числѣвникахъ 4. Мѣстоимение или заименикѣхъ 5. О дѣсловѣхъ 6. Прислово 7. О предложникѣхъ 8. О соключникѣхъ 9. О чѣвственникахъ 10. О словотворенію 11. О положеніахъ 12. О согласованію слѣвъ 13. О оупотребленію падежей 14. Розположеніе слѣвъ 15. О правописи 16. Додаток «Особеннѣ примѣченія о звѣкахъ и буквѣвахъ»	1. Звукословіе 2. Словотвореніе 3. Наука о частяхъ мовы 4. Словосочиненіе 5. Правопись	1. Наѣка о звѣкахъ 2. Наѣка о словахъ и вѣдмѣнѣхъ слѣвъ 2.1. О именникѣхъ 2.2. О приложникѣхъ 2.3. О числѣвникахъ 2.4. О заименикахъ 2.5. О глаголѣхъ 2.6. О прислѣвникахъ 2.7. О приименикахъ 2.8. О союзѣхъ 2.9. О чѣвственникахъ 2.10. Децо о творенію слѣвъ 3. Наѣка о реченѣхъ
↓	↓	↓	↓

Теоретична база			
<p>Експліцитний вияв: – праці Ф. Міклошича, А. Шлейхера, П. Дубровського; – латинські та грецькі граматики – граматичні описи М. Лучкая, Й. Левицького, І. Вагилевича, Й. Лозинського, Я. Головацького; – граматичний додаток до тогочасної читанки (Г. Шашкевич) [365, с. IV; 366, с. III; 388, с. 192]</p>	<p>Експліцитний вияв: – додаток «Оупражненіа грамматични» до навч. посібника «Руска втора читанка для третєго ѡтряду шкѡль головныхъ и городскихъ въ Цѣсарствѣ Австрій» (1863) [379, с. III]</p> <p>Імпліцитний вияв: – Практична грамматика нѣмецкого ѡзыка (1862, 1863) [227, с. 106]</p>	<p>Імпліцитний вияв: – праці Ф. Боппа, Ф. Міклошича, П. Шафарика, Г. Курціуса, А. Шлейхера, А. Куна, А. Потта, Т. Бенфея, В. Шульца; – граматики полоністів Й. Мучковського, А. Малецького; – граматичні описи Й. Левицького, Я. Головацького, М. Осадци [372, с. 1–18; 394, с. 51; 227, с. 108; 46, с. 181]</p>	<p>Імпліцитний вияв: – праці Я. Грімма, Ф. Боппа, Ф. Міклошича, Г. Курціуса, А. Шлейхера. – мовознавчі праці П. Житецького, О. Огоновського. – граматичні описи Я. Головацького, П. Дячана, О. Огоновського [391, с. 7; 227, с. 109; 240, с. 166; 197, с. 39]</p>

<p>Грамматика О. Огоновського (1889)</p>	<p>Грамматика С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера (1893)</p>	<p>Грамматика В. Коцовського та І. Огоновського (1894)</p>	<p>Граматики О. Поповича (1894, 1905, 1907)</p>
---	--	---	--

Розділи та підрозділи			
<p>1. Наука про звуки 2. Етимологія або наука про творенє пнѣвъ 3. Наука про форми або словотвѡръ 4. Наука про складню 5. Додатки: «Про правопись і «Про творенє стихѡвъ»</p>	<p>1. Звуки 2. Букви 3. Словотворенє 4. Відмінюванє 5. Складня</p>	<p>1. Наука про звуки 2. Наука про відмінюванє слів 3. Части мови невідмінні 4. Складня 5.1. Правопись 5.2. Препинанє</p>	<p>Грамматика 1894 1. Реченє 2. Слово 3. Склад 4. Звук та буква 5. Іменник 6. Прикметник 7. Дієслово 8. Займенник 9. Числівник 10. Прислівник 11. Приіменник 12. Злучник 13. Оклик 14. Повторенє 15. Письмо етимологічне</p>

			Граматика 1905 і 1907 1. Наука о звуках, наголосі і словотворенню 2. Части мови відмінні 3. Складня, части мови невідмінні, препинане 4. Правопись 5. Вправи письменні
↓	↓	↓	↓
Теоретична база			
Експліцитний вияв: – праці Ф. Міклошича; – граматики М. Осадци [385, с. III–IV]	Імпліцитний вияв: – праці закордонних лінгвістів: Ф. Міклошича, А. Малецького, А. Брюкнера, А. Соболевського, В. Ягича, О. Шахматова, А. Лескіна, Е. Бернекера, В. Богородицького, Е. Будде, В. Вондрака, А. Мейє та ін.; – сербські та чеські граматики. – українські мовознавчі праці О. Потебні, П. Житецького, К. Михальчука, Є. Желехівського, О. Огоновського, І. Верхратського, В. Науменка, А. Кримського, І. Огієнка; – граматичні описи М. Осадци, П. Дячана, О. Партицького, О. Огоновського [402, с. 3–8; 227, с. 113; 301, с. 46; 17, с. 23–24; 199, с. 28]	Імпліцитний вияв: – граматичні описи О. Партицького, О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера [227, с. 115; 212, с. 42; 24, с. 9].	Імпліцитний вияв: – граматичні описи О. Партицького, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера [227, с. 115].

Таблиця ілюструє теоретичне підґрунтя граматичних описів і увагу граматистів до питань словотвору. Ідеї авторів галицьких шкільних граматики української мови другої пол. XIX – поч. XX ст. щодо структурування та змісту їхніх праць формувалися під впливом досліджень європейських учених: А. Потта, Я. Грімма, В. Ягича, Ф. Міклошича, Ф. Боппа, П. Шафарика, Г. Курціуса, А. Шлейхера та ін., українських мовознавців: О. Потебні, П. Житецького, І. Верхратського, Є. Желехівського, В. Науменка, А. Кримського та ін., граматики слов'янських мов і українських граматичних праць М. Лучкая, Й. Левицького, І. Вагилевича, Й. Лозинського та Я. Головацького.

Розгляд питань словотвору в кожній з досліджуваних граматичних праць мав свої особливості.

Грамматика М. Осадци. У розділі «О словообразованю» граматист пояснив структурні елементи слова, які вважав основними словотворчими ресурсами: корінь, основу, суфікси; обґрунтував творення похідних різних частин мови: іменників, прикметників, дієслів, прислівників, прийменників, сполучників; описав творення складних слів [365, с. 162–205].

Грамматика Г. Шашкевича. В заувагах до граматики (пункт «О словахъ и мовѣ») Г. Шашкевич дав визначення частин мови та структурних одиниць слова: словозмінної основи (*ствола, стебеля*), закінчення (*оконченьа*), префікса (*предложной части*) і пояснив складні слова [379, с. 14–15].

У розділі «О словотворенью» граматист визначив корінь і словотвірну основу, пояснив непохідні та похідні слова, способи словотворення, особливості творення іменників, прикметників, дієслів [379, с. 148–161].

Грамматика П. Дячана. У розділі «Словотворенье» граматист подав визначення частин мови (інші теоретичні відомості про частини мови, зокрема їхні граматичні категорії, подано у розділі «Наука о частях мови» [383, с. 19–110]), пояснив непохідні, похідні та складні слова, спільнокореневі слова, корінь, основу, афікси (*приростки* та *приставки*) як словотворчі ресурси [383, с. 9–19]. Правда, визначення основи подано в розділі «Наука о частях мови» [383, с. 24].

Граматика О. Партицького. Питанням словотвору О. Партицький присвятив підрозділ «Дещо о твореню слѣвъ», в якому пояснив словотворчі ресурси: корінь, афікси (*наростки, приставки*), споріднені слова, складні слова [369, с. 120–121].

Граматика О. Огоновського. Питанням словотвору присвячено розділ «Етимологія або наука про творенє пнѣвъ», в якому граматист пояснив корінь, основу (*пень*), форманти (*наростки, припони*), похідність, способи творення основ [385, с. 49–80].

Граматика С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера. Розділ «Словотворенє» у граматиці охоплює класифікацію та визначення частини мови (основні граматичні категорії частин мови описано в розділі «Відмінюванє» [401, с. 76]), пояснення основи, кореня, формантів (*наростків, приставок*) і закінчення слова, власної та запозиченої лексики, способів творення слів [401, с. 41–65].

У третьому виданні граматики (1914) розділ «Словотворенє» доповнено підрозділом «Про значіне слів», в якому розглянуто явище синонімії [405, с. 56–59]. Це було новизною для праць граматичного жанру в українському мовознавстві другої пол. XIX – поч. XX ст.

Граматика В. Коцовського та І. Огоновського. Розділ «Наука про звуки» містить обґрунтування кореня, основи (*пня*), афіксів (*наростків, приставок*) [381, с. 13–15]. У розділі «Наука про відмінюванє слів» подано визначення основи та закінчення [381, с. 18].

Граматика О. Поповича. У граматиці для третього і четвертого року навчання в народних школах (1894) корінь слова, афікси (*наростки, приставки*), споріднені слова та зложені слова пояснено в розділі «Слово» [363, с. III–VI], закінчення – в розділі «Іменник» [363, с. XVI]. У граматиці для п'ятого та шостого року навчання згадані поняття, а також основу слова (*пень*) обґрунтовано в розділі «Наука о звуках, наголосі і словотвореню» [396, с. 11–12], запозичені суфікси (*чужі наростки*) – в розділі «Правопись», в якому граматист пояснив запозичену лексику (*чужі слова*) [396, с. 111].

Отже, у галицьких шкільних граматиках української мови другої пол. XIX – поч. XX ст. простежуємо: 1) відсутність усталеного розуміння місця словотвору у граматичних описах; 2) пошук предмета аналізу в розділах, присвячених питанням словотвору; 3) взаємодію ідей морфеміки, словотвору, морфології та лексикології¹.

Терміни, якими автори досліджуваних граматик позначали словотворчі ресурси і водночас структурні одиниці слова (корінь, основу, суфікс, префікс, закінчення), сьогодні складають сукупність одиниць терміносистем словотвору, морфеміки і морфології. Подібні терміни, які використовують у кількох споріднених науках, сучасне термінознавство кваліфікує як міжгалузеві [359, с. 90].

Висновки до розділу 2

2.1. Як представники професійної філологічної спільноти автори досліджуваних джерел були носіями не тільки мовної, але і лінгвістичної свідомостей, що й зумовило зародження професійного підходу до мови. Галицькі граматики другої пол. XIX – поч. XX ст. розуміли необхідність створення навчальної літератури, що відповідала б вимогам часу, принципу наступності в навчанні та найновішим досягненням мовознавчої науки.

Лінгвістичну свідомість творців українських словотвірних термінів другої пол. XIX – поч. XX ст. характеризують такі ознаки: 1) застосування європейських ідей історично-порівняльного мовознавства та романтичного

---

¹ Лексикологію як окремий розділ мовознавства вперше виокремлено в академічних виданнях. Розділ «Лексика і фразеологія» містить підручник Б. М. Кулика «Курс сучасної української літературної мови» (1948), «Курс сучасної української літературної мови» за редакцією Л. А. Булаховського (1951) та ін. [330, с. 21–22].

Вивчення словотвору як окремого розділу мовознавства започатковано в 60-х рр. XX ст. у працях І. Ковалика. Традиційно його вважають розділом граматики [129, с. 618] та морфології [314, с. 131].

Морфеміку як окремий розділ мовознавства почали виокремлювати в 60–80-х рр. XX ст. у межах словотвору (Г. Винокур, О. Земська, І. Ковалик, М. Плющ, М. Шанський) або морфології (В. Виноградов, М. Жовтобрюх і Б. Кулик, О. Кубрякова, Е. Макаєв), а наприкінці XX ст. мовознавці «прийшли до усвідомлення морфемології як самостійного розділу граматики (О. Герд, В. Горпинич, Я. Горецький, Н. Клименко, К. Ковалик)» [314, с. 21]

напрямую; 2) використання спадщини українських граматистів попередньої доби; 3) залучення до граматичного опису творів тогочасної літератури; 4) збагачення досвіду попередників власними ідеями; 5) роль граматистів у формуванні лінгвістичної свідомості наступного покоління українських мовознавців.

Автори досліджуваних граматик представляли школу відомого австрійського лінгвіста Ф. Міклошича в Галичині. Спадкоємцем їхніх ідей вважаємо основоположника українського словотвору І. Ковалика.

2.2. Авторів концепцій терміна другої пол. XIX – поч. XX ст., а саме: І. Верхратського, Г. Шашкевича, С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера об'єднувала спільна ідея – потреба розвитку української наукової мови на народній основі. Вони подали відповідники на позначення понять «термін» і «термінологія»: *термінъ* і *термінологія* (Г. Шашкевич), *технічний вираз* (С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер) та виокремили чотири ознаки терміна: однозначність, стислість, зрозумілість, наявність дефініції (Г. Шашкевич, І. Верхратський). Ці ознаки релевантні з погляду сучасного термінознавства, оскільки на них і сьогодні акцентують українські мовознавці (Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк, А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько, Л. Паламар, Л. Васенко та ін.)¹.

2.3. Для періоду другої пол. XIX – поч. XX ст. було характерне повне наукове осмислення мовного матеріалу та творення основної частини словотвірних термінів. Авторів шкільних граматик виокремили розділ «Словотвір» (М. Осадца, Г. Шашкевич, П. Дячан, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер) та розглянули питання творення слів в окремих параграфах граматик (О. Партицький, В. Коцовський та І. Огоновський, О. Попович), започаткувавши становлення термінолексики на позначення понять словотвору.

Розділи граматик, в яких їхні автори пояснювали питання словотвору, відображають взаємодію ідей морфеміки, словотвору, морфології та лексикології. Ці галузі науки як окремі розділи мовознавства виокремлено у другій пол. XX ст.

¹ Перелік прізвищ передає хронологію виокремлення ознак терміна.

Теоретична база, на якій галицькі мовознавці ґрунтували свої граматичні описи, є ознакою високого рівня наукової компетентності перших кодифікаторів терміносистеми українського словотвору. Серед теоретичних джерел граматики праці відомих закордонних лінгвістів (Я. Грімма, А. Пота, А. Шлейхера, Ф. Боппа, Ф. Міклошича, Г. Курціуса, П. Шафарика, В. Ягича, А. Малецького, А. Лескіна, Е. Бернекера, В. Богородицького, Е. Будде, В. Вондрака, А. Мейє та ін.) й українських учених (О. Потебні, П. Житецького, І. Верхратського, Є. Желехівського, В. Науменка, А. Кримського та ін.), граматики слов'янських мов і українські граматичні праці М. Лучкая, Й. Левицького, І. Вагилевича, Й. Лозинського та Я. Головацького.

РОЗДІЛ 3

ВЗАЄМОДІЯ ФОРМИ ТА ЗМІСТУ ТЕРМІНІВ СЛОВОТВОРУ В ДОСЛІДЖУВАНИХ ДЖЕРЕЛАХ

Граматика української мови: «Граматика руского языка» М. Осадци (1862, 1864), «Мала граматика языка руского» Г. Шашкевича (1865), «Методична граматика языка мало-руского» П. Дячана (1865), «Граматика языка рѣсского для оужиткѣ въ школахъ людовыхъ въ Галичинѣ» О. Партицького (1873), «Граматика руского языка для шкѣлъ середнихъ» О. Огоновського (1889), «Руска граматика» С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера (1893, 1907, 1914, 1928), «Методична граматика рускої мови для IV кляси шкіл 5- і 6-клясових» В. Коцовського та І. Огоновського (1894, 1920, 1923), «Граматика для шкіл народних» (1894) і «Руска граматика для шкіл народних» О. Поповича (1905, 1907) ілюструють взаємодію двох сутностей терміна, форми та змісту, що, як ми переконалися, мала свої особливості.

3.1. Терміни на позначення науки про словотворення

На позначення нововведених у граматики частин, у яких автори розглядали питання творення слів, зафіксовано терміни: *словообразованье (Wortbildungslehre)* (М. Осадца) [365, с. 162], *словотворенье* (Г. Шашкевич, П. Дячан) [395, с. 427; 379, с. 148–166; 383, с. 10], *етимольогія та наука про творене пнѣвъ* (О. Огоновський) [385, с. 49], *словотворене та наука о словотвореню* (С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер) [401, с. 41; 43], *наука о образованю имени, наука о образованю глагола та наука о образованю частиць* (М. Осадца) [366, с. 143], *наука про творене пнѣвъ номінальныхъ, наука про творене поєдинчихъ пнѣвъ именъ, наука про творене зложенихъ пнѣвъ именъ і наука про творене пнѣвъ вербальныхъ або глагольныхъ* (О. Огоновський) [385, с. 51].

Граматика ж попередників, зокрема І. Вагилевича (1845), Я. Головацького (1849) і Й. Левицького (1850) подавали і запозичений грецький

термін *етимологія* (в її контексті граматисти XVI – XVII ст. розглядали окремі питання словотвору) [230, с. 12; 221, с. 47, 64; 289, с. 145; 199, с. 205], і слов'янську наукову назву *словопроизведеніє* [423, с. 9; 367, с. 2; 378, с. 26], запозичену з граматики О. Востокова [46, с. 218]. М. Осадца теж назвав розділ про творення слів «О словообразованю» [368, с. 162], віддавши перевагу цьому відповіднику, до якого у вступі своєї граматики подав ще й німецький варіант *Wortbildungslehre*, очевидно, під впливом праць Ф. Міклошича, з урахуванням яких М. Осадца виокремив частини своєї граматики [365, с. 1].

Свого часу Й. Левицький (1850) пояснив функції *словопроизведенія*, яке, згідно з його теорією, вивчає походження та зміни слів [378, с. 26], а Я. Головацький та М. Осадца подали дефініції цього терміна. Так, Я. Головацький вважав, що цей термін позначає частину граматики, яка навчає «о складанью слѣвъ, походженью и перемѣнахъ ихъ» [367, с. 2]. М. Осадца доповнив визначення новими ознаками: це та частина граматики, що «учить пѣсля якихъ правилъ слова творятъ сѧ» [365, с. 162] і розмежував словотвір (*словообразованье*) і словозміну (у його граматиці це *видословіє* (*Formenlehre*)), див. дефініцію: «Видословіє оучить, ѧкіи формы або виды слова на кѣнци прибирають, т.є. ѧкъ они на кѣнци ѣтмѣнають сѧ» [365, с. 47]. На позначення структурних частин науки про словотворення у граматиці М. Осадци зафіксовано терміни: *наука о образованю имени, наука о образованю глагола та наука о образованю частиць* [366, с. 143].

Крім відповідників *етимологія, словопроизведеніє, словообразованье*, на позначення науки про словотворення почали вживати відповідник *словотворенье*, див. додаток «Оупражненіѧ грамматични» до навчального посібника «Руска втора читанка» (1863), підручники «Мала грамматика языка руского» Г. Шашкевича (1865) і «Методична грамматика языка мало-руского» П. Дячана (1865) [395, с. 427; 379, с. 148–166; 383, с. 10]. Оскільки автором додатка був Г. Шашкевич [227, с. 107], то першість у запровадженні назви *словотворенье*, очевидно, належить йому. Він використав термін *словотворенье* в назві розділу «О словотворенью», в якому обґрунтував похідність і пояснив

способи творення слів [379, с. 148–166]. П. Дячан – як назву окремого розділу «Словотворенье», в якому подав визначення частин мови та характеристику творення слів [383, с. 10]. Правда, дефініції терміна в обох авторів відсутні [379, с. 148–166; 383, с. 10].

Після М. Осадци Г. Шашкевич та П. Дячан у своїх граматиках теж диференціювали словотвір і словозміну. Граматисти пояснили процес відмінювання іменних частин мови та позначили його термінами *склоненье именъ* [379, с. 148] і *склоненье* [383, с. 19], а також запропонували відповідники до дієвідмінювання – *спряганье дѣслѡвъ* (Г. Шашкевич) [379, с. 148] і *спряженье* (П. Дячан) [383, с. 71]. П. Дячан подав цілком зрозуміле з погляду сучасного мовознавства визначення терміна *склоненье*: «Змѣна законченъ предметѡвникѡвъ, мѣстоименникѡвъ, свѡйственникѡвъ и числѡвникѡвъ называеѡя склоненьемъ» [383, с. 19]. Його визначення було більш точним, ніж визначення граматиста-попередника М. Осадци.

Наступник П. Дячана та Г. Шашкевича у граматичній кодифікації української мови О. Партицький у другій частині своєї «Граматики языка руского для оужиткѡ въ школахъ людовыхъ въ Галичинѣ» (1873) вжив термін *творене слѡвъ* [369, с. 120–123]. Відповідник *творене слѡвъ*, на нашу думку, відповідає усталеній в сучасному мовознавстві лінгвістичній номінації *словотворення*, оскільки обидві наукові назви означають процес творення слів.

Дещо інші відповідники та їх інтерпретацію знаходимо в праці О. Огоновського «Грамматика руского языка для шкѡль середнихъ» (1889). Ще до виходу у світ згаданого підручника він написав низку праць з мовознавства: «Короткий погляд на історію язиків слов'янських, особливо ж історію языка руского» (1872), «O przyimkach w języku starosłowiańskim, ruskim i polskim» (1877), «Einige Bemerkungen über die Sprache der altpolnischen Sophienbibel» (1879), «Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache» (1880), «O ważniejszych właściwościach języka ruskiego» (1883).

Грамматика О. Огоновського була другим підручником з української мови для середніх шкіл після граматики М. Осадци. Різниця між обома працями –

понад чверть століття [385, с. III]. У граматичному описі О. Огоновський дотримувався своєї системи (на цьому він акцентував у передмові) і лише «въ поставленю взѣрцѣвъ для вѣдмѣны именъ и глаголѣвъ» наслідував Ф. Міклошича, оскільки вважав його методику в цьому напрямі найкращою [385, с. IV]. Про формування граматичної концепції О. Огоновського під впливом досліджень його вчителя – Ф. Міклошича – йдеться у листі педагога і журналіста Б. Пюрка до відомого славіста. У ньому адресант висловив подяку Ф. Міклошичеві за «Wortbildungslehre» («Словотвір», – О. Г.) і зазначив: «Цією гігантською і дуже цінною працею захоплюються наші спеціалісти (Огоновський)» [182, с. 334]. Учені припускають, що Ф. Міклошич надсилав свої перші зошити другого видання праці «Vergleichende Wortbildungslehre der slavischen Sprachen» («Порівняльний словотвір слов'янських мов») [182, с. 334]. Крім цього, вийшла рецензія О. Огоновського на вищезгадане дослідження відомого славіста [387].

Очевидно, з «Порівняльного словотвору» австрійського вченого український граматист і запозичив термін *Wortbildung*, переклавши його як *словотвѣръ*. Німецьку назву зафіксовано в «Студіях...» О. Огоновського [422, с. 121], а український переклад – у граматиці [385, с. 81]. Правда, в розумінні граматиста термін *словотвѣръ* означає не науку про словотворення, як це характерно для сучасної лінгвістики, а науку про форми, що засвідчує назва третьої частини його граматики «Наука про форми або словотвѣръ» [385, с. 81]. Виникає питання, чому О. Огоновський позначив вже певною мірою усталеним на той час терміном *словотвір*, який означав у працях його попередників розділ про творення слів, інше поняття – вчення про відмінювання (морфологію, формотворення)? Очевидно, це викликано змінами, які вніс у друге видання свого «Порівняльного словотвору» Ф. Міклошич. На думку Р. Брандта, перейменування *морфології* на *словотвір* у Ф. Міклошича пов'язане із попередньою заміною назви *словотвір* відповідником *тематологія* (*Stammbildungslehre*) і базується на вченні про те, що за допомогою твірних *наставокъ* (ймовірно, йдеться про *наростки*) «від коренів творяться теми

(основи слів – О. Г.), і лише приєднання флексій (*наставокъ* особових і відмінкових перетворює теми у слова)» [408, с. V]. Формотворення О. Огоновський диференціював на *науку про творенє имень* (відмінювання) і *науку про творенє глаголѡвъ* (дієвідмінювання) [385, с. 81].

Як відповідники терміна *словотвір* у сучасному розумінні (наука про словотворення) О. Огоновський запропонував дві назви: 1) *етимологія*; 2) *наука про творенє пнѣвъ*. Так граматист позначив другу частину свого шкільного підручника, в якій розглянув питання словотвору [385, с. 49]. Про історію появи назви *етимологія* в українських граматиках другої половини XIX ст. вже йшлося вище, проте О. Огоновський міг запозичити його і з учення німецького лінгвіста А. Потта, оскільки вважав цього вченого (до появи праці з порівняльного словотвору Ф. Міклошича) найкращим фахівцем в етимології [182, с. 278]. Другий відповідник – калька запозиченого терміна з нової частини «Порівняльної граматики слов'янських мов» Ф. Міклошича «*Stammbildungslehre*» (1875) (*Stamm* німецькою – основа слова [14, с. 358], *bildung* – утворення, формування [14, с. 80], а *lehre* – вчення, теорія, наука [14, с. 248], отож *Stammbildungslehre* – наука про творення основ). Проте О. Огоновський підшукав український відповідник до німецької назви на позначення основи слова – *пень* (термін *пень* зафіксовано у граматиці М. Осадци (1862) [365, с. 162]), тому й переклав запозичений термін як *наука про творенє пнѣвъ* [385, с. 49]. Також О. Огоновський подав терміни на позначення структурних частин науки про словотворення: *наука про творенє пнѣвъ номінальныхъ* (*наука про творенє поєдинчихъ пнѣвъ имень*, *наука про творенє зложенихъ пнѣвъ имень*) і *наука про творенє пнѣвъ вербальныхъ або глагольныхъ* [385, с. 51].

Поглиблення ідей словотвору помітне в «Рускій граматиці» С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера (1893). Її автори повернулися до відомого з праць Г. Шашкевича та П. Дячана терміна *словотворенье*, дещо змінивши його графічне оформлення – на *словотворенє* [401, с. 41–65]. Цю назву граматисти використали для позначення третього розділу своєї праці. У цій частині

граматики автори не тільки зробили поділ української лексики на частини мови, дали їм визначення та розглянули питання будови слова, а й прокоментували поповнення словникового складу нашої мови «чужими словами» і пояснили словотворчі засоби (*наростки, приставки*) та способи творення нових слів (*наросткованє, приставкованє, зложенє*) [401, с. 41–65]. Паралельно граматисти запровадили термін *наука о словотвореню* та подали до нього визначення: «Відкіля беруться пні, і як їх уживаємо до твореня нових слів, сего учить наука о словотвореню» [401, с. 43]. Як і М. Осадца, П. Дячан, О. Огоновський, автори «Рускої граматики» розрізняли словотворення та словозміну, яку позначили терміном *наука о відмінюваню* [401, с. 43].

У граматах В. Коцовського та І. Огоновського (1894) [381] і О. Поповича (1894, 1907) [363, 396] не зафіксовано термінів на позначення науки про словотворення, ці граматисти не виокремлювали словотвір як окремий розділ, оскільки їхні підручники були призначені лише для початкового вивчення української мови.

Співзвучний із сучасною назвою *словотворення* термін *словотвореньє* (*словотворенє*) зафіксовано у граматах Г. Шашкевича, П. Дячана, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера. Термін *словотворення* згодом використав Є. Тимченко в «Українській граматиці» (1907) на позначення окремого розділу частини граматики «Наука про форми слова, або морфологія»¹ [410, с. 37].

В сучасній теорії словотвору термін *словотворення* позначає не розділ мовознавчої науки, а «процес, механізм, систему і результат творення вторинних (похідних) слів, що перебувають між собою у структурно-семантичних зв'язках» [66, с. 78; 30, с. 179]. На позначення науки про словотворення сьогодні використовують термін *словотвір*, який трактують як «розділ мовознавства, що вивчає будову і творення похідних слів» [129, с. 618]

---

¹ За концепцією Є. Тимченка, граMATика ділиться на три частини: науку про форми звука, науку про форми слова та науку про форми речення. Другу частину вчений диференціював на словотворення та словозміну [410, с. 1].

Отже, мовознавці другої пол. XIX ст. – поч. XX ст. перебували у стані наукового пошуку терміна на позначення науки про словотворення. Виявлений набір відповідників переконує про відсутність у досліджуваній період єдиного терміна для номінування цього поняття, однак синонімічні відношення – закономірне явище для терміносистем на етапі становлення та формування.

3.2. Терміни на позначення словотворчих ресурсів

Поняття «словотворчі¹ ресурси» охоплює морфеми (кореневі та афіксальні), основу слова², лексеми (прості та складні) та їх словоформи, словосполучення тощо [304, с. 14; 66, с. 85; 110, с. 97]. На позначення цих понять галицькі шкільні граматики української мови другої пол. XIX – поч. XX ст. подавали різні відповідники.

3.2.1. Коренева морфема. Сучасний термін *корінь* на позначення основної частини слова фіксували (з незначними графічними відмінностями) всі досліджувані джерела другої пол. XIX – поч. XX ст.: *корѣнь* (*Wurzeln*) (М. Осадца, О. Огоновський) [365, с. 162; 385, с. 50], *корень слова* (Г. Шашкевич,

¹ Сучасні українські мовознавчі праці подають два терміни на позначення ресурсів для утворення нових слів: *словотворчий* [139, с. 183; 304, с. 14; 30, с. 185; 110, с. 97] та *словотвірний* [66, 1999, с. 85]. Однак термін у межах однієї терміносистеми повинен бути однозначним. Якій із запропонованих наукових назв віддати перевагу? За словами І. Ковалика, у 50-60-ті рр. домінував термін *словотворчий* для позначення компонента, що бере активну участь у процесі словотворення, наприклад, *словотворчий корінь, афікс, суфікс* тощо, чи має стосунок до словотвору загалом: *словотворчий тип, словотворча категорія* та ін. Згодом увійшли в обіг обидва терміни. Перший стали вживати на означення ресурсів мови, які брали активну участь у процесі творення слів, другий – винятково на позначення того, що має інше відношення до словотвору: *словотвірний тип, словотвірне значення, словотвірна категорія* тощо. Таку диференціацію згаданих термінів зафіксовано у праці «Словник слов'янської лінгвістичної термінології» (1977) [147, с. 358]. У площині терміносистеми словотвору назва *ресурси* є родовою щодо термінів *корінь, суфікс, префікс, закінчення* тощо, якими позначають засоби, безпосередньо задіяні у творенні слів, тому в дослідженні оперуватимемо відповідником *словотворчі ресурси*. На позначення процесів, що відбуваються в системі словотворення (наприклад, *способів словотворення*), та комплексних одиниць цієї системи (*словотвірна категорія* тощо) логічно (враховуючи вищесказане) буде надати перевагу терміну *словотвірний*.

² В сучасній теорії словотвору основу слова трактують і як словотворчий ресурс [139, с. 93], і як твірну та похідну одиницю [304, с. 40; 314, с. 143]. У дисертації про терміни на позначення цього поняття йтиметься в п. 3.3.1.

О. Партицький) [379, с. 150; 369, с. 121], *корѣнь* (П. Дячан) [383, с. 13–14], *корінь* (С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер, В. Коцовський та І. Огоновський) [401, с. 46; 381, с. 14], *корінь слова* О. Попович [363, с. III; 396, с. 11].

Цю назву вживали Я. Головацький (1849) і Й. Левицький (1850) [226, с. 63]. Можливо, саме названі праці і були джерелами згаданого терміна для граматистів-кодифікаторів української мови другої пол. XIX ст. – поч. XX ст.

Визначення кореня одним із перших в українському мовознавстві запропонував Я. Головацький [226, с. 63–64; 212, с. 149; 199, с. 201]. Як автор «Граматики рѣского ѡзыка» (1849) дослідник зазначав: «Корень є таѡ головна часть слова, котра послѡ ѡтдаленіѡ оуставокъ и придаткѡвъ окѡнчательныхъ лишаєѡ» [367, с. 38]. У визначенні підкреслено дві ознаки поняття *корінь слова*: це головна частина слова, що може поєднуватися з іншими морфемами. Як синонім до терміна *корінь* Я. Головацький епізодично (коли пояснював поділ дієслів на розряди) використовував відповідник *основа* [367, с. 137].

Українські граматисти другої пол. XIX – поч. XX ст. поглибили теоретичне обґрунтування терміна *корінь*. Так, М. Осадца, автор «Граматики руского языка» (1862) і наступник Я. Головацького в граматичній кодифікації української мови, відокремив *корінь* від *основи* [365, с. 162]. Для граматиста *корінь* – це «найпоєдинчша часть слова, на яку воно лише ѡтвести дасть ся», іншими словами, ознака якої зі словотворчого погляду полягає в неподільності. Паралельно з українським терміном *корѣнь* М. Осадца подав німецький відповідник *Wurzeln*, запозичений у Ф. Міклошича [413, с. 3].

ГраMATика інформувала про кількісний склад коренів української мови («до тисячъ корѣнній»), у ній було зазначено, що всі корені складаються зі складу (є «односложни») і є носіями значення («выражають якесь дѣйство»). За принципом частиномовної належності М. Осадца поділив *корені* на *глагольніи* (*Verbal-wurzeln*) і *мѣстоименіи* (*Pronominal wurzeln*) [365, с. 162]. Терміни на позначення цих різновидів коренів – скальковані запозичення з праць Ф. Міклошича [413, с. 34]. У межах дієслівних коренів граматист виокремив

«корѣнѣ закончени на самогласнѣ» (корені, закінчені на голосний) і «корѣнѣ закончени на согласнѣ» (корені, закінчені на приголосний) [365, с. 162–163].

Терміни, дібрані М. Осадцою на позначення різновидів коренів, дають підстави говорити про наявність родо-видових або гіперо-гіпонімічних відношень у словотвірній термінології досліджуваного періоду. З погляду сучасного термінознавства такі відношення термінів «зумовлюють ієрархічний характер їхньої внутрішньої структури» [25, с. 43], що є ознакою системної організації термінології [164, с. 16–17]. Тому вважаємо, що словотвірна термінологія другої пол. XIX – поч. XX ст. виявляла тенденції до системної організації.

Пояснюючи корінь як словотворчий ресурс, М. Осадца писав: «Отъ корѣнній глагольныхъ творѣтъ сѧ имена (существ., прилаг., числ.) и глаголы; отъ корѣнній мѣстоименныхъ творѣтъ сѧ мѣстоименніѧ и частицѣ (нарчіѧ, предлоги, союзы, чѣвственники)» [365, с. 162]. Пояснення ілюструє вплив ідей порівняльно-історичного дослідження мов, що йшли з праць Ф. Боппа та Я. Грімма, і які мали б бути відомі українському граматистові як учневі Ф. Міклошича. Так, Ф. Бопп уважав, що в індоєвропейських мовах слова первинно виникали із двох класів односкладових коренів: дієслівних і займенникових; від перших творилися дієслова та імена, від других – первинні прийменники, сполучники, частки [5, с. 269], а представник натуралістичної концепції А. Шлейхер пояснював корені як «найпростіші клітини» та «початкові форми мови» [412, с. 76], саме його праці стали основою граматичного опису М. Осадци [365, с. IV]).

Граматисти-наступники М. Осадци поступово поглиблювали зміст терміна *корінь слова*. Г. Шашкевич – автор підручника «Мала граматика языка руского» (1865) – визначав корінь (*корень слова* [379, с. 150]) як сукупність певних звуків, що містяться у споріднених словах, які мають різні значення [379, с. 150].

Автор «Методичної граматики языка мало-руского» (1865) П. Дячан вважав коренем (*корѣнь*) [383, с. 13–14]) склади, «зъ которыхъ походѣтъ родини

слѡвъ» [383, с. 13–14]. Корінь для граматиста – основний словотворчий ресурс, від якого «творѡтсѡ инни слова» [383, с. 127].

Подібно до П. Дячана пояснював корінь О. Партицький – автор підручника «Грамматика языка руского для оужиткѡ въ школахъ людовѡхъ въ Галичинѡ» (1873). Він називав коренем (*корень слова* [369, с. 121]) звуки, спільні у твірному та похідних словах [369, с. 121], апелюючи, як і його попередник, до думки, що коренева морфема має здатність повторюватися в інших словах.

За концепцією О. Партицького, корінь – це твірна база для похідних слів і до нього можуть додаватися «звуки», які мовознавець позначав терміном *наростки* [369, с. 121]. Так, услід за Я. Головацьким, О. Партицький вказував на здатність кореня поєднуватися з афіксами.

Продовжувачем термінологічної концепції *кореня* О. Партицького став О. Попович (1894), який *корінем слова* [363, с. III] теж вважав спільні для твірного та похідних слів звуки і вказував на їхню спроможність поєднуватися з іншими компонентами слова [363, с. III].

Здатність кореня об'єднувати споріднені слова ілюструють не лише тогочасні граматики, а й лексикографічні праці. Підтвердженням цього є словник «Корнесловіє руского языка» М. Петрушевича (1865). Структура словникової статті у цій праці: заголовне слово, його переклад грецькою, латинською та німецькою мовами, тлумачення лексичної одиниці. Якщо ж слово має спільнокореневі, то автор виділяє корінь і наводить афікси, за допомогою яких утворюється нове похідне і вже тоді пояснює значення усіх спільнокореневих слів [392, с. 2–80]. Це засвідчує поглиблення характеристики кореня слова і виокремлення ще однієї ознаки цього поняття – здатності повторюватися в інших словах.

Дещо інший погляд на корінь слова відображає «Грамматика руского языка для шкѡль середнихъ» О. Огоновського (1889). Якщо М. Осадца (про це ми згадували вище) виокремив здатність кореня позначати дію, то рівень лінгвістичної абстракції у часи О. Огоновського дав змогу узагальнити роль кореня передавати вже «якесь значѡне» [385, с. 50].

За концепцією вченого, корінь – це основний словотворчий ресурс, від якого творяться «*пнѣ*» (тобто основи) [385, с. 49]. Пояснюючи творення основ від коренів, О. Огоновський писав, що корінь може збігатися з основою або ж до нього додаються «рѣзні наростки» [385, с. 50].

Зважаючи на етимологічну структуру кореня, граматист розрізняв *коренѣ незмѣннї*, *коренѣ степенованї* (в яких етимологічно можна було виокремити суфікс) та *коренѣ редукованї* (здовоєні) [385, с. 50]. Таким чином, мовознавець виокремив ще одну словотвірну ознаку кореня – здатність поєднуватися не лише з афіксами, а й з іншими коренями.

О. Огоновський, подібно до М. Осадци, розрізняв дієслівні та займенникові корені, які відповідно позначав термінами *коренѣ вербальнї або глагольнї* (*Verbalwurzeln*) і *коренѣ прономінальнї* (*Pronominalwurzeln*) [385, с. 51], українські назви взято з граматики М. Осадци [365, с. 162] (другу дещо змінено), німецькі відповідники – з «Порівняльної морфології» Ф. Міклошича [413, с. 3, 34]. За прикладом О. Осадци О. Огоновський класифікував *корені слів на корені, закінчені на голосний* і *корені, закінчені на приголосний*, позначаючи їх відповідно термінами *корѣнь окѣнченый самозвукомъ* і *корѣнь окѣнченый спѣвзвукѣ* [385, с. 52–53]. Це були вдосконалені терміноодиниці з граматики О. Осадци [365, с. 162].

С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер, автори «Рускої граматики» (1893), врахувавши дефініції поняття «корінь», запропоновані граматистами-попередниками, визначали його як «поєдинчий» (далі неподільний) компонент, що є основою всіх споріднених слів [401, с. 46]. Граматисти писали, що *корінь* може бути «*пнем*» (основою) слова, наприклад, *да-*, *ста-* у словах *дати*, *даний* тощо або *ста-* у словах *стати*, *ставний* та ін. [401, с. 47].

Подібно до С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера неподільним і незмінним для споріднених слів вважали корінь В. Коцовський та І. Огоновський (1894) – автори «Методичної граматики рускої мови» [381, с. 14].

Отже, увагу до поняття *корінь слова* засвідчили усі досліджувані джерела. Це говорить про те, що мовознавці другої пол. XIX – поч. XX ст. розуміли потребу опису цього поняття як основного словотворчого ресурсу.

Пояснюючи корінь як спільну частину ряду похідних слів, автори шкільних граматики української мови другої пол. XIX – поч. XX ст. фіксували й відповідники сучасного терміна *спільнокореневі (споріднені) слова*: *срѣдни слова* [379, с. 150], *родина слѣвъ* [383, с. 13], *слова покровні (родина)* [369, с. 122], *слова споріднені* [363, с. IV].

Першим вжив відповідник цього терміна (*срѣдни слова*) Г. Шашкевич: спочатку в додатку «Оупражненіа грамматици» до навчального посібника «Руска втора читанка» (1863), а згодом у «Малій граматиці языка руского» (1865). Мовознавець пояснював *споріднені слова* як такі, що «одень спѣльный корень мають» [379, с. 150]. Водночас інший кодифікатор української мови П. Дячан (1865), який теж виокремлював *спільнокореневі слова*, запропонував термін *родина слѣвъ* [383, с. 13]. Так він називав сукупність лексичних одиниць на зразок: *па-нѣ, па-н-ичь, пѣд-па-н-окѣ, па-н-ѣскій, па-н-ѣсч-ина, па-н-на; дѣ-ва, дѣ-в-иця, дѣ-в-ова-ти, дѣ-в-ча, дѣ-в-оч-ій, дѣ-в-оц-тво* тощо [383, с. 13].

Термін П. Дячана запозичили О. Партицький (1873) [369, с. 122] та С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер (1893) [401, с. 46]. О. Партицький подав до нього паралельно і свій відповідник – *слова покровні (родина)* [369, с. 122], він же запропонував і перше визначення цього терміна: «Слова, котрѣ вѣдь одного кореня творять сѣ, зовемо словами покровными або родиною» [369, с. 122] та ілюстрував прикладами: *мѣр-а, мѣр-ка, мѣр-ный, мѣр-ити, мѣр-очныкъ* [369, с. 120–122].

Співзвучний із терміном О. Партицького і сучасним відповідником є термін *споріднені слова* і його дефініція в граматиці О. Поповича (1894): «Слова, утворені від одного кореня, зовемо словами спорідненими» [363, с. IV].

В українських граматиках, що вийшли на початку XX ст. за межами Галичини, у східній частині України, на позначення групи слів зі спільним коренем зафіксовано термін *однокорінні слова* [373, с. 6; 411, с. 7], співзвучний

із відомим у сучасному мовознавстві відповідником *однокореневі слова*, який також дотепер функціонує в СУЛМ [30, с. 109–110]. У терміносистемі українського словотвору цей термін реалізує ще одне значення: «Слова, які мають у своєму складі один корінь» [30, с. 110], сприяючи появі омонімічних одиниць.

3.2.2. Афіксальні морфеми. Структурні елементи слова, розташовані справа чи зліва від кореня, які сучасні мовознавці кваліфікують як афікси [304, с. 11], галицькі граматисти другої половини ХІХ – поч. ХХ ст. позначали терміном *додатки*. Першими його запровадили С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер у підручнику «Руска грамматика» (1893) [401, с. 47]. Далі цей термін використали В. Коцовський і І. Огоновський (1894), які подали його дефініцію: «*Додатки*, додані до кореня напочатку (зпереду), зовуться приставки..., додані до кореня на кінці, зовуться наростки» [381, с. 15], та О. Попович (1907) [396, с. 11].

З галицьких граматичних студій, зокрема «Методичної граматики» В. Коцовського та І. Огоновського, термін *додатки* використав П. Залозний (1906) [373, с. 6]. У дужках до нього автор «Короткої граматики української мови» подав ще й латинський відповідник *афікси* [373, с. 6], запозичений за посередництвом російської мови [370, с. 4] (хоча сам граматист негативно оцінював запозичені терміни: вибираючи між термінами, які пропонували російські та галицькі граматики, П. Залозний віддав перевагу українським джерелам, вважаючи за недоліки російської граматичної термінології калькування з латинської мови та невдалу структуру термінологічних одиниць [373, с. 3] і підкреслюючи потребу творення граматичних термінів з «рідних слів» [373, с. 4]).

Крім того, П. Залозний удосконалив визначення *додатків*, запропоноване своїми попередниками. Він називав *додатками* «частини слова», що «додаємо зпереду кореня і після його» [373, с. 6].

«Грамматична термінологія і правопись» [370], яку в 1917 році ухвалила комісія мови при Українському товаристві шкільної освіти в Києві, також як основний подавала термін *доданок*, а в дужках (як синонім) – відповідник *афікс* [370, с. 5]. Свій підхід укладачі посібника мотивували, керуючись думкою, що «ті слова треба мати стало переданими по українському через те, що вони можуть уживатися і в загально літературному змислі, без всяких стосунків до граматики» [370, с. 4]. Надалі термін *додатки* не прижився у словотворі, оскільки вже тоді його використовували й у синтаксисі [212, с. 153]. Сучасне мовознавство оперує терміном *афікси* [304, с. 19; 66, с. 14; 118, с. 37–38].

Отже, термін *додатки* – родова назва, що об'єднувала видові назви на позначення покореневих і препозитивних елементів (частин) слова – *наростків* і *приставок* (суфіксів і префіксів).

3.2.2.1. Покореневі елементи слова. На позначення словотворчих покореневих елементів¹ (формантів) у досліджуваних джерелах зафіксовано різні терміни.

Наростокъ. Перше видання граматики М. Осадци (1862) містить назву *наростокъ* на позначення покореневих елементів [365, с. 162]. Припускаємо, що це був авторський новотвір, оскільки подібні виокремлені частини слова автори окремих граматик попередньої доби називали «прирощеннями» (М. Лучкай), «zgóskami» чи «syłabami» (Й. Лозинський) [212, с. 148–149; 199, с. 202], а Я. Головацький (1849) на позначення покореневих елементів вжив термін *законченіє* [367, с. 38].

Як синонім до *наростокъ* М. Осадца подав латинський відповідник *Suffix*, який, очевидно, запозичив у Ф. Міклошича, оскільки його праці були одним із основних теоретичних джерел граматики М. Осадци [365, с. IV]. *Наростки*

---

¹ У граматиках другої пол. XIX – поч. XX ст. ще не було чіткого розмежування афіксів, які у структурі слова займають позицію після кореня (суфіксів і закінчень), і граматисти часто пояснювали їх як єдине ціле, тому в дослідженні позначатимемо ці структурні частини слова терміном *покореневі елементи*.

виконували роль словотворчих формантів [365, с. 162] (з погляду сучасної теорії словотвору, у структурі форманта може бути кілька компонентів, у тому числі суфікси та закінчення [66, с. 88; 137, с. 769]).

М. Осадца, наслідуючи Ф. Міклошича [413, с. 3–95], класифікував *наростки* за фонетичними ознаками і позначив їх відповідними термінами: *наростки самогласни*, тобто голосні: -ъ, -ь, -е, -є, -а, -я, -іє [365, с. 165] та *наростки согласни*, тобто приголосні, а точніше сполучення приголосних з голосними: -лъ, -ло, -нъ, -на, -ръ, -тель, -ьда, -ьба тощо [365, с. 165–166], серед яких мовознавець виокремив *наростки плавни* (-лъ, -ло, -ла, -ль, -ля, -ела, -уля, -ѣль, -ыла, -ръ, -ра, -ар, -нъ, -на тощо), *наростки збѣови* (-тъ, -то, -та, -стъ, -тель, -ьда, -нт тощо), *наростки збѣни* (-ба, -въ, -авъ, -ивъ, -мъ, -мо, -мен тощо), *наростки гортанни* (-къ, -ка, -окъ), *наростки сичачіи* (-ець, -це, -ицѣ), *наростки шипѣчій* (-чь, -ичь, -ѣжь, -ежь, -ище) [365, с. 173–192], а також виокремлював *наростки оуменшительни* (-енька, -енько, -онька, -есенькій) [365, с. 195–196]. Класифікація Осадци не знайшла свого продовження в наступних граматичних студіях і сучасній мовознавчій науці, та це не применшує вартості праці граматиста, а навпаки відображає глибину наукового пошуку мовознавця.

М. Осадца вважав, що один *наростокъ* може утворювати похідні, належні до різних частин мови. Згідно з його концепцією, за допомогою *наростка* -ъ, наприклад, можна утворити іменники та прикметники різного значення [365, с. 166]. Такий підхід не зовсім відповідає усталеній в сучасному мовознавстві думці про закріплення за певними частинами мови характерних для неї афіксів [136, с. 670; 44, с. 759].

Назву *наростокъ* М. Осадци використав О. Партицький (1873)¹. Цим терміном граматист позначав звуки, що у процесі творення слів додаються до кореня [369, с. 121]. За концепцією мовознавця, покореневі елементи -а, -ка, -ный, -ити, -ене, -очникъ у словах мѣр-а, мѣр-ка, мѣр-ный, мѣр-ити, мѣр-ене,

¹ Досі в українському мовознавстві вважали, що термін *наростокъ* запровадив О. Партицький [212, с.152].

мѣр-очникъ – це *наростки* [369, с. 120]. Таким чином, терміном *наростокъ* граматист позначав словотворчі покореневі елементи.

Цю назву зафіксовано і в граматиці О. Огоновського (1889). За визначенням мовознавця, *наростки* – це звуки, що «ближче означають понятє слова и высказують вѣдносины тыхъ пнѣвъ мѣжъ собою, котри утворились рѣзными наростками изъ того жъ кореня» [385, с. 49, с. 49–50]. Свої міркування вчений ілюстрував прикладами. Так, він стверджував, що у формі *вез-е-мъ* (*вез-е-мо*) наростком –*мъ* «означають ся вѣдносины до 1 особы числа многого» [385, с. 50]. Іншими словами, О. Огоновський вже підкреслював здатність *наростка* бути виразником граматичного значення.

Основне призначення *наростків* мовознавець вбачав у тому, «щобъ изъ кореня утворити бѣльше окремыхъ слѣвъ» [385, с. 50].

О. Огоновський класифікував *наростки* на *первостепеннии* та *другостепеннии*. Перші, за концепцією граматиста, служать для творення *пнѣвъ первостепенныхъ*, що походять з «коренѣвъ и пнѣвъ вербальныхъ: бродъ (брѣдъ) – кор. бред, з-гонъ – пень гони» тощо [385, с. 51], другі – «пнѣвъ другостепенныхъ», що «уроблюють ся зъ пнѣвъ номінальныхъ: с-пѣв-акъ – пень съ-пѣв-, кор. пѣ-» [385, с. 51]. На прикладі ілюстративного матеріалу це виглядає так: *наросток -аръ* в іменнику *пек-аръ* є *первостепеннымъ*, а в іменнику *камѣнярь* (*камень-аръ*) – *другостепеннымъ* [385, с. 51]. Виокремлював учений і суфікси інфінітива, які позначав терміном *наростки пнѣвъ способу неозначеного* [385, с.132].

Обґрунтовуючи творення основ, О. Огоновський писав, що *наростками* «творять ся пнѣ», а «деклінаційними і кон'югаційними окѣнченями визначають ся слова» [385, с. 49]. Іноді, за концепцією вченого, *наросток* водночас є й відмінковим закінченням, наприклад, покореневий елемент *-а* у слові *вод-а* [385, с. 49]. Зважаючи на це, О. Огоновський дійшов висновку, що «сами наростки, якъ и окѣнченя зовуть ся наростками въ загалѣ» [385, с. 49], тобто є чимось однаковим (загальним), тому припустив, що у вищезгаданому

слові *водиця* можна кваліфікувати *вод-* як корінь, а *-иця* – як наросток [385, с. 49]. Це говорить про те, що наросток у розумінні граматиста – це формант, тобто ширше поняття, аніж суфікс.

Так, за лінгвістичною назвою *наростокъ* поставали покореневі елементи, що поєднували в собі структурні частини слова, які сучасне мовознавство диференціює як суфікси та закінчення. Граматист вже бачив такі ознаки цього лінгвістичного поняття: є засобом творення основ, а, отже, й слів; служить для творення граматичних форм слова та завершує процес творення відмінюваного слова; є носієм граматичного значення.

Услід за попередниками термін *наросток* на позначення покореневих елементів слова вжили С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер (1893), коли обґрунтовували питання словотворення. Цим терміном автори «Рускої граматики», як і М. Осадца, О. Партицький та О. Огоновський, позначали дві структурні частини слова, відомі сьогодні як суфікс та закінчення [401, с. 43].

Упарадигмі *наростків* С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер виокремлювали покореневі елементи для творення різних частин мови, використовуючи відповідні терміни: *наростки для творення дієслів*, *наростки для творення іменників*, *наростки для творення прикметників*, *наростки для творення прислівників* [401, с. 48–55]. Ідею та терміни С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера запозичили В. Сімович, О. Курило, І. Огієнко [399, с. 111, 245; 377, с. 147, 289; 384, с. 243].

Далі термін *наросток* в граматичному описі української мови використали В. Коцовський та І. Огоновський. За концепцією цих мовознавців, *наростками* називалися «додатки, додані до кореня на кінці» [381, с. 15].

Традицію позначати терміном *наросток* покореневі елементи, що являли собою *суфікс + закінчення*, спостерігаємо в граматичному вченні О. Поповича (1894) [363, с. III]. Граматист визначав цей термін як «звуки, що нарастають на коріні слова ззаду» [363, с. III], визначення ілюстрував прикладами: *стид-ливий*, *мал-енький*, *біл-ок*, *духовень-ство* [363, с. III]. О. Попович виокремлював запозичені покореневі елементи, які позначав

терміном *чужі наростки* [396, с. 111]. Це були кінцеві частини іншомовних слів, на зразок: *-ія, -ік, -іка, -іст, -ізм* у словах *Англія, механік, педагогіка, атеїст, механізм* [396, с. 111]. Ідею та термін О. Поповича використав В. Сімович [399, с. 137].

Із галицьких граматик термін *наростокъ* почали використовувати й автори підручників з української мови, що вийшли друком на початку ХХ ст. у східній частині України, зокрема П. Залозний, Г. Шерстюк, Є. Тимченко, В. Сімович, О. Курило [373, с. 6; 411, с. 7; 409, с. 12; 399, с. 107; 377, с. 134–135, 148], а також автори мовознавчих статей першої половини ХХ ст.: Є. Грицак, І. Велигорський та ін. [371, с. 407; 361, с. 229].

У 20-х рр. ХХ ст. зроблено спробу замінити назву *наросток* терміном *форманс (elementum formans)*. Ініціатором ідеї став Р. Смаль-Стоцький, який мотивував свою думку тим, що «наросток має в українській граматичній термінології подвійне значіння: і суфікса, і формансу (тобто форманта – О. Г.)» [403, с. 6].

Н. Москаленко вважає, що загалом термін *наросток* був поширений в українських граматичних працях до 40-х рр. ХХ ст. Остаточного його відкинули в «Українському правописі» 1946 р. [212, с. 154]. Проте І. Ковалик у «Вченні про словотвір» подав відповідник *наросток* як синонім до терміна *словотворчий суфікс* [139, с. 40].

Окѡнченьє. Термін *окѡнченьє* зафіксовано в другому виданні граматики М. Осадци (1864). Граматист замінив ним назву *наростокъ*, подавши визначення нового терміна: «частка», що «додає сѡ до пнѡ», тобто основи [366, с. 141]. Заміну, очевидно, зроблено з огляду на те, що термін *окѡнченьє* було зафіксовано у граматичному додатку «Оупражненѡ граматичнѡ» [395, с. 307]. У передньому слові до другого видання своєї граматичної праці М. Осадца зазначив, що окрім доступних йому слов'янських та інших праць, він використав тут ще й згаданий додаток, призначений для народних шкіл [366, с. 3]. Очевидно, йдеться про граматичний додаток до видання «Руска втора читанка длѡ третѣго ѡтрадѣ школь головныхъ и городскихъ въ Цѣсарствѣ Австрій» (1863) [395], оскільки

після виходу у світ першого видання підручника М. Осадци це було чи не єдине нове граматичне джерело для вивчення української мови. Його автором дослідники вважають Г. Шашкевича [227, с. 107]. Подібний граматичний додаток містила і «Руска перва ѡзыкаѡчебна читанка для первого отрядѡ школь народныхъ» (1853) [397], але він значно менший за обсягом, суттєво відрізняється від додатка до другої читанки змістом і міг бути доступним, коли М. Осадца працював над першим виданням своєї граматики (1862). Термін *окѡнченьє* використано ймовірно з метою дотримання принципу наступності у навчанні, щоб учні, які вступили до гімназії «на основаніи дотеперѡшнихъ своихъ знаній въ рускѡмъ ѡзыцѡ дальше обѡучали сѡ» [366, с. III–IV].

Іншими термінами було позначено відповідно й різновиди покореневих елементів: *окѡнченѡ самогласни* (замість *наростки самогласни*), *окѡнченѡ согласни* (замість *наростки согласни*), *окѡнченѡ зѡ гортанныхъ согласныхъ* (замість *наростки гортанни*), *окѡнченѡ зѡ плавныхъ согласныхъ* (замість *наростки плавни*), *окѡнченѡ зѡ гѡбныхъ согласныхъ* (замість *наростки гѡбни*), *окѡнченѡ зѡ зѡбовыхъ согласныхъ* (замість *наростки зѡбови*), *окѡнченѡ зѡ сичачихъ согласныхъ* (замість *наростки сичачіи*), *окѡнченѡ зѡ шипѡчихъ согласныхъ* (замість *наростки шипѡчій*), *окѡнченѡ оуменьшительни* (замість *наростки оуменьшительни*) [366, с. 144–167].

Також у граматаках М. Осадци зафіксовано терміни *падежеве окѡнченьє* (*Casusendung*) [365, с. 55; 366, с. 45], *окѡнченѡ лични* (*Personalendungen*) [366, с. 89] та *окѡнченьє вида неопредѡленого* [366, с. 171]. Це означає, що граматист вже розрізняв покореневі елементи як засоби для слово- та формотворення, але з певних причин (про них йшлося вище) позначав їх одним терміном – *окѡнченьє*.

Г. Шашкевич (1865) теж стверджував, що у відмінюваних словах необхідно зважати на *окѡнченьє* [379, с. 14], тобто ту частину слова, що стоїть після основи і при «кождѡй отмѡнѡ слова переиначѡсѡ» [379, с. 14]. Теоретичний виклад мовознавець ілюстрував прикладами: у словоформах *книжка, книжки, книжцѡ, книжках, книжками*, елемент *книжк-* граматист

кваліфікував як *стволь*, тобто основа, а елементи *-а*, *-и*, *-ѣ*, *-ахъ*, *-ами* – як *окѡнченьѧ* [379, с. 14]. Таке граматичне обґрунтування закінчення слова цілком відповідає сучасній інтерпретації цього поняття.

Водночас, обґрунтовуючи творення слів, покореневі елементи на зразок *-тель* у слові *сотворитель* чи *-телька* в похідному *вчителька* тощо Г. Шашкевич теж позначав терміном *окѡнченьѧ* [379, с. 157].

Таким чином, Г. Шашкевич, як і М. Осадца, вже також розрізняв формотворення та словотворення, але на позначення покореневих елементів, що з'являються у словоформі чи слові під час цих процесів використовував один термін – *окѡнченьє*.

Диференціацію суфіксів і закінчень чи не вперше здійснив О. Огоновський. Мовознавець переконував, що від відмінкових і особових закінчень необхідно відрізнити «*наростки (Suffixa)*», див. його приклади: у слові *водиця вод-* є «*корѣнь*», *-иц* – *наростокъ*, а *-я* – «*надежеве окѡнченє*» [385, с. 49]. Покореневі елементи для творення форм слова граматист позначав термінами *окѡнченє (надежеве окѡнченє, особове окѡнченє (Personalsuffixa))*, [385, с. 49, 130]. На позначення відмінкових і особових закінчень у його граматиці подано й класичні терміни *окѡнченя деклінаційнї* і *окѡнченя конъюгаційнї* [385, с. 49], правда, лише епізодично. Використання цих термінів імовірно викликане необхідністю дотримання принципу єдності у викладанні гімназійних предметів, зокрема мов, оскільки тогочасних українських гімназіях вивчали також і латинську мову [364, с. 3].

Suffix (Suffixa). Латинський термін *Suffix (Suffixa)* зафіксовано як відповідник (його подано в дужках) до *наростокъ* у першому виданні граматики М. Осадци (1862) [365, с. 162] та підручнику О. Огоновського (1889) [385, с. 49] і – до *окѡнченьє* у другому виданні граматики М. Осадци (1864) [366, с. 141]. Ці чужомовні назви галицькі граматисти, очевидно, запозичили у Ф. Міклошича, оскільки праці австрійського славіста були одним із основних теоретичних джерел граматик М. Осадци та О. Огоновського [365, с. IV; 385, с. III–IV].

Згаданий термін, правда, вже в українському графічному оформленні *суфікс*, як відповідник до *наросток* подано у граматиці П. Залозного [373, с. 6]. Йому віддав перевагу у першому виданні своєї граматики і Є. Тимченко (1907) [410, с. 9] та використав І. Нечуй-Левицький [368, с. 130].

Приростокъ. Назву *приростокъ* на позначення словотворчих покореневих елементів запропонував новатор у термінотворенні П. Дячан [383, с. 13]. Цей термін подавала граматика польського лінгвіста А. Малецького [417, с. 194]. Очевидно, в А. Малецького П. Дячан і запозичив згаданий термін: судячи з рецензії на граматику М. Осадци, П. Дячан знав працю відомого полоніста [394, с. 5]. За нашими спостереженнями, із граматики А. Малецького (1863) запозичено і класифікацію приростків. Польський мовознавець диференціював усі приростки на *приростки іменникові* (*przyrostki rzeczowne*), *приростки прикметникові* (*przyrostki przymiotne*), *приростки дієслівні* (*przyrostki slowne*). Іменникові приростки він згрупував і пояснив, зважаючи на рід іменників (чоловічий (*rodzaj męski*), жіночий (*rodzaj żeński*) та середній (*rodzaj nijaki*), а прикметникові – на ступені порівняння [417, с. 198–245]. Аналогічну класифікацію знаходимо і в граматиці П. Дячана. Український граматист теж класифікував покореневі форманти, зважаючи на частиномовну належність похідних, утворених за їхньою допомогою: іменникові приростки (*приростки предметові*), прикметникові приростки (*приростки свѣйственникові*) та дієслівні приростки (*приростки глагольні*). За прикладом А. Малецького, в межах іменникових приростків П. Дячан також виокремив компоненти для творення іменників жіночого, чоловічого та середнього родів. Однак український мовознавець зробив крок уперед у граматичному описі, позначаючи такі групи формантів відповідними термінами: приростки чоловічого роду (*приростки рода мъжеского*), приростки жіночого роду (*приростки рода женського*) та приростки середнього роду (*приростки рода середнього*) [383, с. 8–19], чого не бачимо у граматиці А. Малецького. Класифікацію приростків, зроблену П. Дячаном, подаємо у таблиці (Таблиця 3.1).

Класифікація приростків

у «Методичній граматиці языка мало-руского» П. Дячана (1865)

Приростки				
іменників			прикметників	дієслів
чоловічого роду	жіночого роду	середнього роду		
-акъ (-якъ): <i>див-акъ,</i> <i>гнил-акъ</i> -арь (-ярь): <i>кос-арь,</i> <i>камен-арь</i> -ачь: <i>бог-ачь,</i> <i>коп-ачь</i> -ець: <i>бохон-ець,</i> <i>вѣн-ець</i> -тель: <i>жи-тель,</i> <i>писа-тель</i> -икъ: <i>грѣшн-икъ,</i> <i>сѣрн-икъ</i> -окъ: <i>молот-окъ,</i> <i>лѣс-окъ</i> -онько (-енько): <i>сват-онько,</i> <i>кравч-енько</i> -унь: <i>бѣг-унь,</i> <i>опѣк-унь</i>	-ба: <i>гань-ба,</i> <i>хваль-ба</i> -ка: <i>квѣт-ка,</i> <i>сѣр-ка</i> -ня: <i>пекар-ня,</i> <i>стай-ня</i> -ина: <i>дѣб-ина,</i> <i>садов-ина</i> -онька (-енька): <i>годин-онька,</i> <i>небож-енька</i> -ота: <i>роб-ота</i> -ть: <i>влас-ть, напас-</i> <i>ть</i> -ость: <i>рад-ость,</i> <i>стар-ость</i> -уха: <i>морг-уха,</i> <i>шепт-уха</i> -иця: <i>пшен-иця,</i> <i>свѣтл-иця</i>	-іє (-ьє): <i>вознесен-іє,</i> <i>весел-ьє</i> -ло: <i>мас-ло,</i> <i>ши-ло</i> -иво: <i>вар-иво,</i> <i>печ-иво</i> -ство (ьство): <i>брат-ство,</i> <i>пан-ьство</i> -иско: <i>багн-иско,</i> <i>звал-иско</i> -я: <i>гѣс-я,</i> <i>тел-я</i> -це: <i>веретен-це,</i> <i>дерев-це</i> -ечко: <i>зиль-ечко,</i> <i>сонь-ечко</i>	-авый (-явый): <i>лѣк-авый,</i> <i>рѣс-авый</i> -ивый: <i>милост-ивый,</i> -овъ: <i>пан-овъ,</i> <i>сват-овъ</i> -кій: <i>солод-кій, тон-</i> <i>кій</i> -лый: <i>кис-лый,</i> <i>теп-лый</i> -ливый: <i>злос-ливый</i> -инь: <i>баб-инь,</i> <i>матер-инь</i> -ній: <i>брат-ній,</i> <i>серед-ній</i> -шній: <i>вчера-шній,</i> <i>коли-шній</i> -ный (ьный): <i>вѣч-ный,</i> <i>сил-ьный</i> -еный: <i>вар-еный,</i> <i>печ-еный</i> -яный: <i>дерев-яный,</i> <i>олов-яный</i> -енькій: <i>мал-енькій,</i> <i>сив-енькій</i> -скій (-ьскій): <i>мор-скій,</i> <i>ткацкій</i>	-а: <i>сс-а-ти,</i> <i>каз-а-ти</i> -и: <i>люб-и-ти,</i> <i>сол-и-ти</i> -ѣ: <i>бол-ѣ-ти,</i> <i>гор-ѣ-ти</i> -ну: <i>ки-нѣ-ти,</i> <i>свис-нѣ-ти</i> -ова: <i>дарм-ова-ти,</i> <i>марн-ова-ти</i>

			<i>(ткач-ьскій)</i> -атый: <i>бог-атый,</i> <i>рог-атый</i> -астый (-ястый): <i>голов-астый,</i> <i>драбин-ястый</i> -тый: <i>кры-тый,</i> <i>ши-тый</i> -ѣйшій (-шій): <i>нов-ѣйшій,</i> <i>лег-шій</i> -есенькій: <i>корот-есенькій</i>	
--	--	--	--	--

Термін *приростокъ* від П. Дячана успадкував і використав на позначення покореневих елементів І. Нечуй-Левицький, хоча у своїй граматиці він паралельно вживав і термін *суфікс* [368, с. 130]. Граматисти після П. Дячана позначали цим відповідником препозитивні частини у структурі слова, відомі сьогодні як префікси [399, с. 248]. Термін *приросток* позначає суфікси в польській лінгвістиці до сьогодні [357, с. 90; 358, с. 544].

Закѡнченъе. П. Дячан вживав цю назву [383, с. 127], очевидно, під впливом граматики Я. Головацького (1849), що фіксувала термін *законченіє* [367, с. 38]. Подібно до М. Осадци, П. Дячан поглибив граматичну характеристику цього поняття, виокремивши відмінкові та особові закінчення, які позначив більш відповідними, ніж його попередник, термінами: *закѡнченъА падежові* і *закѡнченъА особові* [383, с. 127] (в М. Осадци це було *падежеве окѡнченъе (Casusendung)* [365, с. 55; 366, с. 45, 89] і *окѡнченъА лични (Personalendungen)* [365, с. 55; 366, с. 45, 89]).

Отже, П. Дячан, як і його попередники М. Осадца, Г. Шашкевич, вже розрізняв покореневі елементи як засоби для слово- та формотворення. Але якщо М. Осадца (у 2-му виданні граматики, 1864) і Г. Шашкевич (1865) позначали ці засоби одним терміном *окѡнченъе*, то П. Дячан диференціював назви покореневих елементів: на позначення покореневих елементів для словотворення

він використовував термін *приростокъ* (про нього йшлося вище), а для формотворення – *закѡнченъе*.

Як і М. Осадца, Г. Шашкевич та П. Дячан, покореневі елементи як засоби для слово- та формотворення диференціював і О. Партицький, позначивши елементи для творення форм слів терміном *закѡнченѧ*, або *падежъ*, в його поясненні це частина слова, що додається до незмінюваного у всіх відмінках *пнѧ*, тобто основи. Граматист вважав, що кожний іменник «прибирає рѡжни *закѡнченѧ* въ обохъ числахъ» [369, с. 19]. До того ж «*закѡнченѧ*» не у всіх іменниках є однакові [369, с. 19]. Це свідчить про те, що О. Партицький вже розумів, що флексія є змінною частиною слова.

Термін *закінченє* на позначення покореневих елементів слова вживали і С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер, коли йшлося про формотворення. У своєму підручнику «Руска граматика» вони наголосили на необхідності розмежування *пнів* і *закінчень*. Оскільки розрізняти ці структурні частини слова не так легко, граматисти радили використовувати історично-порівняльну граматику, яка «учить, що неодно *закінченє* ліпше причислити до *пня*» [401, с. 43].

Назву *закінчення* фіксувала і граматики В. Коцовського та І. Огоновського. Цим терміном граматисти позначали наростки, які можна «причислити до *пня*» [381, с. 15], але служать вони лише для «творення відмін того самого слова» [381, с. 15]. На думку В. Коцовського та І. Огоновського, часто *закінчення* додаються до коренів, наприклад: *нес-ти*, *да-ти* тощо. У таких випадках корені «стають ся *пнями*» [381, с. 15]. Частіше ж додаються *закінчення* до «*пнів*, утворених вже наростками», наприклад: *носи-ш*, *носи-те* тощо, де *носи-* – *пень*, утворений наростком *-и* [381, с. 15]. Термін *закінчення* граматисти вживали відповідно до загальноукраїнських фонетичних норм, а не діалектних. Це, за словами сучасних дослідників, було позитивною ознакою їхньої концепції словотвору [212, с. 153].

Термін *закінчення* функціонує й у сучасному мовознавстві. Починаючи з 30-х рр. ХХ ст. мовознавці паралельно використовують і лінгвістичну назву *флексія*. До того ж дослідники спостерігають таку тенденцію: перший термін

більш поширений у шкільних підручниках, другий – в університетських і науковій літературі [212, с. 155].

Отже, у досліджуваних граматичних вченнях другої пол. XIX – поч. XX ст. ще не було єдиної лінгвістичної назви на позначення словотворчих покореневих елементів слова.

Автори граматики вже розрізняли покореневі елементи як засоби для слова-формотворення. Деякі граматики (М. Осадца, Г. Шашкевич) позначали і формант, і флексію одним терміном *оконченя*, хоча розрізняли функціональне призначення згаданих засобів.

За походженням терміни на позначення покореневих елементів слова – це переважно питомі українські назви та запозичення, в окремих випадках, з німецької та польської мов.

3.2.2.2. Препозитивні частини слова. У граматичній традиції XIV – XVII ст. *префікси* ототожнювали з прийменниками [221, с. 66, 86, 127]. Таку ж тенденцію мовознавці простежують і в граматичних працях XVIII – XIX ст. [158, с. 49]. Проте для XIX ст. вже характерна чітка диференціація прийменників на дві групи, зважаючи на таку орфографічну ознаку, як написання зі словом окремо та разом. Дослідники стверджують, що друга група – це і є *префікси* з погляду сучасного мовознавства [158, с. 49]. Розглянемо це детальніше на прикладі граматичних описів.

Предлогъ. Перший із термінотворців другої пол. XIX – поч. XX ст. М. Осадца (1862) не дає визначення префікса, хоча ілюстративний матеріал в його граматиці переконує в тому, що автор бачить у структурі слова словотвірні форманти перед коренем, але не називає їх: *со-вѣ-ть*, *от-вѣ-ть* тощо [365, с. 34].

Пояснюючи творення складних слів («сłówъ зложеныхъ») граматики говорить про «*предлоги*», як «*отдѣльни*» (написані зі словом окремо), так і «*не отдѣльни*» (написані зі словом разом) – усі вони, за його концепцією, є засобом

творення таких слів. Автор ілюструє свою думку прикладами: *прадѣдъ, пѣтъма, прекрасный, неладъ, нероба* [365, с. 204].

Отже, «*предлоги*» в М. Осадци виконують функцію *префіксів*. Правда, словотворчий засіб граматист позначає тим же ж терміном, що й службову частину мови – *предлогъ* [365, с. 204]. Міркування М. Осадци логічне, оскільки переважна більшість префіксів сучасної української мови, як і інших слов'янських, генетично пов'язана з прийменниками [106, с. 5; 9, с. 364]. Сучасні дослідники, навіть, простежують певну закономірність: «чим молодший *префікс*, тим виразніший зв'язок його з прийменником» [66, с. 44].

Предлоги у ролі словотворчих формантів, на думку М. Осадци, змінюють значення слова [365, с. 204].

Частка. Обґрунтування препозитивних частин слова подає і граматики Г. Шашкевича (1865). Ці частини граматист називає *частками*, ілюструючи свої міркування прикладами. Так, у словах: *заслуга, написати* тощо елементи *за-, на-* – це *частки*. Мовознавець вказує на ознаки цих елементів: 1) вони мають чітко закріплене за собою місце у слові; 2) не існують поза словом («неотдѣльни»); 3) незмінні (навіть, якщо змінюється слово); 4) їх кількість у слові не є обмеженою [379, с. 14–15].

Г. Шашкевич акцентує увагу на словах, що містять по дві препозитивні частини, наприклад: *по-за-визовати, воз-об-новити, не-пере-станно, по-вы-ломлювати* тощо. Елементи *по-за-, воз-об-, не-пере-, по-вы-* він називає *подвійними частками (частка подвійна)* [379, с. 15]. З погляду сучасної лінгвістичної науки елементи *по-* у вищенаведених прикладах – це формотворчі *префікси*, які служать для утворення видових форм дієслова [131, с. 39], інші *за-, воз-об-, не-пере-, вы-* – словотворчі (дериваційні), «додавання яких до слова спричиняє зміну його лексичного значення» [30, с. 139]. Граматист ще не розмежовує їх.

Г. Шашкевич робить поступ у граматичному описі української мови: диференціює слова, утворені за допомогою *частки* (тобто префікса), та «слова

складени». До останніх він зараховує ті, в яких на місці префікса стоїть «дрґгоє якоє слово» (інше слово): *благо-родный, перво-образный, осмо-гранный, добро-творити, високо-сердіє* тощо [379, с. 15].

Мовознавець чітко розрізняє *частки* та прийменники (*предложники*). *Частки* творять нові слова, а основна функція прийменників, за концепцією Г. Шашкевича, – «означити», в якому відношенні слова перебувають між собою в певному контексті [379, с. 12].

Приставка. Сучасник Г. Шашкевича П. Дячан, «Методична граматика» якого теж вийшла 1865 р., позначає препозитивні частини слова відомим із граматики Й. Левицького (1850) [378, с. 56] терміном *приставка* [383, с. 14].

Частини слова, відомі сьогодні як префікси, П. Дячан, як і М. Осадца, генетично пов'язує з «*приложниками*» (так граматист називає прийменники), які служать для творення складних слів. Граматист вважає: «Найбольше есть слѡвъ, сложенныхъ зъ приложникѡвъ роздѣльныхъ и нероздѣльныхъ... Такі приложники называются при словотворенью приставкою» [383, с. 14]. У його розумінні це, наприклад, похідні від твірного *хѡдъ*: *вхѡдъ, захѡдъ, прихѡдъ, дохѡдъ, всхѡдъ, обхѡдъ, выхѡдъ, перехѡдъ* і ін. Структурні елементи *в-, за-, при-, до-, вс-, об-, вы-, пере-* в зазначених прикладах – *приставки* [383, с. 14].

Приставки, за концепцією П. Дячана, мають зафіксоване місце у структурі слова – стоять на його початку [383, с. 14].

М. Осадцу та П. Дячана в обґрунтуванні префіксів наслідує О. Партицький (1873): мовознавець теж генетично пов'язує препозитивні частини слова з «*прийменниками*» (це термін О. Партицького) та виокремлює ще одну функцію «*прийменників*» – словотворчу. Слова, утворені за допомогою «*прийменників*», О. Партицький кваліфікує як складні («*зложени*»), а «*прийменники*» на їх початку називає *приставками*: «Прийменники на передѣ зложеныхъ слѡвъ зовѣтъся *приставками*» [369, с. 122] і таким чином використовує термін, який функціонує у граматиці Й. Левицького (1850) та П. Дячана (1865).

Термін *приставка* на позначення препозитивних частин слова продовжує функціонувати в граматиці С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера (1893) [401, с. 47], оскільки ці вчені вважали його вдалим і зрозумілим для школярів [402, с. 6]. Щодо використання в шкільних підручниках наукової лексики, запозиченої з граматик класичних мов, автори «Рускої граматики» демонструють чітку позицію: «Не бачимо найменшої причини, щоб так запалювати ся дуже до латинських (грецьких)... термінів; бо ж вони в значній частині зовсім недорічні..., а для новітніх граматичних понять там нічого не найдемо» [402, с. 7].

Один із способів творення нових слів С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера – «до старого пня приставити спереду *приставки*» [401, с. 47]. Так, додавши до слова *стати* «*приставки*» *в-*, *на-*, *при-* тощо, можна утворити нове, наприклад, *пристати* [401, с. 47]. *Приставка* у вченні С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера має такі ознаки: 1) чітко закріплене за собою місце у слові (стоїть перед коренем); 2) є засобом творення нових слів.

Граматики вважали, що *приставки* можуть бути окремими словами [401, с. 48], а, отже, як і укладачі граматик-попередниць, бачили генетичний зв'язок передкореневих афіксів зі службовими частинами мови. Очевидно, у цьому причина нечіткого розмежування *приставковання* і *зложення*, тобто префіксації та словоскладання, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, які вважали, що до понять можна мати різні думки, але не варто особливо акцентувати увагу, оскільки «в практиці се не має ваги» [401, с. 48]. Така аргументація граматиків виправдана принципами укладання шкільної граматики, задекларованими С. Смаль-Стоцьким і Ф. Гартнером у праці «Про плян науки рускої мови в гімназіях» (1890). Учені вважали, що з особливостями структури слова учнів гімназії варто лише ознайомити та показати це на «кількох добірних примірах» [402, с. 8], ставлячи за основну «практичну ціль», а тому не бачили необхідності «запускати ся ані в історію мови, ані... в порівнуванє мов...» [402, с. 8].

Наступники С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера – В. Коцовський та І. Огоновський (1894) – теж називали препозитивні частини слова *приставками*

(*по-*, *роз-* тощо) [381, с. 15]. і вже традиційно виводили генезис префіксів із прийменників, але ще нечітко диференціювали обидва поняття [381, с. 70]. Можливо, вони, як і їхні попередники (С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер)¹, не бачили в цьому потреби, оскільки готували свій підручник для школярів четвертого класу.

Термін *приставка* на позначення препозитивних елементів зафіксовано і у граматиці О. Поповича [363, с. V]. Визначення цього поняття автор не подав, але з його граматичного викладу дізнаємося, що за допомогою структурних частин слова на зразок: *ви-*, *від-*, *до-*, *зі-*, *по-*, *під-*, *об-*, *при-*, *пере-* тощо, які додають «спереду» до слова, творяться «слова зложені», тобто складні [363, с. V].

Далі запропонований галицькими граматистами термін *приставка* продовжує функціонувати у східноукраїнських граматиках поч. ХХ ст. – працях П. Залозного (1906) [373, с. 6], Г. Шерстюка (1907) [411, с. 7], І. Нечуя-Левицького (1913) [368, с. 9, 38, 83, 129].

Припона. У граматичному описі О. Огоновського (1889) зафіксовано назву *припона*. Це був новий термін на позначення препозитивних частин слова. У розумінні автора *припони* постають як словотворчі засоби, що додаються «перед пнемь» (основою): *за-вис-ть* (*вид*), *не-чес-ть* (*чът*), *по-нес-ти*, *в-про-вад-и-ти* (*вед*), *по-роз-ношувати* (*нес*) [385, с. 51]. Отже, препозитивні відносно кореня афікси в наведених прикладах (*за-*, *не-*, *по-*, *в-про-*, *по-роз-*) – це в О. Огоновського відповідники сучасних префіксів. Мовознавець вказує на ознаки цих елементів: 1) вони мають чітко закріплене за собою місце у слові; 2) є засобом творення нових слів; 3) їх кількість у слові не є обмеженою.

У дужках до ілюстрацій префіксації граматист подає елементи на зразок: *вид*, *чът*, *вед*, *нес*, маючи, очевидно, на увазі давні корені, від яких утворилися наведені мовознавцем спрефіксовані слова. Цей факт свідчить про глибину характеристики мовних явищ: заглиблення в їхню історію.

---

¹ Нагадаємо, що шкільна граматики С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера стала теоретичним джерелом «Методичної граматики» В. Коцовського та І. Огоновського [227, с. 115; 24, с. 9].

На думку сучасних мовознавців, український термін *припона* О. Огоновського був невдалою і малозрозумілою вузькодіалектною калькою латинського відповідника, який означає «прикріплювати, прибивати спереду» [212, с. 152]. Назву *припона* як загальноживане слово містить «Малоруско-німецький словар» Є. Желехівського та С. Недільського, який вийшов у світ дещо раніше, ніж праця О. Огоновського (1886) [380, с. 754]. Очевидно, автор «Граматики руского языка для шкѡль середнихъ» дібрав найбільш точний український відповідник до латинського терміна.

Генезис препозитивних частин слова О. Огоновський виводить з прийменників. Він поділяє думку Ф. Міклошича про походження прийменників від займенників, але не є у цьому категоричним, оскільки походження прийменників *до, за, со*, на його переконання, є нез'ясованими [421, с. 16].

В О. Огоновського *припони* додаються «перед пнемъ» [385, с. 51] (основою), тобто приєднуються не до цілого слова, а до його частини. У цьому граматист є однодумцем із попереднім кодифікатором української мови Г. Шашкевичем. Це свідчить про тяглість національної граматичної традиції.

Praefixa. О. Огоновський вперше подав до українського терміна *припона* на позначення препозитивних частин слова латинський відповідник *praefixa*. Цей термін, але вже в українському орфографічному оформленні (*префікс*), використали у своїх граматиках Є. Тимченко (1907) [410, с. 9], О. Курило (1925) [377, с. 109, 110, 115, 118, 147], І. Нечуй-Левицький (паралельно з терміном *приставка*) [368, с. 129].

Окрім того, на межі XIX – XX ст. на позначення препозитивних частин слова починають також вживати термін *приросток*. Його вжито у працях В. Охрیمовича (1900) [389, с. 9] і А. Кримського [375, с. 132] (1901). Згодом у XX ст. термін *приросток* активно функціонував у граматичних описах Є. Тимченка (1918) [409, с. 12], В. Сімовича (1819) [399, с. 112], О. Курило (паралельно з назвою *префікс* у праці «Уваги до сучасної української літературної мови») (1921, 1925) [376, с. 10–11; 377, с. 295], О. Синявського [398, с. 112], лінгвістичних дослідженнях, опублікованих у періодичному

виданні «Рідна мова» (праці І. Ковалика (1934) [149, с. 393], Є. Грицака [371, с. 410]) тощо.

В українському мовознавстві термін *приросток* на позначення препозитивних частин слова, за словами Н. Москаленко, використовували до 1946 р., після цього він був остаточно відкинений [212, с. 154]. Хоча академічний тлумачний словник української мови (1970–1980) подає цей термін як синонім до *префікс* [265, т. 7, с. 546]. У академічному виданні «Словотвір сучасної української літературної мови» (1979) [304, с. 19] подано тільки термін *префікс*, яким дотепер послуговується сучасне українське мовознавство.

Отже, генезис префіксів галицькі граматисти другої половини ХІХ ст. – поч. ХХ ст. виводили з прийменників, але розуміли, що останні в ролі префіксів виконували зовсім іншу функцію: творили нове слово чи його форму.

Основним критерієм диференціації прийменника як засобу творення слова та частини мови була орфографічна ознака: власне прийменники – ті, що написані зі словом окремо, а прообрази префіксів – ті, що пишуться разом.

Не було єдиного терміна на позначення цього граматичного поняття. Майже одночасно з'явилося декілька наукових назв (*предлогъ* (М. Осадца, 1862), *приставка* (П. Дячан, 1865; О. Партицький, 1873; С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер, 1893; В. Коцовський та І. Огоновський, 1894; О. Попович, 1894), *частка* (Г. Шашкевич, 1865), *припона* (О. Огоновський, 1889) і *praefixa* (О. Огоновський, 1889). Граматисти окресленого періоду надавали перевагу лінгвістичній номінації *приставка*.

Окремі мовознавці (Г. Шашкевич, О. Огоновський) звернули увагу на кількісний склад передкореневих елементів у складі слова, акцентуючи на їх необмеженій кількості.

Використання однакових термінів на позначення препозитивних частин слова та послідовне виокремлення тих самих ознак поняття «префікс» у кількох граматиках свідчить про певну наступність у граматичному описі української мови, а констатування нових – про еволюцію поглядів граматистів.

3.2.3. Слово. Галицькі шкільні граматики української мови другої пол. XIX – поч. XX ст. засвідчують увагу до слова як словотворчого ресурсу. Так, автори граматик роблять акцент на складних словах.

Поділ слів на *прості* та *складні* на матеріалі української мови вже подавали праці Я. Головацького (1849) [367, с. 38] і Й. Левицького (1850) [378, с. 56], що стали теоретичними підґрунтям для галицьких шкільних граматик української мови другої пол. XIX – поч. XX ст. Обидва автори на позначення вищезгаданих категорій слів використали майже ідентичні терміни: *простіи слова* і *сложніи слова* [367, с. 38] та *сложное (сложенное) слово* і *простое слово* [378, с. 56].

Слова зложені. М. Осадца (1862) на позначення складних слів використав назву *слова зложені* [365, с. 204]. Граматист замінив у складі терміна, який фіксували граматики його попередників Я. Головацького (1849) та Й. Левицького (1850) [367, с. 38; 378, с. 56], компонент *сложеніи* на *зложені*, запозичений, можливо, з польських граматик (термін *rzeczowniki złożone* (іменники зложені) подано у праці полоніста Й. Мучковського (1849) [416, с. 41]). Крім того, М. Осадца поглибив граматичну характеристику складних слів: за його концепцією це вже були не просто два або більше складених в одне ціле компоненти слів, а «слово зложене, котре виражає одно понятіє» [365, с. 204]. Граматист подав приклади таких слів: *Богородицѣ*, *водовозъ*, *макѣтра*, *рукопись*, *дармоѣда*, *милосердіє*, *марнотравцѣ*, *перейдисвѣтъ*, *недостатокъ*, *потѣсный*, *проспати* та ін. [365, с. 204–205]. Як бачимо, до розряду складних слів М. Осадца зараховував і префіксальні утворення. Препозитивні частини слова граматисти досліджуваного періоду генетично пов'язували із прийменниками (про це йшлося у п. 3.2.2.2), тому в структурі префіксальних утворень закономірно бачили компоненти двох слів.

Далі термін *слова зложені* на позначення складних слів подав О. Партицький (1873) [369, с. 122–123]. Граматист поглибив характеристику складних слів, констатує, що вони творяться не тільки «через приставку (прийменникъ)», а поєднанням «двохъ иншихъ частей мовы» [369, с. 122–123].

Ідею граматист ілюстрував прикладами: *по-рвати, не-урожай, быстро-окій, бого-мольный, криво-взый* [369, с. 122–123]. Серед наведених прикладів бачимо і префіксальні утворення. Отже, обґрунтування складних слів у концепції О. Партицького водночас засвідчувало і тяглість граматичної традиції, і поглиблення наукової інтерпретації мовознавця.

Термін *слова зложені* зафіксовано у граматиці О. Поповича (1894), який, очевидно, запозичив його у О. Партицького, про що свідчить подібність тлумачень і частково ілюстрацій: «До глагола *рвати* съ передѣ додаємо (приставляємо) рѣжнѣ приименники... Такѣ слова зовѣть сѣ зложенѣ... Слова зложенѣ творѣть сѣ... такожъ черезъ полѣчене двохъ иншихъ частей мовы» (пояснення О. Партицького) [369, с. 122–123] і «Слова можуть бути і зложені. Слова зложені творимо, коли приставимо до них спереду приставки... Слова зложені нераз і з двох слів» (пояснення О. Поповича) [363, с. V]. Ілюстрації в першій граматиці: *по-рвати, не-урожай, быстро-окій, бого-мольный, криво-взый* [369, с. 122–123], другій: *виѣхати, додати, ошукати, кривовязий, богомільный, білобока, чорнобровий* [363, с. V]. Як бачимо, приклади *кривовязий, богомільный* тощо подають обидва автори.

Слова зложені. Г. Шашкевич у «Малій граматиці языка руского» (1865), як і його попередники, теж виокремив складні слова, які позначив відомим із граматик Я. Головацького (1849) та Й. Левицького (1850) терміном *слова зложені* [379, с. 15]. Граматист поглибив характеристику складних утворень. Такими словами він вважав ті, в яких на місці «частки» (тобто префікса) стоїть інше слово. Г. Шашкевич дав визначення складних слів: «Сѣть слова, въ которыхъ намѣсть чѣстки находится дрѣгое ѣкое слово... Такіи слова называютсѣ зложенѣ» [379, с. 15] і навів приклади: *благо-родный, перво-образный, осмо-гранный, добро-творити, високо-сердіе* та ін. [379, с. 15]. Компоненти *благо-, перво-, осмо-, добро-, високо-* граматист кваліфікував як «слово часткове або означительне» [379, с. 15].

Цей же ж термін *слова сложені* на позначення складних слів використав П. Дячан у «Методичній граматиці языка мало-русского» (1865) [383, с. 13]. Граматист вдосконалив дефініцію терміна: «Слова сложені сѣтъ тѣ, которі складаються зъ двохъ або трѣхъ слѣвъ» [383, с. 14]. Він навів приклади таких утворень: *воєвода, богобѣйный, простодѣльный* [383, с. 14].

П. Дячан звернув увагу на кількісний показник складних слів: граматист вважав, що найбільше є таких слів, «сложеныъ зъ приложникѣвъ» (тобто прийменників). Свою думку він проілюстрував на прикладі похідних, утворених від твірного *хѣдъ*: *вхѣдъ, обхѣдъ, захѣдъ, прихѣдъ, дохѣдъ, всхѣдъ, выхѣдъ, перехѣдъ* тощо [383, с. 14]. Ці міркування граматиста говорять про те, що до розряду складних слів він традиційно, як і його попередник М. Осадца, зараховував префіксальні утворення.

Зложені слова. У граматичному описі О. Огоновського (1889) на позначення складних слів зафіксовано термін *зложені слова* [385, с. 66]. Майже аналогічний термін *слова зложені* подавали граматики М. Осадци (1862) та О. Партицького (1873), О. Огоновський переставив складові в цій терміноодиниці. Граматист поглибив характеристику складних слів: він розрізняв *зложені слова первостепенні* та *зложені слова другостепенні* [385, с. 66], які ілюстрував прикладами: *голо-ледиця, слабо-силе, страхо-полохъ, водо-хресте, глино-мѣсь* (перший різновид) і *каро-окій, круто-рогій, сиво-бородий, черно-волосый, широко-листый, вовко-духий, рѣдко-зубый* (другий) [385, с. 67]. В утворенні другого різновиду слів брали участь і суфікси: у них «перша часть має форму пня, друга-жь часть творить ся наросткомъ» [385, с. 67].

Це був новий аспект у граматичному аналізі, що, відповідно, зумовлював і появу нових термінів. Ні попередники, ні наступники О. Огоновського в кодифікації та термінотворенні складні назви за такими ознаками не класифікували.

У граматичних описах наступників О. Огоновського (С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера (1893), В. Коцовського та І. Огоновського (1894)) не подано пояснень складних слів, а тому не запропоновано й термінів на їх позначення.

Із галицьких граматик терміни на позначення вищезазначених категорій слів запозичили автори східноукраїнських навчальних посібників з української мови: Г. Шерстюк (1907) (*слова зложені*) [411, с. 7] (джерелом була праця О. Поповича [411, с. 3]), Є. Тимченко (*слово зложене*) (1907, 1918) [410, с. 10; 409, с. 13] та В. Сімович (*зложені слова*) (1919) [399, с. 110, 120] (найімовірніше, в обох працях це були запозичення із праці О. Огоновського), О. Курило (*зложені слова*) (1921) [376, с. 11].

Отже, у галицьких граматиках другої пол. ХІХ – поч. ХХ ст. зафіксовано терміни на позначення таких словотворчих ресурсів, як «корінь слова», «афіксальні морфеми» та «складні слова» – загалом 58 термінологічних одиниць.

Уперше до наукового вжитку запропоновано назви: *кор'їн'ї* глагольній (*Verbal-wurzeln*), *кор'їн'ї* зак'їнчени на самогласн'ї, *кор'їн'ї* зак'їнчени на согласн'ї, *додатки*, *наростокъ* (*Suffix*), *наростки самогласни*, *наростки согласни*, *наростки плавни*, *наростки з'їбови*, *наростки г'їбни*, *наростки гортанни*, *наростки сичач'їи*, *наростки шип'їч'їи*, *наростки оуменшительни*, *наростки для творення дієслів*, *наростки для творення іменників*, *наростки для творення прикметників*, *наростки для творення прислівників*, *чужі наростки*, *приростокъ*, *приростки предметов'ї*, *приростки св'їйственников'ї*, *приростки глагольній*, *приростки рода м'їжеского*, *приростки рода женьського*, *приростки рода середн'їго*, *припона* (*Praefixa*), *зложені слова первостепенній*, *зложені слова другостепенній* тощо. Деякі з відповідників зазнали певних змін або не прижилися в сучасному мовознавстві, проте всі назви свідчили про активний процес термінотворення. Детальніше про подальше функціонування згаданих термінів йдеться в Додатку В.

3.3. Терміни на позначення твірних і похідних одиниць словотвору

Поняттями «твірні та похідні одиниці» охоплюємо основу слова, непохідні та похідні слова. На позначення цих понять у досліджуваних джерелах зафіксовано різні терміни.

3.3.1. Основа слова. *Пень (Stamm)*. Першим звернув увагу на *основу* як окрему складову слова М. Осадца у «Граматичі руского языка» (1862). Мовознавець наголошував, що в кожному слові необхідно розрізняти *пень (Stamm)* (тобто основу) і *наростокъ (Suffix)* (формант). Граматист подав дефініцію терміна *пень*. На його думку, це частина слова, до якої додається *наростокъ* [365, с. 162]. Так, у словах *сотвори-тель, радб-сть, кади-ло* компоненти *сотвори-, радб-, кади-* він кваліфікував як *пень* [365, с. 162]. Очевидно, йшлося про твірну (словотвірну) основу. М. Осадца зазначив, що «отъ пнѣ належить розличати корѣнь» [365, с. 162], вказавши, таким чином, на подільність основи та здатність поєднувати в собі інші структурні елементи слова.

Далі термін *пень* зафіксовано в граматиках О. Партицького (1873) та О. Огоновського (1889). О. Партицький позначав цим терміном ту частину слова, яка залишалася незмінною у всіх «падежахъ», і вважав, що до неї додаються «законченнѣ» [369, с. 19]. Так граматист визначав *словозмінну основу*. Твірною ж базою для похідних слів О. Партицький вважав корінь [369, с. 121].

Новаторським було тлумачення терміна *основа слова* в граматиці О. Огоновського. За концепцією вченого, «пнѣ творяться з коренів» і «словамъ служать основою» [385, с. 49]. Свою думку він ілюстрував прикладами: у слові *по-роз-куп-ов-ува-ти* *пень* є *куп-ов-ува-* і утворений він від кореня *коуп*, а *-ти* – «окончене коньюгаційне» [385, с. 49].

Виокремивши таку ознаку основи як синтаксична несаможиттєвість (здатність сполучатися з афіксами), О. Огоновський визначив структурний (морфологічний) склад основи. За його концепцією основа може складатися: а) тільки з кореня: *нес-ти, би-ти*; б) з кореневої морфеми, до якої додаються

«рôзни наростки»: *вид-ъ, вид-ѣ-ти* – кор. *вид*; *воз-ъ, воз-и-ти* – кор. *вез*, а «передъ пнемъ кладуть ся такожъ припони (praefixi)»: *за-вис-ть, не-чес-ть, в-про-вад-и-ти, по-роз-ношувати* тощо [385, с. 50–51]. Крім того, О. Огоновський диференціював *основи* на *номінальні* (іменні) та *вербальні* (дієслівні), констатуючи, що перші з них можуть бути *поєдинчі* (*незложені*) або *зложені*, тобто прості та складні [385, с. 50–51]. Відповідно їй використав у своєму граматичному описі такі терміни: *пнѣ* *вербальні* або *глагольні*, *пнѣ* *номінальні* *поєдинчі* (*незложені*), *пнѣ* *номінальні* *зложені* [385, с. 51].

Після М. Осадци та О. Огоновського термін *пень* на позначення основи слова використали С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер, які позначали цією назвою ту частину слова, що не змінюється [401, с. 43]. Вони вже традиційно для авторів граматичних концепцій другої пол. XIX – поч. XX ст. зважали на такі ознаки основи, як *граматична незмінюваність* і *синтаксична несамотійність* (здатність сполучатися з афіксами). Наслідуючи О. Огоновського, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер описали структурний склад основи, констатували, що в окремих випадках вона може збігатися з коренем як, наприклад, компонент *да-* у словах: *дати, дам, дав, даний* тощо [401, с. 47] і, таким чином, ще раз підтвердили думку свого попередника про неслужбовий характер цього компонента слова.

Обґрунтування словотвірної основи (позначеної терміном *пень*) в дусі вчень попередників містить і «Методична граматики рускої мови» В. Коцовського та І. Огоновського. Граматисти вважали, що *пні* – це корені, «тісно получені» з наростками. Функція *пнів* у формотворенні – бути основою для всіх «відмін якогось слова» [381, с. 15]. Свої теоретичні міркування граматисти ілюстрували прикладами: *дар-у, дар-и, дар-ами* тощо, де *дар-* є пнем [381, с. 15]. В. Коцовський та І. Огоновський вкотре утврдили думку про неслужбовий характер основи (здатність збігатися з коренем), але, на відміну від попередників, дещо поглибили це твердження своїми спостереженнями. З їхнього погляду «частійше додають ся закінчення до *пнів*, утворених вже наростками» [381, с. 15].

Цей же ж термін з майже ідентичним визначенням подано в посібнику «Руска граматика для шкіл народних» О. Поповича (1907) [396, с. 11], його ж запозичили і автори граматики, що вийшли на поч. ХХ ст. у Східній Україні (П.Залозний (1906) [373, с. 6], Г. Шерстюк (1907) [411, с. 7], В. Сімович (1919) [399, с. 109], О. Курило [376, с. 9]), також використовував автор перших монографій зі словотвору Р. Смаль-Стоцький [404, с. 43])

Ство́ль (стебель). У «Малій граматиці языка руского» (1865) Г. Шашкевич писав, що у відмінюваних частинах мови необхідно зважати на головну частину – «*ство́ль или стебель*» (так автор назвав основу слова) [379, с. 14]. У підрозділі «О словахъ и мовѣ» Г. Шашкевич подав цілком відмінне від свого попередника М. Осадци визначення основи: основою слід вважати ту частину слова, яка у «*всакихъ его ѡтмѣнахъ або цѣлкомъ нѣ, або лишъ въ послѣднѣй созвчнѡй измѣненіи*» [379, с. 14]. Так, у парадигмі словоформ *книжка, книжки, книжцѣ, книжкахъ, книжками* структурний компонент *книжк-* граматист кваліфікував як основу, а компоненти *-а, -и, -ѣ, -ахъ, -ами* – як закінчення [379, с. 14]. Взнявши до уваги визначення та приклади до них, можна вважати, що мовознавець пояснив *словозмінну основу*, подав доволі співзвучну з сучасними визначеннями [123, с. 53; 42, с. 445] дефініцію цього лінгвістичного поняття і виокремив таку його ознаку, як *граматична незмінюваність*.

У розділі «О словотворенью» Г. Шашкевич дав ще одне визначення лінгвістичної номінації *ство́ль*. Тепер цей термін він пояснив як «*составъ*» певних голосних з приголосними (односкладовий чи багатоскладовий), який в кожному слові, навіть якщо ці слова – спільнокореневі, є різним. Своє судження граматист ілюстрував прикладами: *роз-мышля-ю, у-мысл-ити, по-мышлен-ье*, у яких структурний елемент *-мысл-* назвав коренем, а компоненти *-мышля-, -мышлен-* тощо *столами*, тобто основами [379, с. 151]. Ілюстративний матеріал дає підстави вважати, що в цьому випадку мовознавець мав на увазі твірну основу та констатував, слідом за М. Осадцюю, про ще одну ознаку цього структурного компонента слова – здатність бути твірною базою. Так, у граматичному описі почала формуватися певна тяглість ідей.

Основа. Термін *основа* у граматичному описі української мови вперше використав Я. Головацький (1849), обґрунтовуючи поділ дієслів на розряди [367, с. 137]. Правда, цю назву мовознавець вжив як синонім до терміна *корень*. Основу як компонент структури слова Я. Головацький ще не виокремлював, вважаючи, що в кожному слові треба розрізняти «корень и закѡнченіє» [367, с. 38]. Згодом термін *основа*, але вже не як синонім до назви *корінь*, а паралельно з *пень* і *стволь* (перша назва відома з праці М. Осадци, другу запропонував одночасно з синонімом *стебель* у праці «Мала граматика языка русского» Г. Шашкевич (1865)) вжив П. Дячан [383, с. 31]. Він вперше сформулював дефініцію лінгвістичного терміна *основа*: «Основа (пень, стволь) єсть та неѡтмѣнна часть, котора лишаєсь по ѡткиненью закѡнченъ падежовыхъ» і проілюстрував своє твердження цілком нормативними з погляду сучасної лінгвістики прикладами: *стрѣх-а, стрѣх-и; мат-и, матер-и* тощо [383, с. 24].

У п'ятій частині граматики («Правопись»), даючи рекомендації, як навчитися грамотно писати, П. Дячан радив зважати на «корінь и основу, ѡтъ которыхъ творятсь инни слова» [383, с. 127], розуміючи основу як твірну базу слова. На відміну від Я. Головацького, П. Дячан розмежував її з коренем.

Правда, термін *основа*, який запропонував П. Дячан, лише згодом усталився в сучасній українській мові. Граматисти-наступники (про це йшлося вище) надавали перевагу лінгвістичній номінації *пень*, яка була остаточно відкинена аж 1934 року в термінологічному словничку, доданому до «Українського правопису» [270, с. 31], а запропонований П. Дячаном і надовго забутий термін *основа* був відновлений 1913 року в «Граматиці українського языка» І. Нечуя-Левицького [368, с. 130] і функціонує донині.

Отже, у другій пол. XIX – поч. XX ст. на позначення *основи слова* одночасно з'явилося декілька термінів (*пень, стволь, стебель і основа*), галицькі граматики окресленого періоду надавали перевагу лінгвістичній номінації *пень*. Із запропонованих дефініцій *основи* найкраще розкривало значення цього терміна визначення П. Дячана (1865).

Тогочасні кодифікатори української мови зробили спробу виокремлення словотвірної та словозмінної основ (Г. Шашкевич, П. Дячан, О. Огоновський, Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер), визначили структурний склад основи (О. Огоновський, Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер) та зробили перспективну спробу класифікації основ (О. Огоновський).

Укладачі граматик окресленого періоду вже зважали на такі ознаки згаданого лінгвістичного поняття: здатність бути твірною базою (всі автори граматик), синтаксична несаможиттєвість (усі граматисти), подільність і здатність поєднувати в собі інші морфеми (М. Осадца, О. Огоновський, О. Попович), граматична незмінюваність (Г. Шашкевич, П. Дячан, О. Партицький, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер, В. Коцовський та І. Огоновський), морфологічна незавершеність (всі автори граматик), неслужбовий характер (О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер, В. Коцовський та І. Огоновський), похідність (належність похідному слову) і непохідність (належність первинному слову) (О. Огоновський). Повторення тих самих ознак поняття «основа» в кількох граматиках свідчить про формування певних стандартів граматичного аналізу.

3.3.2. Непохідні/похідні слова. В історії граматичної думки окремі ознаки словотвірної похідності слів уже розглядали граматичні джерела XIV – XVII ст. [221, с. 25–26, 53, 76, 106, 115; 289, с. 145–147; 347, с. 217], галицькі граматики української мови першої половини XIX ст. [46, с. 200; 199, с. 202–203; 226, с. 78].

Дослідник галицьких граматик першої половини XIX ст. М. Возняк вважає, що поділ слів на непохідні, похідні, а також складні, зроблений на матеріалі дієслів, в українському мовознавстві запозичено з польської граматичної традиції [46, с. 181]. Такий висновок учений зробив на підставі аналізу ненадрукованої граматики І. Вагилевича «Начальныя правила малорусскої Грамматики», створеної за зразком граматичної студії полоніста М. Корчинського «Początki grammatyki języka polskiego» 1826 р. [46, с. 176–177].

Поділ слів на непохідні й похідні на матеріалі української мови подавали праці Я. Головацького (1849) [367, с. 38] і Й. Левицького (1850) [378, с. 56], що стали теоретичними джерелами для галицьких граматик другої пол. XIX – поч. XX ст. Обидва автори на позначення вищезгаданих категорій слів використали майже тотожні терміни: *первообразні слова* [367, с. 38] і *первообразное слово* [378, с. 56], *производніи слова* [367, с. 38] і *производное слово* [378, с. 56], та подали визначення більшості з них: Я. Головацький – непохідних і похідних слів, а Й. Левицький – похідних [367, с. 38; 378, с. 56].

Кор'їнні глаголы, властивїи (кор'їнні, первотніи) нар'їчі, предлоги, союзы та ***произведени глаголы, нар'їчі, предлоги, союзы***. М. Осадца у першому виданні своєї граматики (1862) замінив термін граматистів-попередників *первообразні* на *кор'їнні*, до якого подав ще й німецький відповідник – *Wurzelverba*, запозичений із праць Ф. Міклошича [413, с. 3]. Назву *кор'їнні* граматист використовував на позначення не всіх непохідних слів, а лише дієслів (*кор'їнні глаголы*) [365, с. 196], а для номінації непохідних прислівників, прийменників і сполучників запровадив термін *властивїи*: *властивїи (кор'їнні) нар'їчі, властивїи (кор'їнні) предлоги, властивїи (кор'їнні) союзы* [365, с. 202–204]. У другому виданні згаданої праці (1864) термін *властивїи* замінено на *первотніи* [366, с. 177, 179]. Зміни, очевидно, внесено під впливом термінологічного апарату граматичного додатку до другої української читанки [395, с. 427], із врахуванням якого граматист поправив і доповнив свою працю [366, с. III].

На позначення похідних слів М. Осадца використав термін Я. Головацького *произведени слова*, замінивши компонент *слова* на *глаголы, нар'їчі, предлоги, союзы* [365, с. 195–204]. До назви *произведени глаголы* паралельно подав німецький відповідник *adgeleitete Verba*, запозичений у Ф. Міклошича. Епізодично у граматиці М. Осадци використано термін *слова оуже оутворени* – можливо, новотвір автора [365, с. 172]. Думка про

похідність/непохідність службових частин мови новаторська для контексту М. Осадци.

Слова первотни (корѣнни) та **слова произведени**. Г. Шашкевич у «Малій граматичі языка руского» (1865), як і його попередники, теж поділив слова на *похідні* та *непохідні*. Для перших використано терміни *слова первотни*, або *корѣнни*, для других – *слова произведени*, або *оутворени изъ дрѣвнихъ* [379, с. 148]. Українські терміни граматист доповнив німецькими відповідниками: *Stammwörter* (на позначення непохідних) і *adgeleitete Wörter* (на позначення похідних) [379, с. 148], які запозичив із німецькомовних граматичних джерел (можливо, граматик для вивчення німецької мови в Галичині).

Г. Шашкевич використав термінолексику з граматики М. Осадци (терміни на позначення непохідних і похідних слів – *корѣнни* і *произведени*, або *оутворени изъ дрѣвнихъ*) [365, с. 172, 195–196] та, очевидно, польських мовознавчих джерел граматичного жанру, зокрема граматики Й. Мучковського (термін на позначення непохідних слів – *первотни*) [416, с. 45]. Нагадаємо, що лінгвістичну назву *первотни* зафіксовано й у другому виданні граматики М. Осадци (1864), але вона (про це вже йшлося вище) запозичена з додатка «Оупражненіа грамматични» до другої української читанки (1863) [395, с. 427], автором якої був Г. Шашкевич.

Граматист звернув увагу на кількісну перевагу похідних слів, стверджував, що їх в українській мові значно більше, ніж непохідних [379, с. 148]. Подібні положення ілюстрували розвиток його лінгвістичної абстракції.

Слова первотні та **слова походні**. Граматичні студії вищезгаданих авторів використав як теоретичну базу П. Дячан у «Методичній граматичі языка мало-русского» (1865), який дібрав з них найкращі, на його думку, терміни на позначення непохідних і похідних слів і відповідно назвав їх *первотні* та *походні* [383, с. 13]. Щоб дізнатися, яка з праць кодифікаторів-попередників стала джерелом для термінів П. Дячана на позначення згаданих категорій слів, подаємо запропоновані ними назви та дефініції понять або коментарі до них у

таблицях (*Таблиця 3.2 і Таблиця 3.3*), порівнюючи їх із відповідниками тогочасних польських праць граматичного жанру.

Таблиця 3.2

**Терміни на позначення непохідних слів у «Методичній граматиці
язика мало-руского» П. Дячана (1865) та її теоретичних джерелах**

Автор або назва праці, рік видання	Термін	Визначення та коментарі	Приклади
Яків Головацький (1849)	первообразні	«Первообразні называються ті слова, котрі отъ дрѣгихъ слѣвъ не походятъ» [367, с. 38]	<i>садъ,</i> <i>село,</i> <i>нѣм¹</i>
Йозеф Мучковський (1849)	rzeczowniki pierwotne (іменники непохідні) [416, с. 45]	–	–
Йосип Левицький (1850)	первообразное слово [378, с. 56]	–	–
Михайло Осадца (1862, 1864)	корѣннїи (Wurzelverba) (непохідні дієслова), властивїи, первотнїи ² (непохідні прислівники, прийменники та сполучники)	«Корѣннїи глаголы сѣтъ тїи, котри окѣнченье -ти додають отъ разу до пнѣ» [365, с. 153–154, 196]	–
Оупражненїѣ грамматични (1863)	слова первотнїи (кореннїи) [395, с. 427]	–	–
Антоній Малецький (1863)	wyrazy pierwotne (Wurzelwörter) (слова непохідні)	«Wyrazami pierwotnymi są zaś prawie czasowniki (klasy Iszej); niekiedy i zaimki» [417, с. 193]	–
Пилип Дячан (1865)	слова первотнїи	«Слова первотнїи сѣтъ тїи, которї отъ жадныхъ инныхъ не походятъ. Такими словами можуть бути тільки глаголы, которыхъ основа есть односкладова, а часомъ также и мѣстоименники» [383, с. 13]	<i>бити,</i> <i>мыти,</i> <i>брати,</i> <i>пороти</i>

¹ Приклади подаємо в тому випадку, якщо автор ілюструє ними визначення.

² Термін *властивїи* вжито в 1-му виданні граматики М. Осадци (1862), у 2-му виданні (1864) його замінено на *первотнїи* [365, с. 177, 179]. Зміни, очевидно, внесено під впливом термінологічного апарату граматичного додатку до другої української читанки, із врахуванням якого граматист поправив і доповнив свою працю [365, с. III].

Таблиця 3.3

**Терміни на позначення похідних слів у «Методичній граматиці
язика мало-руского» П. Дячана (1865) та її теоретичних джерелах**

Автор або назва праці, рік видання	Термін	Визначення	Приклади
Яків Головацький (1849)	производніи слова	«Производніи же звѣтса такіи, котри ђть дрѣгихъ слѡвъ походятъ» [367, с. 38]	<i>садѡвникъ,</i> <i>селанинъ,</i> <i>сельскій,</i> <i>онъ ѡмъ ѡти</i>
Йозеф Мучковський (1849)	rzeczowniki pohodne (іменники похідні)	«Похідними називаємо іменники, які творються з інших слів через додавання їм якогось закінчення» [416, с. 28]	<i>krakowianin,</i> <i>owieczka,</i> <i>siwizna</i>
Йосип Левицький (1850)	производное слово	«Производное слово есть тоє, котре ѡтъ дрѣгого слѡва походитъ» [378, с. 56]	<i>камѣнный,</i> <i>глинанный,</i> <i>дубовый,</i> <i>онъ ѡмъ ѡти</i>
Михайло Осадца (1862)	произведеніи глаголы (abgeleitete Verba) [365, с. 196, 202–204]	–	–
Оупражненіи грамматични (1863)	слова произведени или оутворени изъ дрѣгихъ [395, с. 427]	–	–
Антоній Малецький (1863)	wyrazy pohodne (abgeleitete Wörter) (слова похідні) [417, с. 122, 193]	–	<i>zimować,</i> <i>tykać,</i> <i>pisać</i>
Пилип Дячан (1865)	слова походніи	«Слова походни сѣть тѣ, которѣ ѡтъ инныхъ черезъ доданье на концѣ певныхъ складѡвъ оутворилисѣ» [383, с. 13]	<i>паничь,</i> <i>пѡдпанокъ,</i> <i>паньскій,</i> <i>паньщина,</i> <i>пановати</i>

Систематизований у таблицях матеріал засвідчує, що терміни на позначення непохідних і похідних слів у праці П. Дячана є кальками з граматики польської мови А. Малецького. Підтвердження цього – пояснення непохідних утворень (*wyrazy pierwotne* та *sлова первотніи*) у працях обох граматистів (див. дефініції та коментарі в *Таблиці 3.2*). Визначення похідних слів майже тотожне з

дефініцією польського граматаста Й. Мучковського, непохідних – із поданим у граматиці Я. Головацького, а *складних* – із визначенням Й. Левицького. Те, що граматика Й. Левицького була одним із джерел граматичного опису П. Дячана, підтверджують: 1) форма викладу матеріалу (запитання – відповідь); 2) тематика і послідовність поставлених запитань; 3) класифікація частин мови на змінювані та незмінювані («перемѣняемыя» і «неперемѣняемыя» – в Й. Левицького [378, с. 27] та «отмѣнни» й «неотмѣнни» – в П. Дячана [383, с. 19–110]; 4) окремі терміни (про це вже йшлося вище); 5) визначення деяких понять.

Запропоновані відповідники засвідчували про розвиток терміносистеми словотвору.

Визначення похідних і непохідних слів у П. Дячана повніші, ніж у граматистів-попередників. Про непохідні слова автор писав: «Слова первотнѣ сѣть тѣ, которѣ отъ жадныхъ инныхъ не походѣть. Такими словами можуть бути тільки глаголы, которыхъ основа есть односкладова, а часомъ также и мѣстоименники: *би-ти, мы-ти, бр-ати, сс-ати* тощо» [383, с. 13]. Винятками, за словами граматаста, поставали дієслова, що мали два склади в основі: *моло-ти, коло-ти, поло-ти, боро-ти, поро-ти* [383, с. 13]. За цими словами знову поставала вірність ідеям порівняльно-історичного мовознавства: усі слова в мові творилися від односкладових дієслівних або займенникових коренів [5, с. 269].

Похідними словами П. Дячан вважав ті, які від інших «через доданье на кѣнцѣ певныхъ складѣвъ оутворилисѣ: *па-н-ичь, па-н-иско, па-н-ѣвъ*». Це свідчило про те, що П. Дячан, як і М. Осадца, бачив таку ознаку похідності, як ускладненість структури похідного слова.

Корѣнни та походнѣ глаголы. «Грамматика языка рѣсского для оужиткѣ въ школахъ людовыхъ въ Галичинѣ» О. Партицького (1873) фіксувала, що термін *корѣнни* позначає тільки *непохідні дієслова* («корінними» визнано ті, які від «жадного иншого слова не походѣть» [369, с. 72]). Термін запозичено в М. Осадци [365, с. 196]. Похідні дієслова О. Партицький позначав відповідником *походнѣ глаголы* [369, с. 72–73]. Термін автор утворив на основі запозичених із

граматик М. Осадци (*произведени глаголы*) [365, с. 196] та П. Дячана (*слова походні*) [383, с. 13]. Обґрунтування згаданої категорії слів доводить: О. Партицький продовжує погляди М. Осадци та П. Дячана й розуміє ускладненість структури слова як ознаку словотвірної похідності. Цього висновку граматист дійшов, зважаючи не на ціле слово, а на основу. Він писав, що основа непохідних дієслів є односкладною, а в похідних «повстає з двохъ або бѣльше складѣвъ» [369, с.73].

Обґрунтування непохідних і похідних слів у концепції О. Партицького водночас засвідчувало і тяглість граматичної традиції, і поглиблення наукової інтерпретації мовознавця.

Пнѣ первѣстні (*первостепенні, primäre Stämme*) та *пнѣ похѣдни* (*другостепенні, secundäre Stämme*). Не оминув вищезгадані словотвірні поняття і автор «Граматики руского языка для шкѣль середнихъ» О. Огоновський (1889). Його характеристика відрізнялася від пояснень попередників тим, що назви *похѣдний/непохѣдний* стосувалися великою мірою не слова, а основи (*пня*). Відповідно автор використав у своєму граматичному описі такі терміни: *пнѣ первѣстні* або *первостепенні* (*primäre Stämme*), *пнѣ похѣдни* або *другостепенні* (*secundäre Stämme*) [385, с. 51]. Це було логічно з огляду на його теорію словотвору, яка базувалася на вченні Ф. Міклошича про творення основ (про це вже йшлося вище: див. п. 3.1 цього дослідження).

Розглянемо, для прикладу, його пояснення про «*пнѣ номінальні*»: «Розрѣзняємо *пнѣ первѣстни* або *первостепенни*, утворени изъ коренѣвъ и *пнѣвъ* вербальныхъ: *брод-ь* (*брѣдь*) – кор. *бред* тощо і *пнѣ похѣдни*, що уроблюють ся зъ *пнѣвъ* номінальныхъ: *с-пѣвъ-акъ* – *пень съ-пѣвъ-*, кор. *пѣ-*» [385, с. 51]. Ілюстрації показують, що *пнѣ первѣстни* – це ті, до коренів яких додано один суфікс і його можна виокремити лише історично, а *пнѣ похѣдни* (*другостепенні*) мають у своєму складі два суфікси, тобто є вже вторинними (похідними) утвореннями.

Автор використовує термін *походни* для позначення дієслів, утворених від «пнѣвъ глагольныхъ або номінальныхъ» (дієслівних або іменникових), вживаючи паралельно ще одну лінгвістичну номінацію – «другостепенни», частота вживання якої більша. Сучасні термінографічні праці подають термін *вторинний* як синонім до *похідний* [30, с. 48, 114].

Непохідні дієслова О. Огоновський називав «первѣстными, або первостепенными», вважаючи, що вони «утворени вѣдь кореня» [385, с. 68].

Отже, на позначення похідних слів, мовознавець вжив термін П. Дячана, поглибивши його українське звучання. Правда, в основі пояснення – частково концепція М. Осадци (теж послідовника Ф. Міклошича), тому згадану категорію слів прокоментовано на матеріалі іменника та дієслова.

Ознаками похідності основи, які виокремив О. Огоновський, вважаємо наявність внутрішньої форми (етимона) та незбігання основи з коренем. Теоретичне обґрунтування в граматичному вченні О. Огоновського *похідності/непохідності* не лише слів, але й основ є свідченням розвитку ідей словотвору.

У довіднику «Грамматична термінологія і правопись» (1917) відповідники О. Огоновського на позначення похідних основ замінено терміном *основа приросткова* [370, с. 10], а в сучасному мовознавстві – *основа похідна (вторинна)* [30, с. 117].

У граматичних описах наступників О. Огоновського (С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера (1893), В. Коцовського та І. Огоновського (1894)) не подано пояснень *непохідних і похідних слів*, а тому не запропоновано й термінів на їх позначення.

Із галицьких граматик терміни на позначення вищезазначених категорій слів запозичили автори східноукраїнських навчальних посібників з української мови: Є. Тимченко (1907, 1918) [410, с. 10; 409, с. 13] та В. Сімович (1919) [399, с. 110, 120] (найімовірніше в обох працях це були запозичення із праці О. Огоновського). П. Залозний (1906) подавав свої відповідники: *слова корінні*

та слова *витворені* [373, с. 6], які від нього запозичив Г. Шерстюк (1907) [411, с. 7].

Образованье первообразне (primaer) та **образованье второобразне (secundaer)**. Окрім термінів на позначення похідних і непохідних слів, досліджувані граматичні джерела фіксували назви ступенів похідності. У граматиці М. Осадци (1862) зафіксовано терміни *образованье первообразне (primaer)* [365, с. 165] та *образованье второобразне (secundaer)* [365, с. 165]. Граматист подав дефініції обох термінів: 1) «Если при оутвореню имени додає сѡ наростокъ до корѣнѡ або до пнѡ глагола, то такое образованье называє сѡ первообразнымъ», наприклад, *мы-ло, пек-арь, бог-ать* [365, с. 165]; 2) «Если же при оутвореню имени додає сѡ наростокъ до слова оуже оутвореного, то такое образованье называє сѡ второобразнымъ», наприклад, *пекар-ство, богат-ство* [365, с. 165].

Проаналізувавши визначення та ілюстрації до них, доходимо висновку, що за ознаку розмежування послужила ускладненість структури слова: у першому випадку словотворчий засіб (*наростокъ*) додавався до кореня дієслова, наприклад: *мы-ло, пек-арь, бог-ать*, у другому – до слова, «оуже оутвореного», тобто похідного, наприклад: *пекар-ство, богат-ство* [365, с. 165]. З погляду сучасного мовознавства, це приклади першого та другого ступенів похідності.

Творенє первостепенне та **творенє другостепенне**. Після М. Осадци первинну та вторинну похідність, враховуючи її ступені, розрізняв О. Огоновський (1889). Ці поняття він позначив відповідними авторськими термінами: *творенє первостепенне* та *творенє другостепенне* [385, с. 72–73]. Згадані різновиди похідності розглянуто в контексті творення багатократних дієслів. Граматист не дав визначень згаданих термінів, але проілюстрував процеси творення прикладами: 1) *би-ти – у-би-в-а-ти, клас-ти (клад – по-клад-а-ти, мог-ти – по-маг-а-ти, жа-ти (жън) – об-жин-а-ти, бр-а-ти (брь, бр) – за-бир-а-ти* [385, с. 72–73]; 2) *роби-ти – за-робля-ти (изъ за-роби-а-ти = за-робѣ-а-ти), вяза-ти – при-вяз-ува-ти, дума-ти – об-дум-ува-ти* [385, с. 73–74]. Ілюстрації, наведені в п. 1, відображають первинну похідність, а в п. 2 –

вторинну. З огляду на інтерпретацію похідності в сучасних дослідженнях, вважаємо, що ілюстрації О. Огоновського є зразками діахронічної та послідовної похідностей.

Інші граматисти другої пол. XIX – поч. XX ст. (Г. Шашкевич, П. Дячан, О. Партицький) не подавали термінів на позначення похідності. Простеживши за розвитком змісту категорії в їхніх граматиках у контексті пояснення похідних слів, виявляємо, що тогочасні автори: 1) розвинули зароджену в попередні періоди українського мовознавства думку про похідність слова; 2) дійшли висновку, що історично всі слова в мові похідні; 3) зважали на окремі ознаки похідності слова, наприклад, ускладненість структури похідного слова, як М. Осадца [365, с. 165], П. Дячан [383, с. 12], О. Партицький [369, с. 73], незбігання основи з коренем (О. Партицький [369, с. 73], О. Огоновський [385, с. 51]); 4) звернули увагу на кількісну характеристику похідних (Г. Шашкевич [379, с. 148]); 5) створили підґрунтя для виокремлення ступенів похідності (М. Осадца [365, с. 165], О. Огоновський [385, с. 72–74]).

Обґрунтування *словотвірної похідності* відсутнє в граматиках С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, В. Коцовського та І. Огоновського й О. Поповича.

Отже, у галицьких шкільних граматиках української мови другої пол. XIX – поч. XX ст. на позначення основи слова, непохідних і похідних слів і ступенів похідності зафіксовано 31 термінологічну одиницю.

Уперше до наукового вжитку запропоновано назви: *пень (Stamm)* (М. Осадца), *стволь (стебель)* (Г. Шашкевич), *пн'Ѣ вербальнї або глагольнї, пн'Ѣ номінальнї поєдинчї (незложенї), пн'Ѣ номінальнї зложенї* (О. Огоновський) *кор'Ѣннї глаголы (Wurzelverba), властивїи (кор'Ѣннїи) нар'Ѣчїѧ, властивїи (кор'Ѣннїи) предлоги, властивїи (кор'Ѣннїи) союзы* (М. Осадца), *слова походнї* (П. Дячан), *пн'Ѣ перв'Ѣстнї або первостепеннї (primäre Stämme), пн'Ѣ похѡдни або другостепеннї (secundäre Stämme)* (О. Огоновський), *образованье первообразне (primaer) та образованье второобразне (secundaer)* (М. Осадца), *творенє первостепенне та творенє другостепенне* (О. Огоновський).

3.4. Терміни на позначення способів словотворення

До виходу в світ першої з граматики окресленого періоду – праці М. Осадци (1862) – у підручниках першої половини XIX ст. наводилися приклади суфіксації, префіксації, основоскладання, але «без ідентифікації самих способів словотворення» [199, с. 204]. Це говорить про те, що граматики досліджуваного періоду були новаторами у термінотворенні на позначення цього поняття.

Першим зробив спробу використати лінгвістичну назву *спосіб* (*способъ*) у контексті творення слів Г. Шашкевич, який писав: «Слова творѣтсѧ троѣкимъ способомъ» [379, с. 149] (детальніше про ці способи, виокремлені граматистом, йтиметься в наступних пунктах).

О. Огоновський запровадив термін *способы твореня пнѣвъ* (нагадаємо, що концепція словотвору цього мовознавця базувалася на вченні про творення *основ*), яким граматист позначив цілий підрозділ [385, с. 50] у розділі «Етимольогія або наука про творенє пнѣвъ». Дефініції терміна автор не подав.

Після О. Огоновського назву *спосіб твореня* (без компонента *пень*) використали С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер, пояснюючи творення дієслів за допомогою суфіксації та префіксації [401, с. 62]. Ці автори, як і О. Огоновський, визначення не формулювали.

Цікаво, що відповідник *спосіб твореня* замінив на *спосіб творити* учень С. Смаль-Стоцького В. Сімович [399, с. 120], а на *спосіб словотвору* – його учень І. Ковалик [139, с. 108], який і дав визначення терміна. Під способами словотвору І. Ковалик розумів «структурно різні шляхи й прийоми творення нових слів у результаті використання всіх наявних у даній мові словотворчих ресурсів» [139, с. 108]. Правда, паралельно основоположник українського словотвору використовував і відповідник *спосіб словотворення* [139, с. 109]. Отож, еволюція цієї лінгвістичної назви переконує в тяглоті формування ідей словотвору на українському мовному ґрунті.

Сьогодні більш поширеним є термін *спосіб словотворення* [66, с. 112; 298, с. 24; 258, с. 28; 135, с. 636; 56, с.79; 30, с. 189; 211, с. 195], оскільки сучасна

мовознавча наука розмежовує поняття *словотвір* і *словотворення* [129, с. 618; 132, с. 623].

3.4.1. Суфіксальний спосіб. Першим зробив спробу ідентифікувати спосіб творення слів за допомогою покореневих елементів М. Осадца. Граматист характеризував утворення похідних за допомогою «наростків», які виконували, за його концепцією, роль формантів (суфіксів і закінчень), наприклад: «Наростокъ -ъ творить имена существительни и прилагательни розличного значеня» [365, с.166], але термінів на позначення цього процесу ще не фіксував.

Його підтримав П. Дячан, який вважав: «Слова творят ся через доданье на кѣнцѣ приросткѣвъ до кореня або до основы» [383, с.14]. *Приростки* для нього – це «кінцеві склади слова», які додаються до вже наявних у мові слів і творять похідні слова. Так в іменників *па-нъ*, *па-н-ичь*, *па-н-ьскій*, *па-н-ьщ-ина* (*па-н-ьщ-ина*, *па-н-ьск-ина*), *па-н-иско*, *па-н-онько*, *па-ня*, *па-н-на* тощо компоненти *-нъ*, *-ичь*, *-ьскій*, *-ина*, *-иско*, *-онько*, *-я*, *-на* – це приростки, за допомогою яких від слова *па-нъ* або його похідних (наприклад, *па-н-ьскій* → *па-н-ьщ-ина*), на думку граматиста, утворено нові похідні [383, с. 13].

Робимо висновок, що приростки він виокремлював, зважаючи на твірне слово (приростком ставав компонент, якого не було у твірному). Нагадуємо, що термін *приросток* у Дячана позначав формант (суфікс + флексія), про що засвідчує ілюстративний матеріал іменників та прикметників.

Іншою особливістю *приростків* П. Дячан вважав їхнє частиномвне значення («*приростки предметови, свѣйственникови и глагольни*») та їхній зв'язок з конкретними категоріями частин мови. Наприклад, іменники мали *приростки* чоловічого, жіночого та середнього роду [383, с. 14–17] (про них йшлося в п. 3.2.2.1), що виокремлені з урахуванням не актуалізованого в поясненнях твірного слова, ілюструючи ідею додавання, нанизування компонентів до нього.

Подібно описував творення нових слів шляхом приєднання до кореня покореневих елементів – *наростків* – О. Партицький. «З однихъ слѣвъ творятъ

сѣ други слова», – писав граматист [369, с.121]. У ряді слів: *мѣр-а*, *мѣр-ка*, *мѣр-ный*, *мѣр-ити*, *мѣр-ене*, *мѣр-очникъ* (*мельникъ*) компонент *мѣр-* О. Партицький визначав як *корінь*, а компоненти *-а*, *-ка*, *-ный*, *-ити*, *-ене*, *-очникъ* – як *наростки* [369, с.120].

Аналогічно пояснював суфіксацію й О. Огоновський: «До кореня додають ся різні наростки: *вид-ъ*, *вид-ѣ-ти* – кор. *вид*; *воз-ъ*, *воз-и-ти* – кор. *воз*» [385, с. 51].

Способи творення нових слів із допомогою *наростків* (М. Осадца, О. Партицький, О. Огоновський) і *приростків* (П. Дячан) несли ідею суфіксального словотворення. Термінів на позначення цих способів згадані граматисти ще не подали.

Першими запропонували відповідник на позначення *суфіксації* С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер. Це був термін *наросткованє*. Автори «Рускої граматики», пояснюючи творення дієслів, сформулювали визначення цієї назви: «Наросткованє служить... не тільки до того, щоб творити дієслова взагалі, але также щоб для одного і того самого дієсловного поняття утворити відповідні собі різні види дієслова» [401, с. 62]. Термін С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера на позначення суфіксації запозичив О. Синявський [398, с. 112].

У граматиках наступників С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера – В. Коцовського та І. Огоновського, О. Поповича описано словотвірні засоби для творення нових слів і словоформ [381, с. 14–15; 363, с. III], однак питання про способи словотворення граматисти оминули, мабуть, через призначення цих підручників для початкових шкіл.

3.4.2. Префіксальний спосіб. Граматисти другої пол. XIX – поч. XX ст. ідентифікували префіксацію (префіксальний спосіб словотворення), але пояснювали її як один із способів творення складних (*зложених*) слів. Так, перший із них – М. Осадца – вважав, що згадана категорія слів твориться шляхом додавання прийменників до окремих частин мови: а) іменників: *взглядъ*, *заѣздъ*, *опись*, *прудѣдъ*, *пѣтьма*, *насѣвка*, *перевѣзъ* тощо; б) прикметників:

прекрасный, выгодный, превдальный; в) дієслів: *выгнати, додати, написати, принести* та шляхом додавання частки не: *неладъ, немощь, нероба, ніякій* [365, с. 204–205]. Компоненти *в-, за-, о-, на-, пра-, при-, пере-* та ін. названі *предлогами*, тобто прийменниками.

Обґрунтованою, з погляду діакронії, є думка М. Осадци про відіменникове походження окремих дериватів, наприклад *взглядъ, заѣздъ, опись, прадѣдъ* [45, с. 35; 338, с. 26–27]. Однак йшлося не про творення складних слів. Припускаємо, що вважати слова, утворені префіксацією, складними автора спонукалили два компоненти, виражені різними частинами мови, одна з яких – прийменник.

П. Дячан вважав, що «слова творѧт сѧ... часомъ и через прибранье на початку приставокъ» [383, с.14]. Нагадуємо, що терміном *приставки* він позначав *префікси*. Слова, утворені за допомогою цих словотворчих засобів він відносив до категорії складних слів. За концепцією П. Дячана, найбільше є складних слів, утворених з допомогою «*приставокъ*». Свою думку граматист ілюстрував прикладами: *входъ, заходъ, приходъ, доходъ, всходъ, выходъ, обходъ, переходъ* і под. [383, с.14], які свідчать про розуміння швидше форми слова (всі ілюстрації містили префікси), але не способу її творення.

О. Партицький традиційно для граматистів окресленого періоду розглядав префіксацію як один із шляхів творення складних слів [369, с.122–123]. Нагадаємо (про це йшлося в попередньому підрозділі дослідження), що прийменники в ролі словотворчих формантів О. Партицький позначав терміном *приставка*, запозиченим у П. Дячана, і дав їм визначення: «Прийменники на передѣ зложенихъ слѡвъ зовуть сѧ приставками». Правда, творення дериватів за допомогою *приставок* він проілюстрував, на відміну від кодифікаторів-попередників, лише на прикладі дієслів: *по-рвати, ви-рвати, за-рвати, на-рвати, у-рвати* [369, с.122]. Поясненням цьому, на нашу думку, є позиція О. Партицького як укладача «стислого» шкільного підручника, який прагнув, «щобъ граматика сходилась зъ граматикою для гѣмназій и тымъ способомъ пѡзнѣйшу науку языка улекшала» [369, с. 1], тому матеріал намагався викладати стисло і не повторюватися, бо інакше довелося б «не підручникъ

школьний, а книгу укладати, котра обіймала бь цѣли томы» [369, с. 2]. Нагадаємо: у граматичних описах, які передували його праці, знаходимо приклади творення іменників (М. Осадца, П. Дячан) та прикметників (М. Осадца) за допомогою препозитивних частин слова, а оскільки префіксація як спосіб творення «найширше проявляється в системі дієслова і саме тут продуктивна в нашій мові» [106, с. 9] та значно рідше трапляється «серед інших частин мови» [139, с. 109], то мовознавець, очевидно, ілюстрував творення нових слів за допомогою «*приставок*» на прикладі власне цієї частини мови.

З погляду сучасного мовознавства, наведені О. Партицьким дієслова творяться *префіксальним способом словотворення*. Відповідника до сучасного терміна префіксальний спосіб творення граматист не запропонував.

О. Огоновський, який акцентував на творенні основ, а не слів, писав: «Пнѣ творять ся изъ коренѣвъ способомъ слѣдующимъ: 1) суть самымъ коренемъ глагольнымъ: *нес (нес-ти), би (би-ти)*; 2) до кореня додають ся рѣзни наростки: *вид-ѣ, вид-ѣ-ти* – кор. *вид*; *воз-ѣ, воз-и-ти* – кор. *воз*» [385, с. 51] (пояснював суфіксацію, про що вже йшлося вище). На його думку, «передь пнемъ, що утворивъ ся сказаными двома способами, кладуть ся такожъ припони: *не-чес-ть, по-нес-ти*» [385, с. 51]. Таким чином граматист пояснив префіксацію. Терміна на позначення цього процесу він ще не подав.

С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер (1893) не лише ідентифікували префіксальний спосіб словотворення, але й вперше використали термін *приставкованє* (1893). Пояснюючи творення дієслів, граматисти писали: «Ще іншим способом твореня нових дієслів в живій мові є приставкованє» [401, с. 62–63], яке підтверджували приклади: *нести – винести, дати – продати, стріляти – застрілити* [401, с. 62–63]. Термін С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера згодом було замінено іншим – *приросткування* – у праці «Норми української літературної мови» О. Синявського (1941) [398, с. 112], а ще пізніше термінами *префіксація* та *префіксальний спосіб творення* у працях І. Ковалика (1958) [139, с. 109]. Заміна, очевидно, викликана зміною назви словотворчого

засобу, характерного для цього способу словотворення: *приставка* → *приросток* → *префікс* (про це детальніше йшлося в п. 3.2.2.2).

На позначення сукупності словотворчих процесів – префіксації та суфіксації (*приставкованя і наросткованя*), з допомогою яких, на думку С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, «з того самого пня... можна утворити слова, що хоч однаково звучать, то все таки ріжнять ся між собою значінем...» [405, с. 56–57], граматисти запропонували авторський термін *словотворні засоби* [405, с. 56–57].

3.4.3. Префіксально-суфіксальний спосіб. Вперше терміни на позначення префіксально-суфіксального способу словотворення запровадив О. Огоновський (1889). Це були відразу дві назви – *зложене приименника зъ именемъ* та *сполучене частицъ ъ зъ именемъ*. Для граматиста вони означали два різновиди творення складних слів. Першим відповідником О. Огоновський позначив різновид складання, другим – різновид сполучення (сучасне зрощення). До обох подав коментарі та проілюструвава прикладами. Про *зложене приименника зъ именемъ* мовознавець писав: «Приименникъ у зложеню не змѣняє ся, имя же приймає неразъ ще наростокъ: *без-крылый* (*безъ-крыло+ъ+ ъ*), *уз-гôре* (*узъ гора+іє*)» [385, с. 67]. *Сполучене частицъ ъ зъ именемъ* коментував так: «Тут маємо два вôддѣлы: до першого належать имена, сполучені зъ частицею *не*, до другого-жь вôддѣлу вôдносять ся имена, сполучені зъ прийменникомъ, що мають значѣне прислôвника» та подав приклади: *не-зрячѣй*, *не-слава*, *до-долу*, *зъ-далека*, *за-молоду* [385, с. 65, 79]. Аналіз коментарів та ілюстрацій і зіставлення його з інтерпретаціями подібних утворень у сучасних мовознавчих працях [300, с. 53, 65, 74, 114, 117] доводить: з погляду синхронії, у першому випадку йдеться про префіксально-суфіксальний спосіб творення, у другому – похідні *до-долу*, *зъ-далека*, *за-молоду* є ілюстраціями цього ж способу, а *не-зрячѣй*, *не-слава* утворені префіксальним способом словотворення.

Ще один відповідник дещо згодом запропонували С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер у третьому виданні своєї граматики (1914). Це був авторський новотвір *наросткованє приіменникового виразу*. Граматисти не подали дефініції свого терміна, але проілюстрували цей спосіб творення похідних прикладами: *піднебіне, підгіре, понеділок, недолюдок* [405, с. 38]. Згодом назву було замінено іншим терміном – *суфіксально-префіксальний (комбінований) спосіб словотворення* у вченні І. Ковалика [139, с. 109]. У сучасних працях більш поширений термін *префіксально-суфіксальний спосіб словотворення* [30, с. 193].

3.4.4. Осново- та словоскладання. Осново- та словоскладання ідентифікували майже всі граматисти досліджуваного періоду. Правда, в їхньому контексті часто описували зразки префіксації (про це детальніше йшлося в п. 3.4.2). М. Осадца описав творення складних іменників, утворених з: а) двох іменників: *Богородицѣ, водовозъ, макѣтра, рукопись*; б) прислівника та іменника: *дармоѣда, милосердіє, марнотравцѣ, добродушіє*; в) дієслова та іменника: *заверниголова, перейдисвѣтъ, вернигора* [365, 205]. Тут, в окремих прикладах, бачимо розбіжності в обґрунтуваннях з погляду діячності та синхронії (М. Осадца описує утворення слів *рукопись, водоносъ* тощо з двох іменників, а сучасні мовознавці пояснюють такі слова як утворені від іменника та дієслова, наприклад: *рук + о + пис ← рук/а, пис /а/ ти; вод + о + воз + ъ ← вод/ а, воз/ и/ ти* [300, с. 45–210]). З погляду сучасного мовознавства, приклади, описані в пунктах а) і б), ілюструють складання, у пункті в) – зрощення.

Точнішою є характеристика прикметників, утворених з: а) прикметника та іменника: *бѣлорукій, сизокрыльий*; б) двох прикметників: *темнозелений, ясночервоний* [365, 205]. Останні дві групи прикладів ілюструють творення похідних способом складання.

Г. Шашкевич одним із способів словотворення називав *сложенье одного слова съ другимъ або съ часткою* [379, с. 148]. Тож саме йому, очевидно,

належить першість у запровадженні терміна на позначення *складання* (граматист ще не диференціює осново- та словоскладання).

Г. Шашкевич вважав, що при складанні новоутворене слово «прибирає ине значенье» [379, с. 148–149]. Він наводить приклади слів, утворених способом складання: *добротворити, злотворити, оттворити, затворити, перетворити; самолюбіє, чоловѣколюбіє, отечестволюбіє, боголюбивый; душегубець, богоносець, водоемь, воевода, макогѡнь, рукопись* тощо [379, с. 149].

Оскільки граматист, традиційно для галицьких мовознавців другої пол. ХІХ ст. – поч. ХХ ст., не диференціював префіксацію та словоскладання, то похідні *оттворити, затворити, перетворити* подав як ілюстрацію складання, однак, з погляду сучасного мовознавства ці похідні утворюються префіксальним способом [300, с. 132].

П. Дячан подав приклади складних слів і показав графічно, з яких компонентів вони утворені, але теоретично процес творення не прокоментував: *воевода (вой, вода), богобѡйный (Богъ, бѡйный), простодѡиный (простый, дѡиный)* [383, с. 14]. Не зафіксовано в його праці й терміна на позначення цього способу словотворення.

За концепцією О. Партицького (традиційною для граматичних вчень другої пол. ХІХ – поч. ХХ ст.), складні слова утворюються двома шляхами: 1) «сь переду додаємо (приставляємо) рѡжни прийменники слова»; 2) «черезь полученє двохъ иншихъ частей мовы» [369, с.122–123]. Про перший спосіб, який відповідає сучасній префіксації, йшлося вище. До другого граматист зараховував утворення дериватів на зразок: *криво-вѡзый, пѡв-року, скоро-ногий, быстро-окій, голо-колѡнець, бого-мѡльный, бого-боязливый, воско-бойникъ; пѡть-десѡть, сѡм-десѡть, там-той* [369, с.123]. З погляду сучасного мовознавства спосіб творення більшості цих «зложених слів» в граматичному описі О. Партицького відповідає *складанню*. Деякі деривати (*пѡв-року*) на синхронному рівні мовознавці трактують як утворені префіксальним способом, а кількісні числівники (*пѡть-десѡть, сѡм-десѡть*) – як непохідні, «самостійні

числові назви, що відтворюються в процесі мовлення» [66, с. 151]. З погляду діяхронії вони є складними (зложеними) [9, с. 245], тому думка О. Партицького про творення цих числівників як «зложених слів» є обґрунтованою.

О. Огоновський, як і М. Осадца, Г. Шашкевич та О. Партицький обґрунтував творення складних слів. Але, якщо згадані укладачі граматики розглядали тільки «зложення слів», то О. Огоновський диференціював творення складних слів на кілька різновидів і позначив їх відповідними термінами: *зложене(-я) (Zusammensetzung), сполучене, здвоєне* [385, с. 60–65]. Німецький відповідник, мабуть, запозичено із граматики німецької мови.

У «зложеню», за концепцією мовознавця, «в'яжуться мѣжъ собою» такі «два пнѣ, з яких хоча б один не є самостійним словом (*сиво-бородый, косто-гризь, куро-хватъ, коно-вѣдъ*)» [385, с. 64–65]. У межах «зложеня» О. Огоновський розрізняв види та підвиди, які теж позначив відповідними термінами: *зложене имени зъ именемъ (зложене пѣдрядне зависиме (abhängige Zusammensetzung), зложене пѣдрядне придаткове (attributive Zusammensetzung), зложене посѣдательне (possessive Zusammensetzung), зложене рѣвнорядне), зложене приименника зъ именемъ* та проілюстрував прикладами [385, с. 64–67]. Їх систематизуємо в таблиці (Таблиця 3.4).

Таблиця 3.4

**Утворення похідних способом складання (зложеня)
у граматиці О. Огоновського (1889)**

Вид зложеня	Підвид зложеня	Частини мови, якими виражені складові новоутвореного слова	Приклади
им'я зъ именемъ	рѣвнорядне	іменник + іменник прикм. + прикм.	<i>хлѣбъ-сѣль</i> <i>свято-вечѣрный</i>
	пѣдрядне придаткове	прикм. + іменник	<i>бѣжъ-дерево</i>
	пѣдрядне зависиме	Іменник + іменник іменник + прикм.	<i>водо-пѣйло</i> <i>бѣго-мѣльный</i>
	посѣдательне	прикм. + іменник іменник + іменник	<i>бѣло-лицый</i> <i>(бѣло-лице+ъ+ѣ)</i> <i>вовко-духий</i>
приименник зъ именемъ		прийм. + іменник	<i>бѣз-крылый</i> <i>(бѣзъ-крыло+ъ+ѣ)</i>

Від «зложенья» вчений відрізняє «сполученья», при якому творяться нові деривати з допомогою двох і більше слів, що можуть бути самостійними «частями речення» [385, с. 64]. О. Огоновський виділив чотири види «сполученья»: 1) «имени зъ именемъ»: *тынъ-трава*; 2) «частицѣ зъ именемъ»: *незрячѣй, неслава*; 3) «способу приказуючого зъ именемъ»: *верти-порохъ, перекоти-поле, пройди-свѣтъ*; 4) «рѣзнихъ частей мовы для выраженя прислѣвникѣвъ»: *всего-навсего, поки-що, нѣгде-дѣтись* [385, с. 65, 79].

У межах другого виду граматист виокремив два підвиди: імена, сполучені з прийменником, від яких творяться прислівники: *до-волѣ, до-долу, зъ-далека, за-молоду* [385, с. 65, 79], та імена, сполучені з заперечною часткою *не*: *не-зрячій, не-слава, не-дуга, не-потрѣбъ, не-путяцій*. Сюди ж зарахував і форми іменників у непрямих відмінках, які, на його думку, сполучившись із часткою *не*, стають прислівниками: *не-баромъ, не-забаромъ, не-врокомъ* [385, с. 65]. Сучасне мовознавство кваліфікує подібні похідні як утворені префіксально-суфіксальним і префіксальним способами [300, с. 74; 66, с. 159–160; 280, с. 39].

Окремі різновиди «сполученья» в О. Огоновського, зокрема утворені поєднанням дієслів наказового способу з іменниками (див. п. 3), відповідають у сучасному мовознавстві лексико-синтаксичному способу словотворення, або зрощенню [139, с. 112–113; 30, с. 63, 191–192], про це йтиметься у п. 3.4.5.

Граматист розрізняв творення складних слів і з допомогою інших різновидів складання, які позначав відповідними термінами та ілюстрував прикладами: «здвоєнє пня номінального»: *зоря-зѣрниця, путь-дорога* [385, с. 59], «здвоєнє пня глагольного»: *дивуватись-дивитись, бити-побивати, жити-проживати, ждати-пѣдждати* [385, с. 75]. Під «здвоєнням» О. Огоновський розумів поєднання двох слів з однаковими основами, одна з яких може бути ускладнена «наростками» чи «припонами (*praefixa*)» (*баба-бабусенька, берег-бережина, в-радникъ-по-радникъ, клясти-проклинати, цвисти-процвитати*) [385, с. 60, 75], або таких, що мають «те саме значѣнє»

(*шляхъ-дорога*) [385, с. 60]. Сьогодні такі слова позначають терміном *юкстапозити* [133, с.123], а спосіб творення називають *юкстапозицією* (синонім до *словоскладання*) [30, с. 235].

Таким чином, мовознавець розвинув *зложенє*, *сполученє* та *здвоєнє*, подавши свою концепцію теорії *словоскладання* («*зложеня*») та *основоскладання*, початки якої бачимо в граматиках його попередників (М. Осадци, П. Дячана, Г. Шашкевича, О. Партицького). Той факт, що О. Огоновський вже бачить не чисте складання, як його попередники, а подає його як ускладнене афіксацією і теоретично обґрунтовує, – це, з одного боку, відображення глибини словотвірної характеристики, а з другого – свідчення еволюції у поглядах українських граматистів.

Звичайно, підхід О. Огоновського містить і деякі неприйнятні сьогодні тлумачення, наприклад, *сполученє частицѣ зъ именемъ* у сучасному мовознавстві трактують як *префіксацію* [66, с. 120–122].

Термін *зложенє*, запроваджений О. Огоновським, згодом використали С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер [401, с. 58]. Решта запропонованих ним термінів на позначення *слово-* і *основоскладання* були замінені новими відповідниками вже в сучасних мовознавчих працях: *зложенє(-я)* (*Zusammensetzung*) – складання, *зложенє имени зъ именемъ*, *сполученє имени зъ именемъ*, *сполученє рѣзныхъ частей мовы для выражєня прислѣвникѣвъ* – словоскладання, *здвоєнє пня номінального* і *здвоєнє пня глагольного* – редуплікація (різновид словоскладання), *зложенє рѣвнорядне* – семантична єдність (різновид словоскладання), *зложенє пѣдрядне зависиме* (*abhängige Zusammensetzung*) – основоскладання, *зложенє посѣдательне* (*possessive Zusammensetzung*) – основоскладання складносуфіксальне, *сполученє способу приказуючого зъ именемъ* – зрощення (Додаток В), оскільки граматисти наступної доби детально осново- та словоскладання не розглядали.

С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер у межах способу «*зложеня*» виокремили чотири різновиди: 1) ім'я + ім'я: *азбука*, *злиденъ*, *великденъ*, *столітє*, *сваволя*, *дванадцять*, *хліб-сіль*, *один-єдиний*; 2) «пень іменний + ім'я»: *Богородиця*,

верболіз, водопад, воєвода, горлоріз, дивдереве, живописець, костогриз, курохват, листопад, полудень, хлібороб, білолиций, клишоногий, чорнобривий; 3) «цілі гадки» (тобто словосполучення), що зливаються в одне ім'я: *вернигора, дурисвіт, паливода, пройдисвіт, нісенітниця (ні се, ні то), незатищо (не знати що);* 4) «зложенє перечки не з другими словами»: *ненавидіти, недочути, неволя, неділя, недуга, нелюб, неслава, неук, нечесть, недбалий, недужий, незрячий* [401, с. 58].

Поза цією класифікацією граматисти звернули увагу на складання в одне слово «приіменника з приналежним до себе ім'ям або прислівником», часток і інших слів: *безліч, взагалі, відразу, завбільшки, завтра, загалом, залюбки, мимохідь, навпаки, назад, проте, кінець-кінцем, ні-сіло-ні-пало* тощо [401, с. 59].

Обґрунтовуючи «зложення», С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер подали велику кількість ілюстрацій, частина з яких траплялися і у граматиках попередників (наприклад, утворення *Богородиця, воєвода, білолиций, незрячий, неслава, пройдисвіт, хліб-сіль* тощо). Деякі з них фіксували праці М. Осадци, Г. Шашкевича, П. Дячана, О. Огоновського [365, 205; 379, с. 149; 383, с. 14; 385, с. 66–67]). Це свідчить як про певну традицію у граматичному описі, так і про те, що автори граматик користувалися однаковими джерелами ілюстративного матеріалу.

Складні слова становлять значну частину словникового складу української мови, багато таких слів містять давньоруські писемні та давні українські пам'ятки, усі жанри усної народної творчості українців, художня українська література, ономастика [280, с. 43–45]. Широке використання в ілюстративному матеріалі українських граматик другої половини ХІХ ст. таких слів свідчить про народне підґрунтя цих праць.

Надалі увагу до способів словотворення було поглиблено в працях Р. Смаль-Стоцького [404, с. 101], І. Ковалика [139, с. 108–122].

Отже, у другій пол. ХІХ – на поч. ХХ ст. в українському мовознавстві актуалізувалася проблема ідентифікації способів словотворення та пошуку

термінів на їх позначення. Основним критерієм визначення способів словотворення була кількість твірних основ. Зважаючи на це, граматисти диференціювали творення слів з однією основою та творення складних слів.

Виразно постала ідея творення нових слів за допомогою покореневих елементів і препозитивних частин слова (*наростків* в М. Осадці, *приростків* і *приставок* у П. Дячана, *часток* у Г. Шашкевича, *наростків* і *приставок* у О. Партицького та С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера, *наростків* і *припон* у О. Огоновського).

Було запроваджено відповідники сучасного терміна *спосіб словотворення*: *спосѡбъ* (Г. Шашкевич), *способы твореня пнѣвъ* (О. Огоновський), *спосіб твореня* (С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер).

Тогочасним авторам граматики вдалося ідентифікувати відомі сьогодні *способи словотворення*: *суфіксальний* – М. Осадца, П. Дячан, О. Партицький, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер; *префіксальний* – М. Осадца, П. Дячан, О. Партицький, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер; *префіксально-суфіксальний* – О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер); *осново- та словоскладання*) – М. Осадца, Г. Шашкевич, П. Дячан, О. Партицький, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер.

Особливість інтерпретації префіксального способу словотворення, полягала в тому, що в граматичних описах досліджуваного періоду його розглядали як різновид *складання*. Міркування граматистів правильні та закономірні з погляду діяхронії: слов'янські префікси за походженням є самостійними словами.

На позначення вищезгаданих способів словотворення та їхніх різновидів граматисти запропонували такі терміни: *суфіксальний* – *наросткованє* (С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер); *префіксальний* – *сполученє частицѣ зъ именемъ* (О. Огоновський), *приставкованє* (С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер); *префіксально-суфіксальний* – *зложенє приименника зъ именемъ, сполученє частицѣ зъ именемъ* (О. Огоновський), *наросткованє приименникового виразу* (С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер); *складання* – *зложенє(-я)* (*Zusammensetzung*),

словоскладання – *зложене имени зъ именемъ, сполучене имени зъ именемъ, сполучене рѣзныхъ частей мовы для выражения прислѣвникѣвъ* (О. Огоновський); редуплікація (різновид словоскладання) – *здвоєне пня номінального і здвоєне пня глагольного* (О. Огоновський); семантична єдність (різновид словоскладання) – *зложене рѣвнорядне* (О. Огоновський); основоскладання – *зложене пѣдрядне зависиме (abhängige Zusammensetzung), зложене пѣдрядне придаткове (attributive Zusammensetzung)* (О. Огоновський); основоскладання складносупфіксальне – *зложене носѣдательне (possessive Zusammensetzung)* (О. Огоновський), зрощення – *сполучене (Zusammenrückung), сполучене способу приказующого зъ именемъ* (О. Огоновський).

Загалом на позначення способів словотворення у граматиках подано 24 терміноодиниці.

3.5. Терміни на позначення одиниць системи словотвору

У сучасному розумінні одиницями системи словотвору є словотвірна категорія, словотвірний розряд, словотвірний тип, словотвірне гніздо, словотвірна парадигма, словотвірний ланцюжок, словотвірна пара тощо [139, с. 29; 314, с. 205]. Окремі з цих одиниць, зокрема словотвірні категорії та словотвірні розряди, вже виокремлювали автори галицьких шкільних граматик української мови другої пол. XIX – поч. XX ст.

3.5.1 Словотвірні категорії. Перша спроба ідентифікувати словотвірні категорії на матеріалі іменників та дати їм наукові назви належить М. Осадці. У праці «Грамматика руского языка» (1862), пояснюючи творення іменників за допомогою покореневих елементів (*наростків*), він зазначав, що вони мають різне значення [365, с. 165]. Зважаючи на цей критерій та набір словотворчих засобів (у його випадку – наростків), граматист систематизував ці похідні, вказав, що саме вони виражають, і позначив відповідними термінами: 1) *лице дѣйствующе* (nomen agentis) (категорія діяча або суб'єкта дії, процесу, стану): *пек-арь, пис-арь, сотвори-тель, оучи-тель, стрѣл-ець, рыб-акъ*; 2) *орудіє*

(*instrumentum*) (категорія знаряддя): *мы-ло, кади-ло, чорни-ло, рѣз-акъ, сѣка-чь*;
 3) *дѣйство* (категорія дії): *косьба, сѣйба, плачь*; 4) *результатъ дѣйства*
 (категорія результату дії): *рѣвъ, сѣно*; 5) *имена существительни отвлечени*
 (категорія якісної абстракції): *красо-та, милѡ-сть, лѣнив-ство*; 6) «творѣть зъ
 именъ прилагательныхъ имена существительни», (очевидно, йшлося про
 категорію носія атрибутивної ознаки): *оучен-икъ, грѣшн-икъ, свѣтл-ица*;
 7) «творѣть имена существительни оуменшительни або оувеличительни»
 (тобто означають зменшеність і збільшеність): *хлѣб-ецъ, хлоп-иско, кон-ище*
 [365, с. 164–165; 366, с. 144].

Отже, граматист виокремив сім із одинадцяти відомих сучасному мовознавству словотвірних іменникових категорій. Не ідентифіковано категорії місця, збірності та одиничності, а збільшеності та зменшеності розглянуто як одну (сучасні дослідники ці категорії диференціюють). До п'яти з них дібрано цілком зрозумілі назви, до двох (1, 2) подано ще латинські відповідники. Саме ці дві номінації вважаємо кальками, інші три, очевидно, авторські новотвори. До категорій носія атрибутивної ознаки, зменшеності та збільшеності подано лише пояснення, наукові назви автор ще не дібрав.

Спроби класифікувати іменники, зважаючи на значення та формант, за допомогою якого вони утворилися, відображає і граматику кодифікатора-наступника О. Осадци – Г. Шашкевича. У цього граматиста свої авторські назви на позначення словотвірних іменникових категорій, що означають: 1) *особѣ съ поглядомъ на якоє еи дѣйство* (діяча або суб'єкта дії, процесу, стану): *спаситель, покровитель, жителька, писателька, творецъ, кравецъ*; 2) *особѣ або вещь съ особеннымъ якимъ свойствомъ або дѣйствомъ* (такі іменники граматист ще по-іншому називав «сѣщники свойственни», очевидно, маючи на увазі атрибутивну ознаку): *грѣшникъ, ученикъ, сборникъ, сторонникъ*; 3) *місце, где або яка вещь знакомита колись находиласѣ, або що дѣлаласѣ, або що еще все повторительно сѣ дѣе* (місце): *дворище, городище, ставище, таборище, обозиско, пасовисько, пасовище*, а також: 4) *имена*

отвлечени (абстрактні іменники): *житъе, спасеніє*; 5) *сѣщники оувеличительни* (іменники зі словотвірним значенням збільшеності): *конисько, коровиско, бабиско, чоловѣчиско, бѣдачиско, псище, конище*; 6) *сѣщники оуменшительни* (іменники зі словотвірним значенням зменшеності): *дубокъ, ставочокъ, каменець, гребѣнчикъ, дудочка, рученька, струєчка, дитятко, ноженята, мамуня, дѣдуньо, Івась, Маруся*; 7) *имена матерійни* (іменники зі словотвірним значенням збірності, одиничності, граматичної предметності): *телятина, курятина, линина, сѣрачина, дубина, березина, старина, величина, низина, новина, третина, десятина, біганина, писанина, глина, слина, калина, малина* [379, с. 19–26].

На відміну від М. Осадци, Г. Шашкевич виокремив словотвірні категорії місця та збірності й одиничності (дві останні розглядав як одну), а також розмежував категорії збільшеності та зменшеності, але оминув категорії дії та результату дії. На позначення більшості категорій подано цілком прийнятні, з огляду на вимоги до терміна, наукові назви, як от: *сѣщники свойственни, имена отвлечени, сѣщники оувеличительни, сѣщники оуменшительни, имена матерійни*. Ці назви цілком зрозумілі для користувачів відповідного синхронного зрізу (йдеться про другу половину ХІХ ст.), однозначні, відносно короткі, відповідають поняттям, які позначають, милозвучні. Не подав Г. Шашкевич відповідної ознакам терміна назви на позначення категорії місця, яку ідентифікував вперше, можливо, тому, що це було нове для нього поняття (М. Осадца цю категорію не виокремлював).

О. Партицький виокремлював у парадигмі іменників «имѧ збѣрне»: *паньство, шлѧхта, лѣсь, стадо, рѣй, збѣже*; «іменники здрѣбнѣли»: *ставочокъ, церковцѧ*; «іменники згрѣбѣли»: *дѣдѣганъ, хлописко, батожище* [369, с. 15], але не описав формантів, за допомогою яких вони утворилися. Аналіз ілюстрацій переконує в тому, що багато із поданих О. Партицьким прикладів слів (*паньство, ставочокъ, батожище* та ін.) цілком прийнятні для

розкриття словотвірних категорій збірності, зменшеності та збільшеності з погляду сучасної лінгвістичної науки.

О. Огоновський теж підтримав ідею, що кожен «наросток» у ролі словотвірного форманта є носієм певного значення. На відміну від своїх попередників у граматичній кодифікації, він зважав на рід іменників: окремо описував творення іменників з тим чи іншим значенням, зважаючи на належність похідного до чоловічого, жіночого чи середнього роду.

О. Огоновський ідентифікував майже всі відомі сучасній мовознавчій науці словотвірні іменникові категорії, окрім категорії одиничності. Виокремлені групи похідних іменників граматист позначив відповідними назвами: 1) *именники, означаючі особу дѣяльну (nomina agentis)* (категорія діяча або суб'єкта дії, процесу, стану); 2) *именники, виражаючі орудє або средство* (категорія знаряддя); 3) *именники, означаючи мѣсце, на котрѣмъ щось дѣе ся або находитъ ся* (категорія місця); 4) *имена зборови (nomina collectiva)* (категорія збірності); 5) *имена здрѣбнѣли (именники, означаючі пестоцѣ и дрѣбницу, diminutiva)* (категорія зменшеності (демінітиви)); б) *именники, котрѣ виражають презирство* (категорія збільшеності (аугментативи, пейоративи). Правда, він об'єднав в одну категорії дії та результату дії (*именники, означаючі дѣю (nomina actionis)*), або наслѣдок дѣѣ і категорії носія атрибутивної ознаки та якісної абстракції (*имена, котри означають свойство або понятє уявне (abstracta i substantiva abstracta)*). окремо розглянув словотвірні розряди та запропонував відповідні терміни на їх позначення: патронімічні назви – *именники, означаючі рѣдѣ (patronymica)*; територіальні назви – *назвы краѣв*; назви молодих осіб і звірят – *именники, котрѣ означають молодї животна и особы*; назви рослин, з яких зібрано урожай, – *именники, що означають такї рослины, котрѣ вже зжато, и зь котрыхъ позрвано плоды* [385, с. 56–59]. Враховуючи велику кількість словотвірних категорій, які ідентифікував цей мовознавець, та ілюстрацій до них, систематизуємо їх у таблиці (Додаток Б).

С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер у третьому виданні своєї граматики висловили думку про те, що в українській мові «наростки становлять творчу силу мови» [405, с. 34] і є носіями певного значення слова, яке вони творять [405, с. 34]. Значення кожного конкретного форманта, з погляду граматистів, «каже українцеві живе чуť мови» [405, с. 35]. Зважаючи на наростки, якими творяться нові слова, С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер виокремлювали та номінували такі словотвірні іменникові категорії: 1) «назви діячів»: *учитель (-тель), швець(-ець), орач (-ач), пекар (-ар), співак (-ак), бігун (-ун), коваль (-аль)*; 2) «назви осіб після якоїсь прикмети»: *ученик (-ик), чернець (-ець), голяк (-як), бідняга (-яга)*; 3) «назви знарядів, предметів до якоїсь роботи»: *рало, мило, шило (-ло), весло (-сло)*; 4) «назви місць, де щось діється або є»: *огнисько (-исько), пожарище (-ище), робітня, цегольня (-ня), кузня (-зня), спальня, їдальня (-альня), волівня, ледівня (-івня)*; 5) «здрібнілі і пестливі назви»: *татко, Грицько, личко (-ко), річка (-ка), листочок (-очок), ягідочка (-очка), гніздечко (-ечко), душечка (-ечка), кошечка (-ичок), батенько (-енько), Петрусь (-усь)* тощо; 6) «збільшені і грубі слова»: *багнисько (-исько), дівчище (-ище)*; 7) «назви чинности, події, стану і їх добутків»: *житє, проклятє (-тє), визволенє (-енє), читанє (-анє), клекіт, тупіт (-іт), початок, достаток (-ок), рахунок, подарунок (-унок)*; 8) «назви прикмет»: *глибина, величина (-ина), висота, доброта (-ота), старість, молодість (-ість), хитроці, гордоці (-оці), братерство (-ство)*; 9) «назви збірні»: *листе, волосє (-є), бучина (-ина), білизна (-изна), лицарство, товариство (-ство), м'ясиво, печиво (-иво), п'ятеро, семеро (-єро)*; 10) «назви поодиноких осіб або річий після матерії або прикмети»: *білок, жовток, хвалько, забудько ((-о)к), горошина (-ина)* тощо [405, с. 35–38].

Увагу до словотвірних категорій засвідчили граматики, призначені для середніх шкіл (праці О. Осадци, О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера), в яких характеристика словотвірних процесів закономірно була глибшою, аніж у посібниках, призначених для початкового вивчення української мови. Винятком є граматика Г. Шашкевича, яка ідентифікувала низку словотвірних категорій.

У кожного з авторів, які прийшли до розуміння такої лінгвістичної абстракції, як словотвірна категорія, – свій арсенал термінів, що породжувало синонімію у словотвірній термінології окресленого періоду. Переважають питомі українські назви. У граматиках М. Осадци та О. Огоновського до окремих термінів подано латинські відповідники. Правда, такі ж дублетні чужомовні відповідники подано і в працях І. Ковалика та в академічному виданні «Словотвір сучасної української літературної мови» (1979).

Не всі лінгвономени, запропоновані згаданими авторами, повністю відповідали ознакам терміна: є серед них надто довгі назви («місце, где або яка вещь знакома колись находилась, або що дѣлалось, або що еще все повторительно сѣ дѣе» (Г. Шашкевич), «назви поодиноких осіб або річий після матерії або прикмети» (С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер).

3.5.2. Словотвірні розряди. Окрім згаданих у п. 3.5.1. словотвірних категорій, у досліджуваних джерелах, зокрема граматиках О. Огоновського (1889), С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера (1914), ідентифіковано словотвірні розряди та запропоновано відповідні терміни на їх позначення. О. Огоновський виокремив: *именники, означаючі рідъ (patronymica)* (патронімічні назви), *назвы краѣвъ* (територіальні назви), *именники, котрі означають молоді животна и особы* (назви молодих осіб і звірят), *именники, що означають такі рослины, котрі вже зжато, и зъ котрыхъ позрвано плоды* (назви рослин, з яких зібрано урожай) [385, с. 56–59]. Ці словотвірні розряди та ілюстрації до них систематизовано в таблиці (Додаток Б).

С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер виокремили: *назви робітників після знаряду або предмету роботи* (професійні назви): *весьляр, столяр (-яр), гончар (-ар), вівчар (-ар)*; *назви осіб після приналежності до краю, народу, стану* (національні та територіальні назви): *Русин, Болгарин (-ин), міщанин (-анин), Римлянин, селянин (-янин)*; *назви осіб або звірят після приналежності до якогось роду* (патронімічні назви та назви звірят): *панич, Кузьмич (-ич), Максимович (-ович), царевич (-евич), боднарєнко, Кравченко, Шевченко (-єнко),*

попівна (-івна), Павлюк, Данилюк (-юк), Мельничук, Василичук (-чук), гуся (-я), курятко (-ятко); назви самців: гусак, лошак (-ак); назви жінок, самиць: цариця, вовчиця, лисиця (-иця), богиня, Туркиня (-иня), дячиха, Василюха (-иха), братова (-ова), королева (-ева), голубка, курка, Болгарка (-ка) [405, с. 35–38].

У кожного з авторів свій арсенал назв на позначення словотвірних розрядів, оскільки було ідентифіковано нові поняття в тогочасній теорії словотвору, правда у С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера він дещо ширший, що говорить про динаміку в їх виокремленні.

Отже, із відомих сьогодні одиниць системи словотвору увагу авторів галицьких шкільних граматики української мови другої пол. XIX ст. – поч. XX ст. привертала словотвірні категорії та словотвірні розряди. У граматиках зафіксовано майже 40 термінів на їх позначення. Всі назви запропоновано до наукового вжитку вперше.

Не було ще запропоновано термінів на позначення родових понять «словотвірна категорія» та «словотвірний розряд». Ці терміни з'явилися в працях І. Ковалика [139, с. 29].

Не в усіх граматичних описах однаковою мірою ідентифіковано ці одиниці. Увагу до словотвірних категорій засвідчують граматики О. Осадци, Г. Шашкевича, О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, а словотвірних розрядів – праці О. Огоновського, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера. О. Партицький продемонстрував лише початкове розуміння зазначених одиниць системи словотвору, а П. Дячан, В. Коцовський та І. Огоновський, О. Попович їх оминули.

Висновки до розділу 3

Особливості взаємодії форми та змісту словотвірних термінів у галицьких шкільних граматики української мови другої пол. XIX – поч. XX ст. – мовознавчих працях, що орієнтували користувачів на дотримання мовних норм, розкривають стан тогочасної термінологічної норми.

Опрацювання джерел дало змогу виявити 257 термінів на позначення понять словотвору. Найбільше лінгвістичних назв зафіксовано у граматиках М. Осадци (66 одиниць) та О. Огоновського (79 одиниці). Найзрозумілішими та фонетично і графічно близькими до сучасних українських словотвірних термінів були лінгвономени С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, В. Коцовського та І. Огоновського, О. Поповича.

Із семантичного погляду виявлені лінгвономени формують п'ять тематичних груп: терміни на позначення науки про словотворення, терміни на позначення словотворчих ресурсів, терміни на позначення твірних і похідних одиниць словотвору та відношень між ними, терміни на позначення способів словотворення, терміни на позначення одиниць системи словотвору.

Автори досліджуваних граматик працювали над змістом термінів, намагаючись зробити його відповідним формі. Підтвердженням цього є поступове вдосконалення дефініцій: виокремлення в обґрунтуваннях понять дедалі більше ознак, відповідних теорії словотвору. Динаміка дефініцій помітна в поясненнях назв на позначення науки про словотворення, кореня слова, покореневих елементів і препозитивних частин слова, вдосконаленні визначень складних слів, непохідних і похідних слів, основи слова, способів словотворення.

Зафіксовані у граматичних описах словотвірні терміни свідчать про те, що у другій пол. XIX – поч. XX ст. вже сформувався корпус таких понять українського словотвору: «корінь», «суфікс», «префікс», «афікс», «основа слова», «складне слово», «непохідне слово», «похідне слово», «ступені похідності», «словотворчий засіб», «спосіб словотворення», «словотвірна категорія» та «словотвірний розряд».

У дослідженні простежено динаміку в формуванні набору зазначених понять. Якщо в першій з граматик М. Осадца (1862), ідентифікуючи словотворчі ресурси, подав терміни на позначення понять «корінь», «покореневі елементи слова (суфікс, закінчення)», «складне слово», то у граматиках наступників цей склад доповнено поняттями, «препозитивні частини слова» (Г. Шашкевич

(1865), П. Дячан (1865), О. Партицький (1873), О. Огоновський (1889), С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер (1893), В. Коцовський та І. Огоновський (1894), О. Попович (1894)), «афікси» (С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер (1893), В. Коцовський та І. Огоновський (1894), О. Попович (1907)), «чужі наростки» (О. Попович (1907)).

Виявлені в галицьких шкільних граматках української мови другої пол. ХІХ ст. – поч. ХХ ст. словотвірні терміни були кальками німецьких і польських термінів та питомими українськими назвами.

Терміни на позначення науки про словотворення, словотворчих ресурсів, твірних і похідних одиниць словотвору та відношень між ними у граматиках окресленого періоду формувалася двома шляхами: 1) за допомогою відбору кращих, з погляду їхніх авторів, термінів з праць українських граматистів як попередньої (перша пол. ХІХ ст.): Й. Левицького, Я. Головацького, так і своєї доби; 2) шляхом калькування термінів, поданих у мовознавчих дослідженнях і граматиках західноєвропейських учених: Ф. Мікльошича, Й. Мучковського, А. Малецького тощо; 3) запровадженням авторських термінів.

Автори граматик часто запозичували словотвірні терміни один в одного (наступники в попередників), вибираючи найкращі з них за критеріями: зрозумілий для українського соціуму та відповідний тогочасним працям славістів.

Терміни на позначення способів словотворення були в основному українськими авторськими новотворами. Дублетні назви (німецькі відповідники) подано тільки на позначення різновидів *складання* та *зрощення*.

Питомі українські назви (здебільшого авторські новотвори) переважали і серед термінів на позначення одиниць системи словотвору. Чужомовні латинські відповідники подано тільки до термінів на позначення окремих назв словотвірних категорій (праці М. Осадци та О. Огоновського) та словотвірного розряду патронімічних назв (граматика О. Огоновського).

В окремих випадках на позначення основних понять словотвору подано по два, а іноді – й три відповідники, запропоновані кількома авторами, що свідчить

про синонімічні відношення в цій тематичній групі термінів. Це закономірно, оскільки було ідентифіковано цілком нові для мовознавців другої пол. ХІХ ст. – поч. ХХ ст. одиниці, що спричинило активні пошуки термінів на їх позначення.

Не всі номінації, зафіксовані граматистами досліджуваного періоду, були вдалими. Надто довгі назви траплялися на позначення способів словотворення та одиниць системи словотвору. Багато відповідників зазнали певних змін або не прижилися в сучасному мовознавстві, проте позитивно вплинули на подальший розвиток української мовознавчої науки (див. Додаток В).

РОЗДІЛ 4

ТЕРМІНИ СЛОВОТВОРУ В ДОСЛІДЖУВАНИХ ДЖЕРЕЛАХ З ПОГЛЯДУ МОВОЗНАВЧОЇ ПЕРСПЕКТИВИ

У дисертації відштовхуємося від розуміння прогресу в науці, який «створюється зусиллями цілих поколінь дослідників», і важливої ролі в цьому процесі «спадковості в культурі народу» [221, с. 201]. Тому з'ясуємо, чи був зв'язок між виявленими в галицьких шкільних граматиках української мови поняттями та термінами словотвору, їхніми характеристиками з тими категоріями та відповідниками, які прийняли наступні покоління дослідників.

4.1. Контекст українського історичного словотвору

Обґрунтовуючи словотвірні поняття, зокрема словотворчі ресурси, автори граматик часто подавали до них розгорнуті історичні коментарі, які сьогодні стали матеріалом для виявлення релевантних ознак з площини історичного словотвору.

Як історичну категорію потрактовано вихідну словотворчу частину слова – корінь. Зокрема граматики вважали, що первинно всі слова творилися від дієслівних і займенникових коренів: від перших – іменники, прикметники, числівники, від других – прислівники, прийменники, сполучники, вигуки. [365, с. 162; 385, с. 51]. Тому, на думку М. Осадци, щоб з'ясувати походження імені чи його значення, треба шукати його дієслівний корінь у старослов'янській чи індоєвропейських мовах [365, с. 164].

Подібні пояснення сформульовані під впливом ідей порівняльно-історичного дослідження мов, що йшов із праць Ф. Боппа та Я. Грімма. М. Осадца як учень Ф. Міклошича знав контекст наукового мовознавства. Так, свого часу Ф. Бопп, спираючись на вчення індійських граматиків, писав, що в індоєвропейських мовах слова первинно виникали із двох класів односкладових коренів: дієслівних і займенникових. Від перших творилися дієслова та імена, від других – первинні прийменники, сполучники, частки [5, с. 269].

У граматиці О. Огоновського окреслено фонемний (звуковий) склад кореня. За його концепцією, *коренем слова* можна вважати: 1) голосний: *и-*, *оу-* (*и-ти*, *вз-у-ти*); 2) поєднання приголосного і голосного: *да-*, *ни-* (*да-ти*, *ни-ти*); 3) поєднання голосного і приголосного: *им-* (*им-у*); 4) поєднання «приголосний + голосний + приголосний»: *вид-* (*вид-ѣ-ти*); 5) поєднання двох приголосних і голосного: *бра-* (*бра-ть*); 6) поєднання голосного і двох приголосних: *иск-* (*иск-а-ти*); 7) поєднання двох приголосних, голосного і приголосного: *бред-* (*брес-ти із бред-ти*, *брѣд*); 8) поєднання приголосного, голосного і двох приголосних: *тиск-* (*тис-ну-ти із тиск-ну-ти*) [385, с. 50].

Подібні типи коренів за їх фонетичною будовою називає і дослідник історичної морфології української мови С. Самійленко, наголошуючи, що вони є характерними для праслов'янської мови в період перед її розпадом і формуванням мов окремих слов'янських племен, а згодом і народностей [280, с. 17–18].

Грамматика О. Огоновського та його монографічні дослідження зберігають і перспективні для історичного словотвору міркування про генезис префіксів (*припон* за його концепцією) *Припони* – це, на думку О. Огоновського, прийменники [385, с. 49], іноді – прийменники в значенні прислівників і «союзы» (так мовознавець називає сполучники) [385, с. 51]. Виникає запитання: чому прийменники у значенні прислівників? Пояснення цього необхідно шукати в діяхронії. Український граматист закономірно пояснює явище префіксації, базуючи його на своєму вченні про прийменники, в якому він спирається на найновіші та найґрунтовніші для нього порівняльно-історичні дослідження мов А. Потта і Ф. Міклошича. Про це О. Огоновський детально пише у вступі до своєї монографії «О przyimkach w języku starosłowiańskim, ruskim i polskim» («Про прийменники у старослов'янській, українській і польській мовах») (1877) [421, с. 1]. Мовознавець, очевидно, бере до уваги явища, характерні для праїндоевропейської доби української мови. А у праїндоевропейській мові «префіксів як окремих структурних формантів слова не було» [280, с. 35].

Деякі старослов'янські прийменники, наприклад, *въ*, *до*, *за*, *къ*, *объ*, *отъ*, *по*, *разъ*, *съ* тощо, за концепцією О. Огоновського, первинно вживалися як

прийменники або частково як прислівники, а згодом, з'єднавшись із дієсловами, набули характеру *префіксів* [421, с. 17]. Вчення граматиста виявилось перспективним. Подібною з О. Огоновським теорії дотримуються і сучасні дослідники історії української мови, вважаючи, що первісно слов'янські префікси – самостійні слова, утворені великою мірою від займенників і дуже близькі до обставинних слів, що приєднувалися до імен або дієслів і уточнювали їхнє значення [280, с. 35].

Перспективною для історичного словотвору була характеристика в досліджуваних граматиках *непохідних і похідних слів*. Її репрезентовано у концепції М. Осадци. Граматист диференціював *непохідні та похідні слова*, зважаючи на їхню частиномовну належність, наприклад, *корѣнни глаголы та произведени глаголы* тощо [365, с. 195–204]. М. Осадца, вважає, що «велика часть такихъ корѣнныхъ глаголѡвъ, ѡтъ котрыхъ тепер лише имена маємъ, находитъ сѧ въ ѡзыцѣ старословѧнскѡмъ, санскритскѡмъ, литовскѡмъ и иныхъ» [365, с. 164]. За таким тлумаченням постає розуміння процесів словотворення в діяхронії. Корінні дієслова, за концепцією граматиста, утворювалися за допомогою закінчення, що додавалося до основи («окѡнченъе -ти додають ѡтъ разу до пнѧ»), правда, цю свою думку М. Осадца не ілюструє прикладами. Похідні дієслова – від «глаголѡвъ корѣнныхъ або именъ», основа яких містить покореневі елементи (в основному – суфікси в сучасній інтерпретації) та «окѡнченъе -ти: лип-ну-ти, глух-ну-ти, слаб-ну-ти» [365, с. 196]. Тобто похідність уже поставала як певний процес, який полягав в ускладненні структури слова. Цьому сприяло й обґрунтування творення непохідних дієслів як передумова для розвитку похідності в діяхронії.

Пояснення знову ілюструють вплив ідей порівняльно-історичного підходу до розкриття сутнісних ознак мови.

Характеристика прислівників, які теж поділені на дві групи, «*корѣнни*» та «*произведени*», містить інформацію, що прислівники першої групи утворювалися від займенників. У поясненні М. Осадци покореневий елемент (*наросток*)

додавався до «корѣній мѣстоименныхъ»: *тѣды, кѣда, докиль, всегда, весьма, доти, доси* тощо. *Наростки* в наведених прикладах – це компоненти *-ѣды, -ѣда, -ль, -да, -ма, -ти, -си*. Другу групу складали відіменні та віддієслівні похідні. Відіменникові прислівники – це форми називного, знахідного, орудного чи інших відмінків, що адвербіалізувалися («принялы сталѣ формѣ неотмѣненнѣ и зачалы мати значенѣ нарѣчїа»): *зрана, завтра, горѣлиць, покотомъ, живцемъ, нішки*. Відприкметникові прислівники на *-о* – це усічені форми прикметників середнього роду однини у знахідному відмінку: *мало, багато*; на *-е* – повні форми прикметників середнього роду однини у тому ж відмінку: *добре, зле*. Процес творення відчислівникових, відзайменникових і віддієслівних прислівників, як: *заєдно, вдвоє, стократно, пощо, томѣ, потомѣ, вѣдай, щобѣдь, мабѣть, богдай* тощо, граматист не пояснив [365, с. 202–203].

Чому ці міркування М. Осадци перспективні? Дослідники історії мови серед власних прислівників української мови теж розрізняють дві основні морфологічні групи: 1) первісні, прості прислівники відзайменникового походження (*де, ніде, всюди* тощо); 2) складні прислівники позаадвербіального утворення, що виникли в пізніші часи, переважно на українському ґрунті з первісних, простих прислівників (*де-не-де, сюди-туди* тощо). Первісні, прості прислівники – це старовинні займенникові корені чи основи, оброслі спеціальними афіксами (суфіксами чи префіксами), як: *туди, куди, доки* тощо. Ніякого функціонально-морфологічного зв'язку з сучасними займенниками такі прислівники не мають. Цим вони і відрізняються від похідних, вторинних прислівників, утворених шляхом адвербіалізації від інших частин мови, як: *завтра, нішки* тощо [9, с. 373–385].

М. Осадца вже розуміє саме явище адвербіалізації, він пояснює творення похідних прислівників цим способом, даючи адекватні обґрунтування прислівників іменникового та прикметникового походження. Це перспективно, тому що більшість сучасних українських прислівників вторинного походження виникли шляхом переходу з інших частин мови [9, с. 380–381].

Непохідні та похідні слова виокремлені й на матеріалі прийменників та сполучників, серед яких теж є «властивіи (кор'їні)» та «произведени». Непохідними визнано прийменники: *на, до, по, безъ, передъ*; сполучники: *а, да, же, и, но* тощо, до другої – прийменники, утворені найчастіше з прислівників: *близько, кромѣ, вмѣсто, мимо, противъ, послѣ* тощо; сполучники, твірними для яких є слова різних частин мови: *абы, щобы, длѣ того* та ін. [365, с. 203–204].

О. Огоновський обґрунтовував творення дієслівних основ за допомогою суфіксів. Наприклад, описуючи творення «*пнѣвъ*» за допомогою наростка *-ѣ*, він зазначав, що «*пнѣ*, окінчені наросткомъ *-ѣ*, суть або *первостепенни*, або *другостепенни*»: 1) *бол-ѣ-ти, вид-ѣ-ти, лежати (із лег-ѣ-ти), сид-ѣ-ти, терп-ѣ-ти* тощо; 2) *богат-ѣ-ти, бѣл-ѣ-ти, жовт-ѣ-ти* та ін.» [385, с. 69].

Очевидно, обґрунтовуючи «*пнѣ первостепенни*», О. Огоновський уже керувався такою ознакою непохідної основи, як імпліцитний характер етимона, тобто втрата внутрішньої форми [66, с. 65], а виокремлення афіксів у прикладах непохідних основ здійснював на підставі історичних змін. В наведених граматистом прикладах *бол-ѣ-ти, вид-ѣ-ти, вис-ѣ-ти* структурний компонент *-ѣ-* – давньоруський дієслівний суфікс, що утворював основу інфінітива. Давньоруські основи інфінітива на *-ѣ-*, утворені від дієслівних коренів, втратили свою продуктивність [107, с. 197–198].

Щодо виокремлення суфіксів *похідних основ* у наведених прикладах, то вважаємо, що думки О. Огоновського перспективні й узгоджуються з підходами сучасних мовознавців. Наявні в сучасній українській літературній мові лексичні одиниці *багатіти, біліти, жовтіти* (в О. Огоновського *богат-ѣ-ти, бѣл-ѣ-ти, жовт-ѣ-ти* [385, с. 69]) – це відприкметникові похідні, що утворилися за допомогою суфікса *-і-* від твірних *багатий, білий, жовтий* [300, с. 21, 24, 59]. Успадкований українською мовою суфікс *-і-* (<*-ѣ-*) дещо активніше функціонував у відіменних утвореннях, здебільшого відприкметникових, тому й маємо з ним чимало українських новотворів [107, с. 197–198].

Перспективні для історичного словотвору міркування знаходимо і в граматичному описі С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера (йдеться про обґрунтування окремих способів словотворення). Виокремлені граматистами різновиди *зложеня* [401, с. 58] (про них детальніше йшлося в п. 3.4.4) відповідають давно відомому в історії українського словотворення явищу складання. До слів, утворених таким чином, зараховують утворення з префіксом або запереченням у першій частині, утворення з подвоєнням (редуплікацією) основи¹, сполучення в одній основі двох і більше коренів, що мають самостійне значення, утворення з двома або більше повнозначними словами [280, с. 42–43]. Останні характерні для іменників, прикметників, прислівників [280, с. 42–43], с. 43]. Саме на прикладі слів, що належать до вищезгаданих частин мови, і ілюструють своє теоретичне обґрунтування *зложеня* як способу словотворення автори «Рускої граматики».

Творення багатьох слів способом складання, наведених граматистами (*азбука, злидень, сваволя, дванадцять*), сьогодні можна пояснити лише історично. Виняток, з погляду сучасної науки, становить утворення *полудень* (твориться префіксальним способом [300, с. 144]). С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер подали слово *полудень* як утворене способом «*зложеня*», що знайшло своє підтвердження в пізніших розвідках. Препозитивний елемент *полу-* – префіксоїд, який займає позицію префікса і виконує словотворчу функцію [30, с. 142]. Історично ж префіксоїди – це «колишні повнозначні корені, що в основному втратили своє первісне лексичне значення, ознаки самостійності, але частково ще зберігають первісні структурно-семантичні елементи і знаходяться на шляху до повного перетворення на службову морфему – префікс» [66, с. 44].

Отже, у своїх історичних коментарях до понять словотвору автори галицьких шкільних граматик української мови другої пол. XIX – поч. XX ст. висловили думки, які узгоджуються з поглядами сучасних дослідників

---

¹ Це надзвичайно архаїчні утворення, які трапляються в українській і інших слов'янських мовах спорадично, здебільшого звуконаслідування та вигуки [280, с. 43].

історичного словотвору. Тому є підстави вважати, що міркування граматистів важливо вивчати для розкриття питань історичного словотвору.

4.2. Контекст сучасних досліджень з теорії словотвору

Питання про зв'язок концепцій словотвору галицьких граматистів другої пол. XIX – поч. XX ст. із сучасною теорією словотвору малодосліджене. На нашу думку, одним із перших науковців, хто враховував українські наукові традиції граматичного аналізу, був І. Ковалик. У ранніх працях фундатора українського словотвору використано терміни *наросток*, *приросток*, *зложення* [149, с. 394–396]. Термін *наросток* як синонім до *суфікс* вжито і у праці «Вчення про словотвір» [139, с. 40].

Дослідження «Функції дієслівних наростків в українській мові: семантико-синтаксичний нарис» І. Ковалика написане із урахуванням напрацювань О. Огоновського (монографія «Про прийменники у старословянській українській і польській мовах»), його учителя Ф. Міклошича («Порівняльна граматики»), «Української граматики» Є. Тимченка та «Норм української літературної мови» О. Синявського, теоретичними джерелами яких були галицькі шкільні граматики окресленого періоду [149, с. 394].

Автори досліджуваних граматик (Г. Шашкевич, П. Дячан, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер) запропонували співзвучні з сучасним лінгвономеном *словотворення* терміни *словотворенье* і *словотворене*.

Терміном *словотворення* і нині послуговується українське мовознавство, правда, на позначення не розділу мовознавчої науки, як це було в граматиках, а у значеннях: «сукупність словотвірних типів у їх взаємодії» [304, с. 13]; «творення похідних простих та складних слів за дериваційними правилами і словотвірними типами» [132, с. 623], «процес, механізм, система і результат творення вторинних (похідних) слів, що перебувають між собою у структурно-семантичних зв'язках» [66, с. 78].

Розділ мовознавства, що вивчає будову і творення похідних слів, сьогодні в українському мовознавстві позначають терміном *словотвір* [315, с. 618].

Трапляються і приклади ототожнення наукових номінацій *словотворення* та *словотвір*. Терміном *словотвір* водночас називають і «розділ науки про мову, що вивчає творення нових слів на основі наявних у словниковому складі, які мотивують похідні утворення...», і «процес (або результат) творення нових слів... за певними моделями і закономірностями, які існують у мові» [49, с. 273–274].

Багатозначність назв *словотвір* і *словотворення* створює незручності при вивченні та описі мовних явищ і порушує моносемію як основну ознаку терміна в межах однієї терміносистеми (а «граматичний термін завжди моносемічний» [114, с. 71]), тому виникла необхідність термінологічної диференціації цих понять (використання різних наукових номінацій для їх позначення).

В обігу є й синоніми-відповідники: *деривація* – *словотворення*, *дериватологія* – *словотвір*. Поняття «деривації» в лінгвістиці з'явилося у 30-х роках ХХ ст., його запропонував польський учений Є. Курилович [173, с. 59]. Однак ці поняття не тотожні. Наприклад В. Горпинич вважає: «Деривація – явище значно ширше, ніж словотворення», оскільки в мовознавстві воно означає «процес творення вторинних мовних знаків, які можна пояснити за допомогою вихідної одиниці: морфів на базі звуків, словоформ на базі морфів, слів на базі інших слів чи словосполучень, тексту на базі висловлювань» [66, с. 78], чим і пояснюється розрізнення деривації семантичної, лексичної, морфологічної, словотвірної та синтаксичної [66, с. 78].

Концепції граматистів виявилися перспективними з погляду синхронного словотвору і в описі словотворчих ресурсів, як, для прикладу, такою є думка М. Осадци про неподільність коренів [365, с. 162]. Сучасні мовознавці однією з основних ознак кореневої частини слова теж вважають її неподільність [123, с. 10–11; 258, с. 10].

Г. Шашкевич, П. Дячан, О. Партицький, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер, В. Коцовський та І. Огоновський, О. Попович показали здатність кореня об'єднувати споріднені слова [379, с. 150; 383, с. 13–14; 369, с. 121; 401, с. 46; 381, с. 14; 363, с. III]. Це засвідчило поглиблення граматичної

характеристики кореня слова і виокремлення ще однієї ознаки цього поняття – здатності повторюватися в інших словах, що перспективно з погляду майбутньої теорії: розвиток категорії спільнокореневі слова [139, с. 17] або споріднені слова [134, с. 635] посприяв зародженню понять «кореневе гніздо» та «словотвірне гніздо» [111, с. 8–9], а також розвитку словотвірної гніздології [79, с. 15].

Корені, за концепцією О. Огоновського, є одно-, дво-, три- та чотирифонемними. Цю думку ілюструють і сучасні праці. Правда, багатифонемність коренів (наявність у структурі кореневої морфемі семи і більше фонем) дослідники мови вважають ознакою запозичених слів, а, отже, і своєрідним показником іншомовності коренів [144, с. 70].

М. Осадца та О. Огоновський розрізняли дієслівні та займенникові корені, [365, с. 162; 385, с. 51]. Надалі цю класифікацію розширив І. Ковалик, який, зважаючи на частиномовну належність, диференціював корені на дієслівні, іменникові, займенникові, прикметникові, числівникові, прислівникові, сполучникові, прийменникові, вигуківі та часткові [144, с. 70].

С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер вважали, що корінь може бути «*пнем*» (основою) слова, наприклад, *да-*, *ста-* у словах *дати*, *стати* та ін. [401, с. 47]. Ця думка знайшла своє продовження і в подальших мовознавчих дослідженнях. Правда, сучасні мовознавці наголошують, що основа слова може збігатися (у звуковому відношенні) з коренем, але ці два поняття не можна ототожнювати [144, с. 70].

Граматики інформували про ознаки кореня: це неподільна частина слова (М. Осадца, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер, В. Коцовський і та І. Огоновський), яка об'єднує споріднені слова (Г. Шашкевич, П. Дячан, О. Партицький, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер, В. Коцовський і та І. Огоновський), це значуща частина слова (М. Осадца, О. Огоновський), що може поєднуватися не лише з афіксами, а й з іншими коренями (О. Огоновський), а це говорить про те, що їхні автори поступово наповнювали це поняття новим змістом.

Виокремлені ознаки виявилися перспективними з погляду подальшого опису кореня слова. У працях сучасних мовознавців (І. Ковалика, В. Горпинича,

М. Плющ, Н. Клименко та ін.) подано низку його визначень [139, с. 17; 304, с. 14; 66, с. 14; 258, с. 10; 120, с. 275; 123, с. 10]. Ці дефініції дають змогу систематизувати ознаки у сучасному тлумаченні терміна *корінь*: це обов'язкова частина слова (1); завжди матеріально виражена (2); вона відіграє роль основної, стрижневої морфеми (3), що є носієм лексичного значення слова (4); водночас це неподільна частина слова (5) із здатністю повторюватися в інших словах (6) і об'єднувати всі споріднені слова, або ціле словотвірне гніздо похідних слів (7); корінь не має чітко закріпленого за собою місця у слові (8); характеризується більшою автономністю (може не поєднуватися з афіксами) (9); може сполучатися не тільки з афіксами, а й з іншими коренями в межах складних слів (10).

Зіставивши ознаки, виокремлені в сучасних тлумаченнях терміна *корінь*, із тими, на які вказували граматисти другої пол. XIX – поч. XX ст., доходимо висновку: шість із них (1, 4, 5, 6, 7, 10) вже помітили автори галицьких шкільних граматик.

Релевантні з сучасними поглядами думки виявляємо і в обґрунтуванні основи. Укладачі граматик окресленого періоду вже зважали на такі ознаки згаданого лінгвістичного поняття: здатність бути твірною базою, синтаксична несаможиттєвість, подільність і здатність поєднувати в собі інші морфеми, граматична незмінюваність, морфологічна незавершеність, неслужбовий характер, похідність/непохідність (про це детальніше йшлося в п. 3.3.1). Показник вважаємо перспективним з погляду сучасного мовознавства: на цих же ознаках акцентують у своїх характеристиках і визначеннях поняття *основа* сучасні дослідники. В. Горбачук основою вважає частину слова, яка «містить у собі його лексичне значення, формально – той сегмент словоформи (члена певної конкретної парадигми), який залишається після відокремлення закінчення (а в неозначеній формі дієслова – показника інфінітива)» [61, с. 40]. До складу основи, на думку мовознавця, входять всі словотвірчі та формотвірчі префікси й суфікси та постфіксальні морфеми, а зі словом, в якому флексії немає, основа

матеріально і структурно збігається [61, с. 40]. Подібно потрактовано основу і в інших дослідженнях [353, с. 29–30; 299, с. 37–38; 122, с. 446; 66, с. 52–56].

О. Осадца вокремив словотвірну (твірну) основу [365, с. 162], а Г. Шашкевич, і П. Дячан вже бачили функції *основи* і в парадигмі словозміни [379, с. 14; 383, с. 24]], що посприяло диференціюванню в сучасній теорії словотвору словозмінних (граматичних) [42, с. 446; 123, с. 53] і словотвірних основ [122, с. 446].

О.OGOновський диференціював основи на *номінальні* (іменні) та *вербальні* (дієслівні), констатуючи, що перші з них можуть бути «поєдинчи (незложени) або зложени», тобто прості та складні [385, с. 50–51]. Таке обґрунтування основи було перспективним, оскільки створило, на нашу думку, передумови для класифікації основ на кореневі, або прості, що дорівнюють кореню, та афіксальні, або складні, що мають у своєму складі один чи кілька словотворчих афіксів, або кілька коренів з афіксами [139, с. 94; 313, с. 151; 123, с. 54].

Перспективним кроком були частиномовні класифікації *наростків* (їх подали П. Дячан та С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер [383, с. 14–17; 401, с. 48–55]). Сьогодні відомо, що кожна частина мови має характерні для себе афікси [304, с. 19; 66, с. 26; 136, с. 670]. Групування лексичних одиниць за спільністю частиномовної приналежності твірних слів, форманта і, відповідно, способу словотворення створювало передумови для виокремлення в майбутньому вченні про словотвір одного з його основних понять – «словотвірного типу».

О.OGOновський класифікував *наростки* на *первостепенні* та *другостепенні* [385, с. 51]. Подібно і в сучасних працях виокремлено суфікси первинні, або непохідні (функціонують в мові в первісному вигляді, наприклад, *-б-* у слові *сімба*), та вторинні, або похідні (утворені шляхом складання двох суфіксів в один, наприклад, *-льник* у слові *лічильник*) [136, с. 670].

Пояснюючи творення іменників, О.OGOновський, слідом за М. Осадцою, зважав на значення похідних назв, утворених з допомогою наростків, але на відміну від свого попередника в граматичній кодифікації

робив це, зважаючи на належність похідного слова до чоловічого, жіночого чи середнього роду [385, с. 51]. Це стало ще одним кроком до виокремлення в майбутньому понять «словотвірне значення» та «словотвірна категорія», хоча сучасна наука в таких випадках не зважає на категорію роду [304, с. 36–38].

Тогочасні термінотворці працювали над вдосконаленням дефініцій словотвірних термінів, формуванням їхнього змісту і вже зважали на ознаки:

а) формантів: має чітко закріплене за собою місце у слові (М. Осадца, П. Дячан, Г. Шашкевич, О. Партицький, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер й В. Коцовський та І. Огоновський, О. Попович); служить для творення нових слів або граматичних форм слова (М. Осадца, П. Дячан, Г. Шашкевич, О. Партицький, О. Огоновський); є носієм значення (М. Осадца, О. Партицький, О. Огоновський);

б) власне суфіксів: служить для творення нових слів або граматичних форм слова (М. Осадца, П. Дячан); є носієм значення (М. Осадца, О. Огоновський);

в) власне закінчень: змінна частина слова (Г. Шашкевич, О. Партицький); служить для творення граматичних форм слова та завершує процес творення відмінюваного слова (О. Огоновський).

Ідентифіковані ними мовознавчі характеристики покореневих елементів слова враховують і сучасні дослідники мови, як про це свідчать дефініції суфікса та закінчення [304, с. 19; 123, с. 19, 22; 66, с. 50; 312, с. 105; 44, с. 759; 258, с. 11; 283, с. 594; 30, с. 61, 203].

Ряд перспективних кроків зроблено і в обґрунтуваннях препозитивних частин слова. Так, за концепцією Г. Шашкевича, *частки* – прообрази сучасних префіксів стоять «передь стволемъ» [379, с. 15], тобто основою. Міркування граматиста новаторське для свого часу та важливе з погляду синхронії. Хоча в сучасних мовознавчих теоріях склалася «аксіоматична думка» [66, с. 43] про те, що в процесі словотворення *префікс* приєднується до цілого слова, є підстави стверджувати, що він приєднується до основи [66, с. 43]. Так, В. Горпинич вважає, що при формуванні основи для *префікса*: 1) усікається семантика: *дід* (стара людина і ступінь спорідненості), але *прадід* (лише ступінь спорідненості);

2) змінюється акцентна модель (*їхати – виїхати*), а фонемна будова початку основи (ініціали) перед префіксом залишається здебільшого незмінною, тому що є маркером кореня і не може бути зруйнованою, хоча зрідка трапляються незначні зміни (пор. *іти – відійти*). Таким чином, твірне слово перед префіксом також піддається семантико-акцентним змінам, трансформується в частину слова, тобто в основу. Отже, префікс при словотворенні приєднується не до цілого слова, а до його частини – до основи [66, с. 43].

Г. Шашкевич акцентував увагу на словах, що містять по два префікси, наприклад: *по-за-вязовати, воз-об-новити, не-пере-станно, по-вы-ломлювати* тощо. Елементи *по-за-, воз-об-, не-пере-, по-вы-* він називав *частка подвійна (подвійними частками)* [379, с. 15]. Сьогодні в складі препозитивних частин слова виокремлено складені (вторинні, складні, похідні) префікси, які «сприймаються у словах як такі, що виникли з двох елементів, кожен з яких в інших словах функціонує як окрема морфема» [66, с. 43]. Отже, «*частка подвійна*» в граматичному описі Г. Шашкевича, очевидно, є прообразом сучасних складених префіксів.

За концепцією С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, «найбільше *приставок* (тобто префіксів – О. Г.) служить... до утворення дієслів з дієслів» [401, с. 56]. Думка виявилася перспективною, оскільки «основна сфера функціонування префіксів – дієслова та віддієслівні утворення» [280, с. 35]. Отже, граматисти вже зважали на активність префіксів у площинах різних частин мови і, очевидно, бачили таку ознаку префікса як відсутність трансформаційної функції (утворення похідного слова тільки тієї частини мови, яку має твірне слово), у нашому випадку – дієслова з дієслова. Вони подали перелік таких префіксів: *в-, воз-, від-, з-, за-, ви-, до-, над-, об-* тощо. Сучасні мовознавці вважають ці префікси найпоширенішими серед дієслів [66, с. 43].

Тогочасні укладачі граматик вже зважали на такі ознаки згаданого лінгвістичного поняття: носій значення (М. Осадца), чітко закріплене місце у слові (П. Дячан, Г. Шашкевич, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер); творення нових слів або граматичних форм слова (всі граматисти);

неіснування поза словом (Г. Шашкевич); відсутність трансформаційної функції (утворення похідного слова тільки тієї частини мови, до якої належить твірне) (С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер). Про них детальніше йдеться у п. 3.2.2.2. Ці показники виявилися перспективними з погляду сучасних досліджень, оскільки саме на них вказують автори праць у своїх визначеннях префікса [99, с. 184; 304, с. 19; 140, с. 190; 66, с. 41; 123, с. 17; 126, с. 520; 30, с.134]. (Правда, поза увагою галицьких граматистів залишилися такі відомі сучасній лінгвістичній науці ознаки префікса, як: факультативна (необов'язкова) частина слова; можливість утворювати слова кількох частин мови; функціональна багатозначність; матеріальне вираження/невираження).

Перспективною для сучасних досліджень [313, с. 301, 305–306] виявилася думка про похідність/непохідність службових частин мови М. Осадци [365, с. 203–204]. Визначення складного слова як такого, «котре виражає одно поняття» [365, с. 196, 204–205], теж знайшло своє підтвердження сьогодні [49, с. 272].

Пояснення лінгвономена *словотворні засоби* С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера: «З того самого пня, при помочи тих самих словотворних засобів – приставкованя і наросткованя – можна утворити слова, що хоч однаково звучать, то все таки ріжнять ся між собою значінем...» [405, с. 56–57] співзвучне із тлумаченням терміна *словотворчий засіб основний* у сучасних спеціальних лексикографічних працях. Це такі словотворчі засоби, які «виступають носіями словотвірного (дериваційного значення) і визначають спосіб словотворення. Напр.: суфікси, префікси, конфікси тощо» [30, с. 185]. Зіставлення обох інтерпретацій говорить про зв'язок думок вищезгаданих граматистів другої пол. ХІХ – поч. ХХ ст. із сучасною теорією словотвору.

Перспективним виявилось і виокремлення різновидів похідності. Сьогодні співвідношення твірних і похідних слів розглянуто різноаспектно [304, с. 42–43; 125, с. 511; 66, с. 92–100]. Дослідники теорії українського словотвору розрізняють діахронічну, або історичну (етимологічну), та синхронічну похідність (першу виявляють у процесі історичного аналізу, другу – зіставляючи

похідні слова сучасної мови); семантичну, що постає при зіставленні похідного з твірним, формальну, яку характеризує словотвірна пара, причому структура похідного завжди ширша, та формально-семантичну (передбачає і формальне, і семантичне зіставлення словотвірної пари) похідність; послідовну (характерну для сукупності однокореневих слів, кожне наступне слово відрізняється від попереднього одним словотвірним кроком) та сумісну похідність (похідні мають спільне твірне, але мотиваційно незалежні одне від одного) [66, с. 95–96; 30, с. 132–133].

В історії граматичної думки подібну диференціацію похідності започатковано в галицьких граматиках другої пол. XIX – поч. XX ст. (М. Осадца, О. Огоновський). З огляду на інтерпретацію похідності в сучасних дослідженнях, вважаємо, що М. Осадца розрізняв первинну та вторинну похідність [365, с. 165], приклади, які подає О. Огоновський є зразками первинної (діахронічної) та послідовної похідностей [385, с. 73–74]. Їх наведено в п. 3.3.2.

Автори граматики сформувавши розуміння першого та другого ступенів похідності [365, с. 165; 385, с. 73–74]. З погляду сучасного мовознавства перший ступінь похідності мають слова, утворені безпосередньо від непохідних, другий – від слів першого ступеня похідності [125, с. 511].

Щодо аспектів опису способів словотворення в галицьких шкільних граматиках другої пол. XIX – поч. XX ст., то їхні автори (Г. Шашкевич, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер) вперше запровадили відповідники сучасного терміна *спосіб словотворення*. Найбільш близьким до сучасної назви є відповідник *спосіб творення*, запропонований С. Смаль-Стоцьким і Ф. Гартнером.

Про ідентифіковані авторами досліджуваних граматики способи словотворення, позначені відповідними термінами, детально йшлося у підрозділі 3.4. Узгоджуються з сучасними характеристиками обґрунтування *зложення* (словоскладання і основоскладання) у граматиці С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера [401, с. 58]. Сучасна лінгвістика диференціює творення складених

(юкстапозитів) і складних (комполітів) слів на складання (словоскладання і основокладання, у межах яких виокремлюють абрєвіацію) і зрощення [66, с. 128–130; 128, с. 569–570; 124, с. 447; 117, с. 7; 119, с. 211]. Зіставлення цієї класифікації із виокремленими С. Смаль-Стоцьким і Ф. Гартнером різновидами «зложення» дає змогу встановити певну відповідність: сучасному *словоскладанню* та *основокладанню* в описі «Руської граматики» відповідають зложення «ім'я + ім'я» (*великдень, столітє*) і «пєнь іменний + ім'я» (*верболіз, водопад, листопад*), а зрощенню – зложення словосполучень («цілих гадок», за словами граматистів), що зливаються в одне ім'я, наприклад, *дурисвіт, пройдисвіт, нісенітниця (ні се, ні то), незнатищо (не знати що)* [401, с. 58].

Вдало дібрали граматисти і вищєнаведені приклади слів, утворєних способом *зрощення*. Дуже часто, на думку сучасних мовознавців, перша частина складних слів, утворєних згаданим способом, – це дієслово наказового способу, а друга – іменникова основа [333, с. 58].

Подібні утворєння давно відомі слов'янським мовам, однак кількість їх з часом стає дедалі меншою [333, с. 58]. Сьогодні в українській мові способом зрощення частіше лексикалізуються словосполучєння, що поєднують у собі дієприкметник та іменник (*металоріжучий*) чи прислівник (*рідконаселений, тяжкопоранений*) [119, с. 211].

Абрєвіації граматисти не подавали, оскільки цей спосіб розвинувся дещо пізніше – у ХХ ст. (активно у 60-х рр. ХХ ст.) [117, с. 7].

У граматичних описах бачимо увагу і до інших способів творєння слів, які граматисти ідєнтифікували, але ще не фіксували лінгвономенів на їх позначєння. Це морфолого-синтаксичний спосіб, для якого характерний «перехід слова з розряду однієї частини мови в іншу» [139, с. 110]. Приклади такої ідєнтифікації є у граматиках П. Дячана, О. Огоновського, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер [383, с. 105; 385, с. 77–80; 401, с. 55–56]. Ці автори розглянули адвербіалізацію – один із різновидів морфолого-синтаксичного способу словотворєння, при якому слова різних частин мови переходять у прислівник [30, с. 21]. Увага до

адвербіалізації заклала перспективу для виокремлення морфолого-синтаксичного способу словотворення в українській мові.

Ідентифікацію інших способів словотворення, наприклад *контамінації*, спостерігаємо вже не в граматиках, а в монографічних працях. Так, Р. Смаль-Стоцький – автор перших в українському мовознавстві ґрунтовних досліджень зі словотвору [218, с. 3] – у праці «Примітивний словотвір» навів приклади утворення похідних шляхом поєднання частин твірних слів: *перечикрижити* ← *пере-чикнути* + *пере-крижити*, *копати* ← *копати* + *лупати*, *дудлити* ← *дудніти* + *лити* тощо. Ці утворення він назвав *контамінаціями* [404, с. 101], що засвідчило ідентифікацію контамінаційного способу словотворення.

На думку сучасних дослідників українського словотвору, Р. Смаль-Стоцький першим класифікував способи творення слів, хоча досі традиційно вважають, що цю першу спробу визначити способи словотвору зробив В. Троїцький (1940) [218, с. 10]. Класифікацію Р. Смаль-Стоцького подано в уже згаданій монографії «Примітивний словотвір» (1929), присвяченій творенню інтер'єкцій (вигуків) [404, с. 101]. Мовознавець розрізняв інтер'єкції, утворені трьома способами: «*формансами*» (формантами), «*здвоєнням*» і «*композицією*» [404, с. 67].

Теоретичною базою монографічного дослідження поряд із іншими працями була граMATика С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера (1914, 1928), який зробив спробу класифікації *зложення* (про це йшлося вище). Правда, систематизувати способи словотворення галицькі граматисти (Г. Шашкевич, О. Огоновський) намагалися і раніше (у 1865 і 1889 рр.) [379, с. 148; 385, с. 51, 60–65].

Надалі увагу до способів словотворення було поглиблено у працях І. Ковалика [139, с. 108–122], який, правда, в основу класифікації способів словотворення поклав міркування В. Виноградова [139, с. 108]. І. Ковалик у «Вченні про словотвір» (1958), в межах структурних способів словотвору виокремив 9 позицій: морфологічний з його різновидами, морфолого-синтаксичний, синтаксико-морфологічний, синтаксичний, лексико-

морфологічний, семантичний (лексико-семантичний), регресивний (зворотний), або фонетико-морфологічний (фонетико-регресивний, безафіксний), акцентуаційний (фонетико-акцентуаційний), контамінаційний [139, с. 108–109]. Згодом І. Ковалик, враховуючи характерне для словотвірної системи української мови творення слів з однією твірною основою та творення слів з двома і більше твірними основами, розмежував усі способи словотворення на дві групи, зважаючи саме на кількість твірних основ (одна – перша група, дві і більше – друга). До першої групи увійшов афіксальний спосіб із його різновидами, а також – черезступеневий, морфолого-синтаксичний, лексико-морфологічний і семантичний (лексико-семантичний); до другої – словоскладання, основоскладання (включно з ускладненими суфіксацією та префіксацією), зрощеннєвий, абрєвіаційний (з різновидами), контамінаційний, телескопічний, аналітичний (словосполучний) [304, с. 26–27].

Нагадаємо, що кількість твірних основ як основний критерій розмежування способів словотворення, розглядали й автори галицьких шкільних граматики першої пол. ХІХ – поч. ХХ ст. Це ще одна ознака узгодженості положень словотвору цих граматистів з сучасною теорією.

Галицькі мовознавці передбачили виокремлення комплексних одиниць системи словотвору, зокрема словотвірної категорії та словотвірного розряду. Вони запровадили назви на позначення різновидів цих одиниць, якими позначали тематичні групи, об'єднані спільним формантом, частиномовною належністю та значенням. Про це детально йшлося в п. 3.5.

Подібні міркування знайшли своє продовження в сучасних підходах. Наприклад, І. Ковалик виокремлював такі словотвірні іменникові категорії: діяча (*nomina agentis*), носія ознаки (*nomina attributiva*), збірності (*nomina collectiva*), місця (*nomina loci*), дії (*nomina acti*), її результату (*nomina resultatis*) та знаряддя (*nomina instrumenti*), якісної абстракції [304, с. 36]. Цю класифікацію дещо змінив І. Вихованець, виокремивши як основні такі словотвірні іменникові категорії: 1) суб'єкта дії, процесу, стану тощо – об'єднує назви, утворені суфіксами: *-ач*, *-ник*, *-тель*, *-ець*, *-ак*, *-ар*, *-ій*; 2) знаряддя –

об'єднує назви, утворені суфіксами: *-ач, -ник, -ак, -ець, -ун*; 3) локатива (місця) – об'єднує назви локатива, оформлені суфіксами: *-н, -иц, -j*; 4) граматичної предметності – об'єднує назви, утворені суфіксами: *-j, -ість, -оц, -изн, -от, -інь, -ств (-цтв)*; 5) збільшеності – об'єднує назви, оформлені суфіксами: *-иськ, -иц, -ур, -уг, -ук*; 6) зменшеності – об'єднує назви, утворені суфіксами: *-ок, -к, -ик, -иц, -ець, -ц, -ен, -очок, -ечок, -ичок, -очк, -ечк, -ичк*; 7) збірності – об'єднує назви, оформлені суфіксами: *-ств (-цтв), -н, -инн, -няк, -ник, -в*; 8) одиничності – об'єднує назви, оформлені суфіксом *-ин* [43, с. 100–103].

Результати, отримані при зіставленні пояснення кодифікаторів української мови другої пол. XIX ст. – поч. XX ст. із сучасними вченнями, подаємо в таблиці (Таблиця 4.1). Якщо мовознавці виокремлюють ту чи іншу категорію, навпроти їхніх прізвищ ставимо знак «+».

Таблиця 4.1

**Виокремлення словотвірних категорій
в українському мовознавстві**

Мовознавець	Словотвірні іменникові категорії										
	Діяча або суб'єкта дії, процесу, стану	Носія атрибутивної ознаки	Граматичної предметності		Знаряддя	Результату дії	Місця	Зменшеності	Збільшеності	Збірності	Одиничності
			Дії	Якісної абстракції							
М. Осадца (1862)	+	+	+	+	+	+		+			
Г. Шашкевич (1865)	+	+		+			+	+	+	+	
О. Огоновський (1889)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер (1914)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
І. Ковалик (1979)	+	+	+	+	+	+	+			+	
І. Вихованець (2004)	+		+		+		+	+	+	+	+

Із таблиці видно, що підхід до аналізу словотвірних іменникових категорій в українських граматиках другої половини ХІХ ст. виявився перспективним. Звичайно, сьогодні набір їх повніший і системно викладений [304, с. 36; 43, с. 100–103], це логічно, тому що «словотвірні категорії не становлять закритого класу і їх число може збільшуватися» [304, с. 37]. Про що переконливо підтверджує концепція словотвірних категорій В. Олексенка, який диференціював словотвірні категорії суфіксальних іменників (суб'єкта дії, суб'єкта (носія) стану, інструменталія, локатива, супровідно-предикативного характеру (об'єднує демінутиви та пейоративи), опредметнених значень дієслівних предикативів, опредметненого якісного стану) і словотвірні категорії префіксальних іменників (протилежності, несправжності, рангу, інтенсивності, спільності, величини) [231, с. 5–27].

Щодо запровадження родового терміна *словотвірна категорія* у лінгвістику, то він має свою історію. Його виводять із логічних і лінгвальних категорій, які свого часу розглядали Арістотель, І. Кант, В. Гумбольдт, О. Потебня, М. Крушевський, В. Дорошевський, І. Мещанінов, О. Єсперсен, І. Ковалик та ін. [145, с. 150–155; 174; 157, с. 29–31].

Існує думка, що поняття «словотвірна категорія» ввів у дериватологію чеський учений М. Докуліл [103, с. 68; 174], який у праці «Творення слів у чеській мові» (1962) розглянув словотвірну категорію як «одиницю, сформовану групою словотвірних типів, об'єднаних спільністю дериваційного значення безвідносно до засобів його вираження» [80, с. 10]

Однак В. Ґрещук вважає ці міркування не зовсім переконливими. Мовознавець доводить, що «поняття словотвірної категорії в М. Докуліла збігається із словотвірним розрядом І. Ковалика» [80, с. 10]. «Можна сперечатися, яка з дефініцій більш адекватна поняттю категорії у словотворі, але не можна забувати про пріоритетність введення в науковий обіг тих чи інших дериватологічних понять», – резюмує В. Ґрещук [80, с. 10].

На думку А. Нелюби, «саме в українській дериватології вперше сформульовано основні словотвірні поняття – словотвірний розряд,

словотвірний клас, словотвірний тип, словотвірна категорія, вибудовано систему цих понять», і зробив це І. Ковалик [218, с. 3].

Висновки до розділу 4

4.1. Дослідження питань словотвору в галицьких шкільних граматиках української мови першої пол. XIX – поч. XX ст. з контексту історичного словотвору та у зв'язку з розвитком теорії словотвору дає змогу стверджувати про релевантність певних понять і термінів із досліджуваних джерел для розвитку української науки про творення слів.

Так, тогочасні граматисти висловили низку перспективних думок, обґрунтовуючи словотворчі ресурси та окремі способи словотворення (*зложення*). Як історичну категорію потрактовано поняття *корінь слова*, зокрема його фонетичний склад (О. Огоновський); *префікси*, генезис яких пов'язано з прийменниками (О. Огоновський); *непохідні* та *похідні слова* (враховано їхню частиномовну належність, як найдавніші непохідні визнано дієслова та займенники) (М. Осадца, О. Огоновський); розкрито в історичному аспекті відоме в історії українського словотворення явище складання.

4.2. Окремі міркування, подані в концепціях словотвору галицьких граматистів окресленого періоду, виявилися важливими для теорії сучасного словотвору.

Запроваджено терміни, які згодом використали в працях І. Ковалик та інші мовознавці: *словотворення*, *наросток*, *приросток*, *зложення*, *зрощення* тощо.

Виокремлено перспективні ознаки в характеристиках словотворчих ресурсів: *кореня слова*, *основи*, *покореневих елементів* і *препозитивних частин слова* (всі граматисти).

Висловлено думку про *похідність/непохідність* службових частин мови (М. Осадца). Подано релевантне із сучасним визначення *складних слів* (М. Осадца) та пояснення лінгвономена *словотворні засоби* (С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер).

Започатковано диференціацію *похідності* на *первинну* та *вторинну* (М. Осадца), показано приклади *послідовної похідності* (О. Огоновський), закладено перспективу виокремлення першого та другого ступенів похідності (М. Осадца, О. Огоновський).

Вперше запроваджено відповідники сучасного терміна *спосіб словотворення* (Г. Шашкевич, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер). Найбільш близьким до сучасної назви є відповідник *спосіб творення* С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера. Перспективною для сучасної теорії словотвору виявилася думка про кількість твірних основ як основний критерій розмежування способів словотворення, яку згодом розвинув І. Ковалик.

Створено підгрунття для виокремлення в сучасній теорії словотвору *словотвірного типу*, *словотвірного розряду* та *словотвірної категорії* (Г. Шашкевич, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер).

Водночас у граматичних описах виявлено й нерелевантні з погляду теорії сучасного словотвору характеристики словотвірних понять. Так, наприклад, граматисти позначали тим самим терміном і науку про словотворення, і процес творення слів, пояснювали префіксацію як складання, розглядали формотворення як один із способів творення слів, хоча водночас розрізняли словотворення та словозміну (хоча деякі з цих положень, зокрема трактування префіксації як складання, прийнятні для історичного словотвору).

ВИСНОВКИ

1. Дисертація є першою спробою комплексного дослідження становлення та розвитку термінів словотвору. В основу аналізу проблеми покладено праці з історії формування української мовознавчої термінології в цілому та словотвірної системи зокрема, історії українського мовознавства, теорії терміна та теорії словотвору.

2. У дисертації терміни на позначення понять науки про творення слів з галицьких шкільних граматик української мови М. Осадци (1862, 1864), Г. Шашкевича (1865), П. Дячана (1865), О. Партицького (1873), О. Огоновського (1889), С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера (1893, 1914), В. Коцовського та І. Огоновського (1894), О. Поповича (1894, 1907) проаналізовано у зв'язку з мовознавчим контекстом, що охоплює попередників і сучасників згаданих граматистів, а також наступні покоління теоретиків словотвору. Лінгвістична свідомість авторів граматик, уявлення про природу терміна, теоретичне підґрунтя праць уможливили появу в досліджуваних текстах понять та термінів словотвору.

Автори граматик здобували філологічне знання у трьох університетах Австро-Угорщини: Віденському (М. Осадца, П. Дячан, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер), Львівському (Г. Шашкевич, П. Дячан, О. Партицький, О. Огоновський, В. Коцовський) і Чернівецькому (С. Смаль-Стоцький). Як носії лінгвістичної свідомості вони розвинули метамову опису понять словотвору від першої фіксації розділу про словотворення до поглиблення його змісту поняттями, термінологічними одиницями, коментарями.

З авторами концепцій терміна другої пол. XIX – поч. XX ст. авторів граматик об'єднувало спільне прагнення розвитку української наукової мови на народній основі, хоча цей підхід не завжди був втілений на практиці. Авторські концепції терміна створили ґрунт для розуміння природи терміна як знака, що

позначає наукове поняття. З праць І. Верхратського, Г. Шашкевича, С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера випливало, що термін мав би відповідати вимогам однозначності, стислості, зрозумілості й реалізувати свою дефініцію.

Лінгводидактичне знання про структуру та наповнення розділів галицьких шкільних граматики української мови зумовлене впливом європейського мовознавства, зокрема праць Я. Грімма, А. Потта, А. Шлейхера, Ф. Боппа, Ф. Міклошича, Г. Курціуса, П. Шафарика, В. Ягича, А. Малецького, А. Лескіна, Е. Бернекера, В. Богородицького, Е. Будде, В. Вондрака, А. Мейє та ін., українських мовознавців: О. Потебні, П. Житецького, І. Верхратського, Є. Желехівського, В. Науменка, А. Кримського та ін., відомих граматикистів тієї доби: М. Лучкая, Й. Левицького, І. Вагилевича, Й. Лозинського, Я. Головацького, Й. Мучковського та А. Малецького. Саме тому шкільні граматики української мови другої пол. XIX – поч. XX ст. стали платформою для розвитку ідей словотвору.

На появу словотвірних термінів вплинуло виокремлення у граматиках розділу, присвяченого питанням творення слів. Положення порівняльно-історичного мовознавства про роль коренів у структурі слова спонукали кодифікаторів української мови звернути увагу на корінь слова як основний мовний ресурс, що давав їм змогу вивчати українську мову як одну зі споріднених слов'янських мов через приписи їй граматичних норм.

3. Галицькі шкільні граматики української мови другої пол. XIX – поч. XX ст. фіксують 257 термінологічних одиниць. Це терміни на позначення науки про словотворення, словотворчих ресурсів, твірних і похідних одиниць словотвору та відношень між ними, способів словотворення та одиниць системи словотвору.

Аналіз фактичного матеріалу дав змогу визначити основні джерела походження словотвірних термінів. Це були питомі українські назви, як *корінь*, *слова споріднені*, *наростки для творення прислівників*, *частина слова подвійна*, *додатки*, *имена дѣсловні*, *творене слѡвъ*, *зложене рѡвнорядне* та ін., запозичення з німецької мови (праці Ф. Міклошича) – *Verbal-wurzeln*, *Praefixa*,

primäre Stämme й ін., запозичення з польської мови (граматики Й. Мучковського та А. Малецького) – *приростки предметові, слова зложені, слова первотні* та ін. До назв понять «вчення про словотворення», «словотворчі ресурси», «твірні та похідні одиниці» граматисти іноді паралельно подавали чужомовні відповідники. На позначення способів словотворення та одиниць системи словотвору граматики містили, в основному, українські назви. Очевидно, саме відсутність подібних понять у працях зарубіжних мовознавців спонукала українських граматистів до мовотворчості, сприяючи виникненню авторських новотворів. (Винятками постають німецькі відповідники до термінів на позначення окремих способів словотворення та латинські – до назв словотвірних категорій).

Отримані результати дають змогу доповнити сучасну інтерпретацію історії термінів *словотворенє, наростокъ, приростокъ, основа* інформацією про авторів термінів і перебіг фіксації назв у текстах граматик. Першоджерелом використання терміна *словотворенє* є граматика П. Дячана, а не О. Поповича, термін *наростокъ* вперше зафіксовано у граматиці М. Осадци, а не О. Партицького чи О. Огоновського, *приростокъ* – у П. Дячана (до цього автором цієї назви теж вважали О. Партицького), лінгвономен *основа* запровадив не П. Дячан (як вважали досі), а Я. Головацький. Новаторство П. Дячана полягає у тлумаченні терміна: цей граматист вперше подав термін *основа* у близькому до сучасної лінгвістики значенні.

Словотвірну термінологію окресленого періоду характеризує явище синонімії. Для позначення покореневих елементів слова вживали відповідники: *наростокъ, окѡнченьє, приростокъ, Suffix*. Препозитивні частини слова позначено назвами: *предлогъ, частка, приставка, припона, Praefixa*. Префіксальний спосіб словотворення – *сполученє частицѣ зъ именемъ, приставкованє*. Словотвірну категорію діяча або суб'єкта дії, процесу, стану – *лице дѣйствующе, особа съ поглядомъ на якоє єи дѣйство, именники, означаючі особу дѣяльну, назви діячів, nomina agentis* тощо. Появу синонімічних назв викликано: 1) опрацюванням різних теоретичних джерел;

2) намаганням подати терміни, відповідні структурно і семантично «духові» української мови; 3) дотриманням принципу єдності в навчанні граматики рідної та інших мов.

Сучасним вимогам до терміна (наявність дефініцій, стислість/короткість, зрозумілість/мотивованість) відповідали термінолексеми в тематичних групах на позначення словотворчих ресурсів і твірних та похідних одиниць, способів словотворення: *корінь, основа, закончене, чужі наростки, кор'явний глаголь, походний прислівки, словотворні засоби, наростковане, зложене(-я)* та ін., меншою мірою – назви одиниць системи словотвору: *имена, котри означають свойство або понятє уявне, назви місць, де щось діється або є, назви чинности, події, стану і їх добутоків*. Частина термінів перших двох груп перейшла в граматики досліджуваного періоду з праць Я. Головацького (1849) і Й. Левицького (1850), тому ці терміни були більш усталеними. Назви ж на позначення понять системи словотвору – новаторські, введені в науковий обіг у другій пол. XIX ст. Всі терміни проходили процес термінізації, який у дисертації простежено аж до сучасних праць І. Ковалика (1958, 1961), В. Горпинича (1999), С. Соколової (2003), І. Вихованця та К. Городенської (2004), Н. Клименко (2000, 2004), Л. Вакарюк і С. Панцьо (2007), А. Нелюби (2008), В. Олексенка (2009).

4. Граматики ілюструють пошук відповідності між формою та змістом термінів. Граматики працювали над формою терміна, розвивали його дефініцію, поглиблювали коментарі щодо змісту термінів.

Здійснений аналіз засвідчив, що форми одиниць на позначення науки про словотворення, кореня та основи слова, покореневих елементів і препозитивних частин слова, похідних і складних слів, способів словотворення змінювалися. Відповідники потрапляли в досліджувані джерела з праць попередніх кодифікаторів української мови або були запозичені з німецькомовних і польськомовних граматичних праць, а також їх створювали автори шкільних грамастик другої пол. XIX – поч. XX ст. Пошук форми терміна відображав прагнення розвивати термінологічну базу на народній основі, див. терміни: *пень, наростки для творення прикметників, припона, родина слів, спосіб творення,*

наросткованє приіменникового виразу, назви прикмет (на позначення словотвірної категорії якісної абстракції), *назви самців* (на позначення словотвірного розряду патронімічних й інших назв) тощо.

Дефініції лексем на позначення понять словотвору: а) передавали ідею явища, відмежовуючи його від іншого (пояснення способів словотворення, різновидів словотвірних розрядів і словотвірних категорій); б) розкривали поняття через класифікації (характеристика різновидів покореневих елементів за частиномовною належністю, пояснення різновидів похідності); в) описували поняття, розкриваючи набір його ознак (обґрунтування кореня слова, основи, покореневих елементів, препозитивних частин слова, непохідних, похідних і складних слів).

Результати виявляють збагачення змісту термінів новими ознаками. М. Осадца подає визначення тільки словотвірної основи. Г. Шашкевич доповнює обґрунтування поняття «основа слова» коментарями про словозмінну основу. Термін *наростокъ* М. Осадца, П. Дячан, О. Партицький визначають як кінцевий елемент, що у процесі творення слова додається до основи чи кореня, а О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер вже вказують на здатність *наростка* бути носієм значення. М. Осадца ідентифікує афіксальні способи словотворення, а С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер вже формулюють визначення суфіксації та префіксації.

Дослідження розкриває розвиток складу понять словотвору. Серед категорій, об'єднаних родовою назвою *словотворчі ресурси*, М. Осадца (1862, 1864) виокремив поняття: «корінь», «покореневі елементи слова (суфікс, закінчення)», «складне слово». Згодом у граматиках додано: а) «препозитивні частини слова» (Г. Шашкевич, 1865; П. Дячан, 1865; О. Партицький, 1873; О. Огоновський, 1889; С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер, 1893; В. Коцовський та І. Огоновський, 1894; О. Попович, 1894); б) «препозитивні частини слова» і «афікси» (С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер, 1893; В. Коцовський та І. Огоновський, 1894; О. Попович, 1907); в) «препозитивні частини слова», «афікси» і «чужі наростки» (О. Попович, 1907).

Збагачення складу понять відбувається шляхом характеристики твірних і похідних одиниць словотвору та способів словотворення. Граматики М. Осадци (1862, 1864), Г. Шашкевича (1865), П. Дячана (1865) та О. Партицького (1873) розкривають поняття «основа». О. Огоновський (1889) поділяє основи на *номінальні* (іменні) та *вербальні* (дієслівні) й у складі перших обґрунтовує *поєдинчі* (*незложені*) або *зложені*, тобто прості та складні. Граматики М. Осадци (1862, 1864), Г. Шашкевича (1865), П. Дячана (1865) та О. Партицького (1873) розкривають суфіксальний і префіксальний способи словотворення та осново- і словоскладання. О. Огоновський (1889), С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер (1914) вказують на префіксально-суфіксальний спосіб.

5. Галицькі шкільні граматики не тільки активізували роботу над формуванням категорійної та термінологічної бази словотвору, але й вплинули на процес її подальшого розвитку. Запропоновані авторами словотвірні терміни використали укладачі східноукраїнських граматик, що вийшли на поч. ХХ ст., зокрема П. Залозний (1906), Є. Тимченко (1907), Г. Шерстюк (1907), І. Нечуй-Левицький (1914), В. Сімович (1919), О. Курило (1921), О. Синявський (1941), автори перших монографічних досліджень з українського словотвору: Р. Смаль-Стоцький (1929), І. Ковалик (1958), а також інших мовознавчих розвідок: І. Огієнко (1969), Є. Грицак (1937), І. Велигорський (1939) та ін. Так, термін *словотворення* зафіксовано в граматиці Є. Тимченка (1907); термін *додатки* використав П. Залозний (1906); *наростокъ* – П. Залозний (1906), Є. Тимченко (1907), Г. Шерстюк (1907), В. Сімович (1919), О. Курило (1921), Є. Грицак (1937), І. Велигорський (1939), І. Ковалик (1958); *приставка* – П. Залозний (1906), Г. Шерстюк (1907), І. Нечуй-Левицький (1914); *слова зложені* (*зложені слова*) – Є. Тимченко (1907), Г. Шерстюк (1907), В. Сімович (1919), О. Курило (1921); *пень* – П. Залозний (1906), Г. Шерстюк (1907), В. Сімович (1919), О. Курило (1921), Р. Смаль-Стоцький (1929); *основа* – І. Нечуй-Левицький (1914); *похідні слова* – Є. Тимченко (1907), В. Сімович (1919).

6. М. Осадца, Г. Шашкевич, П. Дячан, О. Партицький, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер, В. Коцовський та І. Огоновський, О. Попович першими формували теоретичне знання про особливості творення слів української мови. Окремі ідеї та теоретичні коментарі граматистів узгоджуються з положеннями історичного словотвору української мови та теорією сучасного словотвору. Автори досліджуваних джерел запровадили терміни, які увійшли до термінологічної бази сучасної науки: *словотворення, закінчення, споріднені слова, словотворчі засоби, спосіб творення, зрощення*. Граматисти виокремили перспективні ознаки в характеристиках словотворчих ресурсів: кореня слова, основи, покореневих елементів і препозитивних частин слова; започаткували розмежування похідності на первинну та вторинну, передбачили виокремлення першого та другого ступенів похідності, створили підґрунтя для зародження словотвірної гніздології та категоріального словотвору.

Не всі терміни та поняття з галицьких шкільних граматик української мови другої пол. ХІХ – поч. ХХ ст. виявилися продуктивними.

Обґрунтована в дисертації взаємодія змісту та форми термінів, використаних у метамові опису галицьких граматистів, ілюструє тяглість формування словотвірної термінології, виявляючи такі періоди її розвитку: 1) перша пол. ХІХ ст., про що свідчить фіксація термінів у граматиках І. Вагилевича (1845), Я. Головацького (1849), Й. Левицького (1850); 2) друга пол. ХІХ ст. – перша пол. ХХ ст., як це підтверджують праці М. Осадци (1862, 1864), Г. Шашкевича (1865), П. Дячана (1865), О. Партицького (1873), О. Огоновського (1889), С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера (1893, 1914), В. Коцовського та І. Огоновського (1894), О. Поповича (1894, 1907), П. Залозного (1906), Є. Тимченка (1907), Г. Шерстюка (1907), І. Нечуя-Левицького (1914), В. Сімовича (1919), О. Курило (1921), Р. Смаль-Стоцького (1923, 1929), О. Синявського (1941) та ін., коли відбувався розвиток форми та змісту словотвірних термінів шляхом зникнення, видозміни та появи нових назв; 3) друга пол. ХХ ст. – ХХІ ст., кодифікація термінів у працях І. Ковалика (1958,

1961), В. Грещука (1995), В. Горпинича (1998), С. Соколової (2003), І. Вихованця та К. Городенської (2004), Є. Карпіловської (1999), Н. Клименко (2000), В. Олексенка (2002), Л. Вакарюк і С. Панцьо (2007), А. Нелюби (2008) та ін., яка завершила формування терміносистеми.

Отже, отримані результати дисертації виявляють маловідомі факти у формуванні національної традиції термінотворення.

7. Зафіксовані у граматах назви на позначення понять словотвору увійшли в «Матеріали до історичного словника українських словотвірних термінів». Реєстрові одиниці систематизовано відповідно до концепцій граматистів і розміщено в алфавітному порядку. До кожної з одиниць подано сучасні відповідники або поняття, визначення чи пояснення, запропоновані авторами граматик, ілюстрації, інформацію про джерела, рік фіксації та походження термінів (використання з праць попередників, авторський новотвір чи запозичення), подальше функціонування. Застосування такого підходу до формування змісту словникової статті відображає розвиток словотвірної термінології.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні кодифікації словотвірної термінології у працях П. Залозного, Г. Шерстюка, Є. Тимченка, А. Кримського, І. Нечуя-Левицького, В. Сімовича, О. Курило та ін. з метою укладення повного реєстру «Історичного словника словотвірних термінів української мови».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Спеціальна література

1. Авраменко В. І. Розвиток навчальної термінологічної лексики у процесі розбудови української системи освіти (кінець XIX – початок 1930-х рр. XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. І. Авраменко. – К., 2003. – 20 с.
2. Авраменко В. Проблеми розвитку української термінологічної лексики в освітньому процесі 1905 – 1907 років / Валентина Авраменко // Рідна школа. – 2001. – № 3. – С. 74–77.
3. Авраменко В. Роль учених наукового товариства ім. Т. Шевченка у вітчизняному шкільному підручникотворенні / Валентина Авраменко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2011. – Вип. 39. – С. 257–262.
4. Авраменко В. Становлення української навчальної термінологічної лексики (1920-ті – початок 1930-х рр.) / Валентина Авраменко // Шлях освіти. – 2002. – № 2. – С. 51–55.
5. Амирова Т. А. Очерки по истории лингвистики / Т. А. Амирова, Б. А. Ольховиков, Ю. В. Рождественский. – М. : Наука, 1975. – 559 с.
6. Артюх С. В. Питання формування термінології опору матеріалів у період 20–30-х рр. XX ст. / С. В. Артюх // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди]. – 2014. – Вип. 37. – С. 210–218.
7. Бабич Н. Рецензія В. Сімовича на граматику С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера та сучасне навчання граматики / Надія Бабич // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство. – Тернопіль : ТНПУ, 2005. – Вип. 1(13). – С. 6–13.
8. Базікіна Н. Ю. Історія та сучасні проблеми української термінології [Електронний ресурс] / Н. Ю. Базікіна, Н. П. Огурецька. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2014/Philologia/8_154948.doc.htm

9. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарпатське обл. в-во, 1960. – 415 с.
10. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1991. – 230 с.
11. Бевзенко С. П. Смаль-Стоцький Степан Йосипович / С. П. Бевзенко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 580.
12. Безпояско О. К. Морфеміка української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська. – К. : Наукова думка, 1987. – 211 с.
13. Бендасюк С. Ю. Учено-літературне общество Галицко-русская Матица во Львовѣ (Прошлое и настоящее) / С. Ю. Бендасюк // Научно-літературный Сборник Галицко-Русской Матицы. – Львовъ, 1930. – С. 85–109.
14. Бережина В. В., Іщенко І. М. Німецько-український, українсько-німецький словник / В. В. Бережина, І. М. Іщенко. – Харків : ТОРСИНГ ПЛЮС, 2008. – 768 с.
15. Бібла С. З історії розвитку української сакральної термінології / Світлана Бібла // Українська термінологія і сучасність. Тези доповідей всеукраїнської наукової конференції. – К., 1996. – С. 6.
16. Бібла С. Склад, джерела і шляхи формування української церковної термінології (назви церковних чинів і посад) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Світлана Бібла. – К., 1997. – 20 с.
17. Бідер Г. Галицькі та буковинські граматики української мови (1850 – 1918) / Герман Бідер // Українська мова : [наук.-теорет. журнал]. – 2006. – № 2. – С. 15–29.
18. Бідер Г. Українська мова в Габсбурзькій монархії / Герман Бідер // Мовознавство. – 1997. – № 1. – С. 25–29.
19. Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду) / П. І. Білоусенко. – К. : КДП, 1993. – 215 с.

20. Білоусенко П. Підсумки і перспективи дослідження динаміки афіксальної деривації українського іменника / Петро Білоусенко // Українська мова. – 2014. – № 4. – С. 145–154.
21. Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832 – 1944) : у 2 т. – Т. 2 : Духовенство і релігійні згромадження. – Львів ; Київ : КМ Академія, 2004. – 570 с.
22. Бородіна Н. Становлення й розвиток лінгводидактичної термінології в українській мові / Н. Бородіна // Українська література. – 2006. – № 3. – С. 51–54.
23. Брицький П. Василь Сімович : життя, зорганізоване для оборони волі й долі українського народу [Електронний ресурс] / Петро Брицький, Євгенія Юрійчук. – Режим доступу : <http://arr.chnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/194/browse?type=title>
24. Бузинська В. Професор С. Смаль-Стоцький і розвиток літературної мови у Галичині та Буковині / Валентина Бузинська, Галина Максимчук // Українська філологія : школи, постаті, проблеми. – Львів : Світ, 1999. – Ч. 2. – С. 7–9.
25. Булик-Верхола С. З. Основи термінознавства : навч. посіб. / С. З. Булик-Верхола, Г. В. Наконечна, Ю. В. Теглівець. – Львів : В-во Львівської політехніки, 213. – 160 с.
26. Булик-Верхола С. З. Формування і розвиток української музичної термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. З. Булик-Верхола. – Львів, 2003. – 20 с.
27. Бурдуланюк В. Простим словом умів трапити до серця. (До 180-річчя з дня народження Омеляна Огоновського – вченого, письменника, громадсько-культурного діяча) / В. Бурдуланюк // Галичина. – 2013. – 10 серпня. – С. 5.
28. Бурдуланюк В. Українське мовознавство Галичини другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. / В. Бурдуланюк // Галичина : [Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис]. – 2013. – № 22–23. – С. 369–383.

29. Вакарюк Л. О. Своєрідність терміносистеми сучасного українського словотвору / Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія. – Вип. XV–XVIII. – Івано-Франківськ : Вид.-дизайн. відділ ЦТТ, 2007. – С. 641–645.
30. Вакарюк Л. О. Український словотвір у термінах: словник-довідник / Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо. – Тернопіль : Джура, 2007. – 260 с.
31. Вакуленко М. О. Методологічні засади вивчення наукової термінології / М. О. Вакуленко // Термінологічний вісник. – 2013. – Вип. 2(2). – С. 16–21.
32. Вакуленко М. О. Термін і термінологія : сучасні уявлення та концепції / М. О. Вакуленко // Слово и словарь. Vocabulum et vocabularium : [сб. науч. тр. по лексикографії] / под ред. В. В. Дубичинского и Т. Ройтера. – Х. : Підручник НТУ «ХП», 2011. – Вып. 12. – С. 140–145.
33. Валюх З. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові / З. Валюх. – К. – Полтава : АСМІ, 2005. – 356 с.
34. Васенко Л. А. Фахова українська мова : навч. посіб. / Л. А. Васенко, В. В. Дубічинський, О. М. Кримець. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.
35. Васильєва Л. Франц Міклошич і українці / Л. Васильєва, М. Кріль // *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. – Univerza v Ljubljani, [б. р.]. – S. 399–409.
36. Вашків І. Сокаль і Прибужжя [Електронний ресурс] / І. Вашків. – Режим доступу : http://www.sokal.lviv.ua/history-vashkiv-sokal_i_prybuzhzhia__58.html.
37. Верхратський І. В справі народного язика / І. Верхратський // Літературно-науковий вісник. – 1902. – Ч. 18. – С. 104.
38. Верхратський І. Замітки язикові / І. Верхратський // Руслан. – 1909. – Ч. 260. – С. 3–4.
39. Верхратский И. Початки до уложення номенклятури и терминології природописної, народнєї и замітка о волоськімь павуку / И. Верхратский. – Львів, 1864. – Ч. I. – 18 с.

40. Верхратский И. Про говор Долівский / И. Верхратский // ЗНТШ. – 1900. – Т. 35. – С. 1–92.
41. Верхратский И. Рецензия русского перевода про «Дарвінізм» Е. Ферріера і декотрі замічання що до нашої бесіди і що до рускої термінології взагалі / И. Верхратский. – Львів, 1904. – 17 с.
42. Вихованець І. Р. Основа словозмінна / І. Р. Вихованець // Українська мова. Енциклопедія. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 445–446.
43. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / І. Вихованець, К. Городенська. – К. : Пульсари, 2004. – 398 с.
44. Вихованець І. Флексія / І. Вихованець // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 759.
45. Возний Т. М. Відіменні дієслівні утворення на -ати в давньоруській та українській мовах / Т. М. Возний // Питання українського мовознавства. – Кн. 5. – 1962. – С. 35–45.
46. Возняк М. Галицькі граматики української мови першої половини ХІХ ст. / М. Возняк. – Львів : НТШ, 1911. – 340 с.
47. Волинець Н. Дячан Пилип / Н. Волинець // Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. – Тернопіль : Збруч, 2004 – 2010. – Т. 1. – 2004. – С. 553.
48. Галенко И. Г. К изучению лингвистической терминологии А. А. Потебни / И. Г. Галенко // Творча спадщина О. О. Потебні й сучасні філологічні науки : Тези респ. наук. конф. – Х. : ХДУ, 1985. – С. 47–49.
49. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
50. Глібчук Н. М. Мовознавчі погляди Олени Курило : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. М. Глібчук. – Львів, 1994. – 23 с.
51. Глібчук Н. Роль Олени Курило у формуванні української термінології / Наталія Глібчук // Український правопис і наукова термінологія : історія,

- концепції та реалії сьогодення. Матеріали засідань Мовознавчої комісії та Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1994 – 1995 рр. – Львів : НТШ, 1996. – С. 157–160.
52. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод : сучасні концепції / В. А. Глущенко // Наукові праці. Філологія. Мовознавство : [наук.-метод. журнал / ред. Л. П. Клименко та ін.]. – Миколаїв : ЧДУ ім. П. Могили, 2012. – Вип. 183. – Т. 195. – С. 17–20.
53. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод і його структура / В. А. Глущенко // Мовознавство. – 2010. – № 6. – С. 32–44.
54. Гнатюк Л. Мовна свідомість як поняття лінгвістики (діахронічний вимір) / Лідія Гнатюк // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – Вип. 34. – Ч. II. – С. 397–402.
55. Гнатюк Л. П. Научная терминология в произведениях Г. С. Сковороды : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / Л. П. Гнатюк. – К., 1989. – 20 с.
56. Гнатюк Л. П. Українська мова. Особливості практичного застосування / Л. П. Гнатюк, О. В. Бас-Кононенко. – К. : Знання-Прес, 2006. – 259 с.
57. Голубовська І. О. Мовна особистість як лінгвокультурний феномен / І. О. Голубовська // *Studia Linguistica*. – К. : Київський університет, 2008. – Вип.1. – С. 25–33.
58. Горак Р. Приречений на забуття / Роман Горак // Дзвін. – 1995. – № 6. – С. 139–150.
59. Горак Р. Цілком забутий Володимир Коцовський / Р. Горак // Українське літературознавство. – Вип. 70. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – С. 58–116.
60. Горбач О. Василь Сімович і його «Граматика української мови» (1921) / Олекса Горбач // Сімович В. Праці : у 2 т. До 125-річчя від дня народження / [упорядкув. і передм. Людмили Ткач] / Василь Сімович. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – Т. 1 : Мовознавство. – 2005. – С. 440–450.

61. Горбачук В. Т. Основа слова / В. Т. Горбачук // Дивослово. – 1988. – № 6. – С. 37–40.
62. Горникевич М. Відень / М. Горникевич // Енциклопедія українознавства : в 10 т. / [ред. В. Кубійович]. – Львів : НТШ, 1993 – Т. 1. – (Репр. відтв. вид. 1955–1984 рр.).
63. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць / К. Г. Городенська. – К. : Вища школа, 1991. – 330 с.
64. Городенська К. Г. Словотвірна структура слова (відіменні деривати) / К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. – К. : Наукова думка, 1981. – 200 с.
65. Городецька О. Роль Івана Верхратського в розвитку української наукової мови [Електронний ресурс] / Оксана Городецька. – Режим доступу : http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2675/1/Horodets'ka_O.pdf.
66. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія: навч. посіб. / В. О. Горпинич. – К. : Вища школа, 1999. – 207 с.
67. Горпинич В. О. Українська словотвірна дериватологія : навч. посіб. / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ : [б. в.], 1998. – 189 с.
68. Гринёв С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринёв. – М. : Московский лицей, 1993. – 309 с.
69. Гриценко П. Засади створення «Словника лінгвістичних термінів» [Електронний ресурс] / Павло Гриценко, Ірина Казимиринова. – Режим доступу : <http://www.term-in.org/goods/15-1-1-1/category/id73/>
70. Гуйванюк Н. В. Синтаксична термінологія Василя Сімовича у світлі сучасних граматичних парадигм / Н. В. Гуйванюк // Українська наукова термінологія : зб. матеріалів наук.-практ. конф. «Українська наукова термінологія : стан та перспективи». – К. : Наук. думка, 2008. – С. 78–89.
71. Гуйванюк Н. Граматична концепція Василя Сімовича у світлі сучасних лінгвістичних досліджень / Ніна Гуйванюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство. – Тернопіль : ТНПУ, 2005. – Вип. 1(13). – С. 37–46.

72. Гуйванюк Н. «Складня» Степана Смаль-Стоцького крізь призму сучасних наукових парадигм / Ніна Гуйванюк / Українська мова : [наук.-теорет. журнал]. – 2010. – № 1. – С. 3–15.
73. Гуйванюк Н. Термінотворення Василя Сімовича (на матеріалі видань «Граматики української мови» 1918 та 1921 рр.) / Н. Гуйванюк, Ю. Руснак / Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці : Рута, 2007. – Вип. 321–322. – С. 125–131.
74. Гуцал П. Коцовський Володимир Михайлович / П. Гуцал // Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. – Тернопіль : Збруч, 2004 – 2010. – Т. 2. – 2005. – 687 с.
75. Гуцал П. Огоновський Омелян Михайлович / Гуцал П., Мазурак Я., Пиндус Б. // Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. – Тернопіль : Збруч, 2004 – 2010. – Т. 2. – 2005. – 687 с.
76. Гьофінггофф М. До історії формування української філософської термінології в Галичині у другій половині XIX століття / Марина Гьофінггофф // Українська мова в Галичині : Історичний вимір / відп. ред. Я. Ісаєвич, М. Мозер, Н. Хобзей. – Львів : Інст. українозн. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. – С. 160–175.
77. Ґрещук В. В. Деякі теоретичні питання словотвірного значення / В. В. Ґрещук // Мовознавство. – 1991. – № 3. – С. 34–41.
78. Ґрещук В. В. Поняття словотвірної парадигми в сучасній дериватології / В. В. Ґрещук // Мовознавство. – 1985. – № 1. – С. 21–27.
79. Ґрещук В. Дериватологічна концепція Івана Ковалика / Василь Ґрещук // Ковалик Іван. Вчення про словотвір. Вибрані праці / Іван Ковалик / [упор. та автор передмови Василь Ґрещук]. – Івано-Франківськ – Львів : Місто НВ, 2007. – С. 21–169.
80. Ґрещук В. Іван Ковалик як дериватолог / Василь Ґрещук // Збірник праць і матеріалів на пошану професора Івана Ковалика. – Львів, 2003. – С. 7–13.
81. Ґрещук В. Роль Галичини в розвитку української і польської літературних мов другої половини XIX – початку XX століття / Василь Ґрещук // Ґрещук В.

- Студії з українського мовознавства. Вибрані праці / [ред. та упоряд. Р. Бачкур] / Василь Ґрещук. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. – С. 451 – 460.
82. Ґрещук В. Словотвір і полісемія / Василь Ґрещук // Наукові записки Тернопільського національного пед. університету ім. В. Гнатюка. Серія : Мовознавство. – 2007. – № 1. – С. 245–254.
83. Ґрещук В. Сучасна дериватологія : деякі підсумки й перспективи [Електронний ресурс] / Василь Ґрещук // Мовознавчий вісник. – 2009. – Вип. 8. – С. 126–134. – Режим доступу : www.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mv/2009_8/14.pdf.
84. Ґрещук В. Український відприкметниковий словотвір / Василь Ґрещук. – Івано-Франківськ : Плай, 1995. – 206 с.
85. Данилюк О. К. Географічна термінологія Волині : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. К. Данилюк. – К., 2000. – 18 с.
86. Даценко І. Українська адміністративна мова Галичини та її термінологія (1849–1895) : дисертація на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук [Електронний ресурс] / Ігор Даценко. – Відень, 2012. – 296 с. – Режим доступу : http://othes.univie.ac.at/22625/1/2012-09-05_0749159.pdf
87. Демський М. Т. Огоновський О. М. / М. Т. Демський // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 425.
88. Демський М. Т. Партицький Омелян Осипович / М. Т. Демський // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко] – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 461.
89. Дерба С. М. Українська термінологія в галузі прикладної (комп'ютерної) лінгвістики (логіко-лінгвістичний аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. М. Дерба. – К., 2007. – 16 с.

90. Деркач В. В. Філологічна термінологія М. П. Драгоманова в системі української наукової термінології кінця ХІХ – початку ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. В. Деркач. – К., 1999. – 16 с.
91. Дзендзелівський Й. О. Дячан Пилип Микитович / Й. О. Дзендзелівський // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 152.
92. Дзендзелівський Й. О. Українська лексикографія кін. 18 ст. – 1917 / Й. О. Дзендзелівський // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 275–278.
93. Должикова Т. Засоби інтелектуалізації української літературної мови другої половини ХІХ ст. / Т. Должикова // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2004. – Вип. 34. – Ч. II. – С. 272–276.
94. ДСТУ 3325-96 : Термінологія. Визначення основних понять. – К. : Держстандарт України, 1996. – 27 с.
95. Дудок Р. І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках. Монографія // Р. І. Дудок. – Львів : Вид. ц-р ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 358 с.
96. Д'яков А. С. Основи термінотворення : семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : КМ Academia, 2000. – 218 с.
97. Єрмоленко С. Я. Руська мова / С. Я. Єрмоленко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 566–567.
98. Жалай В. Я. Сучасна лінгвотермінографія і принципи створення нового словника-довідника української лінгвістичної термінології [Електронний ресурс] / Жалай В. Я., Биховець Н. М., Линник Т. Г., Пархоменко А. Ф., Рахманова І. І., Рубашова Л. М. // Лінгвістика ХХІ століття : нові дослідження і перспективи. – 2011. – С. 3–27. – Режим доступу :

<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37843/01-Zhalay.pdf?sequence=1>.

99. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – 4-те вид. – К. : Вища школа, 1972. – Ч. 1. – 402 с.
100. Жовтобрюх М. А. Українська грамати́ка І. Нечуя-Левицького / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. – 1989. – № 1. – С. 33–37.
101. Жуковський А. Попович Омелян / А. Жуковський // Енциклопедія українознавства : в 10 т. / [ред. В. Кубійович]. – Львів: НТШ, 1993–2000. – Т. 6. – 1996. – С. 2266. – (Репр. відтв. вид. 1955–1984 pp.).
102. Захарчин В. В. Українська мовознавча термінологія кін. ХІХ – поч. ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. В. Захарчин. – К., 1995. – 25 с.
103. Земская Е. А. О парадигматических отношениях в словообразовании / Е. А. Земская // Русский язык. Вопросы его истории и современного состояния. Виноградовские чтения I–VIII. – М., 1978. – С. 71–75.
104. Зінченко С. В. Вчення про ступені порівняння в граматичних працях другої половини ХІХ ст. / С. В. Зінченко // Мовознавство. – 2000. – № 2–3. – С. 4–45.
105. Іващенко В. Л. Історіографія термінознавства : метамова і структурні підрозділи / В. Л. Іващенко // Термінологічний вісник. – 2013. – Вип. 2(1). – С. 5–20.
106. Ільїн В. С. Префікси в сучасній українській мові / В. С. Ільїн. – К. : Видавництво АН УРСР, 1953. – 168 с.
107. Історична грамати́ка української мови / [Жовтобрюх М. А., Волох О. Т., Самійленко С. П., Слинько І. І.]. – К. : Вища школа, 1980. – 319 с.
108. Казими́рова І. Метамова опису української лінгвістичної термінографії / Ірина Казими́рова // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2014. – № 791. – С. 109–112.

109. Как работать над терминологией. Основы и методы. – М. : Наука, 1968. – 76 с.
110. Карпіловська Є. Активні ресурси сучасного українського словотворення [Електронний ресурс] / Є. Карпіловська // Творба речі и њени ресурси у словенским језицима : Зборник радова са четрнаесте међунар. науч. конф. Комисје за творбу речі при Међ. комитету слависта (Београд, 28–30 маја 2012) / [главни уредник Рајна Драгићевић]. – Београд : Филолошки факултет, Универзитет у Београду, 2012. – С. 97–107. – Режим доступу : <http://mova.dn.ua/naukovi-proekti/19-innovatsijni-protsesi-v-leksikoni/374-karpilovska-evgenija-aktivni-resursi-suchasnogo-ukrayinskogo-lovotvorennja.html>
111. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови / Є. А. Карпіловська. – К. : Укр. енциклопедія, 2002. – 912 с.
112. Карпіловська Є. А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови : будова та реалізація / Є. А. Карпіловська. – К. : УкрНДПСК, 1999. – 298 с.
113. Качкан В. А. Українське народознавство в іменах : навч. посіб. : у 2 ч. / В. А. Качкан [за ред. А. З. Москаленка]. – Ч. 1. – К. : Либідь, 1994. – 336 с.
114. Кващук А. Г. Про точність розуміння і вживання граматичних термінів / А. Г. Кващук // Українська мова і література в школі. – 1979. – № 10. – С. 71–73.
115. Кияк Т. Мовознавчі погляди С. Смаль-Стоцького / Т. Кияк // Розвиток мовознавства в Західній Україні в 20-х – 30-х рр. ХХ ст. Регіональна наукова конференція, присвячена пам'яті В. Сімовича : тези доповідей. – Львів, 1992. – С. 15–16.
116. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения / Т. Р. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с.
117. Клименко Н. Ф. Абревіація / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 7.

118. Клименко Н. Ф. Афікс / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 37–38.
119. Клименко Н. Ф. Зрощення / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 211.
120. Клименко Н. Ф. Корінь / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 275.
121. Клименко Н. Ф. Морфологічна будова композитів / Н. Ф. Клименко // Морфологічна будова сучасної української мови. – К. : Наукова думка, 1975. – С. 5–34.
122. Клименко Н. Ф. Основа словотвірна / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 446.
123. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. – К. : КНУ, 1998. – 184 с.
124. Клименко Н. Ф. Основоскладання / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 447.
125. Клименко Н. Ф. Похідність слова / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 511.
126. Клименко Н. Ф. Префікс / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 529.
127. Клименко Н. Ф. Система афіксального словотворення сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. – К. : Наукова думка, 1973. – 188 с.

128. Клименко Н. Ф. Словоскладання слова / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 569–570.
129. Клименко Н. Ф. Словотвір / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 618.
130. Клименко Н. Ф. Словотвірна категорія / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 619.
131. Клименко Н. Ф. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська. – К. : Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 1998. – 162 с.
132. Клименко Н. Ф. Словотворення / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 623.
133. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко. – К. : Наукова думка, 1984. – 252 с.
134. Клименко Н. Ф. Споріднені слова / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 635.
135. Клименко Н. Ф. Спосіб словотворення / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 636.
136. Клименко Н. Ф. Суфікс / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 670.
137. Клименко Н. Ф. Формант / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 769.

138. Кобів Й. Нарис історії українського перекладу з класичних мов у Галичині до 1939 року / Й. Кобів // Іноземна філологія. – 2009. – Вип. 121. – С. 258–268.
139. Ковалик І. І. Вчення про словотвір / І. І. Ковалик // Вчення про словотвір. Вибрані праці / [упор. та автор передмови Василь Ґрещук]. – Івано-Франківськ – Львів : Місто НВ, 2007. – С. 21–169.
140. Ковалик І. Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі науки про мову / І. І. Ковалик // Вчення про словотвір. Вибрані праці / [упор. та автор передмови Василь Ґрещук]. – Івано-Франківськ–Львів : Місто НВ, 2007. – С. 170–235.
141. Ковалик І. До упорядкування системи українських ономастичних термінів / Іван Ковалик // Ковалик І. Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці / Іван Ковалик. – Ч. II / [упор. З. Терлак]. – Львів – Івано-Франківськ : [б. м.], 2008. – С. 342–350.
142. Ковалык И. И. Из наблюдений над структурой восточнославянских лингвистических терминов / И. И. Ковалык // Ковалик І. Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці / Іван Ковалик. – Ч. II / [упор. З. Терлак]. – Львів – Івано-Франківськ : [б. м.], 2008. – С. 351–355.
143. Ковалик І. І. Логіко-лінгвістична проблематика технічної термінології у слов'янських мовах / І. І. Ковалик // Вісник Львів. ун-ту. – Серія філол. – 1969. – Вип. 6. – С. 19–23.
144. Ковалик І. І. Про корінь слова та його роль у процесі словотворення / І. І. Ковалик // Українська мова і література в школі. – 1980. – № 2. – С. 69–72.
145. Ковалик І. Про лінгвальні категорії, їх властивості і види / Іван Ковалик // Ковалик І. Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці / Іван Ковалик. – Ч. II / [упор. З. Терлак]. – Львів – Івано-Франківськ : [б. м.], 2008. – С. 150–155.

146. Ковалик І. Своєрідні особливості іменникового словотвору української мови / Іван Ковалик // Вчення про словотвір. Вибрані праці / [упорядкув. і передм. В. Грещука]. – Ч. 1. – Івано-Франківськ–Львів : Місто НВ, 2007. – С. 381–400.
147. Ковалик І. «Словотворчий» чи «словотвірний»? / Іван Ковалик // Вчення про словотвір. Вибрані праці / [упорядкув. і передм. В. Грещука]. – Ч. 1. – Івано-Франківськ–Львів : Місто НВ, 2007. – С. 358.
148. Ковалик І. Структурна типологія українських фундаментальних лінгвістичних термінів на загальнослов'янському фоні / Іван Ковалик // Лексика української мови в її зв'язках із сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами. Тези доповідей. – Ужгород [б. в.], 1982. – С. 43–44.
149. Ковалик І. Функції дієслівних приростків в українській мові : семантико-синтаксичний нарис / Іван Ковалик // Рідна мова. – 1934. – Ч. 9. – С. 393–396.
150. Ковалів П. Василь Сімович / П. Ковалів. – Вінніпег : УВАН, 1953. – 43 с. – (Українські вчені ; ч. 4).
151. Козак Л. В. Українська електротехнічна термінологія (словотвірний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Козак. – К., 2002. – 19 с.
152. Кокорудз І. Професор др. Омелян Огоновский. Огляд его життя і наукової та літературної діяльності / І. Кокорудз // Записки НТШ. – Львів : НТШ, 1895. – Т. 5, кн. 1. – С. 1–34.
153. Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / З. И. Комарова. – Свердловск : Изд-во УрГУ, 1991. – 156 с.
154. Комова М. В. Українська документознавча термінологія : шляхи творення та функційні особливості : монографія / М. В. Комова. – Львів : В-во Львівської політехніки, 2011. – 316 с.
155. Коробченко А. А. Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Олександра Янати : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук :

- спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А. А. Коробченко. – К., 2001. – 22 с.
156. Коропенко І. В. А. Ю. Кримський та розвиток української лінгвістичної термінології / І. В. Коропенко // Українське мовознавство. – 1992. – Вип. 19. – К. : Либідь. – С. 18–22.
157. Костич Л. Статус словотвірної категорії [Електронний ресурс] / Л. Костич // Українське мовознавство. – 2014. – № 1(44). – С. 29–41. – Режим доступу : <http://philology.knu.ua/files/library/ukrmov/44-1/5.pdf>.
158. Коца Р. З історії поняття «префікс» / Р. Коца // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць]. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 23. – С. 48–52.
159. Коць Т. А. Розвиток української дериватології і динаміка словотвірної норми (на матеріалі лінгводидактичних текстів і словників) / Т. А. Коць // Мовознавство. – 2011. – № 1. – С. 55–65.
160. Кочан І. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові : монографія / Ірина Кочан. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 519 с.
161. Кочан І. Слова з компонентом -метр у сучасній українській мові / Ірина Кочан // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. праць ф-ту лінгвістики Гуманітарного ін-ту НАУ. – К. : Інформ.-аналіт. агентство. – 2009. – Вип. 17. – С. 3–13.
162. Кочан І. Термінологічні проблеми у працях Івана Франка / Ірина Кочан // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : Матеріали міжнар. наук. конф. – Львів : Світ, 1998. – С. 701–703.
163. Кочан І. «Українська граматики» Є. Тимченка у контексті підручників його доби / Ірина Кочан // Українська історична та діалектна лексика : зб. наук. праць. – Львів : Інст. українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996. – Вип. 3. – С. 76–80.
164. Кочан І. Українська наукова лексика : міжнародні компоненти в термінології : навч. посіб. / Ірина Кочан. – К. : Знання, 2013. – 294 с.

165. Кочан І. Українське термінознавство 1920-х років : погляд з позицій XXI століття / Ірина Кочан // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – Вип. 52. – С. 122–129.
166. Кочан І. Українські лінгводидакти крізь призму часу : словник-довідник / Ірина Кочан, Ніна Захлюпана. – Львів : ПАІС, 2009. – 168 с.
167. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник / М. П. Кочерган. – вид. 2-ге, випр. і доп. – К. : Академія, 2006. – 464 с. – (Альма-матер).
168. Крислова М. До питання витоків лінгвістичної термінології слов'янських народів / Моніка Крислова // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2012. – Вип. 56. – Ч. 1. – С. 115–121.
169. Кровицька О. Наукова спадщина Є. Тимченка в оцінці І. Огієнка / Ольга Кровицька // Українська історична та діалектна лексика : [зб. наук. праць]. – Львів : Інст. українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996. – Вип. 3. – С. 84–90.
170. Кротевич Є. В. Українсько-російський словник лінгвістичних термінів / Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич. – К.: Вид. АН УРСР, 1957. – 235 с.
171. Кузнецова І. Сучасна українська термінологія гуманітарних наук // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць] / І. Кузнецова. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. IV. – С. 252–254.
172. Куньч З. Й. Становлення і розвиток української риторичної термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / З. Й. Куньч. – К., 1997. – 16 с.
173. Курилович Е. Очерки по лингвистике : [сб. статей] / Е. Курилович – М. : Изд. иностр. лит., 1962. – 456 с.
174. Ландер М. А. Історія формування лінгвотерміна «словотвірна категорія» в україністиці [Електронний ресурс] / М. А. Ландер. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/ESPR_2006/Philologia/8_landers%20tezi.doc.htm
175. Лев В. Омелян Огоновський (У століття його уродин) / Василь Лев // Нива. – 1933. – Ч. 12. – С. 444–447.
176. Левченко М. Заметка о русинской терминологии / М. Левченко // Основа. – 1861. – 7. – С. 183–186.

177. Леонова М. Роль І. Франка в розвитку термінологічної лексики української мови / М. Леонова // Наукові записки Чернівецького державного університету. Серія філологічних наук. – 1956. – Вип. 3. – С. 128–143.
178. Лесюк М. Граматика О. Огоновського «*Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache*» і її роль у розвитку літературної мови Галичини / М. Лесюк // Українська філологія : школи, постаті, проблеми : Зб. наук. пр. Міжнар. конф., присвяч. 150-річчю від дня заснування каф. укр. словесності у Львів. ун-ті (Львів, 23–25 жовт.1998 р.). – Львів : Світ, 1999.– Ч. 1. – С. 115–122.
179. Лесюк М. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині : монографія / Микола Лесюк. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014. – 732 с.
180. Лесюк М. Формування української літературної мови в Галичині в умовах Австрійського режиму / М. Лесюк // Галичина. – 2003. – № 9. – С. 145– 153.
181. Лиса Н. С. Структурно-семантичні особливості сучасної економічної термінології / Н. С. Лиса, Т. М. Янкова // Дослідження з граматики і лексикології української мови : [зб. наук. праць / ред. І. С. Попова]. – 2013. – Вип. 14. – С. 62–71.
182. Листування українських славістів з Францом Міклошичем / [відп. ред. Я. Д. Ісаєвич]. – К. : Наукова думка, 1993. – 399 с.
183. Лозинський І. М. Взаємини Франца Міклошича з українськими філологами / І. М. Лозинський // Проблеми слов'янознавства. – 1992. – Вип. 44. – С. 69–75.
184. Луців Л. Академік проф. д-р Степан Смаль-Стоцький (1859 – 1959) / Лука Луців // Papers (Доповіді). – Нью-Йорк : Управа НТШ в ЗДА, 1959. – Ч. 11. – С. 3–8.
185. Ляшук Н. А. Лексична та концептуальна багатозначність лінгвістичної термінології в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. А. Ляшук. – К., 2014. – 20 с.

186. Ляшук Н. А. Метапростір системотворчого поняття «лінгвістика / мовознавство» / Н. А. Ляшук // Термінологічний вісник. – 2013. – Вип. 2(1). – С. 94–107.
187. Ляшук Н. А. Причини багатозначності в лінгвістичній термінології / Н. А. Ляшук // Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : [зб. наук. праць / ред. Ж. В. Колоїз]. – Кривий Ріг : КДПУ, 2011. – С. 318–325.
188. Мазурак Я. Огоновський Іларій Михайлович / Я. Мазурак, Б. Пиндус // Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. – Тернопіль : Збруч, 2004–2010. – Т. 2. – 2005. – 655 с.
189. Мазурак Я. Осадца Михайло / Я. Мазурак, П. Медведик // Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. – Тернопіль : Збруч, 2004 – 2010. – Т. 2. – 2005. – 687 с.
190. Макарушка О. Омелянь Огоновській. Ёго жите и дѣяльнѡсть / Остап Макарушка. – Львів, 1896. – 64 с.
191. Маковей О. Три галицькі граматика (Іван Могильницький, Йосиф Левицький і Йосиф Лозинський) / Осип Маковей. – Львів : НТШ, 1903. – 96 с.
192. Малевич Л. Д. Особливості української термінології донаукового періоду (на матеріалі гідромеліоративної термінологіки) / Л. Д. Малевич // Мовознавство. – 1999. – № 4–5. – С. 51–58.
193. Мамчич І. П. Мовознавча спадщина Василя Чапленка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. П. Мамчич. – Дніпропетровськ, 2002. – 22 с.
194. Масликова О. С. Філологічна термінологія Михайла Грушевського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. С. Масликова. – Донецьк, 2004. – 20 с.
195. Матвіяс І. Особливості граматики С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера / Іван Матвіяс // Українська мова : [наук.-теорет. журнал]. – 2010. – № 3. – С. 3–10.

196. Мацюк Г. П. Граматична культура в Галичині (перша половина ХІХ ст.) / Г. П. Мацюк // Язык и социум. Материалы IV Международной научной конференции, 1–2 декабря 2000 г. : в 2 ч. – Мн. : БГУ, 2001. – Ч. 1. – С. 60–63.
197. Мацюк Г. П. З історії вивчення лексичної та граматичної системи української мови (Галичина ХІХ ст.) : текст лекцій / Г. П. Мацюк. – Львів : Ред.-вид. від., 1993. – 84 с.
198. Мацюк Г. П. Питання української мови в системі поглядів М. Грушевського / Г. П. Мацюк, Т. І. Панько // Мовознавство. – 1991. – № 6. – С. 3–11.
199. Мацюк Г. Прескриптивне мовознавство в Галичині (перша половина ХІХ ст.) / Галина Мацюк. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 373 с.
200. Мацюк Г. Українознавчий зміст категорії «свідомий вплив на розвиток мови» [Електронний ресурс] / Галина Мацюк // Українознавство. – 2008. – № 4. – С. 57–62. – Режим доступу : <http://www.ualogos.kiev.ua/toprint.html?id=1373>
201. Мацюк Г. Українське мовознавство ХІХ ст. крізь призму наукових шкіл / Галина Мацюк // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2004. – Вип. 34. – Ч. 2. – С. 3–11.
202. Медведь О. В. Українська граматична терміносистема (історія та сучасний стан) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Медведь. – Х., 2001. – 17 с.
203. Медведь О. До проблеми виявлення складу окремої термінології (на прикладі української граматичної термінології) / Олена Медведь // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко]. – К. : КНЕУ, 2003. – Вип. V. – С. 237–241.
204. Медведь О. До проблеми періодизації історії розвитку української лінгвістичної термінології / Олена Медведь // Українська термінологія і сучасність. Тези доповідей всеукраїнської наукової конференції. – К., 1996. – С. 35.

205. Мельник Я. Із гімназійних (і не тільки) літ І. Франка : дещо про його «злобні видумки» на Івана Верхратського / Ярослава Мельник // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2010. – Вип. 51. – С. 166–176.
206. Мечковская Н. Б. Ранние восточнославянские грамматики / Н. Б. Мечковская; под. ред. П. Е. Супруна. – Мн. : Университетское, 1984. – 159 с.
207. Микитюк В. І. Літературна і наукова спадщина О. Огоновського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / В. І. Микитюк. – Львів, 1995. – 19 с.
208. Микитюк О. До проблеми розвитку української термолексики [Електронний ресурс] / Оксана Микитюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Проблеми української термінології. – 2002. – № 453. – С. 24–29. – Режим доступу : http://tc.terminology.lp.edu.ua/ТК_Wisnyk453/ТК_wisnyk453_mykytuk.htm
209. Микитюк О. Іван Верхратський – діалектолог / Оксана Микитюк // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – Вип. 34. – Ч. 2. – С. 137–141.
210. Микитюк О. Р. Формування української граматичної термінології / О. Р. Микитюк // Дослідження з лексикології і граматики української мови : [зб. наук. пр.] / за ред. А. М. Поповського. – Дніпропетровськ : В-во Дніпропетровського нац. ун-ту, 2011. – Вип. 10. – С. 175–182.
211. Микитюк О. Сучасна українська мова : самобутність, система, норма : навч. посіб. / Оксана Микитюк. – 2-ге вид., доповн. – Львів : В-во Львівської політехніки, 2012. – 440 с.
212. Москаленко Н. А. Нарис історії української граматичної термінології / Н. А. Москаленко. – К. : Рад. школа, 1959. – 224 с.
213. Москаленко Н. А. Нарис історії української пунктуаційної термінології / Н. А. Москаленко. – Одеса : [б. в.], 1959. – 32 с.

214. Мрозіцька У. Л. Інтра- та екстралінгвальні чинники розвитку мови-реципієнта (на матеріалі латинських запозичень в українській мові) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / У. Л. Мрозіцька. – К., 2002. – 18 с.
215. Наконечна Г. Термінологічна концепція І. Верхратського / Галина Наконечна // Український правопис і наукова термінологія : історія, концепції та реалії сьогодення. Матеріали засідань Мовознавчої комісії та Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1994 – 1995 рр. – Львів : НТШ, 1996. – С. 149–156.
216. Наконечна Г. В. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення / Г. В. Наконечна. – Львів : Кальварія, 1999. – 110 с.
217. Нарис історії «Просвіти» / [Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк]. – Львів ; Краків ; Париж : Просвіта, 1993. – 223 с. – (Попул. Енциклопедія «Просвіти»; Ч. 1).
218. Нелюба А. М. Експліцитна й імпліцитна економія в словотвірній номінації української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / А. М. Нелюба. – К., 2008. – 33 с.
219. Нелюба А. Осново- і словоскладання в контексті словотвірної номінації / А. Нелюба // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – 2006. – № 2. – С. 179–184.
220. Нелюба А. Явища економії в словотвірній номінації української мови : монографія / А. Нелюба. – Х. : [б. в.], 2007. – 302 с.
221. Німчук В. В. Мовознавство на Україні XIV – XVII ст. / В. В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1985. – 223 с.
222. Новоставська О. І. Філософські терміни в науковому тексті Івана Франка : генеза й системна організація : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. І. Новоставська. – Івано-Франківськ, 2011. – 20 с.

223. Новоставська О. Термін у лінгвофілософській концепції Івана Франка / Оксана Новоставська // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – Вип. 46. – Ч. 1. – С. 274–282.
224. Овсейчик С. В. Формування української екологічної термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. В. Овсейчик. – К., 2006. – 19 с.
225. Огар Е. Українська друкарська термінологія : формування та функціонування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Емілія Огар. – К., 1996. – 22 с.
226. Огієнко І. Історичний словник української граматичної термінології / Іван Огієнко // Зап. укр. наук. тов. в Києві. – Кн. IV. – К., 1909. – С. 49–89.
227. Огієнко І. Історія української граматичної термінології / Іван Огієнко // Записки укр. наук. тов. в Києві. – Кн. 1. – К., 1908. – С. 94–129.
228. Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко ; [упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та прим. М. Тимошик]. – К. : Либідь, 1995. – 296 с.
229. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства / Іван Огієнко. – К. : Ярославів Вал, 2014. – 56 с.
230. Огієнко І. Українська граматична література. Розгляд підручників, по яких можна вчитись і вчити вкраїнської мови / Іван Огієнко. – К. : Друкарня І Київської Друкарської спілки, 1908. – 20 с.
231. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. П. Олексенко. – К., 2002. – 36 с.
232. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника : монографія / В. П. Олексенко. – Херсон : Айлант, 2005. – 336 с.
233. Ольховиков Б. А. Общая теория языка. Античность – XX век : учеб. пособ. [для студ. и аспирантов лингв. и филол. фак. высш. учеб. заведений] / Б. А. Ольховиков. – М. : Академия, 2007. – 304 с.

234. Осадца М. // Енциклопедія українознавства : в 10 т. / [ред. В. Кубійович]. – Львів : НТШ, 1993 – 2000 – Т. 5. – 1996. – С. 1879. – (Репр. відтв. вид. 1955–1984 рр.).
235. Осипенко З. М. Різновиди термінів і їх семантичні особливості / З. М. Осипенко // Мовознавство. – 1974. – № 2. – С. 65–69.
236. Основи українського термінознавства та перекладу науково-технічної літератури : навч. посіб. / О. В. Бондарець, Л. Я. Терещенко, В. В. Дубічинський, Г. Д. Павлова. – Х. : НТУ «ХП», 2006. – 136 с.
237. Павлусевич П. Уваги при читанню нововиданої граматики п. Григорія Шашкевича / П. Павлусевич // Мета. – 1865. – Ч. 15. – С. 456–463.
238. Павлусевич П. Уваги при читанню нововиданої граматики п. Григорія Шашкевича / П. Павлусевич // Мета. – Ч. 16. – 1865. – С. 499 – 502.
239. Павлусевич П. Уваги при читанню нововиданої граматики п. Григорія Шашкевича / П. Павлусевич // Мета. – Ч. 18. – 1865. – С. 554 – 557.
240. Павлюк М. В. Основні етапи розвитку українського мовознавства дожовтневого періоду / М. В. Павлюк. – К. – Одеса : Вища школа, 1978. – 184 с.
241. Паламар Л. До витоків української наукової термінології / Лариса Паламар // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко]. – К. : КНЕУ, 2007. – Вип. VII. – С. 287–290.
242. Панасенко В. Лінгвістична термінологія у спадщині І. С. Нечуя-Левицького / Валерія Панасенко // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко]. – К. : КНЕУ, 2003. – Вип. V. – С. 244–247.
243. Паночко М. М. Розвиток української юридичної термінології в Західній Україні : автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. М. Паночко. – Івано-Франківськ, 2013. – 20 с.
244. Панько Т. І. Від терміна до системи / Т. І. Панько. – Львів, 1979. – 147 с.

245. Панько Т. І. Вклад І. Франка у розвиток української економічної термінології / Т. І. Панько // Іван Франко. Статті і матеріали. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1965. – Зб. 12. – С. 122–131.
246. Панько Т. І. Наукова мова в концепції Є. Тимченка / Т. І. Панько // Українська історична та діалектна лексика : [зб. наук. праць]. – Львів : Інст. українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996. – Вип. 3. – С. 55–62.
247. Панько Т. І. Наукова проблематика кафедри української мови : історія, стан, перспективи / Т. І. Панько // Українська філологія : досягнення, перспективи / [відп. ред. М. І. Гнатюк]. – Львів : Львів. ун-т ім. І. Франка, 1994. – С. 42–51.
248. Панько Т. І. Суспільно-політичний термін у лінгвістичній концепції Івана Франка / Т. І. Панько // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Іван Франко і питання мовознавства. – Львів : Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1983. – Вип. 13. – С. 21–26.
249. Панько Т. І. Українське термінознавство : підруч. / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
250. Пастушенко О. Омелян Партицький – автор українських підручників для галицького шкільництва / О. Пастушенко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – 2004. – № 6. – С. 144–148.
251. Пена Л. Лінгвістичні терміни у «Граматичі української (руської) мови» С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера [Електронний ресурс] / Любов Пена // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія : Філологія. – 2009. – Вип. 11. – С. 40–44. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10663.html>
252. Пена Л. Питання словотвору у «Граматичі української (руської) мови» С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера / Любов Пена // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць / ред. А. П. Загнітко]. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 23. – С. 67–71.

253. Пиндус Б. Партицький Омелян / Б. Пиндус, В. Ханас // Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. – Тернопіль : Збруч, 2004 – 2010. – Т. 3. – 2008. – С. 33.
254. Підвойний В. М. Лінгвістична термінологія турецької мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.13 «Мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії» / В. М. Підвойний. – К., 2001. – 17 с.
255. Пілецький В. Український термін як національно-культурне явище / Володимир Пілецький // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – Вип. 38. – Ч. I. – С. 47–56.
256. Платаш Л. Життєвий і творчий шлях Омеляна Поповича / Лариса Платаш // Молодь і ринок : [наук.-пед. журнал]. – 2007. – № 7. – С. 125–130.
257. Платаш Л. Персоналія Омеляна Поповича в історико-педагогічних дослідженнях сучасності / Лариса Платаш // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2012. – Вип. 28. – С. 157–166.
258. Плющ М. Я. Граматика української мови: У 2 ч. – Ч. 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : підручник / М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 2005. – 286 с.
259. Погребенник Ф. П. Равлюк М. Т. / Ф. П. Погребенник // Українська мова. Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 543.
260. Подкорытов Г. А. О природе научного метода / Г. А. Подкорытов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1988. – 224 с.
261. Полюга Л. М. Морфемний словник / Л. М. Полюга – К. : Рад. школа, 1983. – 464 с.
262. Полюга Л. Національна термінологія і термінографія у державотворчому процесі України / Лев Полюга // Український правопис і наукова термінологія : історія, концепції та реалії сьогодення. Матеріали засідань Мовознавчої комісії та Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1994 – 1995 рр. – Львів : НТШ, 1996. – С. 122–128.

263. Полюга С. М. Греко-римська традиція у становленні української граматичної термінології (на матеріалі морфології) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.14 «Класичні мови. Окремі індоєвропейські мови» / С. М. Полюга . – К., 2012. – 270 с.
264. Правдолюб П. Язиче іста Галицкої Руси морока / Петро Правдолюб. – Львів, 1903. – 24 с.
265. Префікс // Словник української мови : в 11 т. / [Білодід І. К. та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 7. – 1976. – С. 546.
266. Процик І. Розвиток української фізичної термінології в 20-х роках ХХ століття (на матеріалі словника з механіки Тадея Секунди) / Ірина Процик // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2000. – Вип. 29. – С. 236–242.
267. Процик І. Термінологічна концепція О. Курило та її втілення у «Словнику української фізичної термінології» / І. Процик // Українська термінологія і сучасність : Матеріали II Всеукраїнської наук. конф. – К., 1997. – С. 185–187.
268. Процик І. Українська фізична термінологія другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. Процик. – Львів, 1999. – 21 с.
269. Процик М. Р. Сучасна українська видавнича термінологія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. Р. Процик. – К., 2006. – 20 с.
270. Регушевський Є. С. Граматична термінологія в наукових і публіцистичних працях І. Я. Франка / Є. С. Регушевський // Наукові записки КПІ. – Т. 31. – К., 1959. – С. 27 – 37.
271. Регушевський Є. Нариси про мову наукових праць І. Я. Франка / Є. Регушевський. – Сімферополь : Таврія, 2006. – 194 с.
272. Регушевський Є. С. Словник мовознавчих термінів Івана Франка / Є. С. Регушевський. – Сімферополь : Доля, 2002. – 118 с.

273. Регушевський Є. С. Фонетична та граматична термінологія наукових і публіцистичних праць І. Я. Франка / Є. С. Регушевський // Лексикографічний бюлетень. – Вип. VII. – К., 1960. – С. 52–57.
274. Регушевский Е. С. Языковедческая терминология И. Я. Франко в свете его лингвистических взглядов : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Украинский язык» / Регушевский Е. С. – К., 1963. – 20 с.
275. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология / А. А. Реформатский // Вопросы терминологии. Материалы Всесоюзного терминологического совещания. – М. : Издательство АН СССР, 1961. – С. 46–54.
276. Рицар Б. Про досвід термінологічної праці в Україні / Б. Рицар // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко]. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. IV. – С. 87–90.
277. Рогач Л. В. Семантична основа лінгвістичних термінів в українській та англійській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Л. В. Рогач. – К., 2000. – 20 с.
278. Русанівський В. Віденська славістична школа й Україна / В. Русанівський // Мовознавство : Доповіді та повідомлення IV Міжнародного конгресу українців. – К. : Пульсари, 2002. – С. 309–313.
279. Салига Т. Перша в Україні / Тарас Салига // Українська філологія : досягнення, перспективи / [відп. ред. М. І. Гнатюк]. – Львів : Львів. ун-т ім. І. Франка, 1994. – С. 30–42.
280. Самійленко С. П. Нариси з історичної морфології української мови / С. П. Самійленко. – К. : Рад. школа, 1964. – Ч. 1. – 234 с.
281. Секунда Т. Принципи складання української технічної термінології / Т. Секунда // Вісник Інституту української наукової мови. – Вип. 2. – 1930. – С. 11–21.

282. Селіванова О. Методи дослідження тексту в сучасній лінгвістиці [Електронний ресурс] / Олена Селіванова. – Режим доступу : <http://selivanova.net/ru/publications/>.
283. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
284. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
285. Селігей П. Мовна свідомість : структура, типологія, виховання / Пилип Селігей. – К. : Києво-Могилянська академія, 2012. – 118 с.
286. Сербенская А. А. Развитие украинской юридической терминологии после Великой Октябрьской социалистической революции : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филолог. наук : спец. 10.02.01 «Украинский язык» / А. А. Сербенская. – Львов, 1965. – 16 с.
287. Сербенська О. Вклад Івана Франка в розвиток української термінології / О. О. Сербенська // Тези 11-ї щорчної міжвуз. наук. конф., присв. 110-річчю з дня народж. Івана Франка / Львівський ун-т, Дрогобицький пед. ін-т. – Львів, 1966. – С. 69–70.
288. Сербенська О. Комунікативна функція терміна : теоретичні засади і практика Івана Франка / О. О. Сербенська // Франкознавчі студії. – Дрогобич, 2007. – Вип. 4. – С. 765–773.
289. Серета Ф. Я. Питання словотвору в «Граматичі» М. Смотрицького / Ф. Я. Серета // Східнослов'янські граматики XVI – XVII ст. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 145 – 147.
290. Симоненко Л. О. Актуальні проблеми сучасного українського термінознавства // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко]. – К. : КНЕУ, 2009. – Вип. VIII. – С. 9–15.
291. Симоненко Л. О. Інститут української наукової мови (до 85-річчя від дня заснування) / Л. О. Симоненко // Українська мова : [наук.-теорет. журнал]. – 2006. – № 4. – С. 8–17.

292. Симоненко Л. О. Термінологічні студії в Україні [Електронний ресурс] / Л. О. Симоненко. – Режим доступу : <http://term-in.org/goods/15-1-1-1/category/id109/>.
293. Симоненко Л. О. Українознавчі й термінознавчі студії академіка А. Ю. Кримського / Л. О. Симоненко // Термінологічний вісник. – 2013. – Вип. 2(1). – С. 72–84.
294. Симоненко Л. О. Українська наукова термінологія : стан та перспективи розвитку // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко]. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. IV. – С. 3–8.
295. Сікорська З. Лексико-семантична характеристика української словотвірної термінології / Зінаїда Сікорська // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2001. – № 3. – С. 120 – 127.
296. Сікорська З. Словник лінгвістичних термінів. Словотвір і морфеміка / Зінаїда Сікорська. – К. : Шлях, 2003. – 200 с.
297. Сікорська З. Структурно-граматична характеристика української словотвірної термінології / Зінаїда Сікорська // Українська термінологія і сучасність : [зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко]. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. IV. – С. 267–271.
298. Сікорська З. С. Сучасна українська мова. Словотвір і морфеміка : навч. посіб. / З. С. Сікорська. – Луганськ : Альма матер, 2000. – 172 с.
299. Сікорська З. С. Твірні слова і твірні основи / З. С. Сікорська, Б. А. Шарпило // Українська мова і література в школі. – 1976. – № 10. – С. 34–43.
300. Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник / З. С. Сікорська. – К. : Освіта, 1995. – 255 с.
301. Сімович В. Декілька слів про науку граматики української мови в наших середніх школах та про підручник проф. Стоцького й Гартнера «Руска грамматика». – 2-ге вид. – Львів : Накл. Краєвого фонду, 1907 : Рецензія / В. Сімович // Наша школа. – 1911. – Кн. 1.– С. 5–9 ; Кн. 2–3. – С. 20–34 //

- Сімович В. Праці : у 2 т. До 125-річчя від дня народження / [упорядкув. і передм. Людмили Ткач] / Василь Сімович. – Чернівці : Книги – XXI, 2005. – Т. 1 : Мовознавство. – 2005. – С. 31–47.
302. Сімович В. Наукова діяльність академіка Смаль-Стоцького / Василь Сімович // Сімович В. Праці : у 2 т. До 125-річчя від дня народження / [упорядкув. і передм. Людмили Ткач] / Василь Сімович. – Чернівці : Книги – XXI, 2005. – Т. 1 : Мовознавство. – 2005. – 407–417.
303. Склад і структура термінологічної лексики української мови / [Богуцька М. П., Крижанівська А. В., Марченко В. С. та ін.] ; відп. ред. А. В. Крижанівська. – К. : Наукова думка, 1984. – 194 с.
304. Словотвір сучасної української літературної мови / [ред. М. А. Жовтобрюх]. – К. : Наук. думка, 1979. – 408 с.
305. Смаль-Стоцький Степан // Енциклопедія українознавства : в 10 т. / [ред. В. Кубійович]. – Львів : НТШ, 1993–2000. – Т. 10. – 2000. – С. 2914. – (Репр. відтв. вид. 1955–1984 рр.).
306. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів в сучасній українській мові / С. О. Соколова. – К. : Наукова думка, 2003. – 287 с.
307. Солоіденко Г. І. Українська бібліотечна термінологія : становлення та основні етапи розвитку / Г. І. Солоіденко. – К. : Наук.-вид. центр НБ України ім. В. І. Вернадського, 2010. – 204 с.
308. Соломко С. В. Лексикографія у Галичині в II пол. XIX століття (загальний огляд) / С. В. Соломко // Культура народів Причорномор'я. – 2005. – № 74. – Т. 2. – С. 116–118.
309. Стеблій Ф. Шашкевич Григорій / Ф. Стеблій // Довідник з історії України (А–Я) / за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К. : Генеза, 2002. – С. 1075.
310. Сумцов Н. Коротка історія літератури рускої Омельяна Огоновского / Николай Сумцов // Кієвская старина. – Кієв. – Т. 17. – С. 345–349.

311. Суперанская А. В. Общая терминология : Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – 6-е изд. – М. : ЛИБРОКОМ, 2012. – 248 с.
312. Сучасна українська мова / [за ред. О. Д. Пономарева]. – 2-ге вид., перероб. – К. : Либідь, 2001. – 400 с.
313. Сучасна українська мова : підручник / [Плющ М. Я., Бевзенко С. П., Грипас Н. Я. та ін.] ; за ред. М. Я. Плющ. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – К. : Вища школа, 2000. – 430 с.
314. Сучасна українська мова : морфологія : підручник / Л. А. Алексієнко, О. М. Зубань, І. В. Козленко; за ред. А. К. Мойсієнка. – К. : Знання, 2013. – 524 с. – (Університетський підручник).
315. Тараненко О. Словотвор / О. Тараненко // Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – 822 с.
316. Терлак З. М. Переднє слово / З. М. Терлак // Ковалик І. Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці / [упор. З. Терлак] / Іван Ковалик. – Ч. II. – Львів – Івано-Франківськ : [б. м.], 2008. – С. 3–5.
317. Тимошенко П. Д. Франц Міклошич і українська мова / П. Д. Тимошенко // Українська мова та література в школі. – 1963. – № 10 – С. 87–89.
318. Тимошук Р. П. Лінгвістична термінологія у польській мові : лексикографічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.03 «Слов'янські мови» / Р. П. Тимошук. – К., 2012. – 19 с.
319. Тихолоз Б. Термінознавча концепція І. Франка // Українська термінологія і сучасність : матеріали II Всеукраїнської наук. конф. – К., 1997. – С. 113–115.
320. Торонський А. Н. Граматика руского языка / А. Н. Торонський // Слово. – 1862. – Ч. 72–77. – С. 281–300.

321. Труш О. Роль Івана Франка в розбудові наукового стилю української мови / Олена Труш // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – Вип. 51. – С. 97–105.
322. Туга за возлюбленим професором Михайлом Осадцю. – Львів : Зь печатні Інститута Ставропігійского, 1866. – 3 с.
323. Туркевич О. В. Еволюція термінологіки методики викладання української мови як іноземної : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Туркевич. – Львів, 2012. – 19 с.
324. Туркевич О. Методика викладання української мови як іноземної : системна організація термінів / Оксана Туркевич // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Проблеми української термінології. – 2012. – № 733. – С. 223–226.
325. Туркевич О. Становлення терміносистеми методики викладання української мови як іноземної : монографія / Оксана Туркевич. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2015. – 220 с.
326. Туровська Л. Галузеве термінознавство в Україні на початку ХХІ століття / Людмила Туровська // Дивослово. – 2013. – № 11. – С. 38–41.
327. Туровська Л. Історичне термінознавство в Україні кінця ХХ – початку ХХІ ст. / Людмила Туровська // Українська мова : [наук.-теорет. журнал]. – 2012. – № 2. – С. 67–79.
328. Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненко]. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – 822 с.
329. Фаріон І. Суспільний статус староукраїнської (руської) мови у ХІV–ХVІІ століттях : мовна свідомість, мовна дійсність, мовна перспектива : монографія / Ірина Фаріон. – Львів : В-во Львівської політехніки, 2015. – 656 с.
330. Філон М. І. Сучасна українська мова. Лексикологія : навч посіб. [для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.] / М. І. Філон, О. Є. Хомік. – Ч. 1.– Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. – 271 с.

331. Франко І. Я. Поступ славістики на Віденському університеті / І. Я. Франко // Зібрання творів : у 50 т. : Наукова думка, 1976–1986. – Т. 31. – 1981. – С. 7–10.
332. Франко І. Я. Професор Омелян Огоновський / І. Я. Франко // Зібрання творів : у 50 т. : Наукова думка, 1976–1986. – Т. 43. – 1986. – С. 358–381.
333. Фридрак В. Б. Іменники-зрощення в українській мові / В. Б. Фридрак // Культура слова. – К. : Наукова думка, 1980. – Вип. 18. – С. 58–67.
334. Холодний Г. До історії організації термінологічної справи на Україні / Г. Холодний // Вісник ІУНМ. – 1928. – Вип. 1. – С. 9–20.
335. Хрестоматія по історії мовознавства XIX–XX вв. / [сост. В. А. Звегинцев]. – М. : Учпедгиз, 1956. – 458 с.
336. Худаш М. Л. Осадца Михайло / М. Л. Худаш // Українська мова. Енциклопедія. – К. : Укр. енци. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 445.
337. Циткіна Ф. А. Термінознавство на Україні й аспекти зіставних досліджень / Ф. А. Циткіна // Мовознавство. – 1993. – № 2. – С. 67–71.
338. Чемерис К. Г. Дієслівні основи іменного походження в українській мові / К. Г. Чемерис // Мовознавство. – 1973. – № 6. – С. 26–33.
339. Чернобров Ю. А. Синтаксичний термін як об'єкт дослідження в українському історичному термінознавстві / Ю. А. Чернобров // Термінологічний вісник : [зб. наук. пр.] – К. : ІУМ НАНУ, 2013. – Вип 2 (1). – С. 122–128.
340. Черновол Г. В. Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. В. Черновол. – К., 2004. – 23 с.
341. Шашкевич Григорій // Енциклопедія українознавства : в 10 т. / [ред. В. Кубійович]. – Львів : НТШ, 1993 – Т. 10. – 2000. – С. 3797–3798. – (Репр. відтв. вид. 1955 – 1984 рр.).

342. Шаповал О. Загальномовні тенденції в історії становлення та розвитку української наукової термінології / О. Шаповал // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 35 – С. 12–20.
343. Шоліна Т. В. Педагогічні ідеї та освітньо-громадська діяльність Степана Смаль-Стоцького (1859–1938 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Т. В. Шоліна. – Тернопіль, 2011. – 22 с.
344. Юрійчук М. Омелян Попович / М. Юрійчук // Письменники Буковини другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття : [хрестоматія / упоряд. Б. І. Мельничук, М. І. Юрійчук]. – Ч. 1. – Чернівці : Прут, 2001. – 800 с.
345. Яворська Г. Прескриптивна лінгвістика як дискурс : мова, культура, влада / Галина Яворська. – К. : Нац. акад. наук України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 2000. – 288 с.
346. Якимович-Чапран Д. Б. Лексика на позначення наукових понять з мовознавства у пам'ятках української мови ХVІ–ХVІІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Д. Б. Якимович-Чапран. – Львів, 2009. – 20 с.
347. Якимович-Чапран Д. Б. Лексика на позначення наукових понять з мовознавства у пам'ятках української мови ХVІ–ХVІІ ст. : дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Д. Б. Якимович-Чапран. – Львів, 2008. – 432 с.
348. Яременко С. А. Лінгвостилістичний аналіз концепту національна мова / С. А. Яременко // Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця : тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 березня 2007 р. – К.: НАУ, 2007. – Т. 2. – С. 16–18.
349. Яремко Я. П. Формування української військової термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Я. П. Яремко. – Дрогобич, 1997. – 16 с.
350. Ярошевич І. А. Термінологічна діяльність А. Кримського (до питання вироблення системи морфологічних термінів) / І. А. Ярошевич // Волинь

- філологічна : Текст і контекст. Агатангел Кримський у контексті української та світової культури. – Луцьк : Вежа, 2006. – С. 101–107.
351. Ярошевич І. А. Українська морфологічна термінологія ХХ – початку ХХІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. А. Ярошевич . – К., 2008. – 20 с.
352. Ясь О. В. Кримський Агатангел Юхимович [Електронний ресурс] / О. В. Ясь // Енциклопедія історії України : в 10 т. Т. 5: Кон - Кю / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Т. 5 : Кон – Кю. – К. : Наукова думка, 2008. – 568 с.: іл. – Режим доступу : http://www.history.org.ua/?termin=Krimskii_A.
353. Яценко І. Т. Семантична і морфемна будова слів з неподільною і подільною основою / І. Т. Яценко // Українська мова і література в школі. – 1976. – № 10. – С. 24–34.
354. Яценко Н. О. Назви військової форми одягу в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. О. Яценко. – К., 2007. – 19 с.
355. Яценко Н. О. Основні етапи становлення української військової термінології / Н. О. Яценко // Українська мова : [наук.-теорет. журнал]. – 2007. – № 3. – С. 74–79.
356. Die Osterreich-Ungarische Monarchie in Wort und Bild. Galicien. – Wien, 1898. – 890 с.
357. Formant slowotworczy // Encyklopedia wiedzy o języku polskim. – Wrocław – Warszawa – Krakow – Gdańsk : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1978. – S. 90.
358. Gołąb Z. Słownik terminologii językoznawczej / Z. Gołąb, A. Heinz, K. Polański. – Warszawa, 1970. – S. 544.
359. Lejczyk W. Terminoznawstwo : przedmiot, metody, struktura / W. Lejczyk, L. Biesiekirska. – Białystok : Wydaw. UwB, 1998. – 184 s.
360. Wołkava Jeuhenja. Праблемы беларускай лінгвістычнай тэрміналогіі / Jeuhenja Wołkava // Slavia Orientalis. – 2013. – Т. LXII. – NR 2. – S. 287–292.

II. Джерела фактичного матеріалу

361. Велигорський І. Психологічна основа повстання здрібнелих і пестливих слів / І. Велигорський // Рідна мова. – 1939. – Ч. 5. – С. 228–232.
362. Гердер И.-Г. Избранные сочинения / И.-Г. Гердер ; [пер. под ред. В. М. Жирмунского и Н. А. Сигал]. – Москва–Ленинград : Гослитиздат, 1959. – 391 с.
363. Граматика для шкіл народних (До читанки для 3 і 4 року науки) / Уложив Омелян Попович. – Відень, 1894. – 38 с.
364. Граматика латинска для школъ гимназіальныхъ Д-ра Фердинанда Шульца. Пѣсля дванадцятаго поправленого виданя для молодежи руской приладивъ Д-ръ Омелянь Огоновскій – У Львовѣ : Просвѣта, 1874. – 327 с.
365. Граматика руского языка / Напис. М. Осадца. – Во Львовѣ, 1862. – 256 с.
366. Граматика руского языка / Напис. М. Осадца. – 2-е попр. изд. – Во Львовѣ, 1864. – 256 с.
367. Грамматика рѣсского языка / Сост. Я. Головацкимъ. – Во Львовѣ, 1849. – 219 с.
368. Граматика українського языка. Для двох нижчих класів гімназій та для двохкласних і трьохкласних шкіл. Івана Нечуя-Левіцького. – К. : Друкарня Другої Артїлі, 1914. – Ч. I. Етимологія. – 165 с.
369. Граматика языка рѣсского для оужиткѣ въ школахъ людовыхъ въ Галичинѣ / Напис. Ом. Партыцкїй. – Оу Львовѣ, 1873. – 176 с.
370. Граматична термінологія і правопись, ухвалені комісією мови при Українському товаристві шкільної освіти в Києві. – К. : Друкарня Укр. Центральної Ради, 1917. – 20 с.
371. Грицак Є. Неологізми Йосипа Лозинського з половини ХІХ сторіччя / Є. Грицак // Рідна мова. – 1937. – Ч. 11. – С. 401–410.
372. Дячанъ Ф. Н. О пользѣ поровнительного языкознанія для изученія русского языка и объ отношеніи старословенского звукословія и науки о словосгибаніи / Ф. Н. Дячанъ // Науковий Сборник Галицко-Русской

- Матиці. – Львовъ : въ книгопечатнѣ Ставропигійского Института, 1866. – Вып. 1. – С. 1–23.
373. Залозний П. Коротка граматика української мови. – Ч. 1. – Полтава : Електр. друкарня Г. І. Маркевича, 1906. – 68 с.
374. Кримський А. Наша мовна скрута та спосіб зарадити лихові / А. Кримський // Твори : в 5 т. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 3. – 1973. – С. 7–21.
375. Кримський А. Про нашу літературну мову / А. Кримський // Літературно-науковий вісник. – 1901. – Т. XVI, кн. X. – С. 39–47.
376. Курило О. Початкова граматика української мови / О. Курило. – Ч. 1. – Львів – Винниця : Поділля, 1921. – 65 с.
377. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. – К. : Основи, 2008. – 303 с.
378. Лѣвицкій І. Граматика языка руссого въ Галиціѣ, розложена на питання и оѣповѣди. – 2-ге вид. – Перемишль, 1850. – 180 с.
379. Мала граматика языка руссого основана на поѣставѣ читанокъ для III и IV отряда школъ головныхъ въ Цѣсарствѣ Австріи употребляемыхъ яко допомочна книга для оучителѣвъ и препарандѣвъ / Соч. Г. Шашкевичемъ. – Въ Вѣдни, 1865. – 235 с.
380. Малоруско-німецкий словарь : у 2 т. / Уложили Євгеній Желеховский та Софрон Недѣльский. – Львів, 1886. – VIII + 1118 + 10 с.
381. Методична граматика рускої мови для IV кляси шкіл 5- і 6-клясових / Улож. В. Коцовский і І. Огоновский. – Львів, 1894. – 98 с.
382. Методична граматика руської мови для IV кляси вселюдних шкіл / Улож. В. Коцовский і І. Огоновский. – 3-те вид. – Львів, 1923. – 104 с.
383. Методична граматика языка мало-руссого / Напис. П. Дячанъ. – Львѣвъ, 1865. – 142 с.
384. Огієнко І. Наша літературна мова / Іван Огієнко; [авт. передм. і ком. М. Тимошик]. – К. : Наша культура і наука, 2011. – 351 с.

385. Огоновскій О. Граматика руского языка для шкѣлъ середнихъ / О. Огоновскій. – Львѣвъ, 1889. – 288 с.
386. Огоновскій О. Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen, von Franz Miklosich. – Wien, 1875 / О. Огоновскій // Правда. – 1876. – Ч. 6. – С. 231–236.
387. Огоновскій О. Vergleichende Wortbildungslehre der slavischen Sprachen von Franz Miklosich. – Wien, 1876 / О. Огоновскій // Правда. – 1877. – Ч. 9. – С. 332–337; Ч. 10. – С. 372–377.
388. Осадца М. (Надѣслано) / М. Осадца // Слово. – 1863. – Ч. 48. – С. 192.
389. Охримович В. Про наголос в українсько-російській мові / В. Охримович // ЗНТШ. – 1900. – Т. 35. – С. 9
390. Партыцкій О. О назвахъ семейнихъ у русинів / О. Партыцкій // Правда. Письмо наукове и литературне. – 1869. – Ч. 2. – 3. – С. 16 – 17.
391. Партыцкій О. О назвахъ семейнихъ у русинів / О. Партыцкій // Правда. Письмо наукове и литературне. – 1869. – Ч. 1. – С. 7 – 8.
392. Петрушевич М. Корнесловіе руского языка / М. Петрушевич. – Вип.1. – Коломия, 1865. – 80 с.
393. Практична граматика нѣмецкого языка для третего отрядѣ городскихъ и головныхъ шкѣлъ въ Австрійскѣй Державѣ. – Въ Вѣдни : Въ цѣс. кор. накладѣ шкѣльныхъ книжокъ, 1862. – Ч. I. – 296 с.
394. Розношинскій М. Критика на граматику руского языка составлену Д-ромъ Михаиломъ Осадцовъ / М. Розношинскій. – Львѣвъ : Зъ печатнѣ Института Ставропигійского, 1864. – 52 с.
395. Руска втора читанка для третёго отрядѣ шкѣлъ головныхъ и городскихъ въ Цѣсарствѣ Австрій. – Вѣдень : Въ цѣс. кор. накладѣ шкѣльныхъ книжокъ, 1863. – 502 с.
396. Руска граматика для шкіл народних. Ч. II. До III читанки для 5 і 6 року науки / Уложив Омелян Попович. Пересмотрене видане тексту з року 1905. – Відень, 1907. – 128 с.

397. Руска перва ѡзыкаѡчебна читанка для первого отрядѡ школь народныхъ въ Австрійскѡй Державѣ. – Въ Вѣдни : Изданіємъ ц. к. зарѡдѡ продажи школьныхъ книжокъ оу с. Анны въ оулицы Іванновѡй, 1853. – 171 с.
398. Синявський О. Норми української літературної мови / О. Синявський. – Львів : Українське вид-во, 1941. – 363 с.
399. Сімович В. Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці / В. Сімович. – 2-ге вид. – Київ-Ляйпціг : Українська накладня, 1919. – 584 с.
400. Смаль-Стоцкий С. Руска граматика / Степан Смаль-Стоцкий, Федір Гартнер. – 2-ге вид. – Львів, 1907. – 246 с.
401. Смаль-Стоцкий С. Руска граматика / Степан Смаль-Стоцкий, Федір Гартнер. – Львів, 1893. – 184 с.
402. Смаль-Стоцкий С. Про плян науки рускої мови в гімназиях / Степан Смаль-Стоцкий, Федір Гартнер. – Чернівці, 1890. – 8 с.
403. Смаль-Стоцький Р. Нарис словотвору прикметників української мови / Р. Смаль-Стоцький. – Прага : Легіографія, 1923. – 85 с.
404. Смаль-Стоцький Р. Примітивний словотвір / Р. Смаль-Стоцький. – Варшава, 1929. – 200 с.
405. Смаль-Стоцький С. Граматика руської мови / Степан Смаль-Стоцький, Федір Гартнер. – 3-ге переробл. вид. – Відень, 1914. – 202 с.
406. Смаль-Стоцький С. Граматика української (руської) мови / Степан Смаль-Стоцький, Федір Гартнер. – В-во четверте. – Львів : Друкарня Наукового товариства імені Шевченка, 1928. – 209 с.
407. Смаль-Стоцький С. Федір Гартнер / С. Смаль-Стоцький // ЗНТШ. – 1925. – Т. СXXXVI–СXXXVII : Праці фільольогічної секції / [за ред. Кирила Студинського]. – Львів : Друкарня НТШ. – С. 239–248.
408. Сравнительная морфология славянскихъ языковъ Франца Миклошича / [подъ ред. Романа Брандта; пер. Николая Шлякова]. – Вып. I : Старословенскій языкъ. – М. : Въ Университетской типографіи М. Каткова, 1884. – 164 с.

409. Тимченко Є. Українська грамати́ка (для III і IV кляси шкіл середніх) / Є. Тимченко. – К. : Кри́ниця, 1918. – 146 с.
410. Тимченко Є. Українська грамати́ка / Є. Тимченко. – К. : Друкарня Т-ва Н. А. Гирич, 1907. – Ч. 1. – 179 с.
411. Шерстюк Г. Коротка українська грамати́ка для школи / Г. Шерстюк. – Ч. 1. – Полтава : Український учитель, 1907. – 64 с.
412. Шлейхер А. Теория Дарвина в применении к науке о языке (публичное послание доктору Эрнсту Геккелю, э.о. профессору зоологии и директору зоологического музея при Иенском университете) / А. Шлейхер // Хрестоматия по истории языкознания XIX – 1-я пол. XX в. / Сост., автор комментариев и заданий д-р филол. наук З.И. Резанова. – Ч. 1. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2010. – Ч. 1. – С. 73–79.
413. Die Bildung der nomina im Altslovenischen von Dr. Franz Miklosich. – Wien, 1858. – 100 s.
414. Formenlehre der Altslovenischen Sprache von Franz Miklosich. – Wien, 1854. – 180 s.
415. Gramatyka języka polskiego mniejsza dla użytku gimnazjów i szkół realnych ułożona dra Antoniego Małeckiego. – Lwów, 1863. – 298 s.
416. Gramatyka języka polskiego przez Jozefa Muczковского w Krakowie w drukarni uniwersyteckiej, 1849. – 298 s.
417. Gramatyka języka polskiego – większa dra Antoniego Małeckiego. – Lwów, 1863. – 427 s.
418. Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs. Deutsh-ruthenische Separat-Ausgabe. – Відень, 1851. – 294 s.
419. Miklosich F. Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen / F. Miklosich. – Wien, 1875. – 504 s.
420. Oblak V. Грамати́ка руского языка для школъ среднихъ. Написавъ докторъ Омелянь Огоновскій. Львѣвъ, 1889 / V. Oblak // Archiv für slavische philologie / Ztrausgegeben von V. Jagic. Zwölfter band. – Berlin : Weidmannsche buchhandlung. – 1890. – С. 584–586.

421. O przyimkach w języku starosłowiańskim, ruskim i polskim przez Dra Emila Ogonowskiego, 1877. – 206 s.
422. Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache von Dr. Emil Ogonowski. – Lemberg, 1880. – 244 s.
423. Wagilewicz J. Grammatyka Jezyka Maloruskiego w Galicii. – Lwow, 1845. – 181 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

Автори галицьких шкільних граматик української мови другої пол. ХІХ ст. – поч. ХХ ст.: наукові біографії

Михайло Осадца (03.11.1836, с. Волощина (за іншими даними с. Божиків) Бережанського р-ну на Тернопільщині – 10.04.1865, м. Львів) – греко-католицький священик, мовознавець, педагог, доктор філософії, член Галицько-Руської Матиці. Навчався в гімназіях міст Бережани і Станіслав (нині Івано-Франківськ). Вищу освіту здобував у Львівській духовній семінарії та на богословському факультеті Віденського університету (1856–1859, Австрія). Слухав лекції зі слов'янських мов професора Ф. Міклошича й класичних мов професорів Боніца й Гофмана. 1859 року повернувся до Львова й висвятився на священика. Працював учителем української мови у 2-й академічній гімназії у Львові. Окрім граматики, підготував і видав «Керівництво до вживання живої азбуки» (1862), упорядкував «Читанку», працював над «Українсько-німецьким словником» та підручником старослов'янської мови, уклав словник до «Історії Галицько-Волинської Руси-України» С. Шараневича [322, с. 1; 356, с. 662; 13, с. 94; 331, с. 8; 234, с. 1879; 336, с. 445; 180, с. 687].

Григорій Шашкевич (24.01.1809, с. Сусолівка Чортківського р-ну на Тернопільщині – 18.08.1888, м. Перемишль (Польща)) – мовознавець, греко-католицький священик, громадсько-політичний і церковний діяч. Вивчав теологію у Львівському університеті, закінчив греко-католицьку духовну семінарію (1831) [309, с. 1075; 21, с. 430].

Працював священиком у с. Угринів на Івано-Франківщині (1835–1848), був радником міністерства освіти у Відні (1849–1860), керував департаментом галицького шкільництва, був цензором шкільних підручників. У 1858–1865 рр. – ректор Греко-католицької духовної семінарії у Відні, з 1865 р. – парох катедри і

член єпархіяльної консисторії у Перемишлі, а з 1871 по 1888 рр. – презес (керівник – О. Г.) інституту вдів і сиріт у цьому ж місті [21, с. 430].

Був співзасновником і головою (за іншими даними – заступником голови) Окружної Руської Ради у Станіславі (нині Івано-Франківськ), послом до австрійського парламенту (1848) та послом Галицького сейму (1867) [309, с. 1075].

Г. Шашкевич відомий як «активний поборник національної незалежності українців, поділу Галичини на дві адміністративні провінції (українську і польську) за етнічною ознакою, пристрасний оборонець народної мови та противник москвофільської тенденції в письменстві, автор меморандуму, спрямованого проти проекту латинізації української писемності (1859)» [309, с. 1075]. Він стояв на позиціях давності й самостійності української мови, не поділяючи думки тодішніх «авторитетів» про те, що наша мова малоруська [237, с. 457].

У творчому доробку вченого – лексикографічна праця «Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs» («Правничо-політична термінологія для слов'янських мов Австрії») (1851) й одна з перших граматик української мови для народних шкіл «Мала грамматика языка руского» (1865). Окрім цього, Г. Шашкевич упорядкував читанку та зібрав цінні документи до історії «Азбучної війни» в Галичині, які згодом опублікував Іван Франко («Українсько-руський архів», т. 8, 1912) [227, с. 107; 341, с. 3797; 309, с. 1075].

Пилип Дячан (псевдонім М. Розношинський, народився 25.10.1831, с. Розношинці, тепер Збарзького р-ну на Тернопільщині – рік і місце смерті невідомі) – мовознавець і педагог, член Галицько-Руської Матиці. Освіту здобував на факультеті слов'янської філології Віденського університету (учень Ф. Міклошича) та у Львівському університеті (1857). Від середини 1850-х рр. до 1861 р. вчителював у Бережанській гімназії, згодом був помічником учителя та вчителем класичних мов «руської гімназії» у Львові й референтом Львівської консисторії. З 1868 по 1870 рр. працював у Холмській духовній семінарії. З

1872 р. (за іншими даними з 1874 р.) – професор класичної філології Варшавського університету.

Науковий доробок П. Дячана в царині українського мовознавства – це «Критика на граматику руського языка, составлену Михайлом Осадцом» (Львів, 1864), «Методична грамика языка мало-русского» (Львів, 1865) та наукова розвідка «О пользѣ поровнительнаго языкознанія для изученія русскаго языка и объ отношеніи старословенскаго звукословія и науки о словосгибани» (Львів, 1866).

Написав низку праць з грецької філології та старовини, найвідоміші з яких: «Исследование о родине и годе рождения Геродота» (1875), «Геродот и его музы» (1877), «Основы и времена греческих неправильных глаголов с указанием корней и происходящих от них слов» (Варшава, 1881), статей з історії церковної догматики та обрядів [331, с. 8; 182, с. 119–120; 47, с. 553; 91, с. 152].

Омелян Партицький (28.05.1840, с. Тейсарів Жидачівського р-ну на Львівщині – 20.01.1895, м. Львів) – мовознавець, етнограф, історик, фольклорист, педагог, редактор, видавець і громадський діяч. Початкову освіту здобув у Стрию, середню та вищу – у Львові. Навчався у Львівській духовній семінарії та (одночасно) на філософському факультеті Львівського університету (завершив навчання 1864 р.). Викладав українську та класичні мови в гімназіях Тернополя, Чернівців, Львова (1864–1871). У 1871–1895 рр. працював професором учительської семінарії у Львові. Був засновником і редактором першого в Україні педагогічного видання «Газета шкільна» (1875–1879) та літературно-наукового часопису європейського рівня «Зоря» (1880–1885), реформованого в «Літературно-науковий вісник». «Зоря» та ще деякі видання виходили коштом О. Партицького. Один із лідерів народовецького руху в Галичині, член-засновник львівської «Просвіти», редактор і укладач перших українських шкільних підручників, виданих товариством «Просвіта» (1870–1876). Як педагог опублікував низку статей про виховання та видав ряд читанок

для народних і середніх шкіл, переклав «Слово о полку Ігоревім» (1884). Доробок вченого в галузі лінгвістики – це «Нѣмецко-русский словарь» (1866–1867), що містить майже 50 000 українських відповідників, низка статей з українського мовознавства та шкільні підручники, зокрема «Латинська граматыка в рѣскомъ языцѣ для оучениковъ академичной гимназїи у Львові» (1869), «Граматыка языка рѣского для оужиткѣ въ школахъ людовыхъ въ Галичинѣ» (1873). Окрім того, його наукову спадщину представляють популярні свого часу праці «Скандинавщина в давній Русі» (1887) та «Старинна історія Галичини» (1894) [217, с. 159–160; 58, с. 144; 88, с. 461; 250, с. 144; 253, с. 33].

Омелян Огоновський (03.08.1833, с. Григорів Рогатинського району на Івано-Франківщині – 28.10.1894, м. Львів) – греко-католицький священник мовознавець, літературознавець, письменник, педагог, культурно-освітній діяч, доктор філософії, член-кореспондент Польської академії наук. Навчався в гімназіях міст Бережани та Львів. Вищу освіту здобув у Львівській духовній семінарії (1857), Львівському (1865) та Віденському (1870, Австрія) університетах. Був учнем видатного славіста Ф. Міклошича. Як освітянин входив до складу Комісії для укладання руських гімназійальних підручників (1863), Комісії для укладання шкільних підручників (1868) та Комісії для видання популярних книжок для населення [332, с. 358; 190, с. 7, 18–20; 152, с. 3–6; 75, с. 655].

У 70-х рр. ХІХ ст. був «одиноким на цілу Україну-Русь» [152, с. 3] професором русини (української мови та літератури) у Львівському університеті та деканом «філософічного відділу» згаданого навчального закладу (1877) [332, с. 358]. «Имя професора Львовского университета Ом. Огоновского въ Галиціи и въ Россіи пользуется почетной извѣстностью», – писав 1887 року про галицького вченого М. Сумцов [310, с. 345].

Омелян Огоновський – співзасновник товариства «Просвіта», його голова (1877–1894), засновник (1893) і керівник філологічної секції НТШ, член-засновник «Руського Товариства Педагогічного» (згодом – «Рідна школа»)

[190, с. 27–41; 75, с. 655]. Не було ні одної «важнішої прояви в життю нашого народу галицького», щоб О. Огоновський не взяв у ній участі, – написав по смерті вченого один із його учнів О. Макарушка [190, с. 24], а інший – І. Франко – назвав О. Огоновського «феноменом між русинами» в просвітницькій діяльності [332, с. 361].

Як філолог О. Огоновський залишив після себе значний науковий доробок, у якому одна з перших його праць – збірка текстів зі староцерковнослов'янської мови «*Linguae palaeoslovenicae specimina quaedam*», призначена для університетських студій, та низка досліджень з мовознавства: «Короткий погляд на історію мов слов'янських, особливо ж історію мови руської» (1872), «*O przyimkach w języku starosłowiańskim, ruskim i polskim*» (1877), «*Einige Bemerkungen über die Sprache der altpolnischen Sophienbibel*» (1879), «*Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache*» (1880), «*O ważniejszych właściwościach języka ruskiego*» (1883), «Грамматика руского языка для шкѳль середнихъ» (1889), рецензії на праці Ф. Міклошича, П. Житецького, О. Партицького й ін. мовознавців та переклад навчального посібника Ф. Шульца «Грамматика латинска для шкѳль гимназіяльныхъ» (1874) [175, с. 444–447; 197, с. 77–81; 182, с. 273; 28, с. 371]. Досліджував учений і мову старопольського перекладу «Біблії» королеви Софії [28, с. 371].

Найважливіша з його праць «*Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache*» (1880) – перша спроба «одноцільної, повної» граматики української мови [332, с. 366]. У цій студії, призначеній для європейського читача, подано «оригінальний опис української мови» [178, с. 121], зіставлено українську мову з російською, розкрито її фонетичні та граматичні особливості, описано територіальне поширення української мови. Робота була настільки актуальною та глибокою, що вже 1881 р. її визнали «найосновнішою працею на полі малоруського мовознавства» [197, с. 79].

Учений розробив новий проект правопису, побудований на фонетичному принципі та народній мові. 1889 року побачила світ ще одна праця О. Огоновського – «Грамматика руского языка для шкѳль середнихъ», у якій

автор уперше використав низку термінів, що прижилися в сучасному мовознавстві [180, с. 149]. Дослідники називають цю працю «першим науково задуманим і опрацьованим підручником рідної мови» [182, с. 42].

Будучи плідним науковцем, Омелян Огоновський підніс науку нашої мови на «ступень університетській» [190, с. 21], став творцем першої національної філологічної школи нового часу в Україні [207, с. 5] й створив підґрунтя для розвитку філології як складової частини україністики [182, с. 43]. «Аналіз української мови і її повна картина для усього наукового світу по-німецьки, показ особливостей української мови для поляків по-польськи, які в той час стали глибше й ширше цікавитися україністикою та її зв'язками з русистикою, – все це спричинилося, безперечно, до зростання ваги українського народу у світі, особливо у міжнаціональній політиці Австрії» [182, с. 43]. Як педагог виховав нове покоління науковців-філологів (І. Франко, М. Павлик, І. Кокорудз, О. Колеса, О. Маковей, В. Коцовський, Р. Заклинський, О. Макарушка та ін.) [182, с. 43; 27, с.5]. Саме його школа сприяла перетворенню Товариства ім. Т. Шевченка в наукову установу [182, с. 43]. Низка досліджень ученого «стала до послуг європейських дослідників-мовознавців» [113, с. 61].

Степан Смаль-Стоцький (08. 01. 1859, с. Немилів Радехівського р-ну на Львівщині – 18. 08. 1938, м. Прага (похований у Кракові)) – український мовознавець, педагог, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ у Львові (з 1899), академік ВУАН (з 1918) [182, с. 86; 11, с. 580; 305, с. 2914].

Навчався у народній (с. Немилів), тривіальній (м. Радехів) і нормальній (м. Львів) школах, Академічній, Польській і Другій львівській німецькій гімназіях, Ставропігійському інституті. Вищу освіту здобував у Чернівецькому (1878–1883, філософський факультет) і Віденському (1883–1884) університетах. Став доктором слов'янської філології (1885). Науковим консультантом молодого вченого під час написання праці «Über die Wirkungen der Analogie in der Declination des Kleinrussischen» («Процес аналогії у словозміні малоруської

мови») на ступінь доктора філософії та підготовки до габілітаційного іспиту був Ф. Міклошич [302, с. 408; 305, с. 2914; 24, с. 7; 343, с. 7].

С. Смаль-Стоцький працював приват-доцентом Віденського університету (1884), професором української мови та літератури Чернівецького університету (1885–1918), де також очолював кафедру української мови і письменства, професором Карлового і Українського Вільного університетів (з 1921) та Слов'янського інституту (з 1927) в Празі. [305, с. 2914; 11, с. 580; 24, с. 7].

Активну наукову та педагогічну діяльність учений вдало поєднував із громадсько-просвітницькою (був головою студентського товариства «Союз», співзасновником і членом товариств «Народний дім», «Буковинський Боян», «Руська школа», «Міщанська читальня», «Руська каса», «Історичне товариство» й ін.; співробітником газети «Буковина» та низки інших західноукраїнських періодичних видань, співзасновником народного університету при Товаристві ім. Григорія Сковороди, головою Музею визвольної боротьби, першим головою Української Могілянсько-Мазепинської АН) та політичною (чотири рази обраний до Буковинського сейму (1892, 1898, 1904, 1911); був депутатом Віденського парламенту (1911–1918); членом уряду Буковини: Краєвого виділу, Ради Культури краєвої, Краєвої Шкільної Ради, Залізничної державної ради; головою Бойової Управи Січових Стрільців). За постійну опіку українською освітою та культурою нагороджений командорським хрестом ордена Франца Йосифа (1908); отримав дворянський титул лицаря (1911) [305, с. 2914; 182, с. 86; 343, с. 7].

Наукова спадщина С. Смаль-Стоцького – це праці суспільно-політичної та культурно-освітньої тематики, дослідження з мовознавства, літературознавства, історії письменства, славістики тощо. Основні з них: «Anzeige des ruthenisch-deutschen Wörterbuchs von Zelechowski» (1886), «Руська правопись» (1891), «Про план науки руської мови в школах» (1894), «Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache» («Грамматика рутенської (української) мови») (1913), «Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємче споріднення» (1925, 1927), «Поліські мішані говори» (1927), «Українська мова, її початки, розвиток

та характеристичні її прикмети» (1933), «Питання про східнослов'янську прамову» (1937) та ін. [305, с. 2914; 182, с. 86; 11, с. 580].

Федір (Теодор) Гартнер (04. 11. 1843, м. Відень – 29. 04. 1925, м. Інсбрук (Австрія)) – австрійський і український філолог та дослідник природничих дисциплін (німець за походженням), педагог, дійсний член НТШ (з 1914 року) [166, с. 22; 407, с. 244].

Вищу освіту здобув у Віденському університеті. Студіював румунську і французьку мови. Працюючи на Буковині, зацікавився українською мовою, зокрема її фонетикою, лексикою та граматиною, і почав її вивчати. З 1886 року його вчителем української став професор Чернівецького університету Степан Смаль-Стоцький.

Вчителював у школах Угорщини. Працював професором порівняльного романського мовознавства в Чернівецькому (1885) та Інсбрукському (1899) університетах [166, с. 22; 407, с. 244].

На основі фонетичного аналізу романських мов, зокрема говорів жителів Альп, створив «ретророманську» граматику [182, с. 86]. Другим об'єктом лінгвістичного зацікавлення вченого стала українська мова. Разом із С. Смаль-Стоцьким Ф. Гартнер уклав підручник для середньої школи «Руска граматика» (1893) та написав працю «Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache» («Граматику рутенської (української) мови») (1913). Він також рецензував праці українських мовознавців, вивчав пам'ятки середньовічної України та працював над словником української мови, який, на жаль, не судилося видати [182, с. 87].

Володимир Коцовський (10.09.1860, с. Отиневичі Бібрського (нині Жидачівського) р-ну на Львівщині – 11.09.1921, м. Сокаль Львівської області) – український мовознавець, літературознавець, письменник, перекладач, педагог. Освіту здобував у Другій німецькій гімназії у Львові (закінчив 1878) і Львівському університеті (закінчив 1883).

1895 року став доктором філософії Чернівецького університету. З 1889 року працював учителем гімназій у Ряшеві та Львові, викладав українську, польську і німецьку мови та географію, завідував бібліотекою для вчителів. З 1895 року – заступник учителя цісарсько-королівської учительської чоловічої семінарії в Сокалі на Львівщині, з 1907 – викладач учительської жіночої семінарії в, а з 1910 року – її директор [59, с. 62–73; 74, с. 205–206; 36].

Підготував і видав посібник вправ з латинської мови для другого класу (1894) та підручник «Методична граматики руської мови для IV класу шкіл 5 і 6 класових» (1894) у співавторстві з І. Огоновським. [Горак, с. 73]. Дослідник життя та творчості письменників «Руської трійці». Автор праці «Історично-літературні замітки до «Слова о полку Ігоревім», рецензій на театральні вистави та статей на громадські й літературні теми. Перекладав українською мовою поезії Горация, Гете, Міцкевича [59, с. 62–73; 74, с. 205–206; 36].

Член Товариства ім. Т. Шевченка (з 1886), його дійсний член (з 1899). Співробітник газет і журналів Галичини: «Світ», «Діло», «Зоря», «Учитель», «Записки Наукового товариства імені Шевченка» та ін. У поглядах і діяльності дотримувався народовської орієнтації [59, с. 76; 36].

Іларій Огоновський (06.12.1854, с. Чагрів Рогатинського району Івано-Франківської області – 10.07.1929, м. Львів) – філолог, педагог, перекладач. Навчався в гімназії у м. Бережани. Працював учителем Академічної гімназії у Львові (від 1884) [188, с. 655].

Коло наукових зацікавлень – класична філологія. Перекладав твори давньогрецьких і римських письменників та підручники для вивчення латини з польської мови на українську [138, с. 263]. Автор «Методичної граматики руської мови для IV класу шкіл 5 і 6 класових» (1894) (у співавторстві з В. Коцовським) та «Словаря до Гомерової Одиссеї й Іліади» (1900) [188, с. 655].

Омелян Попович (псевдоніми: Мурашка, Омелян Олексів, Омелян Олександрів та ін., народився 18.08.1856, м. Дорна-Ватра (Ватра Дорней) Кимполунзького повіту на Буковині (сьогодні – повіт Сучава, Румунія) – помер 22.03.1930, м. Заліщики Тернопільської області) – педагог, публіцист, видавець, громадський і політичний діяч [101, с. 2266].

Навчався в Чернівецькій зразковій православної хлопчачій школі (1865–1867) та Чернівецькій німецькій гімназії (1867–1870). Вищу освіту здобув у Чернівецькій учительській семінарії (1873–1877) [256, с. 126].

По завершенні семінарії працював учителем у м. Чернівці, управителем нової міської школи в Садгорі (1881), учителем, а згодом й управителем Чернівецької початкової хлопчачої школи (1883), інспектором повітових шкіл у Сереті (1892) та Кіцмані (1894), крайовим інспектор народних шкіл та семінарій (з 1906). З 1896 р. паралельно з адміністративною діяльністю викладав у Чернівецькій учительській семінарії. Викладав українську та німецьку мови на приватних курсах учительської семінарії в м. Львів (1922–1923). Заснував 200 українських шкіл, в яких навчалося понад 40 000 дітей [257, с. 158].

Був членом таємних товариств «Согласіє» та «Братній союз», які популяризували національну ідею та прищеплювали любов до української мови, товариства «Руська бесіда», очолював учнівський аматорський театр [344, с. 153]. Ініціював створення народних товариств «Руський народний дім» (1884) і «Руська школа» (1887). Редагував «Буковинський православний календар», працював в українській газеті «Буковина». Посол Буковинського крайового сейму (з 1911), член Загальної Української Ради (з 1915), президент Північної Буковини (1918) [257, с. 162–164].

Методична спадщина О. Поповича – майже 60 праць. Уклав «Буквар» (1884), «Читанку для шкіл народних» (у 3 ч.), «Граматику для шкіл народних» (1894), «Підручник з української мови для середніх шкіл» (у 3 ч.), «Українсько-німецький словар» (1904), підготував методичні посібники: «Справа управильнення рускої правописи» (1888), «Наука читання і граматики (1894),

«Наука мови в школі народній» (1905), «Слово до вчителя» (1828) та ін. [256, с. 129; 257, с. 160–161].

Автор поетичних, прозових, публіцистичних і науково-популярні творів, мемуарного історичного дослідження «Відродження Буковини» (1933) [257, с. 162].

**Словотвірні категорії та словотвірні розряди
в «Граматичі руского языка для шкѣль середнихъ»**

О. Огоновського (1889)

Назва словотвірної категорії або словотвір- ного розряду	Слово- твірні засоби	Похідні іменники		
		Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
Іменники, що означають особу дѣяльну, (nomina agentis)	-ъ -а -ай -ѣй -арь -ець -ачь -ичь	<i>коно-вѣд-ъ</i> <i>не-по-тѣб-ъ</i> <i>за-йд-а</i> <i>глѣт-ай</i> <i>бород-ай</i> <i>вод-ѣй</i> <i>баб-ѣй</i> <i>лег-арь,</i> <i>скот-арь</i> <i>мер-ець,</i> <i>мертв-ець</i> <i>брех-ачь,</i> <i>бород-ачь</i> <i>пѣд-пас-ичь,</i> <i>цар-ев-ичь</i>		

	–я		<i>теща</i>	
	–аля		<i>вяз-аля</i>	
			<i>ж-аля</i>	
			<i>коп-аля</i>	
			<i>служ-аля</i>	
	–аня		<i>кругл-яня</i>	
			<i>сух-аня</i>	
	–ина		<i>вѣчар-ина</i>	
			<i>друж-ина</i>	
			<i>кмет-иня</i>	
	–иня		<i>бездѣтк-иня</i>	
	(–инѣ)		<i>господ-ынѣ</i>	
	–ха		<i>зна-ха</i>	
			<i>не-дба-ха</i>	
			<i>пря-ха</i>	
			<i>сва-ха</i>	
	–оха		<i>свят-оха</i>	
	–уха		<i>говор-уха</i>	
			<i>регот-уха</i>	
			<i>свекр-уха</i>	
	–иця		<i>грѣшн-иця</i>	
			<i>вдов-иця</i>	
			<i>чарѣвн-иця</i>	
			<i>черн-иця</i>	
	–тай (тяй)	<i>ра-тай,</i>		
		<i>лѣнь-тяй</i>		
	–унь	<i>брех-унь,</i>		

		<i>смѣх-унъ</i>		
	–акъ	<i>гуд-акъ</i> <i>бѣд-акъ</i>		
	–икъ	<i>грѣшн-икъ</i>		
	–ко	<i>тез-ко</i> <i>хваль-ко</i> <i>глуш-ко</i>		
	–ака	<i>за-дир-ака</i> <i>бос-ака</i> <i>брехун-яка</i>		
	–ага	<i>жовнѣр-ага</i> <i>добр-яга</i>		
	–аха	<i>не-вд-аха</i> <i>бѣдол-аха</i>		
	–ега	<i>серд-ега</i>		
	–юкъ	<i>сирот-юкъ</i>		
	–юга	<i>волоц-юга</i> <i>татар-юга</i>		
	–инъ	<i>бояр-инъ</i> <i>болгар-инъ</i>		
	–енко	<i>вдович-енко</i> <i>ковал-енко</i> <i>цар-енко</i> <i>Онопрі-енко</i>		
Именники, означаючи рѣдъ (patronymica),	–ишинъ	<i>Ковал-ишинъ</i> <i>Тимч-ишинъ</i> <i>вуйч-ан-икъ</i> <i>вуйч-ѣн-икъ</i>		

Та назви самиць	–ИКЪ	<i>стрыч-ан-икъ</i>		
	–ИЧЪ	<i>тѣтч-ѣн-икъ</i> <i>брат-ан-ичъ</i> <i>сестр-ѣн-ичъ</i> <i>род-ичъ</i> <i>цар-ев-ичъ</i> <i>Васил-ев-ичъ</i> <i>Иван-ов-ичъ</i>		
	–ИХА		<i>гончар-иха</i> <i>дяч-иха</i> <i>ковал-иха</i> <i>шевч-иха</i> <i>Иван-иха</i> <i>Михайл-иха</i> <i>зайч-иха</i> <i>лев-иха</i> <i>левч-иха</i> <i>вовч-иця</i> <i>лис-иця</i>	
	–ИЦЯ			
	–ЬКА			
	–ОВНА		<i>боднарчучка</i> <i>боднар-овна</i> <i>ковал-ѣвна</i>	

<p>Именники, котри означають молоди животна и особы</p>	<p>–ъчукъ –ят –ен–ят</p>	<p><i>лев-чукъ</i> <i>лисич-чукъ</i> <i>ведмед-чукъ</i></p>		<p><i>гус-я</i> <i>кур-я</i> <i>лебед-я</i> <i>молод-я</i> <i>хлоп-я</i> <i>бурсач-ен-я</i> <i>вовч-ен-я</i> <i>кон-ен-я</i></p>
<p>Именники, означаючи дѣю (nomina actionis), або наслѣдок дѣѣ</p>	<p>–ъ –ръ –отъ –асы –а –я –ня –ѣня</p>	<p><i>плав-ъ</i> <i>з-гѣн-ъ</i> <i>с-изд-ъ</i> <i>да-ръ</i> <i>пи-ръ</i> <i>клек-отъ</i> <i>туп-отъ</i> <i>вы-крут-асы</i> <i>вы-хил-ясы</i> <i>баляндр-асы</i></p>	<p><i>свар-а</i> <i>дѣ-я</i> <i>то-ня</i> <i>пашня</i></p>	

Именники, выражаючи оруде або средство	–ан–ка		<i>в-тѣк-ан-ка</i>	
	–ба		<i>кось-ба</i>	
			<i>сѣв-ба</i>	
			<i>гѣсть-ба</i>	
	–ава		<i>стон-ава</i>	
	–ява		<i>кричава</i>	
	–тва		<i>пи-тва</i>	
			<i>ѣс-тва</i>	
	–иця		<i>кос-ов-иця</i>	
			<i>воз-ов-иця</i>	
	–иво			<i>молоз-иво</i>
				<i>вар-иво</i>
				<i>печ-иво</i>
	–мо			<i>пись-мо</i>
	–но			<i>ви-но</i>
				<i>зер-но</i>
				<i>сѣ(к)-но</i>
			<i>полот-но</i>	
–то			<i>золо-то</i>	
ѢСТВО			<i>ткацтво</i>	
			<i>головництво</i>	
	–ѣ	<i>волок-ѣ</i>		
		<i>звѣн-ѣ</i>		
		<i>череп-ѣ</i>		
–ень		<i>греб-ень</i>		
		<i>перст-ень</i>		
–инѣ		<i>кл-инѣ</i>		
–урѣ		<i>кост-урѣ</i>		
–тѣ		<i>моло-тѣ</i>		

	–отъ	<i>лок-отъ</i>		
	–акъ	<i>черп-акъ</i>		
	(–якъ)	<i>кругл-якъ</i>		
		<i>прян-икъ</i>		
	–икъ	<i>бат-огъ</i>		
	–огъ	<i>плу-гъ</i>		
	–гъ	<i>горн-ецъ</i>		
	–ецъ	<i>сѣк-ачь</i>		
	–ачь	<i>рог-ачь</i>		
		<i>би-чь</i>		
	–чь		<i>жерд-ь</i>	
	–ь (і)		<i>вѣс-ь</i>	
			<i>волок-а</i>	
	–а		<i>о-дежд-а</i>	
	–я (–ја)		<i>пряжа</i>	
			<i>мг-ла</i>	
	–ла		<i>мѣт-ла</i>	
			<i>куд-ель</i>	
	–ель		<i>(куд-еля)</i>	
	(–аль)		<i>кужѣль</i>	
	–ана		<i>с-мет-ана</i>	
	–ина		<i>бучина</i>	
			<i>воцина</i>	
	–ига		<i>кормига</i>	
	–ѣха		<i>стрѣха</i>	
	–та		<i>вѣ-та</i>	
			<i>о-тру-та</i>	
	–тва		<i>бри-тва</i>	

Имена здрѠбнѣли (deminutiva)	–ЛО		<i>гор-ло</i> <i>клепа-ло</i> <i>кова-ло</i> <i>кры-ло</i> <i>мы-ло</i> <i>шы-ло</i>
	–АЛО		<i>жига-ло</i> <i>зерк-ало</i>
	–ИЛО		<i>кад-ило</i> <i>чорн-ило</i>
	–МО		<i>мот-ов-ило</i> <i>яр-мо</i>
	–НО		<i>вѠк-но</i>
	–ЕНО		<i>верет-ено</i>
	–ТО		<i>доло-то</i> <i>копы-то</i>
	–ИКЪ	<i>брат-икъ</i> <i>кон-икъ</i> <i>нож-икъ</i>	
	–ОКЪ	<i>вѠз-окъ</i> <i>лѣс-окъ</i> <i>став-окъ</i>	
	–ЕЦЪ	<i>вѣтр-ецъ</i> <i>камѣн-ецъ</i> <i>хлоп-ецъ</i>	
	–КО	<i>стрий-ко</i> <i>Лев-ко</i>	<i>дитят-ко</i> <i>курят-ко</i>
	–ЪЦЕ		<i>вин-це</i>

<p>Именники, котри выражають презирство</p> <p>Именники, означаючи мѣсце, на котром щось дѣє ся або находить ся, і матерію</p>	<p>–ка</p> <p>–ька</p> <p>–ина</p> <p>–иця</p> <p>–ище</p> <p>–яка</p> <p>–юка</p> <p>–ище</p> <p>–ов–ище</p> <p>–иско</p> <p>–ов–иско</p> <p>–є</p>		<p><i>пчѣл-ка</i></p> <p><i>сирѣт-ка</i></p> <p><i>хат-ка</i></p> <p><i>руч-ка</i></p> <p><i>дн-ина</i></p> <p><i>част-ина</i></p> <p><i>вод-иця</i></p> <p><i>трав-иця</i></p> <p><i>коняка</i></p> <p><i>псяка</i></p> <p><i>гад-юка</i></p> <p><i>твар-юка</i></p>	<p><i>веретен-це</i></p> <p><i>вѣкон-це</i></p> <p><i>весель-це</i></p> <p><i>баб-ище</i></p> <p><i>хлопч-ище</i></p> <p><i>бо-ище</i></p> <p><i>глин-ище</i></p> <p><i>город-ище</i></p> <p><i>вѣвсьян-ище</i></p> <p><i>житн-ище</i></p> <p><i>ячмен-ище</i></p> <p><i>клад-ов-ище</i></p> <p><i>пас-ов-ище</i></p> <p><i>житн-иско</i></p> <p><i>пас-ов-иско</i></p> <p><i>мокляч-є</i></p>
--	--	--	---	--

<p>Именники, що означають таки ростини, котри вже зжато, и зь котрыхь позривано плоды</p> <p>Имена зборови (nomina collectiva)</p>	<p>–инє –ов–инє</p> <p>–є</p> <p>–ЪСТВО</p> <p>–ва</p> <p>–ота</p>		<p><i>дѣтва</i> <i>муж-ва</i> <i>татар-ва</i> <i>мыш-ва</i> <i>бѣд-ота</i> <i>жон-ота</i></p>	<p><i>подвѣр-є</i> <i>пѣддаш-є</i> <i>порохнач-є</i></p> <p><i>фасол-инє</i> <i>боб-ов-инє</i> <i>мак-ов-инє</i></p> <p><i>волосс-є</i> <i>желѣз-є</i> <i>кѣлл-є</i> <i>колѣс-є</i> <i>колодд-є</i> <i>прутт-є</i> <i>брацтво</i> <i>козацтво</i></p>
--	--	--	---	---

Имена, котри означають свойство або поняте уявне, (abstracta і substantiva abstracta)	–ина	<i>пан-ота</i> <i>друж-ина</i> <i>род-ина</i>	
	–ья	<i>мыш-(ь)ня</i> <i>тѣчня</i>	
	–а	<i>вѣд-а</i> <i>ман-а</i> <i>в-том-а</i> <i>яв-а</i>	
	–ь	<i>выс-ь</i> <i>хѣт-ь</i> <i>зелен-ь</i> <i>лют-ь</i> <i>сыт-ь</i>	
	–еча	<i>голодн-еча</i> <i>колотн-еча</i>	
	–ина	<i>тиш-ина</i> <i>чуж-ина</i>	
	–ень (–ьянь, –ев–ьянь)	<i>высоч-ьянь</i> <i>глибоч-ьянь</i> <i>довж-ьянь</i> <i>(довж-ев-ьянь)</i>	
	–да	<i>своб-о-да</i> <i>прав-да</i>	
	–ьда	<i>вражда</i>	
	–ота	<i>грыз-ота</i> <i>дрѣм-ота</i>	

Назвы краѣв	–ета	<i>бѣд-ота</i> <i>дух-ота</i> <i>ворожн-ета</i> <i>дорожн-ета</i>	
	–ть	<i>боя-с-ть</i> <i>за-вис-ть</i> <i>по-шес-ть</i>	
	–сть (–ость)	<i>бѣдн-ѡ-сть</i> <i>добрѡ-сть</i> <i>люб-ѡ-сть</i> <i>рад-ѡ-сть</i>	
	–ка	<i>лас-ка</i> <i>тям-ка</i>	
	–ва	<i>клят-ва</i>	
	–ява	<i>порожн-ява</i>	
	–є		<i>весѣл-є</i> <i>голодд-є</i> <i>животт-є</i>
	–ѣство		<i>богат-ство</i> <i>княже-ство</i> <i>(князивство)</i>
	–ина	<i>козачина</i> <i>Нѣмечина</i> <i>Поднѣрян-щина</i> <i>Гуцульщина</i> <i>батькѡщина</i>	

МАТЕРІАЛИ
ДО ІСТОРИЧНОГО СЛОВНИКА
УКРАЇНСЬКИХ СЛОВОТВІРНИХ ТЕРМІНІВ

Перелік умовних скорочень

ГрОг – Граматика руского языка для школъ середнихъ (О. Огоновський, 1889)

ГрОс1 – Граматика руского языка (М. Осадца, 1862)

ГрОс2 – Граматика руского языка (М. Осадца, 1864)

ГрП – Граматика языка рѹского для оужиткѹ въ школахъ людовыхъ въ Галичинѹ (О. Партицький, 1873)

ГрПоп – Граматика для шкіл народних (до читанки для 3 і 4 року науки) (О. Попович, 1894)

МгД – Методична граматика языка мало-руского (П. Дячан, 1865)

МгК – Методична граматика рускої мови для ІV кляси шкіл 5- і 6-клясових (В. Коцовський та І. Огоновський, 1894)

МгШ – Мала граммати́ка языка руского основана на підставѹ читанокъ для ІІІ и ІV отряду школъ головныхъ въ Цѹсарствѹ Австріи употребляемыхъ яко допомочна книга для оучителѹвъ и препарандо́въ (Г. Шашкевич, 1865)

РГрПоп – Руска граматика для шкіл народних (До ІІІ читанки для 5 і 6 року науки) (О. Попович, 1905 і 1907)

РгСС1 – Руска граммати́ка (С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер, 1893)

РгСС3 – Граматика руської мови (С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер, 1914)

СУЛМ – сучасна українська літературна мова

Автор терміно-логічної концепції	Назва словотвірного поняття у граматиках другої пол. XIX – поч. XX ст.	Сучасний відповідник або поняття	Визначення або пояснення	Ілюстрації	Джерело та рік фіксації	Походження (авторський новотвір чи запозичення)	Подальше функціонування
Михайло Осадца	видословіє (Formenlehre)	формотворення	«Видословіє оучить, њакїи форми або види слова на кѡнци прибирають, т.є. њакъ они на кѡнци ѡтмѣняють сѡ» [365, с. 47]	-	ГрОс1, 1862	український термін – калька німецького, запозиченого у Ф. Міклошича [413, с. 1]	замінено термінами <i>склоненъе именъ</i> і <i>спрѡжанъе дѣслѡвъ</i> у граматиці Г. Шашкевича [379, с. 148]
	властивїи (корѣннїи) нарѣчїѡ	непохідні прислівники	«Властивїи нарѣчїѡ творѡтъ сѡ ѡтъ корѣнїи мѣстоименныхъ черезъ доданъе наросткѡвъ» [365, с. 202]	<i>тѡды, никѡды, николю, иногда, сторчма</i> [365, с. 202]	ГрОс1, 1862	авторський новотвір	замінено терміном <i>походнїи прислѡвки</i> у граматиці П. Дячана [383, с. 104]

	властивій (кор'їнній) предлоги	непохідні прийменники	-	<i>на, до, по, безъ, передъ</i> [365, с. 204]	ГрОс1, 1862	використано з граматики Я. Головацького [367, с. 216]	замінено іншим терміном
	властивій (кор'їнній) союзи	непохідні сполучники	-	<i>а, да, же, и, но</i>	ГрОс1, 1862	авторський новотвір	замінено іншим терміном
	дїйство (nomina actionis)	словотвірна іменникова категорія дії	-	<i>кѡсьба, сѣйба, плачь</i> [365, с. 165]	ГрОс1, 1862	український термін - авторський новотвір, чужомовний відповідник запозичено у Ф. Міклошича [413, с. 72, 96]	замінено іншими терміном <i>именники, означаючі дѣю (nomina actionis), або наслѣдок дѣл в О. Огоновського</i> [385, с. 55–58]

	имена прилагательни зложени	складні прикметники	-	<i>бѣлорукій, сизокрылый, черноокій, темнозеленый, ясночервоный</i> [365, с. 205]	ГрОс1, 1862	авторський новотвір	замінено терміном <i>зложене посѣдательне</i> у граматиці О. Огоновського [385, с. 67]
	имена суцесвительни глагольнї (Subst. verbalia)	віддієслівні іменники	-	<i>движен-ье, рѣзан-ье, писан-ье, шит-ье, благовѣщен-ье</i> [365, с. 169]	ГрОс1, 1862	калька терміна Ф. Міклошича [413, с. 29]	замінено терміном <i>имена глагольнї (Substantiva verbalia)</i> у граматиці О. Огоновського [385, с. 129]
	имена суцесвительни зложени	складні іменники	-	<i>макогѡнъ, заверниголова, макѡтра, мѣхоноша, вернигора</i> [365, с. 205]	ГрОс1, 1862	авторський новотвір	замінено термінами <i>зложене пѡдрядне зависиме та зложене</i>

							<i>пôдрядне придаткове</i> у граматиці О. Огонов- ського [385, с. 67]
	имена сущесвительни зъ имени прилагательныхъ	словотвірна іменникова категорія носія атрибутивної ознаки	-	<i>оучен-икъ, грѣшн-икъ, свѣтл-ицѣ</i> [365, с. 165]	ГрОс1, 1862	авторський новотвір	замінено терміном <i>имена</i> <i>(сдѣцники)</i> <i>свойствен- ни</i> у граматиці Г. Шашке- вича [379, с. 19]
	имена сущесвительни отвлечени (abstracta)	словотвірна іменникова категорія якісної абстракції	-	<i>красо-та, милô-сть, лѣнив-ство, весел-ье</i> [365, с. 165]	ГрОс1, 1862	український термін з граматики Я. Головаць- кого [367, с. 41] чужомовний відповідник – у	замінено терміном <i>имена</i> <i>дѣсловни</i> <i>(отвлечени)</i> у граматиці Г. Шашке- вича

						Ф. Міклошича [413, с. 56, 59]	[379, с. 19]
	имена суцесвительни оувеличительни	словотвірна іменникова категорія збільшеності (аугментативи)	-	<i>хлоп-иско, кон-ище</i> [365, с. 165]	ГрОс1, 1862	використано з граматики Я. Головаць- кого [367, с. 42]	замінено терміном <i>имена</i> <i>оувеличи-</i> <i>тельни</i> у граматиці Г. Шашке- вича [379, с. 21]
	имена суцесвительни оуменшительни	словотвірна іменникова категорія зменшеності (демінітиви)	-	<i>хліб-ець, пер-це</i> [365, с. 165]	ГрОс1, 1862	використано з граматики Я. Головаць- кого [367, с. 42]	замінено терміном <i>имена</i> <i>оуменши-</i> <i>тельни</i> у граматиці Г. Шашке- вича [379, с. 23]
	имена суцесвительни собирательни	словотвірна іменникова категорія збірності	-	<i>грѣдьє, зѣльє, камѣньє, ремѣньє,</i>	ГрОс1, 1862	використано з граматики Я. Головаць- кого	замінено терміном <i>имена</i> <i>матерійни</i>

				<i>оуглье</i> [365, с. 169]		[367, с. 42]	у граматиці Г. Шашке- вича [379, с. 25]
	корѣнѣ глагольніи (Verbal-wurzeln)	корені дієслівні	«Отъ корѣнній глагольныхъ творѣтъ сѣ имена (существ., прилаг., числ.) и глаголы» [365, с. 162]	<i>гра-ти,</i> <i>ни-ти,</i> <i>ри-нѣти</i> [365, с. 162]	ГрОс1, 1862	калька німецького терміна, запозиченого у Ф. Міклошича [413, с. 3]	використав О. Огоновський [385, с. 51]
	корѣнѣ закѣнчени на самогласнѣ	корені, закінчені на голосний	-	<i>би-ти,</i> <i>гни-ти,</i> <i>грѣ-ти,</i> <i>трѣ-ти</i> [365, с. 162]	ГрОс1, 1862	калька німецького терміна, запозиченого у Ф. Міклошича [413, с. 3]	замінено терміном <i>корѣнь окѣнченій самозвуком</i> у граматиці О. Огоновського [385, с. 52]
	корѣнѣ закѣнчени на согласнѣ	корені, закінчені на приголосний	-	<i>каз-ати,</i> <i>влад-ѣти,</i> <i>гор-ѣти,</i> <i>рѣз-ати</i> [365, с. 163]	ГрОс1, 1862	калька німецького терміна, запозиченого у Ф. Міклошича [413, с. 9]	замінено терміном <i>корѣнь окѣнченій спѣвзвуком</i> граматиці

							О. Огоновського [385, с. 52–53]
	корѣнѣ мѣстоименній (Pronominal wurzeln)	корені займенникові	«Отъ корѣнній мѣстоименныхъ творять сѧ мѣстоименніѧ и частицѣ (нарчіѧ, предлоги, союзы, чѣвственники)» [365, с. 162]	<i>и-же, къ-то</i> [365, с. 163]	ГрОс1, 1862	калька німецького терміна, запозиченого у Ф. Міклошича [413, с. 34]	замінено терміном <i>коренѣ прономінальній</i> у граматиці О. Огоновського [385, с. 51]
	корѣннѣ глаголы (Wurzelverba)	непохідні дієслова	«Корѣннѣ глаголы сѣть тїи, котри окѣнченье <i>ти</i> додають ѡтъ разѣ до пнѧ» [365, с. 196]	-	ГрОс1, 1862	калька німецького терміна, запозиченого у Ф. Міклошича [413, с. 3]	використав О.Партицький [369, с. 72]
	корѣнь (Wurzeln)	корінь	«Есть то найпоєдинчша часть слова, на яку воно лише ѡтвести дасть ся»	<i>ми-ло, вес-на, би-ти, нес-ти</i> [365, с. 162]	ГрОс1, 1862	український термін – з граматики Я. Головацького [367,	замінено терміном <i>корень слова</i> у граматиці

			[365, с. 162]			с. 38], німецький відповідник запозичено у Ф. Міклошича [413, с. 3]	Г. Шаш- кевича [379, с. 150]
	лице д ^ѣ йствуюче (особа д ^ѣ лаюча) (nomen agentis)	словотвірна іменникова категорія діяча або суб'єкта дії, процесу, стану	-	<i>пис-ар,</i> <i>пек-арь,</i> <i>сотвори-тель,</i> <i>оучи-тель,</i> <i>стрѣл-ець,</i> <i>продав-ець</i> <i>рыб-акъ</i> [365, с. 165, 189]	ГрОс1, 1862	український термін – авторський новотвір, чужомовний відповідник запозичено у Ф. Міклошича [413, с. 48]	замінено іншими термінами <i>имена</i> <i>творитель-</i> <i>ни</i> у граматиці Г. Шашке- вича [379, с.19] та <i>именники,</i> <i>означаючі</i> <i>особу</i> <i>дѣяльну</i> (<i>nomina</i> <i>agentis</i>) – в О. Ого- новського [385, с. 54]

	наростки гортанни	форманти (суфікс + закінчення) гортанні	-	<i>гус-ка, дум-ка, крашан-ка, вôз-окъ, закъ-окъ</i> [365, с. 185– 186]	ГрОс1, 1862	калька терміна, запозиченого у Ф. Міклошича [413, с. 79]	вилучено з ужитку
	наростки губни	форманти (суфікс + закінчення) губні	-	<i>гань-ба, лич-ба, Петрô-въ, вар-иво, печ-иво, ды-мъ, пись-мо, соло-ма</i> [365, с. 183– 185]	ГрОс1, 1862	калька терміна, запозиченого у Ф. Міклошича [413, с. 72]	вилучено з ужитку
	наростки зубови	форманти (суфікс + закінчення) зубні	-	<i>со-вѣ-тъ, прию-тъ, золо-то, отрѣ-та, завис-тъ, молодô-сть, моли-тва</i> [365, с. 180–183]	ГрОс1, 1862	калька терміна, запозиченого у Ф. Міклошича [413, с. 54]	вилучено з ужитку

	наростки оуменшительни	форманти (суфікс + закінчення) суб'єктивної оцінки	-	<i>выш-енька, кринич-енька, козач-енько, голов-онька, бѣл-есенькій</i> [365, с. 195–196]	ГрОс1, 1862	дещо змінений термін <i>закнѡченъе</i> <i>оуменшитель-</i> <i>ное</i> із граматики Я. Головаць- кого [367, с. 103]	замінено терміном <i>суфікс</i> <i>суб'єктив-</i> <i>ної</i> <i>оцінки</i> в СУЛМ [139, с.65; 30, с. 212]
	наростки плавни	форманти (суфікс + закінчення) плавні (сонорні)	-	<i>по-дѣль, оуз-ль, вес-ло, гас-ло, кропи-ло, мѣт-ла, лѣторос-ль, тес-ла, да-рѣ, ворот-арѣ</i> [365, с. 173– 175]	ГрОс1, 1862	калька терміна, запозиченого у Ф. Міклошича [413, с. 29]	вилучено з ужитку
	наростки самогласни	форманти (суфікс + закінчення) вокалічні	-	<i>-ъ, -ь, -е, -є, -я, -іє</i> [365, с. 165]	ГрОс1, 1862	калька терміна, запозиченого у Ф. Міклошича [413, с. 3]	замінено терміном <i>суфікс</i> <i>вокалічний</i> у СУЛМ [30, с. 205]

	наростки сичачїи	форманти (суфікс + закінчення) палатальні	-	<i>гон-ець, народолоб-ець, веретен-це, цар-ицѧ, небыл-ицѧ</i> [365, с. 189–190]	ГрОс1, 1862	калька терміна, запозиченого у Ф. Міклошича [413, с. 95]	вилучено з ужитку
	наростки согласни	форманти (суфікс + закінчення) консонантичні	-	<i>-ль, -ло, -нъ, -на, -ръ, -тель, -ьда</i> [365, с. 165]	ГрОс1, 1862	калька терміна, запозиченого у Ф. Міклошича [413, с. 9]	вилучено з ужитку
	наростки шипѧчїи	форманти (суфікс + закінчення) шиплячі	-	<i>ора-чь, пан-иць, молод-ѣжь, граб-ежь, город-ище</i> [365, с. 191–192]	ГрОс1, 1862	калька терміна, запозиченого у Ф. Міклошича [413, с. 87]	вилучено з ужитку
	наростокъ (Suffix)	формант (суфікс + закінчення)	«Частка, котора додає сѧ до пня» [365, с. 162]	<i>сотвори-тель, радѣ-сть, кади-ло</i>	ГрОс1, 1862	український термін – авторський новотвір,	використали О. Партицький [369, с.121],

						німецький відповідник запозичено у Ф. Міклошича [413, с. 3]	О. Огоновський [385, с. 49]
	наука о образованю глагола	вчення про творення дієслів	-	-	ГрОс2, 1864	авторський новотвір	замінено терміном <i>наука про творене глаголѡвъ</i> у граматиці О. Огонов- ського [385, с. 81]
	наука о образованю имени	вчення про творення іменних частин мови	-	-	ГрОс2, 1864	авторський новотвір	замінено терміном <i>наука про творене имень</i> у граматиці О. Огонов- ського [385, с. 81]

	наука о образованю частиць	вчення про творення службових частин мови	-	-	ГрОс2, 1864	авторський новотвір	вилучено зужитку
	наука о склоненю (склоненъе)	відмінювання	«Склоненъе есть перемѣна оконченій въ имени, для означена различныхъ отношеній предметовъ межи собою, посла род овъ, падежій и чисель» [366, с. 40]	-	ГрОс2, 1864	авторський новотвір	замінено терміном <i>склоненъе</i> <i>имень</i> у граматиці Г. Шашке- вича [379, с. 148]
	наука о спраженю	дієвідміню- вання	«Спраженъе есть перемѣна оконченій въ глаголѣ посла род овъ, время, способовъ и чисель» [366, с. 86]	-	ГрОс2, 1864	авторський новотвір	використа- но у граматиці П. Дячана [383, с. 19]

	<p>образование второобразне (secundaer)</p>	<p>похідність синхронічна (вторинна)</p>	<p>«Если же при оутвореню имени додає сѡ наростокъ до слова оуже оутвореного, то такое образование называет сѡ второобраз- нымъ» [366, с. 165]</p>	<p><i>пекар-ство, богат-ство</i></p>	<p>ГрОс1, 1862</p>	<p>український термін – авторський новотвір, німецький запозичено у Ф. Міклошича [413, с. 3]</p>	<p>замінено терміном <i>творенє</i> <i>друго-</i> <i>степенне</i> у граматиці О. Огонов- ського [385, с. 73]</p>
	<p>образование глаголѡвъ многократныхъ</p>	<p>творення багатократних дієслів</p>	<p>«Глаголы многократнѡ... образѡють сѡ зъ глаголѡвъ такъ корѡнныхъ ѡкъ и произведенныхъ вставкою буквы -а межѡ пень глагола и окѡнченье вида неопредѡл- енного» [366, с. 172]</p>	<p>-</p>	<p>ГрОс2, 1864</p>	<p>авторський новотвір</p>	<p>замінено терміном <i>творенє</i> <i>глаголѡвъ</i> <i>многократ-</i> <i>ныхъ</i> у граматиці О. Огонов- ського [385, с. 72]</p>

	<p>образование первообразне (primaer)</p>	<p>похідність діахронічна (історична, етимологічна, первинна)</p>	<p>«Если при оутвореню имени додає с$\blacktriangle$ наростокъ до кор$\blacktriangleright$н$\blacktriangle$ або до пн$\blacktriangle$ глагола, то такое образование называє с$\blacktriangle$ первообразнымъ» [365, с. 165]</p>	<p><i>мы-ло, пек-арь, бог-ать</i></p>	<p>ГрОс1, 1862</p>	<p>український термін – авторський новотвір, німецький запозичено у Ф. Міклошича [413, с. 3]</p>	<p>замінено терміном <i>творенє перво-степенне</i> у граматиці О. Огоновського [385, с. 72]</p>
	<p>окѡнченє (Suffix)</p>	<p>форманти (суфікс + закінчення)</p>	<p>«Окѡнченє єсть частка, котора додає с$\blacktriangle$ до пн$\blacktriangle$» [366, с. 141]</p>	<p><i>-тель, -сть, -ло</i> [366, с. 141]</p>	<p>ГрОс2, 1864</p>	<p>український термін використано з граматичних вправ до другої української читанки [395, с. 307], чужомовний запозичено у Ф. Міклошича [413, с. 3]</p>	<p>замінено терміном <i>закѡнченє</i> у граматиці П. Дячана [383, с. 127]</p>

	оконченъе вида неопредѣленого	закінчення інфінітивне	«Каждый произведеный глаголь прѣймає до пнѣ якое оконченъе , до которого оконченъе вида неопредѣленого -ти додає сѣ» [366, с. 171]	<i>млѣ-ти,</i> <i>крича-ти,</i> <i>спѣва-ти,</i> <i>хорова-ти</i> [366, с. 172]	ГрОс2, 1864	вдосконалений термін із граматики Я. Головаць- кого (оконченъе глагола въ неопределе- нѣмъ наклоненію) [367, с. 137]	замінено теміном <i>наростки</i> <i>пнѣвъ</i> <i>способу</i> <i>неозначе-</i> <i>ного</i> у граматиці О. Огонов- ського [385, с. 132]
	оконченѣ зъ гортанныхъ согласныхъ	форманти (суфікс + закінчення) з гортанными приголосними	-	<i>снѣп-окъ,</i> <i>маєт-окъ,</i> <i>вѣтр-акъ,</i> <i>за-слѣ-га,</i> <i>сва-ха,</i> <i>дѣд-ѣхъ</i> [366, с. 160– 164]	ГрОс2, 1864	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	оконченѣ зъ губныхъ согласныхъ	форманти (суфікс + закінчення) з губными приголосними	-	<i>рук-авъ,</i> <i>прѣд-иво,</i> <i>ды-мъ,</i> <i>побрат-имъ,</i> <i>корч-ма,</i>	ГрОс2, 1864	авторський новотвір	вилучено з ужитку

				<i>лч-мѣнь</i> [366, с. 159–160]			
	окѣнена зъ зѣбовыхъ согласныхъ	форманти (суфікс + закінчення) із зубними приголосними	-	<i>щи-ть, лѣ-то, отрѣ-та, злѣ-сть, цар-ство, жи-тель</i> [366, с. 155– 159]	ГрОс2, 1864	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	окѣнена зъ плавнихъ согласныхъ	форманти (суфікс + закінчення) з сонорними приголосними	-	<i>роз-дѣ-ль, чис-ло, мазай-ло, свѣти-ло, коз-дѣля, зѣб-рѣ, гни-лый,</i> [366, с. 150– 155]	ГрОс2, 1864	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	окѣнена зъ сичачихъ согласныхъ	форманти (суфікс + закінчення) з палатальними приголосними	-	<i>зуб-ець, горл-ицѣ, невѣльн-ицѣ, мѣс-лицѣ</i> [366, с. 164– 166]	ГрОс2, 1864	авторський новотвір	вилучено з ужитку

	окончена зъ шипачихъ согласныхъ	форманти (суфікс + закінчення) з шиплячими приголосними	-	<i>плат-ежь,</i> <i>город-ище,</i> <i>кот-ище,</i> <i>Иван-ов-ичь</i> [366, с. 166– 167]	ГрОс2, 1864	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	окончена лични (Personalendungen)	закінчення особові	«Окончена лица додаютъ сѣ въ теперѣшнѣмъ времени и въ способѣ повелитель- нѣмъ» [366, с. 89]	-м, -шь (-си, -сь), -ть (-тъ) [366, с. 89]	ГрОс2, 1864	український термін – авторський новотвір, німецький запозичено з праць Ф. Міклошича [413, с. 44]	замінено термінами <i>законченъ</i> <i>особові</i> у граматиці П. Дячана [383, с. 127] та <i>оконченя</i> <i>особові</i> – в О. Огонов- ського [385, с. 130]
	окончена оуменьшительни	форманти (суфікс + закінчення) суб'єктивної оцінки	-	<i>матус-енька,</i> <i>серд-енько,</i> <i>жовт-</i> <i>есенькій,</i> <i>корѣн-ачко,</i>	ГрОс2, 1864	дещо змінений термін <i>законченъ</i> <i>оуменьшитель-</i> <i>ное</i>	вилучено з ужитку

				<i>баб-ѣм</i> [366, с. 170–171]		із граматики Я. Головацького [367, с. 103]	
	окончені самогласни	форманти (суфікс + закінчення) вокалічні	-	<i>-ъ, -ь, -е, -є, -а, -я</i> [366, с. 144]	ГрОс2, 1864	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	окончені согласни	форманти (суфікс + закінчення) консонантичні	-	<i>-ль, -ло, -нъ, - на, -рѣ, -тель, - да, -тва, -ець</i> [366, с. 144]	ГрОс2, 1864	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	орудіє (instrumentum)	словотвірна іменникова категорія знаряддя	-	<i>мы-ло, кади-ло, чорни-ло, рѣз-акъ, сѣка-чь</i> [365, с. 165]	ГрОс1, 1862	український термін – авторський новотвір, чужомовний відповідник запозичено у Ф. Міклошича [413, с. 30]	змінено терміном <i>именники</i> <i>виражають</i> <i>оруде або</i> <i>средство</i> у граматиці О. Огоновського [385, с. 55]

падежеве окѣнченъе (Casusendung)	закінчення відмінкове	«Пень есть тая часть слова, до котрой додає сѧ падежеве окѣнченъе» [365, с. 55]	-	ГрОс1, 1862	український термін використано з граматики Я. Головацького [367, с. 55], німецький – у Ф. Міклошича	замінено терміном <i>закѣнченъе</i> падежові у граматиці П. Дячана [383, с. 127]
пень (Stamm)	основа слова	«Есть тая часть слова, до котрой додає сѧ наростокъ» [365, с. 162].	<i>сотвори-тель, радѣ-сть, кади-ло</i>	ГрОс1, 1862	український термін – авторський новотвір, німецький запозичено у Ф. Міклошича [414, с. 1]	використано у граматиці О. Партицького [369, с. 19]
первотній (корѣнній) нарѣчѣ	первинні прислівники	«Первотній (корѣнній) нарѣчѣ образюють сѧ ѡть корѣнній мѣстоименныхъ черезъ доданье окѣнченій» [366, с. 177]	<i>тѣды, кѣды, всюды, никѣды</i> [366, с. 177]	ГрОс2, 1864	компонент <i>первотній</i> використано з граматичного додатку до другої української читанки [395, с. 427]	замінено терміном <i>первотній прислѡвки</i> у граматиці П. Дячана [383, с. 104]

	первотній (корґнній) предлоги	первинні прийменники		<i>безъ,</i> <i>до,</i> <i>за,</i> <i>при,</i> <i>про,</i> <i>съ,</i> <i>оѸ</i> [366, с. 179]	ГрОс2, 1864	компонент <i>первотній</i> використано з граматичного дodatку до другої української читанки [395, с. 427]	замінено терміном <i>первинні</i> <i>приймен-</i> <i>ники</i> в сучасному мовознав- стві [107, с. 242]
	первотній (корґнній) союзы	первинні сполучники		<i>а,</i> <i>да,</i> <i>же,</i> <i>и,</i> <i>ни,</i> <i>но,</i> <i>чи</i> [366, с. 177]	ГрОс2, 1864	компонент <i>первотній</i> використано з граматичного дodatку до другої української читанки [395, с. 427]	замінено терміном <i>первинні</i> <i>сполучники</i> в сучасному мовознав- стві [107, с. 249 – 250]
	пнґ глаголôвъ походныхъ	основи похідних дієслів	-	<i>воли-а,</i> <i>нѸди-а,</i> <i>пусти-а,</i> <i>сади-а</i> [365, с. 171]	ГрОс1, 1862	авторський новотвір	компоненти <i>пнґ</i> <i>походни</i> використав О. Огонов- ський [385, с. 51]

	предлогъ	префікс	-	<i>прадѣдъ,</i> <i>недостатокъ,</i> <i>потѣсный,</i> <i>проспати,</i> <i>додати</i> [365, с. 204–205]	ГрОс1, 1862	використано з граматики Я. Головаць- кого [367, с. 104],	замінено терміном <i>частка</i> у граматиці Г. Шашке- вича [379, с. 15]
	произведени глаголы (adgeleitete Verba)	похідні дієслова	«Произведени глаголы творятъ сѧ або зъ глаголѡвъ корѣнныхъ або зъ именъ) [365, с. 196]	-	ГрОс1, 1862	український термін використано з граматики Я. Головаць- кого [367, с. 38], німецький – у Ф. Міклошича [413, с. 13]	замінено терміном <i>походні</i> <i>глаголы</i> у граматиці О. Партиць- кого [369, с. 72]
	произведени нарѣчіѧ	похідні прислівники	«Произведени нарѣчіѧ творятъ сѧ ѡтъ именъ сѣществ., прилаг., числительн., мѣстоименій и	<i>зрана,</i> <i>завтра,</i> <i>горѣлицъ,</i> <i>скоро,</i> <i>заєдно,</i>	ГрОс1, 1862	перший компонент використано із граматики Я. Головаць- кого [367, с. 38]	замінено терміном <i>походні</i> <i>прислѡвки</i> у граматиці П. Дячана [383,

			глаголѡвъ» [365, с. 202– 203]				с. 105]
	произведени предлоги	похідні прийменники	-	<i>близько, кромѣ, вмѣсто, мимо, противъ, пѣслѣ</i> [365, с. 203 – 204]	ГрОс1, 1862	використано з граматики Я. Головаць- кого [367, с. 216]	замінено терміном <i>похідні приймен- ники</i> в сучасному мовознав- стві [107, с. 248]
	произведени союзы	похідні сполучники	-	<i>абы, щобы, длѣ того</i> [365, с. 203 – 204]	ГрОс1, 1862	авторський новотвір	замінено терміном <i>похідні сполучники</i> в сучасному мовознав- стві [107, с. 250]
	результатъ дѣйства	словотвірна іменникова категорія результату дії	-	<i>рѡвъ, сѣно</i> [365, с. 165]	ГрОс1, 1862	авторський новотвір	замінено терміном <i>именники, означаючі дѣю</i> (<i>nomina actionis</i>),

							<i>або</i> <i>наслѣдок</i> <i>дѣлѣ</i> у граматиці О. Огонов- ського [385, с. 55–58]
слова зложені	складне слово	«Часто сполучають <i>сѧ</i> два слова, зъ котрыхъ кожде щось значить, въ однѣ цѣлѣсть, и творятъ слово зложене, котре выражає одно понятіє» [365, с. 204– 205]	<i>взглядѣ,</i> <i>заѣздѣ,</i> <i>нероба,</i> <i>Богородицѧ,</i> <i>водовозѣ,</i> <i>макѣтра,</i> <i>рукопись,</i> <i>дармоѣда,</i> <i>милосердіє,</i> <i>марнотравцѧ,</i> <i>перейдисвѣтъ</i> [365, с. 204– 205]	ГрОс1, 1862	використано із граматик Я. Головаць- кого та Й. Левицького [367, с. 38; 378, с. 56]	використав О. Партиць- кий [369, с. 122–123]	
слова оуже оутворени	похідне слово	-	<i>зелень,</i> <i>рѣвень,</i> <i>сѣхъ,</i> <i>червень</i> [365, с. 172]	ГрОс1, 1862	авторський новотвір	замінено терміном <i>слова</i> <i>оутворени</i> <i>изъ дрѣвнихъ</i> у граматиці Г. Шашке-	

							вича [379, с. 148]
	словообрананье (Wortbildungslehre)	словотвір	«Словообрананье учить пѡсля якихъ правилъ слова творять сѧ» [365, с. 162]	-	ГрОс1, 1862	український термін – авторський новотвір, німецький можливо запозичено у Ф. Міклошича	замінено терміном <i>словотворенье</i> у граматиці Г. Шашкевича [379, с. 148]
Григорій Шашкевич	имена дѣсловнѣ (отвлечени)	словотвірна іменникова категорія якісної абстракції	«Имена, означаючи дѣйство ѣкои особы або вещи, або состоѣнье ей изъ дѣйства ѣкого произшедшое, и само собѣ ѣко вещь помышлене называемъ дѣсловни» [379, с. 19] «Имена такіи	<i>житье, спасеніє</i>	МгШ, 1865	перша назва – авторський новотвір, другу використано з граматик Я. Головацького [367, с. 41] та М. Осадци [365, с. 165]	замінено терміном <i>имена, котри означають свойство або понятє уявне, (abstracta i substantiva abstracta)</i> у граматиці О. Огоновського [385, с. 56–58]

			сѣть оѣтворени изъ дѣсловъ» [379, с. 19]				
	имена матерійни	словотвірна іменникова категорія збірності	«Сѣть однакожь многіи имена сѣщники окѣнчаючіи сѣ на -ина, котри ... выражають ѣкѣю матерію изъ одной вещи на дрѣгѣ...» [379, с. 25]	<i>телятина, свинина, дубина, березина, писанина</i>	МгШ, 1865	авторський новотвір	замінено терміном <i>имена зборови (nomina collectiva)</i> у граматиці О. Огонов- ського [385, с. 55–59]
	имена мѣстни	словотвірна іменникова категорія місця (локатива)	«Ини сѣщники сѣ окѣнченьемъ на -иско, -ище означають мѣсце, где або ѣка вещь знакомита колись находиласѣ, або що дѣлалосѣ, або що єще все повторительно сѣ дѣе» [379, с. 22]	<i>дворище, городище, ставище, пасовище</i> [379, с. 22]	МгШ, 1865	авторський новотвір	замінено терміном <i>именники, означаючи мѣсце, на котрѣмъ щось дѣе ся або находить ся</i> у граматиці О. Огонов- ського [385, с. 56]

	<p>имена оувеличителъни</p>	<p>словотвѣрна именникова категорія збільшеності (аугментативи)</p>	<p>-</p>	<p><i>коровиско, бабиско, псице, конице</i> [379, с. 21]</p>	<p>МгШ, 1865</p>	<p>вдосконалений термін з граматики М. Осадци [365, с. 165]</p>	<p>замінено терміном <i>именники, котрї выража- ють презирство</i> у граматиці О. Огонов- ського [385, с. 56–59]</p>
	<p>имена оуменшительни</p>	<p>словотвѣрна именникова категорія зменшеності (демінутиви)</p>	<p>«Имена, означаючіи особѣ ѡкъ або вещь въ оуменшительнѣ мъ або нѣжнѣмъ видѣ ...Оконченіа такихъ сѣтъ многорозлични, н. пр. -окъ, - очокъ, -икъ, -це...» [379, с. 23]</p>	<p><i>хлопчикъ, коникъ, дубок, ставочок, стручка, ноженята, деревце</i> [379, с. 23]</p>	<p>МгШ, 1865</p>	<p>вдосконалений термін з граматики М. Осадци [365, с. 165]</p>	<p>замінено терміном <i>имена здѣрбнѣли</i> у граматиці О. Огонов- ського [385, с. 55–59]</p>

	<p>имена (сущники) свойственни</p>	<p>словотвірна іменникова категорія носія атрибутивної ознаки (атрибутиви)</p>	<p>«Суть многіи имена сущники съ окѣнченъемъ на -ник...; тіи означають накъю особѣ або вещь съ особеннымъ якимъ свойствомъ або дѣйствомъ» [379, с. 19]</p>	<p><i>безбожникъ, грѣшникъ, ученикъ, сторонникъ</i> [379, с. 19]</p>	<p>МгШ, 1865</p>	<p>авторський новотвір</p>	<p>замінено терміном <i>назви осіб після якоїсь прикмети у граматиці</i> С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [405, с. 36]</p>
	<p>имена творительни</p>	<p>словотвірна іменникова категорія діяча або суб'єкта дії, процесу, стану</p>	<p>«Ини изъ дѣслѣвъ оѣтворени сущники суть, которіи окѣнчаютсѣ на -тель и - телька... и также съ окѣнченъемъ на -ецъ, -ецъ, -иця... Таки сущники завсѣгды означають особѣ съ</p>	<p><i>богородиця, творецъ, жителька, писателька пѣвецъ, кравецъ</i> [379, с. 19]</p>	<p>МгШ, 1865</p>	<p>авторський новотвір</p>	<p>замінено терміном <i>назви діячів</i> у граматиці С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [405, с. 35]</p>

			ПОГЛЯДОМЪ НА НАКОЄ ЄИ ДІЙСТВО» [379, с. 19]				
	корень слова	корінь	«Корень слова, то сѣть певніи звуки разомъ взѣти, которіи въ различныхъ словахъ собѣ сродныхъ, которіи однакожь кожде що иного означати могѣть, надыбаютьсѣ або цѣлкомъ не змѣненіи, або лишъ въ части» [379, с. 150]	<i>крыю, крѡвъ, покровъ, крѡвля, покрышка, покрытье, покровитель</i> [379, с. 150]	МгШ, 1865	вдосконалений термін з граматики Я. Головаць- кого [367, с. 38]	використав О. Партиць- кий [369, с. 121]
	неотдѣльни частки	невіддільні префікси	«Такіи частки, кромѣ многихъ предложникѡвъ, сѣть... неотдѣльни	<i>вы-, воз-, пере-, пре-, роз-</i>	МгШ, 1865	авторський новотвір	замінено терміном <i>приставка</i> у граматиці О. Партиць- кого

			ЧАСТКИ» [379, с. 15]				[369, с. 122]
	оконченъе	закінчення, флексія	«Оконченъе есть тота часть слова, котора послѣ ствола стоитъ и при каждой отмычкѣ слова также переименуется» [379, с. 14]	<i>книжка, книжки, книжцѣ, книжкахъ, книжками</i> [379, с. 14]	МгШ, 1865	авторський новотвір, поданий у граматичних вправах до читанки [395, с. 307]	замінено терміном законченъе у граматиці О. Партиць- кого [369, с. 19]
	перетворенъе слова	морфологічний (афіксальний) спосіб словотворення	«Слова творятса... перетворенъемъ слова такъ, же изъ одной части мовы стаеса друга иного значенъа; н. пр. изъ сущника приложникъ або иный сущникъ або дѣслово...» [379, с. 148]	<i>кѡнь, кѡньскій, кѡнярь, кѡннота, кѡнный, прутъ, прутикъ, хвалити, хвала, хвалебный</i> [379, с. 148]	МгШ, 1865	авторський новотвір	замінено терміном <i>морфо- логічний</i> (афіксаль- ний) <i>спосіб</i> <i>слово- творення</i> у працях І. Ковалика [139, с. 109]

	склоненъе именъ відмінюваннн іменних частин мови	«Слова творѣтсѣ... черезъ склоненъе именъ... но тогда имѣ свого значенъѣ ѣко часть мовы не измѣнѣсѣ» [379, с. 148]	<i>отецъ, отцеви, отче, отцами, старый, старому, старыхъ</i> [379, с. 148]	МгШ, 1865	використано з граматики О. Осадци [366, с. 41]	замінено терміном <i>наука про творенѣ именъ</i> у граматиці О. Огонов- ського [385, с. 81]	
	слова первотни (корѣнни, Stammwörter)	непохідні слова	-	<i>глина, спина, калина, малина</i> [379, с. 26, 148]	МгШ, 1865	1-й відповідник – калька терміна з польських граматик (можливо, Й. Мучковсь- кого [416, с. 45]), 2-й – використано з граматики М. Осадци [365, с. 196], 3-й – запозичено з німецько-	замінено термінами <i>первинне (непохідне) слово</i> в СУЛМ [30, с. 105, 123]

						мовних граматичних джерел	
	слова произведени, або оутворени изъ дрѹгихъ (adgeleitete Wörter)	похідні слова	-	отцѣвскій, отчимъ, отчій, староста, прутикъ [379, с. 148–149]	МгШ, 1865	український термін використано з граматики М. Осадци [365, с. 195], німецький відповідник, можливо, запозичено з граматик німецької мови	замінено термінами <i>вторинне</i> (<i>похідне</i>) слово, <i>дериват</i> в СУЛМ [30, с. 48, 53, 129]
	слова зложені	складні слова	«Суть слова, въ которыхъ намѣсть частки находится дрѹгое ѹкое слово... Такіи слова называ- ются <i>зложеніи</i> » [379, с. 15]	<i>благородный,</i> <i>трудолюбивый,</i> <i>высокосердїе,</i> <i>милосердный</i>	МгШ, 1865	використано із граматик Я. Головаць- кого та Й. Левицького [367, с. 38; 378, с. 56]	замінено терміном слова зложені у граматиці О. Партиць- кого [369, с. 122]

	словотворення	словотвір (назва розділу) [379, с. 148]	-	-	МгШ, 1865	авторський новотвір	замінено терміном <i>творенє слѡвъ</i> у граматиці О. Партиць- кого [369, с. 120]
	слово часткове або означительне	префіксид	«Суть слова, въ которыхъ находятся другое какое слово... Такие слова называ- ются сложены, а первоначаль- ное слово част- ковое або означительне» [379, с. 15]	<i>благо-родный, перво- образный, осмо-гранный, добро- творити, высоко-сердце</i> [379, с. 15].	МгШ, 1865	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	споленє одного слова съ другимъ або съ часткою	словоскладання (юкстапозиція), основосклад- ання, префіксальний спосіб	«Слова творятся... споленємъ одного слова съ другимъ або съ часткою какою,	<i>зотворити, перетворити, боголюбивый, душегубецъ, водоємъ, воєвода,</i>	МгШ, 1865	авторський новотвір	замінено терміном <i>зложенє</i> у граматиці О. Огонов- ського

		словотворення	черезъ що тоє прибирає ине значенъе» [379, с. 149]	<i>макогѡнъ, рукопись</i> [379, с. 149]			[385, с. 64]
	способъ	спосіб словотворення	«Слова творѡтсѡ троѡкимъ способомъ...» [379, с. 149]	<i>кѡнъ, кѡнъскій, кѡняръ, кѡннота, кѡнный, добро- творити, злотворити, оттворити, затворити, перетворити</i> [379, с. 148– 149]	МгШ, 1865	авторський новотвір	замінено терміном <i>способы твореня пнѣвъ</i> у граматиці О. Огонов- ського [385, с. 50]
	спраганъе дѣслѡвъ	дієвідмінюваня	«Слова творѡтсѡ... черезъ спраганъе дѣслѡвъ ... но тогда дѣслѡво свого значенъѡ ѡко чѡсть мовы не измѣнѡе» [379, с. 148]	<i>любити, люблю, любите, любили, люби</i> [379, с. 148]	МгШ, 1865	використано з граматики О. Осадци [366, с. 40]	замінено терміном <i>наука про творенє глаголѡвъ</i> у граматиці О. Огонов- ського [385, с. 81]

	срѣдни слова	споріднені (спільно-кореневі, однокореневі слова)	«Одень спѣльный корень мають» [379, с. 150]	<i>милий, милѣсть, милостыня</i>	МгШ, 1865	авторський новотвір	замінено терміном слова <i>покревні (родина)</i> у граматиці О. Партицького [369, с. 120]
	стволь або стебель (Stamm des Wortes)	основа слова	1) «Стволь (стебель) слова єсть тотѣ часть єго, которѣ въ всѣкихъ єго ѣтмѣнахъ або цѣлкомъ нѣ, або лишъ въ послѣднѣй созвѣчнѣй измѣненіи» [379, с. 14] 2) «Стволь же слова єсть составъ,.. которій в каждѣмъ словѣ,	<i>книжка, книжки, книжцѣ, книжкахъ, книжками</i> [379, с. 14] <i>роз-мышля-ю, у-мысл-ити, по-мышлен-ье</i> [379, с. 151]	МгШ, 1865	авторський новотвір	замінено терміном <i>пень слова</i> у граматиці О. Партицького [369, с. 19]

			хотѣбы оно спѣльный корѣнь съ дрѣгимъ мало, ѡтъ состава того дрѣгого слова есть розличный» [379, с. 150]				
	сѣщники первотни	непохѣднѣ ѣменники	«...изъ жадныхъ иныхъ частѣй мовы не оѣтворени» [379, с. 19]	<i>отець, конець, перець, каганець</i> [379, с. 19]	МгШ, 1865	авторський новотвѣр	замѣнено термѣном <i>ѣменники з непохѣдною основою в СУЛМ</i> [313, с. 165]
	сѣщники произведени	похѣднѣ ѣменники	«Изъ сѣщникѡвъ первотныхъ творѣтсѣ произведени» [379, с. 157]	<i>мѣхъ, мѣшокъ мѣшечокъ</i> [379, с. 157]	МгШ, 1865	авторський новотвѣр	замѣнено термѣном <i>ѣменники з похѣдною основою в СУЛМ</i> [313, с. 165]
	частка	префѣкс	«часть, котора передъ стволѡмъ стоитъ, и просто предложна	<i>заслуга, написати</i> [379, с. 15]	МгШ, 1865	авторський новотвѣр	замѣнено термѣном <i>приставка у граматѣцѣ</i>

			чАстка або лишЬ поєдинчо, чАстка называєсА» [379, с. 15]				О. Партиць- кого [369, с. 122]
	чАстка слова подвѡйна	префікс вторинний (похідний)	-	<i>по-за- вязовати, воз-об- новити, по-вы- ломлювати</i> [379, с. 15]	МгШ, 1865	авторський новотвір	замінено терміном <i>префікс вторинний (похідний)</i> в СУЛМ [30, с. 135]
Пилип Дячан	закѡнченє [383, с. 127]	закінчення	-	-	МгД, 1865	використано з граматики Я. Головаць- кого [367, с. 38]	використав О. Партиць- кий [369, с. 19]
	закѡнченєА особові [383, с. 127]	закінчення особові	-	-	МгД, 1865	вдосконалений термін <i>окѡнченєА лични</i> з граматики М. Осадци [366, с. 89]	замінено терміном <i>окѡнченєя (наростки)</i> <i>особові</i> у граматиці О. Огонов- ського [385, с. 130]

	законченъ падежовѣ [383, с. 127]	закінчення відмінкові	-	-	МгД, 1865	використано з граматик Я. Головаць- кого [ГрГ, с. 55] і М. Осадци [365, с. 55]	замінено терміном <i>падежеве окончене</i> (<i>окончене деклінацій- не</i>) у граматиці О. Огонов- ського [385, с. 49]
	корѣнь	корінь	«Склади <i>па-</i> и <i>дѣ-</i> , зъ которыхъ походятъ родины слѣвъ, ...называемъ корѣнь» [383, с. 13–14]	<i>па-нѣ,</i> <i>па-н-ичь,</i> <i>пѣд-па-н-окѣ,</i> <i>па-н-ѣскій,</i> <i>па-н-ѣсч-ина,</i> <i>па-н-на,</i> <i>дѣ-ва,</i> <i>дѣ-в-иця,</i> <i>дѣ-в-ова-ти,</i> <i>дѣ-в-ч-ина,</i> <i>дѣ-в-оц-тво</i> [383, с. 13–14]	МгД, 1865	використано з граматик (М. Осадци, Г. Шашкевича) [365, с. 162; 379, с. 150]	замінено терміном <i>корень</i> <i>слова</i> у граматиці О. Партиць- кого [369, с. 121]

основа (пень, стволъ)	основа	«Основа (пень, стволъ) есть та неотмѣнная часть, которая лишаеся по откиненью законченъ падежовыхъ» [383, с. 24]	<i>стрѣх-а, стрѣх-и; мат-и, матер-и</i> [383, с. 24]	МгД, 1865	термін <i>основа</i> використано з граматики Я. Головацького [367, с. 137], його синоніми – <i>пень</i> і <i>стволъ</i> – з граматик О. Осадци та Г. Шашкевича [365, с. 162; 379, с. 14]	використано в граматиці І. Нечуя-Левицького [368, с. 130] і функціонує в СУЛМ [304, с. 17]
первотні прислівки	первинні прислівники	«Прислівки первотні сѣть тѣ, которѣ отъ разѹ мали значеньє прислівка» [383, с. 104]	<i>ту, тамъ, тогды, отки всюды</i> [383, с. 104]	МгД, 1865	авторський новотвір	замінено терміном <i>первинні прислівники</i> в сучасному мовознавстві [107, с. 227]
походні прислівки	похідні прислівники	«Походні прислівки сѣть тѣ, которѣ повстали зъ предметовникѡвъ,	<i>духомъ, живцемъ, днесь, рѣдко, тричи</i> [383, с. 105]	МгД, 1865	авторський новотвір	замінено терміном <i>прислівники</i> <i>походячі</i> у граматиці

			мѣстоименни- кѡвъ, свѡйственни- кѡвъ, числѡвникѡвъ и глаголѡвъ» [383, с. 105]				О. Огонов- ського [385, с. 77]
	приrostки глагольнѣ	форманти (суфікс + закінчення) для творення дієслів	-	<i>каз-а-ти</i> <i>люб-и-ти</i> , <i>гор-ѣ-ти</i> <i>ки-нѣ-ти</i> <i>дарм-ова-ти</i> [383, с. 18–19]	МгД, 1865	калька терміна з польської граматики А. Малецького [417, с. 198– 245]	замінено терміном <i>наростки</i> для творення дієслів у граматиці С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 54–55]
	приrostки предметовѣ	форманти (суфікс + закінчення) для творення іменників	-	<i>бог-ачь</i> , <i>вѣн-ець</i> , <i>сѣр-ка</i> , <i>садов-ина</i> , <i>печ-иво</i> , <i>звал-иско</i> [383, с. 15–17]	МгД, 1865	калька терміна з польської граматики А. Малецького [417, с. 198– 245]	замінено іншим терміном <i>наростки</i> для творення іменників у граматиці

							С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 48]
	приrostки предметові рода мужеского	форманти (суфікс + закінчення) для творення іменників чоловічого роду	-	<i>див-акъ, гнил-акъ, кос-арь, камен-арь, коп-ачь, бохон-ець, жи-тель</i> [383, с. 15]	МгД, 1865	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	приrostки предметові рода женського	форманти (суфікс + закінчення) для творення іменників жіночого роду	-	<i>хваль-ба квѣт-ка, пекар-ня, дѣб-ина, годин-онька, роб-ота</i> [383, с. 16]	МгД, 1865	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	приrostки предметові рода середнього	форманти (суфікс + закінчення) для творення іменників середнього роду	-	<i>вознесен-їс, мас-ло, вар-иво, брат-ство, багн-иско</i> [383, с. 16–17]	МгД, 1865	авторський новотвір	вилучено з ужитку

	приростки свѣйственниковѣ	форманти (суфікс + закінчення) для творення прикметників	-	<i>рѣс-лвѣй</i> <i>милост-ивѣй,</i> <i>сват- ѡвѣ,</i> <i>солод-кѣй,</i> <i>теп-лѣй,</i> <i>злос-ливѣй</i> [383, с. 17–18]	МгД, 1865	калька терміна з польської граматики А. Малецького [417, с. 198– 245]	замінено іншим терміном <i>наростки</i> для творення <i>прикмет-</i> <i>ників</i> у граматиці С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 52]
	приростокъ	формант (суфікс + закінчення)	«Такі наконечні склади звѣтсѣ приросткомъ» [383, с. 13]	<i>па-нѣ,</i> <i>па-н-ичѣ,</i> <i>пѡд-па-н-окѣ,</i> <i>па-н-ѣскѣй</i> [383, с. 13]	МгД, 1865	калька терміна з польської граматики А. Малецького [417, с. 194]	використав на позначення покорене- вих елементів І. Нечуй- Левицький [368, с. 130]

	приставка	префікс	«Такі приложники називаються при словотворенню приставкою» [383, с. 14]	<i>вхѡдѣ, захѡдѣ, прихѡдѣ, дохѡдѣ, обхѡдѣ, выхѡдѣ, перехѡдѣ</i> [383, с. 14]	МГД, 1865	використано з граматики Й. Левицького (1850) [378, с. 56]	використано в граматиці О. Партицького [369, с. 122]
	родина слів	споріднені (спільно-кореневі, однокореневі слова)	-	<i>па-нѣ, па-н-ичѣ, пѡд-па-н-окѣ, па-н-ѣскій, па-н-ѣсч-ина, па-н-на</i> [383, с. 13]	МГД, 1865	авторський новотвір	використали О. Партицький [369, с. 120] та С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер [401, с. 46]
	склонення	формотворення (словозміна)	«Склонення єсть замѣна законченъ предметѡвникѡвъ, мѣстоименникѡвъ, свѡйственникѡвъ и	-	МГД, 1865	використано з граматик Я. Головацького та М. Осадци [367, с. 54; 366, с. 40]	використав О. Огоновський паралельно з термінами <i>наука про творенє</i>

			числѡвникѡвѣ называетъ склоненъемъ» [383, с. 19]				<i>именъ</i> (деклінація) [385, с. 77]
слова первотнѣ	непохідні слова	«Слова первотнѣ сѣтъ тѣ, которѣ ѡтъ жадныхъ инныхъ не походятъ. Такими словами могутъ быти тѡлько глаголы, которыхъ основа єсть односкладова, а часомъ также и мѣстоименни- ки» [383, с. 13]	<i>бити,</i> <i>мыти,</i> <i>брати,</i> <i>пороти</i> [383, с. 13]	МГД, 1865	калька терміна з граматики польської мови А. Малецького [417, с. 193]	замінено терміном <i>слова</i> <i>корінні</i> в граматиці П. Залоз- ного [373, с. 6]	
слова походнѣ	похідні слова	«Слова походни сѣтъ тѣ, которѣ ѡтъ инныхъ черезъ доданъє на кѡнцѣ певныхъ складѡвѣ оутворилисѣ» [383, с. 13]	<i>паничь,</i> <i>пѡдпанокъ,</i> <i>паньскій,</i> <i>паньщина,</i> <i>пановати</i> [383, с. 13]	МГД, 1865	калька терміна з граматики польської мови А. Малецького [417, с. 122, 193]	використа- но з графічними змѣнами у граматиках О. Огонов- ського (<i>похѡдни</i>) [385, с. 68] і	

							Є. Тим-ченка (<i>похідні</i>) [410, с. 10]
	слова сложені	складні слова	«Слова сложені сѣть тѣ, которі складаються зъ двохъ або трѣхъ слѣвъ» [383, с. 14]	<i>воевода, богобѣйный, простодѣйный</i> [383, с. 14]	МгД, 1865	використано з граматики Й. Левицького [378, с. 56]	замінено іншим терміном <i>слова зложені</i> в граматиці О. Партицького [369, с. 122]
	словотворення [383, с. 10]	словотвір (назва розділу)	-	-	МгД, 1865	використано з граматики Г. Шашкевича [379, с. 148]	замінено терміном <i>творення слів</i> у граматиці О. Партицького [369, с. 120]
	спряження	дієвідмінювання	«Спряження есть ѡтмѣна глагола ведля осѣбъ, чисель, мѣсто-	-	МгД, 1865	використано з граматик Я. Головацького	використано у граматиці О. Огонов-

			именникѡвъ, свѡйствен- никѡвъ и числѡвникѡвъ» [383, с. 19]			М. Осадци [367, с. 151; 366, с. 86]	ського [385, с. 81]
Омелян Партиць- кий	закѡнчене (падежь)	закінчення	«Закѡнченѡ або падежѣ додають сѡ до пнѡ» [369, с. 19]	<i>стѡль, поле, вдова, земля, теля</i> [369, с. 19]	ГрП, 1873	використано із граматики П. Дячана [383, с. 127]	використа- но у граматиці С. Смаль- Стоцького і Ф. Гартнера [401, с. 43]
	корень слова	корінь	«З однихъ слѡвъ творѡтъ сѡ дрѡгѡ слова. Тѡ звуки, що в такихъ словахъ сѡть спѡльнѡ, називають сѡ коренемъ слова» [369, с. 121]	<i>мѣр-а, мѣр-ка, мѣр-ный, мѣр-ити, мѣр-очныкъ</i> [369, с. 120]	ГрП, 1873	використано з граматик Г. Шашкевича, П. Дячана [379, с. 150; 383, с. 13]	використа- но і графічно змінено в граматиці О. Попови- ча [363, с. III]
	корѣннѡ глаголы	корінні дієслова	«Корѣннѡ глаголы сѡть тѡ, що вѡдъ жадного иншого слова не	<i>нес-ти, зна-ти, жа-ти, дѡ-ти</i> [369, с. 72]	ГрП, 1873	використано з граматики М. Осадци [365, с. 196]	замінено терміном <i>непохідні</i> дієслова в сучасному

			походать» [369, с. 72]				мовознавстві [107, с. 197]
	наростокъ	формант (суфікс + закінчення)	«Звуки, що додають сѧ до коренѧ, зовѣть сѧ наросткомъ» [369, с. 121]	<i>мѣр-а,</i> <i>мѣр-ка,</i> <i>мѣр-ный,</i> <i>мѣр-ити,</i> <i>мѣр-очныкъ</i> [369, с. 120]	ГрП, 1873	використано з граматики М. Осадци [365, с. 162]	використано в граматиці О. Огоновського [385, с. 49]
	пень	основа слова	«Та часть слова, котра въ всѣхъ падежахъ лишаєсь незмѣнною, зове сѧ пнемъ слова» [369, с. 19]	<i>сынъ,</i> <i>донька</i> [369, с. 19]	ГрП, 1873	використано з граматики М. Осадци [365, с. 55]	використано в граматиці О. Огоновського [385, с. 49]
	походнї глаголы	похідні дієслова	«Походнї глаголы творѧть сѧ зъ иншихъ слѡвъ, и то: або вѡдъ именника, або вѡдъ приложника, або вѡдъ глагола корѣнного» [369, с. 72–73]	<i>хвалити</i> (<i>хвала</i>), <i>любити</i> (<i>любий</i>), <i>розбивати</i> (<i>бити</i>) [369, с. 72–73]	ГрП, 1873	<i>авторський</i> <i>новотвір</i>	замінено терміном замінено терміном <i>непохідні дієслова</i> в сучасному мовознавстві [107, с. 197]

	приставка	префікс	«Прийменники на передѣ зложеныхъ слѡвъ зовѹть сѧ приставками» [369, с. 122]	<i>вы-рвати, по-рвати, на-рвати, у-рвати</i> [369, с. 122]	ГрП, 1873	використано з граматики П. Дячана [383, с. 14]	використано в граматиках С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера, О. Поповича [401, с. 47; 363, с. V]
	слова зложені	складні слова	«До глагола <i>рвати</i> сѧ передѹ додаємо (приставляємо) рѡжнѹ прийменники... Такі слова зовѹть сѧ зложені... Слова зложені творѧть сѧ... також через полѹченє двохъ иншихъ частей мовы» [369, с. 122–123]	<i>по-рвати, не-урожай, быстро-окій, бого-мѡльний, криво-вѧзый</i> [369, с. 122–123]	ГрП, 1873	використано з граматики М. Осадци [365, с. 204–205]	використали О. Огоновський [385, с. 66] і О. Попович [363, с. V]

	слова покривні (родина)	споріднені (спільно-кореневі, однокореневі слова)	«Слова, котрі в одній формі одного кореня творять сЛ, зовемо словами покривними або родиною» [369, с. 122]	<i>мѣр-а, мѣр-ка, мѣр-ный, мѣр-ити, мѣр-очныкъ</i> [369, с. 120–122]	ГрП, 1873	перший термін – авторський новотвір, другий використано з граматики П. Дячана [383, с. 13]	замінено іншим терміном (слова споріднені) у граматиці О. Поповича [363, с. IV]
	творення слів [369, с. 120]	словотворення	-	-	ГрП, 1873	авторський новотвір	замінено терміном <i>словотворення</i> в граматиці С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 41]
Омелян Огоновський	етимологія	словотвір	«Етимологія учить насъ, якъ изъ коренѣвъ творять ся пнѣ, котри словамъ служать основою» [385, с. 49]	-	ГрОг, 1889	використано з граматик І пол. ХІХ ст. (І. Вагилевича, Я. Головацького, Й. Левицького [423, с. 9;	замінено терміном <i>словотворення</i> в граматиці С. Смаль-Стоцького та

						367, с. 2; 378, с. 26] або, можливо, праць А. Потга	Ф. Гартнера [401, с. 41]
	здвоєне пня номінального	редуплікація, синонімічна єдність (різновиди слово- складання)	«За-для скрѣплення поняття имени здвоєє ся деколи пень номінальний симь способомъ, що имя, поставлене на першѣмь мѣсци, являєєя у формѣ пня... Частѣйше однакже поставляють ся побѣчь себе именники того- самого пня, утворени рѣзными наростками, або осмотренї лишъ вѣдмѣнными припонами	<i>горе-горенько, дѣл-долина, доля-доленька, зоря-зѣрниця, путь-дорога</i> [385, с. 59–60]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено іншими термінами у працях сучасних мовознавців [66, с. 128; 219, с. 180]

			(праефіха)... Поняте слова скрѣпляє ся й тогдѣ, коли побѣчь себе кладуть ся такѣ имена, котрѣ маючи те-саме значѣне, належать до вѣдмѣннихъ пнѣвъ» [385, с. 59–60]				
	здвоєне пня глагольного	редуплікація (різновид слово- складання)	«Поняте глагола скрѣпляє ся деколи симъ способомъ, що побѣчь себе кладуть ся двѣ форми того- самого пня... Частѣйше глагол, що сто- ить на другѣмъ мѣсти, сполучає ся зъ рийменни- комъ» [385, с. 75]	<i>дивуватись- дивитись, бити- побивати, жити- проживати, ждати- пѣдждати, клясти- проклинати, цвисти- процвитати</i> [385, с. 75]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено іншим терміном у працях сучасних мовознавцѣв [66, с. 128; 219, с. 180]

	зложене(-я) (Zusammensetzung)	слово- і осново- складання	«У зложеню в'яжуть ся мѣжъ собою так ѣ два пнѣ, изъ котрыхъ хочъ один не є самостѣною частію мовы. Такъ у зложенѣмъ словѣ <i>сиво- бородый</i> нѣ перша, нѣ друга часть не є самостѣнымъ словомъ» [385, с. 64]	<i>сиво-бородый, косто-гризь, куро-хватъ, коно-вѣдъ</i> [385, с. 64–65]	ГрОг, 1889	український термін – авторський новотвір, німецький, можливо, запозичено німецьких граматик	використа- но у граматиці С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 58]
	зложене имени зъ именемъ	слово- складання	-	<i>хлѣбъ-сѣль,</i> [385, с. 66]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено іншим терміном у працях сучасних мовознавців [66, с. 128; 219, с. 180]

	зложене пôдрядне зависиме (abhängige Zusammensetzung)	осново- складання	«Перша часть зложеня єсть именникомъ у формѣ пня, а друга часть – именникомъ (або прилож- никомъ)» [385, с. 67]	<i>водо-пôйло,</i> <i>бoгo-мôльний,</i> <i>водо-хрестє,</i> <i>глино-мѣсь,</i> <i>горло-рѣзь,</i> <i>кожо-мяка,</i> <i>сно-вида</i> [385, с. 67]	ГрОг, 1889	український термін – авторський новотвір, німецький запозичено з німецьких граматик	замінено іншим терміном у працях сучасних мовознавців [66, с. 128]
	зложене пôдрядне придаткове (attributive Zusammensetzung)	осново- складання	«Перша часть є приложникомъ у формѣ пня, а друга часть – именникомъ» [385, с. 67]	<i>бôжь-дерево,</i> <i>голо-ледиця,</i> <i>лихо-лѣтє,</i> <i>слабо-силє,</i> <i>сухо-путь</i> [385, с. 67]	ГрОг, 1889	український термін – авторський новотвір, німецький запозичено з німецьких граматик	замінено іншим терміном у працях сучасних мовознавців [66, с. 128]
	зложене пocѣдательне (possessive Zusammensetzung)	осново- складання складно- суфіксальне	«Перша часть має форму пня, друга-жь часть творють ся наросткомъ -ъ, передъ котрымъ окôнченє пня выпадає... Звычайно являє ся друга часть сєго зложеня у	<i>бѣло-лицый</i> (<i>бѣло-</i> <i>лицє+ъ+ѣ</i>), <i>каро-окій,</i> <i>круто-рогій,</i> <i>сиво-бородый,</i> <i>чорно-</i> <i>волосый,</i> <i>широко-</i> <i>листый,</i> <i>вовко-духий,</i>	ГрОг, 1889	український термін – авторський новотвір, німецький запозичено з німецьких граматик	замінено іншим терміном у працях сучасних мовознавців [66, с. 128]

			формѢ приложника деклінаціѢ зложеної, тому- то до сказаного наростка -Ѣ додаєся ще -їѢ» [385, с. 67]	<i>косто-крылый</i> [385, с. 67]			
	зложенє приименника зъ именемъ	префіксально- суфіксальний (комбінований) способи творення	«Приименникъ у зложеню не змѣняє ся, имя же приймає неразъ ще наростокъ» [385, с. 67]	<i>без-крылый</i> (безъ- <i>крыло+ъ+Ѣ</i>), <i>уз-гѡре</i> (<i>узъ гора+іє</i>) [385, с. 67]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено іншим терміном у працях сучасних мовознавців [139, с. 109; 304, с. 29]
	зложенє рѡвнорядне	семантична єдність (різновид слово- складання)	«Въ нѢмъ поставляють ся побѡчь себе два именники або два приложники» [385, с. 66]	<i>хлѣбъ-сѡль</i> , [385, с. 66]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено іншим терміном у працях сучасних мовознавців [66, с. 128]

	зложені слова	складні слова	«Объ части зложеного слова суть собъ або рѳвноряднѳ, або одна часть є пѳдрядна супроти другоѳ» [385, с. 66]	<i>хлѳбъ-сѳль, свято-вечѳрный, лихо-лѳте</i> [385, с. 66–67]	ГрОг, 1889	використано з граматик М. Осадци [365, с. 204–205], О. Партицького [369, с. 122–123]	використали Є. Тимченко (<i>слово зложене</i>) [409, с. 13] та В. Сімович (<i>зложені слова</i>) [399, с. 120]
	зложені слова другостепенні	складні слова пѳдрядного типу	«Другостепеннѳ зложенѳ слова означають посѳдане (зложене посѳдательне possessive Zusammensetzung)» [385, с. 66]	<i>каро-окѳй, круто-рогѳй, сиво-бородѳй, чорно-волосѳй, широко-листяй, вовко-духѳй, рѳдко-зубѳй</i> [385, с. 67]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замѳнено термѳном <i>складне слово пѳдрядного типу</i> в сучасному мовознавствѳ [30, с. 158]
	зложені слова первостепеннѳ	складні слова пѳдрядного типу	«Зложенѳ слова, в котрыхъ одна часть є пѳдрядна супроти другоѳ, суть або перво-, або друго-степеннѳ.	<i>голо-ледиця, слабо-силе, страхо-полохъ, бого-мѳльный, водо-хресте, глино-мѳсь</i>	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замѳнено термѳном <i>складне слово пѳдрядного типу</i> в сучасному

			Первостепенні суть двоякого роду, зь погляду на теє, чи части зложеня, будучи розвязаными, стоять вь тѣмъ- самѣмъ падежи (зложенє придаткове attributive Zusammenset- zung) або вь рѣзныхъ паде- жахъ постав- ляють ся (зложенє зависиме abhängige Zusammenset- zung)» [385, с. 66]	[385, с. 67]			мовознав- стві [30, с. 158]
	имена глагольнѣ (Substiva verbalia)	віддієслівні іменники	-	-	ГрОг, 1889	дещо змінений термін із граматики М. Осадци [365, с. 169]	замінено терміном <i>віддієслівні іменники</i> в СУЛМ [30, с. 44]

	<p>именники, выражающі орудє або средство</p>	<p>словотвірна іменникова категорія знаряддя</p>	<p>«Именники, выражающі орудє або средство, вызначають ся наростками: -ь, -ень, -инь, -урь, -ть, -оть, -акъ (-якъ), -икъ, -ôгъ, -гъ, -ецъ, -ачь, -чь, -ь (і), -а, -я (-ја), -ла, -ель (-аль), -ана, -ина, -ига, -ьха, -та, -тва, -ло, -ало, -ило, -мо, -но, -ено, -то» [385, с. 55–58]</p>	<p><i>череп-ь, греб-ень, кл-инь, кост-урь, моло-ть, черп-акъ, пряп-икъ, бат-ôгъ, плу-гъ, горп-ецъ, сѣк-ачь, би-чь, жерд-ь, волок-а, мѣт-ла, куд-ель, вощ-ина, корм-ига, стр-ѣха, о-тру-та, бри-тва, клепа-ло, мот-ов-ило, яр-мо, вôк-но, верет-ено,</i> [385, с. 55–58]</p>	<p>ГрОг, 1889</p>	<p>дещо змінений термін із граматики М. Осадци [365, с. 165]</p>	<p>замінено терміном <i>назви знарядів, предметів до якоїсь роботи в граматиці</i> С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [405, с. 37]</p>
--	---	--	---	---	-----------------------	--	--

	<p>имена зборови (nomina collectiva)</p>	<p>словотвірна іменникова категорія збірності</p>	<p>«Имена зборови, будучи похідними, творють ся наросткомъ -є изъ -иє. ...Имена зборови приймають наростки -ва, -ота, -ина, -ья» [385, с. 55–59]</p>	<p><i>волосс-є, желѣз-є, колодд-є, прутт-є, муж-ва, татар-ва, мыш-ва, бѣд-ота, пан-ота, друж-ина, род-ина, мыш-(ь)ня, тѣч-ня</i> [385, с. 55–59]</p>	<p>ГрОг, 1889</p>	<p>дещо змінений термін із граматики О. Партиць- кого [369, с. 14]</p>	<p>замінено терміном <i>назви збірні</i> у граматиці С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [405, с. 38]</p>
	<p>имена здрѣбнѣли (именники, означаючі пестоцѣ и дрѣбницю, deminutiva)</p>	<p>словотвірна іменникова категорія зменшеності (демінітиви)</p>	<p>«Наростками -икъ, -окъ, -ець... -ко, -ьце творють ся похідни именники, означаючі пестоцѣ и дрѣбницю. ...Имена здрѣбнѣли (deminutiva) визначають ся</p>	<p><i>брат-икъ, лѣс-окъ, камѣн-ець, дитят-ко, веретен-це, пчѣл-ка, сирѣт-ка, руч-ка, дн-ина, вод-иця, трав-иця</i> [385, с. 55–59]</p>	<p>ГрОг, 1889</p>	<p>дещо змінений термін із граматик М. Осадци [365, с. 165] та Г. Шашке- вича [379, с. 23]</p>	<p>замінено терміном <i>здрѣбнілі і пестливі</i> <i>назви</i> у граматиці С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [405, с. 37]</p>

			наростками: -ка, -ина, -иця...» [385, с. 55–59]				
	имена, котри означають свойство або поняте уявне, (abstracta і substantiva abstracta)	словотвірна іменникова категорія якісної абстракції	«Походни substantiva abstracta творють ся наросткомъ -ъство, -а, -ь, -еча, -ина, -ень (-ьнь, -ев, -ьнь), -да, -ьда, -ота, -ета, -ть, -сть (-ость), -ка, -ва, -ява» [385, с. 56–58]	<i>боже-ство, ман-а, в-том-а, выс-ь, хѣт-ь, колотн-еча, чуж-ина, глибоч-ьнь, свобо-да, прав-да, дрѣм-ота, дорожн-ета, за-вис-ть, бѣдн-о-сть, рад-о-сть, лас-ка, клят-ва, порожн-ява</i> [385, с. 56–58]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено терміном <i>назви</i> <i>прикмет</i> у граматиці С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [405, с. 38]
	именники, котрї виражають презирство	словотвірна іменникова категорія збільшеності (аугментативи, пейоративи)	«Наросткомъ -ище, -иско визначають ся такї походни именники, котрї виражають	<i>баб-ище хлопч-ище кон-яка гад-юка твар-юка</i> [385, с. 56–59]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено терміном <i>збільшені</i> <i>і грубі</i> <i>слова</i> в граматиці

			презирство. ...Имена, высказуючі презирство, приймають наростки -яка, -юка» [385, с. 56–59]				С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [405, с. 36]
	именники, котрі означають молоді животна и особы	словотвірний розряд назв молодих осіб і звірят	«Наросткомъ -ъчукъ, творять ся такожъ именники, котрі означають молоді животна... Наросткомъ -ят (ст.-слов. -лт), творять ся похідни именники, що означають молоді животна и особы» [385, с. 55–56]	<i>лев-чукъ</i> <i>лисич-чукъ</i> <i>ведмед-чукъ</i> , <i>гус-я</i> , <i>лебед-я</i> , <i>хлоп-я</i> , <i>бурсач-ен-я</i> , <i>вовч-ен-я</i> [385, с. 55]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено терміном <i>назви осіб</i> <i>або звірят</i> <i>після</i> <i>приналеж-</i> <i>ности до</i> <i>якогось</i> <i>роду</i> в граматиці С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [405, с. 36]

	<p>именники, означаючі дѣю (nomina actionis), або наслѣдок дѣѣ</p>	<p>словотвірні іменникові категорії дії (nomina acti) та результату дії (nomina resultatis)</p>	<p>«Именники, означаючі дѣю (nomina actionis), або наслѣдок дѣѣ, творять ся наростками: -ѣ, - -рѣ, -ѣтъ, -асы, -а, -я, -ня, -ѣня, -ан, -ка, -ба, -ава, -ява, -тва, -иця, -иво, -мо, -но, -то, -ѣство» [385, с. 55–58]</p>	<p><i>з-гѣн-ѣ, да-рѣ, клек-ѣтъ, вы-крут-асы, вы-хил-ясы, свар-а, дѣ-я, паш-ня, в-тѣк-ан-ка, косѣ-ба, стон-ава, пи-тва, ѣс-тва, кос-ов-иця, вар-иво, пись-мо, полот-но, золо-то, тка-цтво</i> [385, с. 55–58]</p>	<p>ГрОг, 1889</p>	<p>авторський новотвір</p>	<p>замінено терміном <i>назви чинности, події, стану і їх добутків</i> у граматиці С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [405, с. 38]</p>
	<p>именники, означаючи мѣсце, на котрѣмъ щось дѣѣ ся або находить ся</p>	<p>словотвірна іменникова категорія місця (локатива)</p>	<p>«Наросткомъ -ище иногда означає ся мѣсце, на котрѣмъ щось дѣѣ ся абонаходить ся.</p>	<p><i>бо-ище, глин-ище, город-ище, вѣвсьян-ище, житн-ище, ячмен-ище, клад-ов-ище,</i></p>	<p>ГрОг, 1889</p>	<p>змінений термін з граматики Г. Шашкевича [379, с. 22]</p>	<p>замінено терміном <i>назви місць, де щось дієть ся або є</i> в граматиці</p>

			Декотрї именники, утворенї симъ наросткомъ, означають поле, зъ котрого зѣбрано збѣже» [385, с. 56]	<i>пас-ов-ище, житн-иско, пас-ов-иско</i> [385, с. 56]			С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [405, с. 37]
	именники, означаючі особу дѣяльну (nomina agentis)	словотвірна іменникова категорія діяча або суб'єкта дії, процесу, стану	«Именники, що означають особу дѣяльну (nomina agentis), въ мовѣ рускѣй вельми розпо- всюднились. Наросткѣвъ, котрыми они творять ся, есть около 70. Важнѣйші суть от-си наростки: -ѣ, -ѣй, -арѣ, -ецѣ, -ачѣ, -ичѣ, -аля, -уха, -иця, -икѣ, -ко...» [385, с. 54–57]	<i>коно-вѣд-ѣ, вод-ѣй, скот-арѣ брех-ачѣ, пѣд-пас-ичѣ, вяз-аля, говор-уха, чарѣвн-иця, грѣшн-икѣ, тез-ко хваль-ко</i> [385, с. 54–57]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено терміном назви діячів у граматиці С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [405, с. 35]

	именники, означаючі рідь (patronymica)	словотвірний розряд патронімічних назв	«Имена, означаючі рідь (patronymica), творять ся похідними наростками: -ишинь, -икъ, -ичь...» [385, с. 54]	<i>Ковал-ишинь</i> <i>Тимч-ишинь</i> <i>вуйч-ан-икъ</i> <i>стрыч-ан-икъ</i> <i>тѣтч-ѣн-икъ</i> <i>сестр-ѣн-ичь</i> <i>род-ичь</i> <i>цар-ев-ичь</i> <i>Васил-ев-ичь</i> <i>Иван-ов-ичь</i> [385, с. 54–55]	ГрОг, 1889	авторський новотвір, чужомовний відповідник, можливо, запозичено з німецьких праць	замінено терміном <i>назви осіб</i> <i>або зьвірят</i> <i>після</i> <i>приналеж-</i> <i>ности до</i> <i>якогось</i> <i>роду</i> в граматиці С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [405, с. 36]
	именники, що означають такі рослини, котрі вже зжато, и зь котрыхъ позривано плоды	словотвірний розряд назв рослин, з яких зібрано урожай	«Наросткомъ -инє, -ов-инє, творять ся похідні именники, що означають такі рослины, котрі уже зжато, и зь котрыхъ позривано плоды» [385, с. 56]	<i>фасол-инє,</i> <i>боб-ов-инє,</i> <i>мак-ов-инє</i> [385, с. 56]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вилучено з ужитку

	корен ѣ вербальн $\dot{u}$ або глагольн $\dot{u}$ (Verbalwurzeln) [385, с. 51]	корені дієслівні	-	-	ГрОг, 1889	український термін запозичено в М. Осадци [365, с. 162], німецький – з праць Ф. Міклошича [408]	замінено терміном <i>дієслівні корені</i> в працях І. Ковалика [144, с. 70]
	корен ѣ прономінальн $\dot{u}$ (Pronominalwurzeln) [385, с. 51]	корені займенникові	-	-	ГрОг, 1889	калька німецького терміна, запозиченого з праць Ф. Міклошича [408]	замінено терміном <i>займенни- кові корені</i> у працях І. Ковалика [144, с. 70]
	кор ѣ нь	корінь	«Кор ѣ нь проявляє такі звуки, котр $\dot{u}$ мають якесь знач ѣ нє (Bedeutungslau- te)» [385, с. 49]	<i>и-ти, да-ти, бра-ть, вид-ѣ-ти</i> [385, с. 49–50]	ГрОг, 1889	використано з граматики М. Осадци [365, с. 162]	графічно змінено на <i>корінь</i> у граматиці С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 46]

	корѣнь незмѣнный	корінь незмінний (первинний)	-	<i>вид-ъ, вид-ѣ-ти</i> [385, с. 51]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено терміном корінь первинний [139, с. 34]
	корѣнь окѣнченый самозвукомъ	корені, закінчені на голосний	-	<i>за-ста-в-ъ, за-сѣ-в-ъ, пи-в-о,</i> [385, с. 52]	ГрОг, 1889	змінений термін <i>корѣнѣ</i> закінчені на самогласнѣ із граматики М. Осадци [365, с. 162]	вилучено з ужитку
	корѣнь окѣнченый спѣвзвукѣмъ	корені, закінчені на приголосний	-	<i>при-каз-ъ, С-нас-ъ, по-греб-ъ</i> [385, с. 52–53]	ГрОг, 1889	змінений термін <i>корѣнь</i> <i>окѣнченый</i> <i>спѣвзвукѣмъ</i> із граматики М. Осадци [365, с. 162]	вилучено з ужитку
	корѣнь редуплѣкованный (здвоєный)	корінь редуплікований (подвоєний)	-	<i>да-да</i> [385, с. 51]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено терміном <i>корінь</i> <i>редупліко-</i> <i>ваний</i> в СУЛМ [30, с. 149]

	кор ^ѣ нь степенованый	корінь змінений	-	<i>вез-</i> у словах <i>вѣз- ъ, воз-и-</i> <i>ти</i> [385, с. 51]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	назвы кра ^ѣ въ	словотвірний розряд територіальних назв	«Наросткомъ -ина визначають ся назвы кра ^ѣ въ» [385, с. 58–59]	<i>козач-ина</i> <i>Нѣмеч-ина</i> <i>Поднѣпряниц-</i> <i>ина</i> <i>Гуцульщ-ина</i> <i>Батькѣвиц-</i> <i>ина</i> [385, с. 58–59]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено терміном <i>назви осіб</i> <i>після</i> <i>приналежно</i> <i>сти до</i> <i>краю,</i> <i>народу,</i> <i>стану в</i> <i>граматиці</i> <i>С. Смаль-</i> <i>Стоцького</i> <i>та</i> <i>Ф. Гартнера</i> [405, с. 35–38]
	наростки другостепеннѣ (<i>secundäre Suffixe</i>)	форманти (суфікс + закінчення) вторинні (похідні)	«Наростоки другостепеннѣ... уживаннѣ до твореня ппн ^ѣ въ другостепен- ныхъ» [385, с. 51]	<i>камень-арѣ</i> [385, с. 51]	ГрОг, 1889	калька терміна Ф. Міклошича [413, с. 25]	замінено терміном <i>суфікс</i> <i>вторинний</i> в сучасному мовознав- стві [30, с. 205]

	наростки (оконченя) особову (Personalsuffiixa)	закінчення особові	«Наростки або оконченя особову (Personalsuffiixa) уживають ся лише въ частѣ теперѣшнѣмъ и въ способѣ приказуючѣмъ» [385, с. 130]	-мъ, -мо, -тъ, -те [385, с. 130]	ГрОг, 1889	український термін – авторський новотвір, німецький запозичено з німецьких праць	замінено терміном закінчення особові в сучасному мовознав- стві
	наростки первостепеннї (primäre Suffiixe)	форманти (суфікс + закінчення) первинні (непохідні)	«Наростоки первостепеннї... служать до твореня пнѣвъ первостепен- ныхъ» [385, с. 51]	пек-арь [385, с. 51]	ГрОг, 1889	калька терміна Ф. Міклошича [413, с. 24]	замінено терміном суфікс вторинний в сучасному мовознав- стві [30, с. 209]
	наростки пнѣвъ способу неозначеного	суфікси інфінітива	-	хвали-ти, писа-тъ [385, с. 132]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено терміном суфікс інфінітива в сучасному мовознав- стві [30, с. 206]

	наростокъ (Suffixa)	формант (суфікс + закінчення)	«Наростки суть звуки, що ближше означають поняте слова и высказуютъ вѣдносины тыхъ пнѣвъ мѣжь собою, котрѣ утворились рѣзными наростками изъ того-жь кореня (Beziehungslau- te)... Призначѣне нпросткѣвъ есть отже се, щобъ изъ кореня утворити бѣльше окремыхъ слѣвъ» [385, с. 49–50]	<i>вод-иц-я</i> [385, с. 49]	ГрОг, 1889	український термін використано з граматик М. Осадци, О. Партицького [365, с. 162; 369, с. 121], чужомовний запозичено у Ф. Міклошича [413, с. 3]	використа- ли С. Смаль- Стоцький та Ф. Гартнер [401, с. 47]
	наука про коренѣ вербальнѣ	вчення про дієслівні корені	«Наука про коренѣ вербальнѣ	-	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вилучено з ужитку

			дѣлится ся въ науку про творене пнѣвъ номинальныхъ и въ науку про творене пнѣвъ вербальныхъ або глагольныхъ» [385, с. 51]				
	наука про словотвѣръ (наука про формы, Formenlehre)	формотворення	«Наука про словотвѣръ дѣлится ся на науку про творене именъ и на науку про творене глаголѣвъ» [385, с. 81]		ГрОг, 1889	український термін – авторський новотвір, німецький запозичено у Ф. Міклошича [414, с. 1]	замінено терміном <i>наука о відмінюванню</i> в граматиці С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 43]
	наука про творене глаголѣвъ (коньюгація, спряженє)	дієвідмінювання	«Наука про творене глаголѣвъ зове ся коньюгацією (спряженємь). Такъ отже наука про деклінацію	-	ГрОг, 1889	удосконалений термін з граматики М. Осадци [366, с.143], латинський відповідник	замінено терміном <i>дієвідмінювання</i> в сучасному мовознавстві

			показує намъ форми готовѣ, изъ-за чого наука про словотвѣръ зове ся такожъ наукою про форми (Formenlehre)» [385, с. 81]			<i>конъюгація</i> запозичено з граматики Ф. Шульца [364, с. 68], а слов'янський <i>спряженьє</i> – з граматики П. Дячана [383, с. 19]	
	наука про творенє зложеныхъ пнѣвъ именъ	вчення про творення складенихъ іменнихъ основ	-	-	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	наука про творенє именъ (деклінація, склоненьє)	відмінювання	«Наука про творенє именъ зове ся деклінацією (склоненємъ)» [385, с. 81]	-	ГрОг, 1889	удосконалений термін з граматики М. Осадци [366, с.143], латинський відповідник <i>деклінація</i> запозичено з	замінено терміном <i>відмінювання</i> в сучасному мовознавстві

						граматики Ф. Шульца [364, с. 6], а слов'янський <i>склоненьє</i> – з граматики П. Дячана [383, с. 19]	
	наука про творенє пнѣвъ	словотвір	див. визначення терміна «етимольогія»	-	ГрОг, 1889	калька терміна Ф. Міклошича <i>Stammbildung- lehre</i> [419, с. III]	вилучено з ужитку
	наука про творенє пнѣвъ вербальныхъ (глагольныхъ)	вчення про творення дієслівних основ	-		ГрОг, 1889	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	наука про творенє пнѣвъ номінальныхъ	вчення про творення іменних основ	-	-	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вилучено з ужитку

	наука про творене поєдинчихъ пнѣвъ именъ	вчення про творення нескладених іменних основ	-	-	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	окѣнчене	закінчення	«Коли розберемо якій пень, то вѣддѣлимо вѣдъ кѣнця его одно або бѣльше окѣнчень» [385, с. 49]	<i>по-роз-куп-ов-ува-ти</i> [385, с. 49]	ГрОг, 1889	використано з граматик М. Осадци [366, с. 141] та Г. Шашкевича [379, с. 14]	замінено терміном <i>закінчене</i> в граматиці С. Смалья-Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 43]
	окѣнчене конъюгаційне	закінчення дієслів	-	воз-и-ти [385, с. 49]	ГрОг, 1889	першу назву запозичено з граматики М. Осадци [365, с. 55], друга – калька латинського терміна з граматики Ф. Шульца [364, с. 68]	вилучено з ужитку

	окончення (наростки) особові (Personalsuffixa)	закінчення особові	«Наростки або окончення особові (Personalsuffixa) уживають ся лише в часті теперішніх і в способі приказую- чому...» [385, с. 130]	-шь, -е(-е), -ить, -мо, -те, -уть, -ять [385, с. 130]	ГрОг, 1889	утворено на основі термінів <i>окончен</i> <i>лични</i> з граматики М. Осадци [366, с. 89] і <i>закончень</i> <i>особові</i> з граматики П. Дячана [383, с. 127]	замінено терміном <i>закінчення</i> <i>особове</i> в сучасному мовознав- стві
	падежеве оконченє (оконченє деклінаційне)	закінчення відмінкове	-	<i>водиц-я</i> [385, с. 49]	ГрОг, 1889	першу назву використано з граматики М. Осадци [365, с. 55], друга – калька латинського терміна з граматики Ф. Шульца [364, с. 6]	замінено терміном <i>закінчення</i> <i>відмінкове</i> в сучасному мовознав- стві [30, с. 61]
	пень	основа слова	«Изъ коренівъ творять ся пнѣ доданемъ вѣдповѣдныхъ	<i>по-роз-куп-ов-</i> <i>ува-ти</i> [385, с. 49]	ГрОг, 1889	використано з граматики М. Осадци [365, с. 162]	використа- но у граматиці С. Смаль-

			окончень деклінаційныхъ и коньюг ацій- ныхъ. ...По-мѣжъ оконченнями розрѣзняемо наростки... Наростками творять ся пнѣ, а деклінаційными и коньюгацій- ными оконченнями вызначають ся слова» [385, с. 49]				Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 43]
	пнѣ без наросткѣвъ	основи безафіксні (неподільні)	«Пнѣ сего вѣддѣлу суть коренями» [385, с. 68]	<i>нес-ти, би-ти, хрон-ти</i> [385, с. 68]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено терміном <i>основи безафіксні (неподільні)</i> в сучасному мовознав- стві [30, с. 114]

	пнѣ інфінітивнѣ	основи інфінітива	«На основі пня інфінітивного дѣлять ся глаголы на два вѣддѣлы зѣ поглядомъ на теє, чи наростки глагольнѣ безпосередно зѣ коренемъ сполучають ся (нес-ти), або чи они до кореня чи або пня посредствомъ одного зѣ наросткѣвъ ну, ѣ, и, а, ова додають ся» [385, с. 68]	вед, нес, греб, пек, зелен-ѣ, гор-ѣ, хвал-и, пис-а, куп-ова [385, с. 68]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено терміном основи інфінітива в сучасному мовознав- стві [30, с. 115]
	пнѣ номінальнѣ зложенѣ	іменні основи складні	-	-	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	пнѣ номінальнѣ поєдинчѣ (незложенѣ)	іменні основи нескладні	-	-	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вилучено з ужитку

	<p>пнѣ первѣстнѣ або первостепеннѣ (primäre Stämme)</p>	<p>основи первинні (непохідні)</p>	<p>«Розрѣзняемо пнѣ первѣстни або первостепенни, утворени изъ коренѣвъ и пнѣвъ вербальныхъ» [385, с. 51]</p>	<p><i>брод-ъ</i> (<i>брѣдъ</i>) – кор. <i>бред</i>, <i>з-гон-ъ</i> – пень <i>гони</i> [385, с. 51]</p>	<p>ГрОг, 1889</p>	<p>калька терміна Ф. Міклошича</p>	<p>компонент <i>первісні</i> використав Є. Тимчен- ко у відповід- нику слова <i>первісні</i> [410, с. 10], а в сучасному мовознав- стві терміни О. Огонов- ського змінено на <i>основа</i> <i>первинна</i> (<i>непохідна</i>) [30, с. 117]</p>
	<p>пнѣ похѣдни або другостепеннѣ (secundäre Stämme)</p>	<p>основи вторинні (похідні)</p>	<p>«Пнѣ похѣдни або другостепеннѣ... уроблюють ся зъ пнѣвъ номінальныхъ» [385, с. 51]</p>	<p><i>с-пѣв-акъ</i> – пень <i>съ-пѣв-</i>, кор. <i>пѣ-</i> [385, с. 51]</p>	<p>ГрОг, 1889</p>	<p>калька терміна Ф. Міклошича</p>	<p>компонент <i>похѣдни</i> використав Є. Тимчен- ко у відповід- нику слова <i>похѣдни</i></p>

							[410, с. 10], у довіднику «Граматична термінологія і правопись» терміни О. Огоновського замінено на <i>основа</i> <i>приросткова</i> [370, с. 10], а в сучасному мовознавстві – на <i>основа</i> <i>похідна</i> (<i>вторинна</i>) [30, с. 117]
	пнѣ часу теперѣшнього	основи дієслів теперішнього часу	«До пнѣвъ часу теперѣшнього належать: 1) часъ теперѣшній	-	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено терміном <i>основа</i> <i>дієлова</i> <i>теперішнього</i>

			(praesens); 2) спосіб приказуючій (imperativus); 3) дѣяльнй причастникъ часу теперѣшнього (participium praesentis activi); страдальнй причастникъ часу теперѣшнього (participium praesentis passivi) [385, с. 71]				часу в сучасному мовознав- стві [30, с. 115]
	припона (praefixa)	префікс	«Перед прнемь, ...кладуть ся такожь припони (praefixa)» [385, с. 51]	<i>за-вис-ть,</i> <i>не-чес-ть,</i> <i>по-нес-ти,</i> <i>в-про-вад-и-</i> <i>ти,</i> <i>по-роз-</i> <i>ношувати</i> [385, с. 51]	ГрОг, 1889	український термін – авторський новотвір, німецький, можливо, запозичено у Ф. Міклошича	замінено терміном <i>приставка</i> в граматиці С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 47]

	прислѳвники походячї	прислївники похїднї	«Прислѳвники походячї вѳдь заименникѳвъ суть стародавнї: они творять ся сими наростками: <i>да, де, акъ, ли, мо</i> » [385, с. 77]	<i>ту-да, ось-де, ся-къ, ко-ли, та-мо</i> [385, с. 77]	ГрОг, 1889	авторський новотвїр	замїнено терміном <i>прислїв- ники</i> похїднї в сучасному мовознав- ствї [107, с. 227]
	словотвѳръ (наука про форми) [385, с. 81]	морфологїя (формо- творення)	-	-	ГрОг, 1889	калька терміна Ф. Мїклошїча [408, с. V]	замїнено терміном <i>вїдмїнюва- нє</i> в граматїцї С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 76]
	сполученє (Zusammenrückung)	слово- складання, (зрощення)	«У сполученю кладуть ся побѳчь себе два або й бѳльше слѳвъ, котрї можуть бути	<i>гони-вѳтеръ, не-дай-свѳта- чвара</i> [385, с. 64]	ГрОг, 1889	український термін – авторський новотвїр, чужомовний запозичено з	замїнено терміном <i>синтаксич- ний спосїб словотвору</i> у працях

			самостійними частями речення» [385, с. 64]			німецьких праць	І. Ковалика [139, с. 112]
	сполученє имени зъ именемъ	словоскладання (юкстапозиція)	«Такій рідь сполученя въ мовѣ рускѣй рѣдко появляеся [385, с. 65]	<i>пѣвтора-кожуха, тынѣ-трава, чоломѣ-бытыѣ</i> [385, с. 65]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено терміном синтаксико-морфологічний спосіб творення слів у працях І. Ковалика [139, с. 111]
	сполученє рѣзныхъ частей мовы для выраженя прислѣвникѣвъ	словоскладання (юкстапозиція)	-	<i>всего-навсего, голѣ-ручь, поки-що, мало-коли, нѣгде-дѣтисѣ</i> [385, с. 65]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено терміном синтаксико-морфологічний спосіб творення слів у працях І. Ковалика [139, с. 111]

	сполученє способу приказуючого зь именемь	словоскладання (зрощення)	-	<i>верти-порохъ, гони-вѣтеръ, пали-вода, перекоти-поле, пройди-свѣтъ</i> [385, с. 65]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено терміном синтаксичний спосіб словотвору у працях І. Ковалика [139, с. 112]
	сполученє частицѣ зь именемь	префіксальний і префіксально-суфіксальний (комбінований) спосіб словотворення	«Тут маємо два вѣддѣлы: до першого належать имена, сполучені зь частицею <i>не</i> , до другого-жь вѣддѣлу вѣдносять ся имена, сполучені зь приїменникомъ, що мають значѣне прислѣвника» [385, с. 65]	<i>не-зрячѣй, не-слава, не-дорѣдѣ, до-волѣ, до-долу, зѣ-далека, за-молоду</i> [385, с. 65, 79]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	замінено термінами <i>зложенє</i> <i>перечки не з друими</i> <i>словами</i> в граматиці С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 58] та <i>префіксальний</i> і <i>суфіксально-префіксальний</i> (комбінова-

							ний) спосіб слово- творення у працях І. Ковалика [139, с. 109]
	способы творення пнѣвъ [385, с. 50]	способи творення основ	-	-	ГрОг, 1889	вдосконалений термін <i>способъ</i> із граматики Г. Шашкевича [379, с. 149]	замінено терміном <i>спосіб</i> <i>творення</i> у граматиці С. Смаль- Стоцького і Ф. Гартнера [401, с. 62]
	творене глаголѡвъ довершєныхъ	творення доконаних дієслів	-	-	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	творене глаголѡвъ многократныхъ	творення багатократних дієслів	«Глаголы многократнї... творять ся наросткомъ -а або -ова, котрый додає ся до пня глагольного» [385, с. 72]	-	ГрОг, 1889	вдосконалений термін <i>образованье</i> <i>глаголѡвъ</i> <i>многокротныхъ</i> з <i>граматики</i> М. Осадци [366, с. 172]	вилучено з ужитку

	творене другостепенне	похідність синхронічна (вторинна)	-	<i>роби-ти – за-робля-ти (изъ за-роби-а- ти = за-робја- ти), вяза-ти – при-вяз-ува- ти, дума-ти – об-дум-ува-ти</i> [385, с. 73–74]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вдосконале- ний відповідник утворення подано в довіднику «Граматич- на терміно- логія і правопись» [370, с. 13–14]
	творене зложенихъ пнѣвъ номинальныхъ	творення складних іменних основ	-	-	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	творене первостепенне	похідність діахронічна (історична, етимологічна, первинна)	-	<i>би-ти – у-би-в-а-ти, клас-ти (клад) – по-клад-а-ти, мог-ти – по-маг-а-ти, жа-ти (жън) – об-жин-а-ти</i> [385, с. 72–73]	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вдосконале- ний відповідник утворення подано в довіднику «Граматич- на терміно- логія і правопись» [370, с. 13–14]

	творене пн'ѣвъ вербальныхъ або глагольныхъ	творення основ дієслів	-	-	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	творене пн'ѣвъ іменникѡвъ	творення основ іменників	-	-	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	творене пн'ѣвъ номінальныхъ	творення іменних основ	-	-	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	творене пн'ѣвъ приложникѡвъ	творення основ прикметників	-	-	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вилучено з ужитку
	творене пн'ѣвъ прономінальныхъ	творення прономіналь- них основ	-	-	ГрОг, 1889	авторський новотвір	вилучено з ужитку
Степан Смаль- Стоцький, Федір Гартнер	безнаросткові дієслова	безсуфіксні дієслова	-	<i>бити, жити, пасти, рости</i> [405, с. 48]	РгСС1, 1893; РгСС3, 1914	авторський новотвір	компонент <i>безнарост-</i> <i>кові</i> використа- но у складі термінів <i>безнарост-</i>

							кові слова у граматиці В. Сімовича [399, с. 110] та безнароткові дієслівні речівники у праці О. Курило [377, с. 75]
	безприставкові дієслова	безпрефіксні дієслова	-	лягати, сідати, стрічати, дути, кричати [401, с. 65]	РГСС1, 1893	авторський новотвір	використано у працях І. Огієнка [384, с. 243]
	додатки	афікси (форманти)	«Понайбільше... слів виводить ся що йно з коріня через додатки» [401, с. 47]	дар-, дар-увати, по-дар-унок [401, с. 47]	РГСС1, 1893	авторський новотвір	використано в граматиці В. Коцовського та І. Огоновського [381, с. 15]

	закінчене	закінчення	«Імена і дієслова дають ся відмінювати, т. зн. вони приймають як до свого уживання різні закінчення» [401, с. 43]	<i>чита-є, чита-ють, читал-и</i> [401, с. 43]	РГСС1, 1893	використано з граматики О. Партицького [369, с. 19]	використано в граматиці В. Коцовського та І. Огоновського [381, с. 15]
	збільшені і грубі слова	словотвірна іменникова категорія збільшеності (аугментативи, пейоративи)	-	-исько: <i>багницько,</i> -ище: <i>дівчище,</i> -яка: <i>коняка,</i> -юка: <i>каменяка,</i> -уга: <i>хапуга,</i> -юга: <i>злodyга,</i> -уля: <i>дівуля</i> [405, с. 37–38]	РГСС3, 1914	авторський новотвір	замінено терміном <i>словотвірна іменникова категорія збільшеності</i> в СУЛМ (І. Вихованець) [43, с. 100–103]
	здрібнілі і пестливі назви	словотвірна іменникова категорія зменшеності (демінітиви)	-	-ко: <i>татко, Грицько, личко,</i> -ка: <i>річка,</i> -очок: <i>листочок,</i> -очка: <i>ягідочка,</i>	РГСС3, 1914	дещо змінений термін з граматики О. Огоновського [385, с. 55–59]	замінено терміном <i>словотвірна іменникова категорія зменшеності</i> у працях сучасних

				<p>-ечко: гніздечко, -ечка: душечка, -ичок: кошичок, -енько: батенько, -усь: Петрусь [405, с. 37]</p>			<p>мовознавців (І. Вихова- нець) [43, с. 100– 103]</p>
	зложене	слово- і осново- складання	<p>«Найзвичайніше зложене творить ся таким робом, що до одного імени долучує ся спереду друге імя або іменний пень. ...Цілі гадки зливають ся в одне імя. ...Звичайне є также зложене перечки не з другими словами» [401, с. 58]</p>	<p>азбука, злидень, Великдень, хлібороб, клишоногий, вернигора, неволя, неділя, нелюб [401, с. 58]</p>	РГСС1, 1893	використано з граматики О. Огонов- ського [385, с. 64]	<p>замінено термінами синтаксико- морфо- логічний спосіб творення слів і синтаксич- ний спосіб словотвору в працях І. Ковалика [139, с. 111–112]</p>

	зложене перечки не з другими словами	префіксальний спосіб словотворення	-	<i>неволя, неслава недужий, незрячий</i> [401, с. 58]	РГСС1, 1893	авторський новотвір	замінено терміном <i>префіксаль- ний спосіб словотвору</i> в працях І. Ковалика [139, с. 109]
	корінь	корінь	«Поєдинчий складник..., що є основою всіх... слів, називає ся корінь» [401, с. 46]	<i>да-ти, ви-да-ти, ви-да-не, да-ток, ста-ти, ста-лий</i> [401, с. 46]	РГСС1, 1893	використано з праць граматистів- попередників (М. Осадци, О. Огонов- ського) [365, с. 162; [ГрОГ, с. 49]	функціонує в СУЛМ [30, с. 71]
	назви діячів	словотвірна іменникова категорія діяча або суб'єкта дії, процесу, стану	-	-тель: <i>учитель,</i> -ець: <i>швець,</i> -ач: <i>орач,</i> -ар: <i>пекар,</i> -ак: <i>співак,</i> -ун: <i>бігун,</i> -аль: <i>коваль</i> [405, с. 35]	РГСС3, 1914	авторський новотвір	дещо зміне- ний термін <i>категорія діяча (nomina agentis)</i> використа- но у працях І. Ковалика [304, с. 36]

	назви жінок, самиць	словотвірний розряд осіб жіночої статі	-	-иця: цариця, вовчиця, лисиця, -иня: богиня, Туркиня, -иха: дячиха, Василиха, -ова: братова, -ева: королева, -ка: голубка, курка, Болгарка [405, с. 36]	РГССЗ, 1914	авторський новотвір	замінено термінами словотвор- чий розряд патроніміч них й інших назв і словотвор- чий розряд національ- них і територи- альних назв у працях І. Ковалика [139, с. 29]
	назви збірні	словотвірна іменникова категорія збірності (nomina collectiva)	-	-є: листє, волоє, -ина: бучина, -изна: білизна, -ство: лицарство, товариство, -иво: м'ясиво,	РГССЗ, 1914	дещо змінений термін із граматики О. Огонов- ського [385, с. 55–59]	замінено терміном слово- твірна іменникова категорія збірності (nomina

				<i>печиво</i> [405, с. 38]			<i>collectiva</i>) у працях І. Ковалика [304, с. 36]
	назви знарядів, предметів до якоїсь роботи	словотвірна іменникова категорія знаряддя (<i>nomina instrumenti</i>)	-	-ло: <i>рало, мило, шило,</i> -сло: <i>весло, масло,</i> -иво: <i>паливо, прядво</i> [405, с. 37]	РГССЗ, 1914	авторський новотвір	замінено терміном <i>категорія знаряддя (nomina instrumenti)</i> у працях І. Ковалика [304, с. 36]
	назви місць, де щось діється або є	словотвірна іменникова категорія місця (<i>nomina loci</i>)	-	-исько: <i>огнисько,</i> -ище: <i>пожарище,</i> -ня: <i>робітня, цегольня,</i> -зня: <i>кузня,</i> -альня: <i>спальня, їдальня, читальня,</i>	РГССЗ, 1914	змінений термін з граматики О. Огонов- ського [385, с. 56]	замінено терміном <i>категорія місця (nomina loci)</i> у працях І. Ковалика [304, с. 36]

				<p>-арня: книгарня, -івня: волівня, ледівня [405, с. 37]</p>			
	<p>назви осіб або звірят після приналежності до якогось роду</p>	<p>словотвірний розряд патронімічних й інших назв</p>	-	<p>-ич: панич, дідич, Кузьмич, -ович: попович, Максимович, -евич: царевич, -енко: боднаренко, Шевченко, -івна: попівна, -юк: Павлюк, Данилюк, -чук: Мельничук, Василинчук,</p>	РГССЗ, 1914	<p>авторський новотвір</p>	<p>замінено терміном словотвор- чий розряд патроніміч- них й інших назв у працях І. Ковалика [139, с. 30]</p>

				<p>-я: гуся, -ятко: курятко [405, с. 36]</p>			
	назви осіб після приналежності до краю, народу, стану	словотвірний розряд національних і територіальних назв	-	<p>-ин: Русин, Болгарин, -анин: міщанин, -янин: Римлянин, селянин, -(е)ць: Австрисць, Італіянець [405, с. 36]</p>	РГССЗ, 1914	авторський новотвір	замінено терміном словотвірний розряд національних і територіальних назв у працях І. Ковалика [139, с. 30]
	назви осіб після якоїсь прикмети	словотвірна іменникова категорія носія атрибутивної ознаки (атрибутиви)	-	<p>-ик: ученик, -ець: чернець, -як: голяк, -яга: бідняга [405, с. 36]</p>	РГССЗ, 1914	авторський новотвір	замінено терміном категорія носія ознаки (nomina attributiva) у працях І. Ковалика [304, с. 36]

	назви поодиноких осіб або річий після матерії або прикмети	словотвірна іменникова категорія одиничності	-	-(о)к: білок, жовток, -ник: годинник, курник, -ина: горошина, людина, -иня: пустиня, святиня [405, с. 38]	РГССЗ, 1914	авторський новотвір	замінено терміном <i>словотвірна іменникова категорія одиничності</i> у працях сучасних мовознавців (І. Вихованець) [43, с. 100–103]
	назви прикмет	словотвірна іменникова категорія якісної абстракції	-	-ина: глибина, -ота: висота, -ість: молодість, -ощі: хитрощі, -ство: багатство [405, с. 38]	РГССЗ, 1914	авторський новотвір	замінено терміном <i>категорія якісної абстракції</i> у працях І. Ковалика [304, с. 36]
	назви робітників після знаряду або предмету роботи	словотвірний розряд агентивних і професійних назв	-	-яр: весляр, столяр, шкляр, -ар: гончар, вівчар,	РГССЗ, 1914	авторський новотвір	замінено терміном <i>словотворчий розряд</i>

				<i>косар</i> [405, с. 36]			<i>агентивних і професійних назв у працях І. Ковалика</i> [139, с. 30]
	назви самців	словотвірний розряд патронімічних й інших назв	-	-ак: <i>гусак, лошак</i> [405, с. 36]	РГССЗ, 1914	авторський новотвір	замінено терміном <i>словотворчий розряд патронімічних й інших назв у працях І. Ковалика</i> [139, с. 30]
	назви чинности, події, стану і їх добутоків	словотвірні іменникові категорії дії (nomina acti) та результату дії (nomina resultatis)	-	-тє: <i>житє, проклятє,</i> -енє: <i>визволенє,</i> -анє: <i>читанє,</i> -іт: <i>клекіт, тупіт,</i> -ок: <i>достаток,</i>	РГССЗ, 1914	авторський новотвір	замінено термінами <i>категорія дії (nomina acti) та категорія результату</i>

				-унок: <i>рахунок</i> [405, с. 38]			<i>дії (nomina resultatis)</i> у працях І. Ковалика [304, с. 36]
	наростки	форманти (суфікс + закінчення)	«Нові слова створять ся із старих, наколи на старім пні наростуть ззаду наростки» [401, с. 47]	<i>сам-ота,</i> <i>кон-яка,</i> <i>брат-ів</i> [401, с. 47]	РГСС1, 1893	запозичено з граматики О. Огонов- ського [385, с. 49–50]	використа- но у граматиці О. Попови- ча [363, с. III]
	наростки для творення дієслів	форманти (суфікс + закінчення) дієслівні	-	-ну: <i>крикнути,</i> -ї (-і, -а): <i>біліти,</i> -ува: <i>дарувати,</i> -оньк (-еньк): <i>їстоньки</i> [401, с. 54–55]	РГСС1, 1893	авторський новотвір	замінено терміном <i>дієслівні</i> <i>наростки</i> у працях В. Сімови- ча, О. Курило, І. Огієнка [399, с. 245; 377, с. 289; 384, с. 243]

	наростки для творення іменників	форманти (суфікс + закінчення) іменникові	-	<i>-є: вербе,</i> <i>-ай: звичай,</i> <i>-ій: грамотій,</i> <i>-р: пир (пити),</i> <i>-ар, -яр:</i> <i>вівчар, весляр</i> [401, с. 48]	РГСС1, 1893	авторський новотвір	замінено терміном <i>іменникові</i> <i>наростки</i> у граматиці В. Сімови- ча [399, с. 111]
	наростки для творення прикметників	форманти (суфікс + закінчення) прикметникові	-	<i>-рий: мокрий</i> <i>(мокнути),</i> <i>-лий: зрілий</i> <i>(зріти),</i> <i>-ин: баабин</i> <i>(баба),</i> <i>-яний:</i> <i>мідяний</i> <i>(мідь)</i> [401, с. 52]	РГСС1, 1893	авторський новотвір	замінено терміном <i>прикмет-</i> <i>никові</i> <i>наростки</i> в працях В. Сімови- ча, О. Курило [399, с. 111; 377, с. 147]
	наростки для творення прислівників	форманти (суфікс + закінчення) прислівникові	-	<i>-ма, -ми:</i> <i>вельми,</i> <i>сидьма,</i> <i>сторчма,</i> <i>-де: деінде,</i> <i>осьде</i> [401, с. 55]	РГСС1, 1893	авторський новотвір	замінено терміном <i>прислів-</i> <i>никові</i> <i>наростки</i> в граматиці В. Сімови- ча [399, с. 111]

	наростковане	суфіксація	«Наростковане служить... не тільки до того, щоб творити дієслова взагалі, але також щоб для одного і того самого дієсловного поняття утворити відповідні собі різні види дієслова» [401, с. 62]	<i>телеграф-увати (телеграф), дати – дава ти, лишити - лишати</i> [401, с. 62]	РГСС1, 1893	авторський новотвір	використано у працях О. Синявського [398, с. 112]
	наростковане приіменникового виразу	префіксально-суфіксальний (суфіксально-префіксальний, комбінований) спосіб творення	-	<i>піднебіє, підгірє, понеділок, недолюдок</i> [405, с. 38]	РГСС3, 1914	авторський новотвір	замінено терміном <i>суфіксально-префіксальний спосіб творення</i> в працях І. Ковалика [139, с. 109]

	наука о відмінюваню	формотворення	«Як відмінні слова при своїм уживаню як до потреби відмінюють ся, се є предметом науки о відмінюваню [401, с. 43]	-	РГСС1, 1893	авторський новотвір	замінено терміном <i>словозміна</i> в граматиці Є. Тимченка [410, с. 1]
	наука о словотвореню	словотвір	«Відкіля беруться пні, і як їх уживаємо до твореня нових слів, сего учить наука о словотвореню» [401, с. 43]	-	РГСС1, 1893	використано з граматики О. Огоновського, вжитий у іншому значенні [385, с. 81]	замінено терміном <i>вчення про словотвір</i> у працях І. Ковалика [139, с. 21]
	пень	основа	«Пень... – часть слова, котра не зміняє ся» [401, с. 43]	<i>чита-є,</i> <i>читал-и,</i> <i>чита-ють</i> [401, с. 43]	РГСС1, 1893	використано із граматики О. Огоновського [385, с. 49]	використано в граматиці В. Коцовського та І. Огоновського [381, с. 15]
	приставки	префікси	«Нові слова творять ся із старих, наколи	<i>стати,</i> <i>в-стати,</i> <i>на-стати,</i>	РГСС1, 1893	використано з граматики О. Партиць-	використано в граматиці

			до старого пня приставимо спереду приставки» [401, с. 47]	<i>при-стати</i> [401, с. 47]		кого [369, с. 122]	О. Попови- ча [363, с. V]
	приставковане	префіксація	«Ще іншим способом творення нових дієслів в живій мові є приставковане» [401, с. 62–63]	<i>нести – винести, дати – продати, стріляти – застрілити</i> [401, с. 62–63]	РГСС1, 1893	авторський новотвір	замінено терміном <i>прирост- кування</i> у працях О. Синяв- ського [398, с. 112]
	родина слів	споріднені (спільно- кореневі, однокореневі слова)	« <i>да-</i> , первісник мови, котрий уже не дає ся дальше розложити, і від котрого пішла ціла отся родина слів» [401, с. 46]	<i>да-ти, ви-да-ти, ви-да-не, да-ток, ста-ти, ста-лий</i> [401, с. 46]	РГСС1, 1893	використано з граматики П. Дячана (1865) [383, с. 13]	замінено терміном <i>слова</i> <i>споріднені</i> в граматиці О. Попови- ча [363, с. IV]
	словотворенє [401, с. 41]	словотвір	див. визначення терміна «наука о словотвореню»	-	РГСС1, 1893	використано з граматики Г. Шашкевича [379, с. 148]	вдоскона- лено в граматиці Є. Тимченка (термін

							слово-творення) [410, с. 1]
	словотворні засоби	словотворчі засоби	«З того самого пня, при помочи тих самих словотворних засобів – приставкованя і наросткованя – можна утворити слова, що хоч однаково звучать, то все таки ріжнять ся між собою значінем...» [405, с. 56–57]	<i>гостинець</i> (бита дорога, подарунок); <i>дубина</i> (дубове дерево, один дуб, дубовий ліс) [405, с. 57]	РГССЗ, 1914	авторський новотвір	вдосконалено в працях І. Ковалика (термін <i>словотворчі засоби</i>) [139, с. 91]
	спосіб твореня	спосіб словотворення	див. пояснення до терміна <i>приставкованє</i> [401, с. 62]	-	РГСС1, 1893	вдосконалений темін із граматики О. Огоновського [385, с. 50]	використав В. Сімович, змінивши на <i>спосіб творити</i> [399, с. 120]
	сприставковані дієслова	префіксальні дієслова		<i>перебігати,</i> <i>розповідати,</i> <i>проживати,</i>	РГСС1, 1893	авторський новотвір	замінено терміном <i>префікс-</i>

				<i>замітати, припікати, розцвистити</i> [401, с. 69]			<i>альні дієслова в СУЛМ</i> [306, с. 7]
Володимир Коцовський, Іларій Огоновський	додатки	афікси (форманти)	«Додатки, додані до кореня напочатку (зпереду), зовуться приставки..., додані до кореня на кінці, зовуться наростки» [381, с. 15]	<i>по-, роз-, куп-ува-ти</i> [381, с. 15]	МГК, 1894	використано з граматики С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера [381, с. 47]	використано у граматиках П. Залозного [373, с. 6] і О. Поповича [396, с. 11]
	закінчення	закінчення (флексія)	«Ті наростки, що їх можна причислити до пня, але що служать лише для творення відмін того самого слова... зовуться закінченнями» [381, с. 15]	<i>-а, -ом, -ти, -еш, -ете, -ш, -те, -в, -ла</i> [381, с. 15]	МГК, 1894	використано з граматики С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 43]	функціонує в СУЛМ [30, с. 61]
	корінь	корінь	«Коли в кількох словах знайдемо таку часть їх, що	<i>куп-ува-ти</i>	МГК, 1894	запозичено з граматики С. Смаль-	функціонує в СУЛМ [30, с. 71]

			все лишає ся без зміни і що з неї вже нічо опустити не можемо, то сю часть зовемо коренем всіх тих слів» [381, с. 14]			Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 46]	
	наросток	формант (суфікс)	«Додатки, додані до кореня на кінці, зовуть ся наростки» [381, с. 15]	<i>куп-ува-ти</i> [381, с. 15]	МгК, 1894	використано з граматики С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 47]	використано в граматиці П. Залозного [373, с. 6]
	пень	основа	«Коли якісь наростки так злучать ся з коренем, що творять з ним цілість, то такі з наростками тісно получені корені зовемо пнями» [381, с. 15]	<i>дару-у, дар-и, дар-ами, город, город-а</i> [381, с. 15]	МгК, 1894	використано з граматики С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 43]	використано в граматиці П. Залозного [373, с. 6]
	приставка	префікс	«Додатки, додані до кореня	<i>по-, роз-</i>	МгК, 1894	використано з граматики	використано в

			на початку, зовуться приставки» [381, с. 15]	[381, с. 15]		С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 47]	граматиці П. Залозного [373, с. 6]
Омелян Попович	додатки	афікси, форманти	«Додатки, приставлені до кореня спереду, зовуться приставки. Додатки, що росли на кінці кореня, зовуться наростки» [396, с. 11]	-	РГрПоп, 1907	використано з граматики В. Коцовського та І. Огоновського) [381, с. 15]	використано в граматиці П. Залозного паралельно з терміном <i>афікси</i> [373, с. 6], який дотепер функціонує в СУЛМ [30, с. 26]
	корінь слова	корінь	«З одних слів можна творити другі слова. Ті звуки, що в таких словах є спільні, називаються корінем слова» [363, с. III]	<i>нис-ар,</i> <i>хлоп-ець,</i> [363, с. III]	ГрПоп, 1894	використано з граматики О. Партицького [369, с. 121]	використано в граматиці Є. Тимченка [410, с. 9]

	наросток	формант (суфікс + закінчення)	«Ті звуки, що наростають на коріні слова ззаду, зовуться наростком слова» [363, с. III]	<i>стид-ливий,</i> <i>мал-енький,</i> <i>біл-ок,</i> <i>духовень-ство</i> [363, с. III]	ГрПоп, 1894	використано з граматики С. Смаль- Стоцького та Ф. Гартнера [401, с. 47]	використа- но в граматиці Г. Шерстю- ка [411, с. 7]
	пень	основа	«З наростком тісно отриманий корінь зовеся пень слова» [396, с. 11]	<i>да-р,</i> <i>дар-и,</i> <i>дар-ую</i> [396, с. 11]	РГрПоп, 1907	використано з граматики В. Коцовсь- кого та І. Огоновсь- кого [381, с. 15]	використа- но в граматиках Г. Шерстю- ка та В. Сімовича [411, с. 7; 399, с. 107]
	приставка	префікс	«Слова зложені творимо, коли приставимо до них спереду приставки» [363, с. V]	<i>ви-, від-, до-,</i> <i>зі-, по-, під-</i> [363, с. V]	ГрПоп, 1894	використано з граматики О. Партицького [369, с. 122]	використа- но в граматиці Г. Шерстю- ка [411, с. 7]

	слова зложені	складні слова	«Слова можуть бути і зложені. Слова зложені творимо, коли приставимо до них спереду приставки... Слова зложені нераз і з двох слів» [363, с. V]	<i>виїхати, додати, ошукати, кривовязий, богомільний, білобока, чорнобровий</i> [363, с. V]	ГрПоп, 1894	використано з граматики О. Партицького [369, с. 122–123]	використано в граматиці Г. Шерстюка [411, с. 7]
	слова споріднені	споріднені (спільно-кореневі, однокореневі) слова	«Слова, утворені від одного коріння, зовемо словами спорідненими» [363, с. IV]		ГрПоп, 1894	авторський новотвір	замінено терміном <i>однокорінні слова</i> в граматиці П. Залозного [373, с. 6]
	чужі наростки	суфікси запозичені	-	<i>Англія, механік, педагогіка, атеїст, механізм</i> РГрПоп, с. 111	РГрПоп, 1907	авторський новотвір	використано в граматиці В. Сімовича [СГ, с. 137], працях І. Ковалика [139, с. 67]